

ДИМИТЪР ДИМОВ

СЪЧИНЕНИЯ
В ПЕТ ТОМА

РЕДАКЦИОННА КОЛЕГИЯ

КРЪСТЬО КУЮМДЖИЕВ, БОГОМИЛ НОНЕВ
ЛЮБОМИР ТЕНЕВ

ДИМИТЪР ДИМОВ

СЪЧИНЕНИЯ
ТОМ ЧЕТВЪРТИ

ДРАМИ,
РАЗКАЗИ,
ПЪТЕПИСИ

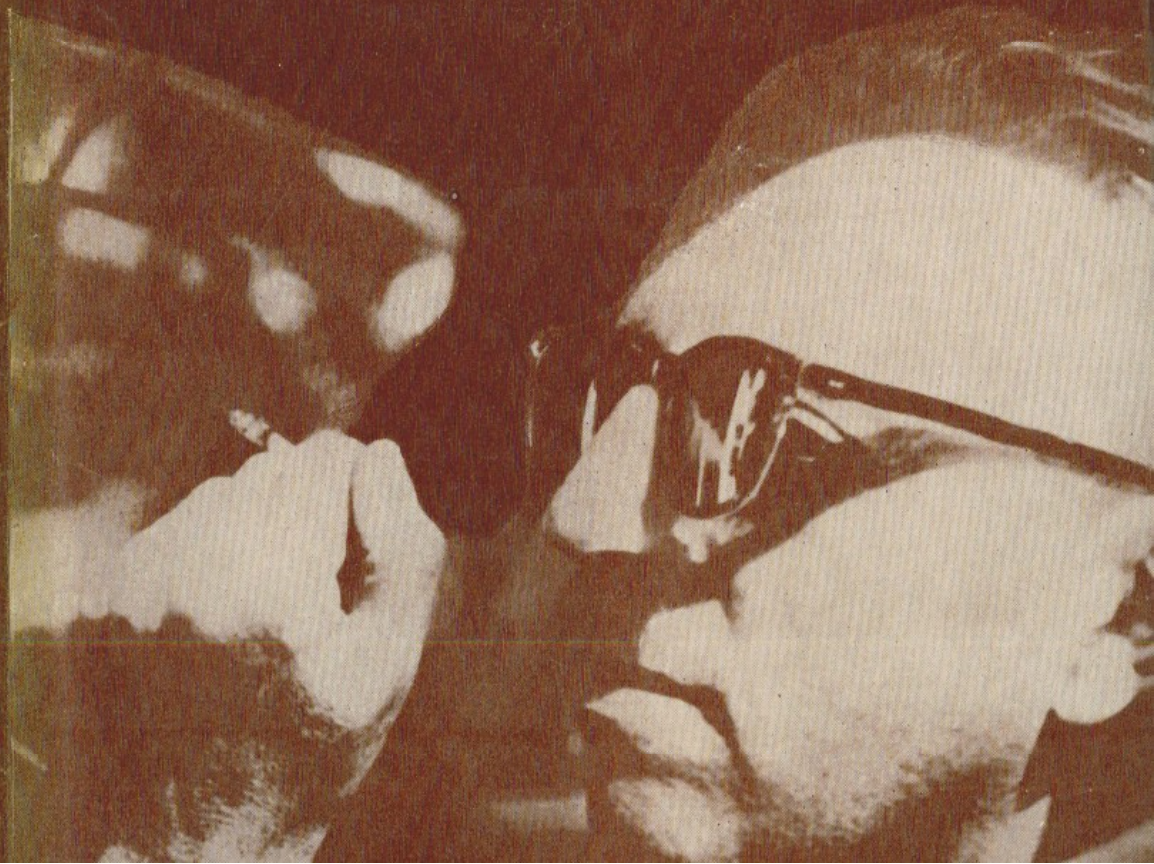
БЪЛГАРСКИ ПИСАТЕЛ

ДРАМИ,
РАЗКАЗИ,
ПЪТЕПИСИ

Димитър
ДИМОВ
СЪЧИНЕНИЯ
ТОМ ЧЕТВЪРТИ

4

ДИМИТЪР
ДИМОВ

ДРАМИ,
РАЗКАЗИ,
ПЪТЕПИСИ

4

ДИМИТЪР
ДИМОВ

ДИМИТЪР
ДИМОВ
СЪЧИНЕНИЯ

4

ДРАМИ,
РАЗКАЗИ,
ПЪТЕПИСИ

ПОД РЕДАКЦИЯТА НА
ЛЮБОМИР ТЕНЕВ И БОГОМИЛ НОНЕВ

ДРАМИ

ЖЕНИ С МИНАЛО

ДЕЙСТВУВАЩИ ЛИЦА

БОРИС ПЕТРОВ — началник на отделение в министерство
ДЕСПИНА — негова майка
НИНА — негова съпруга
МЕРИ — приятелка на Нина
КАТЯ — началник на отдел в министерство
АЛИПИ КРЪСТАНОВ — писател
МАРИЯ — домашна помощница

Събитията се развиват в София през наши дни.

ПЪРВО ДЕЙСТВИЕ

Хол на съвременно нареден апартамент у Петрови. Всичко е просто и евтино, но съчетано с добър вкус. В момента на вдигане завесата Деспина и домашната помощница се суят из хола и прибират разни неща, разхвърляни по него.

Д е с п и н а *(гневно)*. Прибери халата ѝ! . . . И чехлите! . . . И този чорап! . . . *(Домашната помощница тръгва след нея и прибира посочените неща. Деспина се спира пред едно кресло и втренчва погледа си в него.)* Гледай къде е захвърлила кривите ножички! . . . *(Взема ножичките.)* Та нали някой ще седне върху тях да се убоде, мари! . . . Ух, да те. . . *(Поставя ножичките върху машината.)*

М а р и я. Бързаше за фризьора.

Д е с п и н а. За какво ли не бърза! . . . *(Поглежда сърдито Мария.)* А ти все да я оправдаеш! Нали ти пусна мухата да следваш във вечерно училище! . . .

М а р и я. Амчи лошо ли е?

Д е с п и н а *(гневно)*. Това вечерно училище ще ти изяде главата, чу ли?

М а р и я *(снизходително)*. Ех, како Деспино! . . . Я остави грижата за мене на кака Нина и си гледай кръвното налягане! . . .

Д е с п и н а *(избухва)*. Мълчи мари! . . . *(Слага ръка на сърцето си.)* Ох, кръвното ми налягане се вдигна! . . .

Звъни се.

(Ядосано.) Виж кой е! . . .

Мария отива да отвори и въвежда Кръстанов, който носи малко пакетче в ръката си.

Кръстанов. Май че е раничко още за кафето, а?
Деспина. Не, не е рано, другарю Кръстанов... Заповядайте!... Добре, че идвате поне вие... Като кукувица съм в тая къща!... Снахата, нали знаете... *(Прави презрителен жест.)*

Кръстанов. *(подава ѝ пакетчето)*. Направете сега от това!

Деспина. Пак ли кафе?... Чакайте де... Още не сме изпили другото. *(Взема пакетчето и го подава на Мария.)* Марийо, направи от това кафе!... Както съм те учила, чу ли!

Мария взема кафето ѝ излиза.

Кръстанов. В живота си не сте пили такъв еликсир!... Получих го тая сутрин от големия син в Буенос Айрес.

Деспина. Оня в легацията ли?

Кръстанов. Същият!...

Деспина. Е, да ви е жив и здрав!... Само да не ви доведе снаха като моята.

Кръстанов. Това не ме интересува. Да си чупи главата, както иска.

Двамата седат на креслата пред масичката в хола.

Деспина. Вие, мъжете, сте по-друго!... А аз не мога, не мога, не мога! Усойница е моята снаха, другарю Кръстанов, усойница!...

Кръстанов. Пак ли се караете?

Деспина. Ох, не знам, не знам!... *(Въздиша дълбоко.)*

Кръстанов. Казах ли ви, че бракът е отживяла работа? Защо му бе дотрябвало на Борис да се жени! И то за Нина!... На, вижте ме след моя развод!... И спокойствието ми — спокойствие, и почивката ми — почивка, и свободата ми — свобода... Къде е Борис?

Деспина. На заседание в министерството.

Кръстанов. А Нина? Пак ли я няма?

Деспина. Че кога се е свъртяла в къщи?... Сутринта беше у шивачката, следобед на репетиция, а сега отиде у фризьора.

Кръстанов. Следобед на репетиция ли?... В театъра репетират сутрин!

Деспина. Тъй каза: на репетиция.

Кръстанов. Възможно е!... Понякога репетират и следобед.

Деспина. Не можеш му хвана края кога репетират и кога не... А шивачки, шапкарки, фризьорки — туй е отделна работа.

Кръстанов. Е-е-е, такава е професията ѝ.

Деспина *(с нарастваща нервност)*. Я ми кажете правичката, другарю Кръстанов: какво мислите вие за Нина?

Кръстанов. Не мисля нищо. Знам само, че не обича никак да идвам у вас.

Деспина. А че как ще обича!... Нали виждате всичко!...

От вестибюла се чува весело тананикане.

Деспина *(сърдито)*. Идва си.

Влиза Нина, облечена в сив костюм, шапка и ръкавици.

Нина *(подигравателно, към Кръстанов.)* О, вие сте още тук? *(Сваля ръкавиците си и шапката и ги поставя небрежно върху камината.)* Не се надявах да ви заваря.

Кръстанов *(дръзко)*. Нали?

Нина. Очаквах, че сте свършили посещението си за днес.

Кръстанов. Съжалявам, ако ви дразни, но не съм... Вашата свекърва създаде у мен навика да пия кафето си с нея, преди да почна работа.

Нина. Може би това е необходимо за вдъхновението ви?

Кръстанов. Аз се вдъхновявам от всичко и от всички, Нина.

Нина *(весело, към свекърва си)*. Мамо, чуваш ли? Почвам да подозирам, че другарят Кръстанов те ухажва и може да те обезсмърти в някоя от пиесите си. *(Взема шапката и ръкавиците си.)*

Деспина *(видимо поласкана)*. Отдавна минах годините за ухажване, снахо!...

Нина. А той да не е по-млад?

Нина излиза. Кръстанов с бавно движение на главата я проследява до вратата. Мария сервира кафето.

Кръстанов. Ето, виждате ли? Не може да ме понася.

Деспина *(махва небрежно с ръка)*. Сега се шегуваше.

Кръстанов. Шегуваше ли се?... Не!... Всяко мое идване у вас се посреща от нея с обидни подигравки за пиесите ми, за възрастта ми или за нещо друго... *(Става и започва да се разхожда нервно.)* А аз я запознах с Борис, аз му я препоръчах, аз я, така да се каже, омъжих като дъщеря за него!...

Деспина. Никога няма да ви простя това, другарю Кръстанов, никога!... За такава жена ли беше синът ми? *(Въздъхва дълбоко.)*

Кръстанов *(увлечен в гнева си)*. А знаете ли какво представляваше Нина, преди да се запознае с мене и Борис?... Една никому неизвестна провинциална актриса!... Едно момиче без родители, без дом, без семейство!... Дори квартира нямаше, а живееше в някакъв хотел. А около хотела обикаляха суингите на града!...

Деспина *(настръхнала от ужас)*. Тя ли?... Наистина ли думате?

Кръстанов *(успокоява я с ръка)*. Чакайте!... Не искам да кажа нищо лошо. Тя искаше да се отърве от провинцията и се омъжи за Борис по разум, без любов. *(След пауза, в която си дава вид, че размишлява.)* Я ме оставете да поговоря малко с нея...

Деспина. Да поговорите ли?... За какво?...

Кръстанов. Ще почна отдалече с туй, онуй... А на края ще ѝ кажа да напусне театъра и да си гледа мъжа... Аз си знам работата.

Деспина. Ах, театърът, театърът!... Да беше поне учителка, лекарка, адвокатка... всичко друго, но не и актриса!...

Кръстанов. А, виж... лекарка или адвокатка е друго нещо!... Усещаш солидна жена!... А когато мъжете видят актриса, почват веднага с ахо-ихо!...

Деспина. Най-ме боли от това, другарю Кръстанов!... Кажете, кажете какво да правим!...

Кръстанов. Оставете ме с нея.

Деспина. Няма да ви чуе, другарю Кръстанов, няма да ви чуе!... Пъпът ѝ е хвърлен в тоя театър!

Кръстанов. Нищо, оставете на мене!... Нека опитаме първо с добро. Пък ако не разбира, има и развод.

Деспина. Ох, чул ви господ!... Само в развод е спасението!... Но къде да отида?

Кръстанов. Че къде!... Идете някъде на гости!... Слезте например у железничаря в партера! Оня ден го пенсионираха и наградиха с орден.

Деспина *(оживено)*. Да, трябва да му честитя. Той е секретар на единната. Ще ме дочакате ли?

Кръстанов. Можем да се видим и утре.

Деспина. Тогава да отида!... *(Изправя се.)* Довиждане!...

Кръстанов *(доволно)*. Довиждане!... Довиждане, другарко Петрова!

Деспина излиза. Кръстанов отива пъргаво пред едно голямо огледало, закрепено на стената, стяга възела на вратовръзката си и прокарва бързо джобно гребенче през прошарената си коса. След като се съзерцава доволно няколко мига в огледалото, сяда в креслото. Влиза Нина.

Нина *(с изненада)*. Пак вие!...

Кръстанов. Да, Нина!... Свекърва ви отиде на гости у железничаря.

Нина. А защо не я придружихте?... Не беше ли редно да удостоите и вие с малко почит тоя добър човечец?

Кръстанов. Аз оказвам достатъчно почит на простите и обикновени хора в книгите си.

Нина. Би имало повече стойност, ако вършехте същото и в живота.

Кръстанов. Не обичам да демагогствувам... *(С огорчение.)* Защо не пропускате случай да ме уязвите?

Нина. Защото вашето всекидневно идване у нас ми се струва напълно излишно.

Кръстанов *(с дълбока въздишка)*. Просто сте жестока, Нина! Вие разпалихте в сърцето ми мрачния пламък на любовта, а сега бягате от мене като гибелен мираж.

Нина. Нима се учудвате?... Би било много подло да стана ваша съпруга, без да ви уважавам.

Кръстанов. А нима уважавате Борис?

Н и н а. Разбира се! . . . Той е малко първобитен, но непоковарен човек.

К р ъ с т а н о в *(гневно)*. Но той е един еснаф, един самодоволен и преуспял филистер, едно административно и техническо парвеню в нашия свят!

Н и н а *(високо и строго)*. Забранявам ви да говорите така за съпруга ми.

К р ъ с т а н о в. Честна дума, Нина! . . . Нима тоя човек без въображение и усет за полусенки е за вас! . . . Нима огънят на вашето изкуство може да пламти до неговия ум на сметачна машина? . . . Нима се влюбихте в тоя човек, Нина?

Пауза, в която Нина гледа втренчено и замислено пред себе си.

К р ъ с т а н о в. Кажете, кажете, Нина!

Н и н а. Може би вече съм неспособна за любов. Но за почтеност имам сила.

К р ъ с т а н о в *(с тих сарказъм)*. А защо се омъжихте без любов?

Н и н а *(гневно)*. Защото трябваше да се омъжа! . . . До гуша ми беше дошло от благодетели като вас! . . . Омъжих се, за да не си позволявам дори мигновените трепвания на сърцето, както през първата вечер на нашето запознаване, когато блесяхте с остроумието си и ме обсипвахте с комплименти.

К р ъ с т а н о в *(ухилен)*. А нима сърцето ви трепна тогава?

Н и н а. Да, представете си! . . . Трепна неразумно! . . . И това бе много опасно, защото можеше да ме подхлъзне към унижения и компромиси. . . Но престанете да шарлатанствувате с любовта, другарю Кръстанов! Човек като вас би трябвало да запълни живота си с обществени задачи.

К р ъ с т а н о в. С обществени задачи! *(Гледа я иронично.)* Да не сте станали кандидат-член на партията?

Н и н а. Не, не съм! . . . За кандидат-член на партията се изискват много достойнства, а на мен ми липсват някои от тях.

К р ъ с т а н о в. Тогава не е ли странно да правите бележки на човек като мене? . . . Или за това допринася фактът, че съм изключен от партията, и личното отношение на другарката Катя към мене? . . .

Н и н а. Уверена съм, че другарката Катя има пълно право в личното си отношение към вас. Начинът, по който живеете, оскърбява наистина партията и затова ви изключиха от нея.

К р ъ с т а н о в *(смее се)*. Е, да! . . . Минавам за разпуснат! . . . Но това е, защото не мога да понасям еснафщината и предразсъдъците. . . Най-лесно изключват от партията любовниците, а след тях — карьеристите.

Н и н а. Защо мислите, че карьеристите се задържат по-дълго? . . . За да оправдаете любовниците ли?

К р ъ с т а н о в. Просто, защото карьеристите се откриват по-трудно. Те са принципиални, безкористни, вежливи, изпълнителни. . . Те са всичко, всичко! . . . Само едно нещо им липсва: вяра в партията и честност към хората.

Н и н а. Не е ли малко дръзко да ги съдите вие?

К р ъ с т а н о в. Защо да е дръзко? . . . Заради това, което се случи между нас ли? . . . Предложих ви помоща си в театъра, понеже се възхитих от таланта ви. Пожелавих ви като жена, защото ви харесвах като човек. Поисках да ми станете съпруга, защото ви обикнах. . . Ако всички тия неща се бяха случили в обратния ред, щяхте да имате отлично мнение за мене.

Н и н а. Ясно е, че партията не може да търпи още една категория хора: софистите! . . .

К р ъ с т а н о в. Но, мила, ако любовникът обсебва само жените, а софистът — красноречието, карьеристът заграбва всичко: и жените, и красноречието, и хубавото жилище, и високата заплата, и командировките в чужбина! . . . Погледнете вашия прекрасен съпруг например! . . . Той иска да стане член на партията. . .

Н и н а *(извън себе си от гняв)*. Другарю Кръстанов, престанете! Това е възмутително! . . . Моля ви да не посещавате повече нашия дом!

К р ъ с т а н о в. О, защо? . . . На мен ми е толкова приятно да идвам в него заради вас.

Н и н а. Но вие лицемерите дори със свекърва ми.

К р ъ с т а н о в. С нея се забавлявам, а вас обожавам. . .

Н и н а. Престанете да се подигравате с нас! . . .

Звъни се. Нина се изправя, Кръстанов също. Мария минава през хола да отвори. През това време Кръстанов и Нина гледат към вратата.

тата на вестибюла. Мария въвежда Мери и излиза. В тоя момент Кръстанов се покланя усмихнато на Нина и тръгва към вестибюла, като се разминава с Мери и отправя поклон и към нея. След като се разминават, двамата се обръщат и измерват с поглед едновременно. Кръстанов се покланя отново и излиза. Мери е облечена в костюм и шапка по последна мода. Всичко във външността ѝ носи отпечатък на лека екстравагантност, придобита в чужбина. В първите мигове Нина гледа Мери стреснато и някак уплашено.

М е р и. Не ме очакваше, нали? . . . Впрочем и аз се колебаех, преди да дойда. . . Здравей, мила! *(Отива при Нина и я целува.)*

Н и н а *(смутена и без да отверща на целувката ѝ)*. Мери. . .

М е р и. Какво? . . . Страх те е да не те изложи ли? . . . О, бъди напълно спокойна! . . . Работя в адвокатски колектив и членувам в единната! . . . *(Смее се.)*

Н и н а. Но аз. . . не за това! . . . Седни!

Мери и Нина сядат на креслата.

М е р и *(любопитно)*. Кой беше тоя тип?

Н и н а. Един познат на семейството ни.

М е р и. Щеше да ме скъса с поклоните си. Възрастен, но има известен чар. . . Какъв е по професия?

Н и н а. Писател.

М е р и. От кои? От новите или от старите?

Н и н а. По убеждения от новите, по начин на живот — от старите.

М е р и. Значи, също като мене. . . *(Смее се.)* Става ми симпатичен. Вероятно е забавен събеседник.

Н и н а. Да, когато реши да бъде само събеседник.

М е р и. Да не те ухажва?

Н и н а *(с досада)*. Преструва се на влюбен!

М е р и *(весело)*. Но това е забавно! . . . Аз имам също един петдесетгодишен ухажор в колектива. Върши ми всичката хамалска работа по учрежденията.

Н и н а. Значи, адвокатствуваш?

М е р и. О, и да знаеш как! . . . Кантората ми гъмжи от клиенти!

Н и н а. И професията ти харесва?

М е р и *(пали цигара)*. Едва ли можеш и да си представиш какви чудни страни от образа на човека ми раз-

криват съдилищата! . . . Изневеряващи съпрузи, скарани съквартиранти, месари и зарзаватчий с феноменално въображение в кражбите! . . . Всичко това се събира в незабравим букет от човешки дребнавости, пороци и страсти, чието благоухание възбужда любопитството ми.

Н и н а *(с упрек)*. И те прави доволна?

М е р и. Просто ме опиянява.

Н и н а *(горчиво)*. Но нима това е истинският образ на човека, Мери?

М е р и. О, зная! За вас човек звучи гордо! . . . Вие, комунистите, сте мечтатели, а ние, хората от миналото — реалисти. Нека всеки съзерцава образа, който си е създавал!

Н и н а. Но твоят образ за човека е неправилен, Мери! . . . Човек наистина звучи гордо.

М е р и *(насмешливо)*. Ах, нима? . . . А откога почна да бъдеш уверена в това?

Н и н а. Много отдавна! . . . Може би, откато престанах да дружа с твоите американски приятели.

М е р и. Я гледай! . . . Та какво лошо имаше в дружбата ти с моите американски приятели? Те бяха превъзходни, мили момчета! . . . Спомняш ли си как лудо танцуваха румба? Още съжалявам за тях.

Н и н а. А аз се червя.

М е р и. Таки ли? . . . Защо?

Н и н а. Знаеш много добре защо. . . Ти имаше поне някакво оправдание за дружбата си с тях! . . . Бернар те обичаше и се ожени за тебе, а аз. . . *(Навежда глава и прави болезнена гримаса.)*

М е р и *(саркастично)*. Да, ожени се и после си замина благополучно без мене. . . Но за какво точно говориш, боже мой?

Н и н а *(с отвращение и досада)*. О, мълчи! . . . *(Поглежда неспокойно към вратата.)*

М е р и *(тихо)*. Има ли някой тук?

Н и н а. Само момичето.

М е р и *(изсмива се някак изкуствено)*. Караш ме да се боя от съвсем певинни епизоди в миналото си. . . Да, спомням си, ти скъса с Алън на другия ден след като гуляхме в квартирата му. Колко весело беше там! . . . Бернар ме учеше да свиря на банджо. . . Всички бяхме ужасно пияни, нали?

Н и н а (*с отвращение*). Пияни като животни. . . И чащата преля именно тук. . .

М е р и. Честна дума, не бях виждала по-влюбен мъж от него! . . . Може би щеше да те отведе в Щатите. В Щатите, Нина! . . . В тая чудна, богата и свободна страна!

Н и н а. Имам достатъчна представа за нея от Алън. Не съжалявам за нищо.

М е р и. Но поне не трябваше да скъсваш така внезапно с нас. Обиди всички ни.

Н и н а. Доволна съм, че се опомних навреме.

М е р и (*обидено*). Какво искаш да кажеш? . . . Там нима аз, която продължих дружбата си с тях, съм пропала жена! Ако е така, да си отида веднага!

Н и н а! Не, Мери! . . . Твоето положение беше съвсем друго. Ти имаше зад гърба си къща, бижута, влогове! . . . Самочувствието ти на богато момиче те спасяваше от угризения. Можеше да дружиш с всички, които те заобикаляха, без да се чувствуваш унижена от глупостта или дързостта им. А с мене не беше така. Аз бях бедна като църковна мишка. Всяка разходка или вечеря с американците ме унижаваха. Когато вашето веселие от виното и танците стигаше до пароксизъм, аз се чувствавах унижена. . . безкрайно унижена и започвах да мисля за моя сляп и болен баща.

М е р и (*съчувствено*). Бедничката ми! . . . Наистина, това е трогателно! . . . Но Алън беше великодушен с тебе. Не можеш да се оплачеш от него, нали?

Н и н а. О, да! . . . Аз приемах великодушното му, защото не можех да намеря никъде работа, защото Катя, единственият човек, който тогава бе в състояние да ми помогне, се бореше със смъртта в един санаториум. . . А трябваша пари за наем, за храна, за лекарите, които лекуваха баща ми! . . . Великодушното на Алън ме нарани като нажежено желязо и остави неизлечими белези в душата ми.

М е р и (*измива се високо*). О, стига с твоята чувствителност! . . . Точно същата беше и по времето, когато баща ти работеше в нашата банка. Ти не искаше да стъпиш у нас. Защо? Защото злите езици разправяха, че майка ти е била любовница на баща ми. Та и да е имало нещо, какво от това?

Н и н а (*сухо*). Не, Мери! . . . Не оскърбявай паметта на майка ми! . . . Тя никога не е била любовница на баща

ти. Доказателство за това е, че когато очите на татко заболяха от преумора над вашите баланси, баща ти го изхвърли без милост на улицата.

М е р и. Така ли? . . . Не знаех това! . . .

Н и н а. Татко бе работил в банката ви двадесет години и заслужаваше да му бъде заплатено едно лекуване в чужбина.

М е р и. Но, мила, ти забравяш, че баща ми по мое настояване обеща издръжката ти, докато завършиш колежа в Цариград! . . . А това все пак значеше нещо. Но вие отказате.

Н и н а. На татко трябваше да бъде пощадена поне честта.

М е р и. Ти си пълна с фикции! . . . Животът не те е научил на нищо.

Н и н а. Не, това не са фикции, Мери! Това са основни принципи, без които човек пада ниско, много ниско. . . И аз ги научих именно от живота.

Пауза, през която Мери пуши замислено, после се размива изведнъж.

Н и н а. Защо се смееш?

М е р и. Защото бях дошла да те моля за услуга, а ти ме посрещна с морални проповеди, сякаш съм някоя. . . Впрочем да говорим за друго. Бети се омъжила за богат французин от Кайро. Вчера получих писмо от нея. . . Доволна ли си от брака си?

Н и н а. Да, работим двамата: аз в театъра, а мъжът ми в министерството.

М е р и. Как се чувствуваш като актриса?

Н и н а. Много добре. Обичам работата си.

М е р и. А мъжът ти не ревнува ли?

Н и н а. Не, като изключим тревогата, която поддържа у него свекърва ми.

М е р и. Значи, си щастлива?

Н и н а. Бих казала, да! . . . Имам поне мир в душата си. А ти?

М е р и (*след къса пауза*). Живея като подгонен звяр. . . Изплащам, казано с ваши думи, греховете на баща си и дядо си, които са проявили безразсъдството да станат банкери.

Н и н а. Но ти упражняваш свободно професията си в София, имаш чудесен апартамент, получаваш колети от

брат си в Америка, обличаш се елегантно. . . Какво повече?

М е р и. Нима всичко това може да се сравни с живота, който водех преди? И после, готвят се да ме изключат от колектива! . . .

Н и н а (*загрижено*). Така ли?

М е р и. Да, представи си! . . . Обвиняват ме, че съм нарушавала адвокатската етика и съм се опитвала да използвам частни връзки със съдиите. . . Но ако бих могла да успея в това, толкова по-зле за съдиите, нали? . . . Изобщо, несигурно положение. . . Ето защо реших, че е по-добре да напусна колектива, преди да ми залепят етикета на изключен адвокат, и да потърся работа другаде. Касае се не за парите, а тъй. . . да имам определено занятие. Разбираш ме, нали?

Н и н а (*замислено*). Да, разбирам те.

М е р и. Имам пред вид едно място и доход да ми помогнеш. Искаш ли?

Н и н а. Аз?

М е р и. Да, ти! . . . Какво?

Н и н а. Нищо. . .

Пауза, през която Мери гледа Нина изпитателно.

М е р и. Тогава слушай! . . . Аз съм юристка. Имам стаж, адвокатска практика. Говоря отлично английски и френски, а сега уча и руски. В работата съм точна като часовник. С една дума, бих могла да стана отлична секретарка в някое министерство. И ето, тъкмо такова място има в отделението, на което е шеф съпругът ти.

Н и н а. Значи, ти искаш да станеш секретарка на моя мъж?

М е р и. Та що от това? . . . Да не го изям?

Н и н а. Ах, боже мой, съвсем не. . . (*Смее се.*) Но това. . . това е трудно.

М е р и. Защо?

Н и н а. Защото постът е отговорен. . . Едва ли ще го дадат. . .

М е р и. На мене? . . . Значи, пак дискриминация? . . . Та да не съм крадла или улична жена? . . . Отговарям напълно на поставените условия. Всичко зависи от избора на съпруга ти и от одобрението на твоята Катя, която е един от големите шефове в това министерство. . .

Н и н а. Нима допускаш, че тя ще те одобри? . . . Помисли за миналото ѝ! . . . Тя е един от водачите на ремса, а ти — дъщеря на банкиер! . . .

М е р и. Тук именно разчитам на тебе. Нали си я крила и си спасила живота ѝ! . . .

Н и н а. Въпреки това уверена съм, че няма да ме послуша. . . Мога да ѝ говоря за друго място, Мери! . . . За библиотечарка например.

М е р и (*изсмива се високо*). Или за учителка в детска градина! . . . Ще го приема, ако ти станеш манекен в модно ревю.

Н и н а (*смее се също*). Ох, прости ми! . . . Обърках се, Мери!

М е р и. А защо се обърка? Защото те е страх да говориш на Катя за мене ли?

Н и н а. Просто, защото знам какво мисли при решаването на тия въпроси.

М е р и (*презрително*). А ти ме уверяваше, че била справедлива, човечна, великодушна и. . . не знам още какво.

Н и н а. Тя е наистина такава, Мери!

М е р и. Но ако е така, тя ще разгледа моя случай именно от човешката му страна! . . . Или се боиш да не развали мнението си за тебе?

Н и н а (*след кратка пауза, категорично*). Не, Мери! . . . Знам, че няма да ме послуша. Не мога да говоря на Катя за тебе. Трудно ми е.

М е р и (*с тон, в който звучи заплаха*). Добре! . . . (*Става и се приготвя да си върви.*) А не те ли е страх и от мене? . . .

Н и н а (*гледа я втренчено, но спокойно*). Страх? . . . От що страх?

М е р и. От това, че представлявам доста пълно досие от факти за миналото ти! . . . Приятелство с американски офицери и тъй нататък, и тъй нататък. . .

Н и н а (*става от креслото*). И тъй нататък? . . . Какво искаш да кажеш?

М е р и. Само това, че трябва да говориш на Катя.

Н и н а (*гневно*). Не, няма да говоря!

М е р и. Тогава партийното бюро на театъра ще получи няколко прекрасни снимки. . . Спомняш ли си ги? . . . Алън в униформа на капитан от американската армия те

притиска в обятията си, а това е най-малкото, което мога да кажа за тебе.

Н и н а (*потресена*). Но това е подло... подло от твоя страна!... Аз нямам вече нищо общо с вашия свят! От него съм видяла само мъки и унижения!...

М е р и. А комунистите те обсипаха с почести, нали?

Н и н а. Дадох ми възможност да работя и да пазя достойнството си.

М е р и (*презрително*). Глупачка!... Тогава пригответи се за шумен скандал и третостепенни ролички! (*Злорадо.*) Ех, че ефект... Другите примадони веднага ще разтръбят историята с обичайните преувеличения. Нама да смееш да се погледнеш от срам в огледалото.

Н и н а. Ти не си ли била също любовница на американски офицер?

М е р и. Даже и съпруга, но това е почтен факт, известен на всички! Докато ти си била само метреса!... А сега си примадона с награда, секретарка на профгрупа, авторка на прогресивни изказвания във вестниците!... (*Ехидно.*) Ще се катурнеш от доста високо, миличка!...

Пауза, през която Нина се повали изнемошяла върху едно кресло и закрива очи. Мери започва да се разхожда из хола с цигара в ръка, след това се спира пред Нина.

М е р и. Избирай какво предпочиташ!... Да живееш безпомощно или да блестиш?... Не се колебай!... Всичко свършва с това, че човек предпочита по-приятното. Минала съм през тази фаза. Почтеността и дългът са оръжие на слабите. А ти си умна, хубава, талантлива!... Бъди и силна, и ще превърнеш всички мъже около себе си в роби!... Нима моралът на мравките е за жени като нас?

Н и н а (*изправя се внезапно*). Ще говоря на Катя!

М е р и. Нима можем да мислим различно? Толкова неща от миналото ни свързват.

Н и н а. Нищо не ме свързва с тебе!... Ти си подлец!...

М е р и (*изсмива се*). Не ме интересува твоето мнение!... Значи?... Как ще постъпиш конкретно?

Н и н а. В четвъртък е рожденият ден на съпруга ми.

Ела малко по-рано от другите. Тук ще бъде и Катя. Нека те види.

М е р и. О, така е чудесно!... (*След къса пауза.*) Но има още един въпрос: може би твоят съпруг предпочита секретар, а не секретарка?

Н и н а (*сухо*). Не съм мислила върху това!...

З а в е с а

ВТОРО ДЕЙСТВИЕ

Същата обстановка. Из апартамента вази с цветя. Нина, седнала в едно кресло, чете. Звъни се. Домашната помощница въвежда Катя.

Н и н а. Катя... *(Оставя книгата и се изправя.)*

К а т я. Здравей!

Н и н а. Заповядай!... Благодаря ти, че дойде порано!

К а т я. Дойдох, но в 5 часа имам заседание в градския комитет.

Н и н а. Пак заседание...

К а т я. Да... Моята работа няма край... Колко хубави цветя!... А аз не донесох нищо.

Н и н а. Не се безпокой!... Зная, че главата ти е пълна с по-важни неща.

Двете сядат.

К а т я. Защо ми се струваш никак променена?

Н и н а. Променена?

К а т я. Да!... Посърнала.

Н и н а. Може би съм просто уморена... А ти какво правиш?... Минават дни, без да се видим.

К а т я. Сега си омъжена, погълната от театъра, от семейството...

Н и н а. О, това не пречи да се виждаме... Какво реши за Мери?

К а т я. Какво те свързва толкова с тази Мери?

Н и н а. Баща ми беше счетоводител в тяхната банка.

К а т я. Е?

Н и н а. Ние сме приятелки от детинство. Нима не разбираш, че искам да ѝ помогна?

К а т я. Да, но сведенията за нея от колектива не са добри. Кокетиране, разпуснатост, опити да използва познания със съдиите и т. н.

Н и н а. Всеки човек има слабости. И ако е готов да работи, защо да не се използват възможностите му?

К а т я. Това съображение е в нейна полза... Да! Права си! Мястото трябва да се заеме от човек, който има юридическо образование и знае чужди езици.

Н и н а. Мери е тъкмо за това място.

К а т я. А дали ще работи съвестно?

Н и н а. Ако откажеш работа на Мери, тя ще се озлоби още повече.

К а т я. Толкова по-зле за нея...

Н и н а. Не знам, реши ти!

К а т я. Бих желала да я видя лично.

Н и н а. Тъкмо затова я поканих днес. Чакам я всеки миг. *(Звъни се.)* Това е тя.

М е р и *(влиза)*. Здравей, мила!... Пожелавам на съпруга ти любов и щастие с тебе... Не го познавам, но си позволих да му донеса малко цветя. *(Подава букета.)*

Н и н а. Колко хубави рози!... Запознайте се!... Това е другарката Колева.

М е р и *(учудено)*. Другарката Колева!

К а т я. Да, защо се учудвате?

М е р и. Просто не очаквах да изглеждате така.

Н и н а. Представляваше си я стара и грозна, нали?

М е р и. Ако всички комунисти приличаха на вас, страхът ми от тях нямаше да бъде тъй голям.

К а т я. Нима се боите от комунистите?

М е р и. Цял куп роднини с отчуждени имоти са ми внушили това.

К а т я. Напразно!... Благодарение на Нина изпитвам дори известна симпатия към вас.

М е р и. О, надкласовата обич на Нина към хората прави чудеса!... Простете, ако ви се струвам дръзка, но работещият би бил най-лошата препоръка за човек като мене.

К а т я. Поласкана съм от усилието ви да ми покажете това.

М е р и. Не, не правя никакво усилие да ви показвам това. Аз съм уморена от миналото си, от удоволствията, от средата, в която живях!... Отдавна съм станала съвсем безразлична дори към надеждата, че нещо може да

върне привилегиите на моята класа. Аз съм просто една разведена жена!... Пред мен стои призракът на самотна старост... Искам да се спася от него!... Искам да намеря спокойна работа, която да отговаря на интересите и образованието ми, да срещна достоен човек, да се омъжа отново... Не зная дали можете да допуснете у жена като мене тия прости човешки желания!...

К а т я. Защо да не мога?

М е р и. Защото всичко е против мене!... Вие имате основание да мислите, че аз съм... може би... безнадеждно покварена.

К а т я. Да, всичко е против вас с изключение на откровеността, с която говорите... Но аз не считам, че всички хора с вашето минало са покварени безнадеждно.

М е р и. Тогава... помогнете ми!...

К а т я. Ще направя възможното!...

М е р и. Ще бъде назначена?

К а т я. Да!... Не вярвахте ли?

М е р и. Почти не!

К а т я. Искам да ви предупредя само за едно: не смятайте за наивност доверието, което проявява към вас.

М е р и. Аз го приемам като великодушие.

К а т я. Не, не трябва да го приемате като великодушие!... За нас всеки има право да заеме мястото, което позволяват способностите и знанията му. Но когато проявим доверие към някого и той се окаже недостоеен за него...

М е р и. Сменяте кадифената ръкавица, нали?

К а т я. Точно така.

М е р и. Тогава надявам се, че моето благоразумие ще бъде достатъчна гаранция за доверието ви в мене.

К а т я. Откровено казано, единствената гаранция... От нашата бдителност ще произтича вашето благоразумие, а това ще спаси доверието ни във вас от риска да се превърне в наивност.

М е р и. Чудесна формула!... Почвам да се възхищавам наистина от комунистите.

К а т я. Разрешете ми да не повярвам веднага в това.

М е р и. Вие сте много... много умна и прекрасна жена!

К а т я. Не зная дали съм прекрасна, но щеше да бъде нещастие, ако бях глупава.

Н и н а. Не виждаш ли, че тя е просто човечна!

М е р и (към Нина). Разбира се, мила!... (На себе си.) Значи, ще бъде назначена... (Към Нина.) Нина, благодаря. (След пауза, към Катя.) Естествено, и на вас.

К а т я. Нина, дай по-скоро ликъора да се чукнем за съпруга ти.

Н и н а (поднася ликъор). Катя, не намираш ли, че външността на Мери е малко опасна за мъжете?

К а т я. Опасна е не външността на жените, а слабостта на мъжете!

М е р и. Ще ви бъде много признателна, ако сте уверена наистина в думите си.

К а т я. Да, наистина съм уверена. Можете да разчитате на мене по отношение на всички дръзки мъже в министертството.

М е р и. Благодаря!... А какво е необходимо да представя за назначаването си?

К а т я. Заявление, биография и писмени сведения за вас от двама души. Единият от тях ще бъде Нина.

М е р и. А другият?...

Н и н а. Другия ще намерим лесно.

М е р и. Не е толкова лесно!... Аз съм жена с минало.

К а т я. Всички имаме минало!... Ние държим само да е чисто от подлости към народа!... Прощавайте, трябва да отивам... (Прегръща Нина.) Поздрави на съпруга ти, мила, и довиждане. (Към Мери.) Довиждане. (Кимва с глава, без да се ръкува с нея, и излиза.)

М е р и. Довиждане, благодаря още веднъж.

Нина излиза да придружи Катя и се връща след малко.

М е р и. Е, изиграх комедията чудесно, нали?

Н и н а. Всеки подлец умее да прави това пред честните хора.

М е р и. Да не би да слагаш себе си в категорията на честните хора?

Н и н а. Поне не изнудвам.

М е р и. Не можеш да ме засегнеш. Но това е жена, на която окото не трепва пред нищо.

Н и н а. Да, внимавай да не се провалиш.

М е р и. Благодаря!... Ако аз се проваля, ще се провалиш и ти.

М а р и я. Това е така Деспина. Пак е забравила ключа. (Излиза.)

М е р и. У вас всички ли разсъждават гласно?

Н и н а. Да.

М е р и. А коя е тази така Деспина?

Н и н а. Свекърва ми.

М е р и. Дали няма да се раздразни от вида ми? Катя е културна, но свекърва ти е сигурно проста и фанатична партника.

Н и н а. Тя не е никаква партийка.

Д е с п и н а (влиза). Добър ден.

Н и н а. Мамо, това е Мери, моя приятелка от детинство...

Д е с п и н а. Проятно ми е... заповядайте, седнете, госпожице!... И вие ли сте актриса?

М е р и. Не, щях да стана, но родителите ми не позволиха.

Д е с п и н а. И добре, че не са позволили... У-у-у, не ви трябва актриса!... С какво се занимавате тогава?

М е р и. Аз съм адвокатка.

Д е с п и н а. Адвокатка? Браво... Ами омъжена ли сте?

М е р и. Разведена съм.

Д е с п и н а. Разведена?... Е, нищо!... Когато двама души не се спогаждат, най-добре е да се разведат. Може пък да ви излезе по-добър късмет.

М е р и. И аз това си казвам.

Д е с п и н а. А с кого живеете сега?

М е р и. С майка си.

Д е с п и н а. Виж, това е хубаво... Майката си е майка... Нищо не може да я замести... Под наем или в собствен апартамент?

М е р и. В собствен апартамент, госпожо.

Д е с п и н а. Все си е друго, когато човек има свой покрив... Голям ли е?

Н и н а. Мамо, престани да я разпитваш като следовател...

Д е с п и н а. Господи, та какво, ако питам?

Н и н а. Моля ти се, не питай... Аз ще ти кажа всичко: Мери е от семейство, което беше много богато, но сега тя търси работа.

Д е с п и н а. Работа ли? Сега времената са малко такива... (Прави жест.)

М е р и. Времената се променят, мила госпожо!... Възможно е да дойде време, когато аз ще се отплатя стократно за услугата, която искам сега от вас.

Н и н а. Не, Мери!... Такова време няма да дойде никога... И бъди уверена, че поне аз не разчитам на твоята отплата.

Д е с п и н а. Не казвай голяма дума, снахо!... Животът е колело, нищо не се знае!... Прощавайте, отивам да видя щрудела. (Излиза.)

М е р и. Свекърва ти е кошмарно глупава и досадна жена... Как я понасяш!... На твое място бих я изгонила веднага от къщи.

Зад входа от вестибюла се чуват мъжки гласове. Влизат Кръстанов и Борис.

Б о р и с (виждайки Мери). А!

М е р и (виждайки Борис). А!... Значи, вие сте съпругът на Нина...

Н и н а. Как?... Нима се познавате?

Б о р и с. Но да!... От един хотел в Баварските Алпи през 1938 година.

К р ъ с т а н о в. Където сигурно сте изкарали флирт!

М е р и. Уви!... Нямаше време за флирт!... Той си замина на другия ден.

Б о р и с. Студентската ми кесия, която пълнех на черната борса, се беше изпразнила, а в берлинската политехника ме чакаха изпити!... Позволете да ви представя моя приятел: другаря Алипи Кръстанов, писател.

М е р и. Радвам се, че имам удоволствието да ви видя повторно.

К р ъ с т а н о в. Аз предчувствувах същото удоволствие за себе си.

М е р и. Благодаря... Много сте любезен.

К р ъ с т а н о в. По-скоро практичен!... Оня ден ми дойде наум, че сигурно продавате хубав чай, нес кафе, перодръжки «Паркер» или ножчета за бръснене «Жилет».

М е р и. И всичко останало, което е необходимо за един елегантен мъж като вас!

Н и н а. Мери, трябваше да те предупредя, че другарят Кръстанов обича да се шегува.

М е р и. Но аз предполагам, че говори съвсем сериозно.

Интересува ли ви английски плат от мериносова вълна в хубав десен?

Кръстанов. Повече от всичко на света. . . Къде бих могъл да го видя?

Мери. У дома. . . Улица «Масарик» 82.

Борис. Чакайте. . . От английски платове се интересуваме също жена ми и аз.

Мери. Тогава заповядайте всички в моя магазин.

Борис. Никак не сте се променили оттогава.

Мери. Външно може би.

Кръстанов. А вътрешно?

Мери. Как да ви кажа. . . В последните години вътрешните промени у човека се обуславят предимно от политиката. В това отношение аз не съм станала от най-прогресивните, но минавам за добра отечественофронтотка. . . Глас на разума!

Кръстанов. Разбира се! . . . Без разум не може да се стигне от Баварските Алпи до Отечествения фронт.

Мери. Лаская се да мисля, че не съм лишена от него, другарю Кръстанов.

Кръстанов. Разбрах веднага. . .

Борис. А защо отричаш силата на емоционалния елемент в политическото развитие на човека? Например любовта към истината, нравствената смелост да признаеш заблудата си, вярата в новото? Познавам всичко това от личен опит, който съм изповядвал, където трябва! Като млад инженер бях заслепен от хитлеристката пропаганда, която ме убеди да остана няколко години на работа в Германия. . .

Кръстанов. А след Девети септември съзна истината и правиш всички възможни усилия да влезеш в партията. Похвално! . . . Нямам нищо против това! . . . Но по времето, мили, когато ти си бил заслепен от хитлеристката пропаганда, аз бях арестуван за една статия срещу нея. И след Девети септември ти се оказа на почит, а аз — въвн от партията! . . . (Обръща се към всички.) Кажете ми, не е ли парадоксално?

Мери. Парадоксите правят живота по-забавен, другарю Кръстанов.

Нина (към Кръстанов). И понякога са израз на справедливост. След Девети септември вие се занимавате само с удоволствията си, а моят съпруг строи социализма.

Борис (гневно, към Кръстанов). От тебе човек не може да каже дума!

Кръстанов (към Мери). Навярно вие също вземате участие в строежа на социализма?

Мери. Доколкото адвокатите могат да сторят това.

Кръстанов. Всеки, който престъпи законите, търси адвокати да лъжат пред съда, че не е имал намерение да го стори.

Мери. Отвратително, нали? . . . Тъкмо затова реших да напусна тази професия и да моля за вакантното секретарско място при другаря Петров.

Борис. Как? . . . Откъде научихте за това място?

Мери. Съвсем случайно! . . . От един колега, бивш адвокат, който сега е юрисконсулт във вашето министерство.

Борис. Чудно! . . . Другарката Колева и аз пазехме това място в тайна, за да избегнем ходатайствата и да изберем най-подходящ човек за него.

Кръстанов. Тогава едва ли бихте намерили подходящ човек от нея! . . . (Посочва Мери.) Млада, хубава, елегантна. А даже и духовита. Какво повече може да се иска от една секретарка?

Мери. Благодаря, другарю Кръстанов! . . . Но покрай тези качества притежавам и няколко други, по-маловажни: имам юридическо образование и владея английски и френски.

Кръстанов. Отлично! . . . Вие ще бъдете просто едно салонно бижу всред заграбелите миньори, металурзи и машинисти в това министерство.

Борис (към Мери). Да поговорим сериозно! Катя и аз се спряхме именно върху тия качества — кандидатът да има юридическо образование и да знае чужди езици. Това е необходимо при преговорите с чужденците.

Кръстанов. Предполагам, че Катя ще бъде приятно изненадана и от вашето познанство в Баварските Алпи.

Мери. Това не е по-неудобно от факта да си свършил немска политехника.

Кръстанов. Явно е, че нямате никаква представа за служебното усърдие на другарката Катя. Личните връзки на кандидата са само една от многобройните линии, по които се движи нейното осведомяване. А какво да кажем за участието в обществени организации, за имотното състояние, за социалния произход и тъй нататък! . . .

Мери. Отзивите на обществените организации за мене ще бъдат добри. Сега притежавам само един апартамент, а колкото до произхода ми... баща ми беше доста известен banker! (*Повдига рамене.*) Какво да правя?

Кръстанов. Най-добре е просто да забравите, че ви е родил.

Мери. Не, аз се надявам на парадоксите, другарю Кръстанов.

Кръстанов. Тоя път обаче вярата ви, че парадоксите правят живота забавен, може да ви излъже.

Мери. Така ли?

Кръстанов (*към Борис*). А ти какво мислиш?

Борис. Наистина... аз не съобразих тия подробности.

Мери. Кои подробности, другарю Петров?

Борис. Социалното положение на баща ви... Имал ли е неприятности, искам да кажа, дело в... Народния съд?

Мери. Дело в Народния съд?... Не, разбира се... Национализираха само банката му.

Борис. А да е проявил преди Девети положително отношение към Отечествения фронт!... Да е дружил, да кажем, с комунисти, земеделци, радикали?

Кръстанов. Не, bankerите не обичаха да дружат с комунисти и земеделци.

Нина. Борисе, стига! Оставете всичко на мене!

Кръстанов. На вас? Да, това е добра идея!... Другарката Катя дължи безценния си живот на вас! Освен това тя изпада понякога в пристъпи на сантименталност и престава да бъде, поне за миг, безупречен партниен автомат... След моето изключване от партията, което аргументира така блестящо като представителка на градския комитет, тя дойде да ме пита имам ли условия за работа!... И ми намери, представете си, тази квартира!... (*Посочва нагоре.*)

Нина. Правилно!... Работата единствено може да реабилитира човека. Но каква нужда има да говорите сега за това?

Кръстанов. Простете, искам да кажа, че може да постъпи по същия начин и с вас!... След като откаже да назначи приятелката ви, тя е в състояние да загуби още два дни, за да я удостои с друга милост. От загриженост към съдбата на младите жени.

Нина. И вие говорите за това качество с ирония! Кръстанов. О, напротив, с умиление!

Мери. Но вие пренебрегвате моя бъдещ шеф!... А може би той най-добре знае какво трябва да се направи.

Борис. Всичко зависи от Катя. Но да настоявам пред нея е невъзможно. Отношенията ни са чисто служебни. Това биха могли да направят с по-голям успех Нина и другарят Кръстанов.

Кръстанов. И за мене е трудно!... (*Към Мери.*) Катя ще си въобрази веднага, че сте моя любовница.

Мери. Нима личният ви живот е толкова интересен?

Кръстанов. Аз съм любимата тема на всички клюкари в София.

Мери. Мислите ли сериозно, че ако дадете писмени сведения за мене, ще се изложите?

Кръстанов. Ще изложа не себе си, а вас.

Мери. Но аз бих спечелила дори от това!... Знаменитите мъже като вас дават престиж на всичко, до което се докоснат.

Нина (*гневно*). Мери!...

Кръстанов (*посочва Нина*). У Нина няма нито капка чувство за хумор и това се дължи на лошото ѝ въображение! (*Към Мери.*) Откъде се научихте да ласкаете толкова фино?

Мери. От нуждата, другарю Кръстанов!... Предстои изключването ми от адвокатския колектив и ако преди това не намеря една достойна служба, ще бъда причислена към най-подозрителната категория жени в София.

Кръстанов. О, драмата започва да става сериозна!

Мери. Много по-сериозна, отколкото я вижда чувството ви за хумор.

Кръстанов. В такъв случай ще дам отлични писмени сведения за вас пред Катя.

Мери. Благодаря.

Борис. Моят план е следният!...

Кръстанов. Чуйте плана на опитния бюрократ. (*Към Борис.*) Да!... Какъв е планът ти?

Борис. Твоите забележки почват да ме дразнят.

Кръстанов. Те са мерило за обичта, която изпитвам към приятелите си.

Нина. И за добрите ви намерения към семействата им, нали?

Кръстанов. Нима можете да се съмнявате в това?

Борис. Всъщност аз забелязвам отдавна, че ти ухажваш жена ми.

Кръстанов. Разбира се, мили!... Жена ти е очарователна!... Но пази се от приятели, за които не забелязваш, че я ухажват...

Мери. За бога, вие се карате, а аз не зная на какво да разчитам.

Борис. Още утре подайте заявление, в което споменавате, че сведения за вас могат да дадат Кръстанов и Нина... Аз вземам одобрените заявления и, естествено, се спирам върху вашето...

Кръстанов. Кратко и ясно!... А ако госпожица Мери хвърли във въздуха министерството, отговорността за това ще носят Кръстанов и Нина, а не другарят Петров!

Борис. Ти наистина прекаляваш.

Мери. Една малка поправка: аз не съм госпожица, а омъжена жена.

Кръстанов. Много добре!... Омъжените жени са по-интересни от неомъжените. С какво се занимава съпругът ви?

Мери. Той е в Америка.

Кръстанов. О, това е нова подробност, която Катя ще разгледа с увеличително стъкло.

Мери. Аз съм се справила с нея отдавна... Анулирах брака си чрез «Държавен вестник».

Кръстанов. Великолепно!... Ползата от тоя вид изоставени съпрузи е, че продължават да изпращат колети, нали?

Мери. Не!... Колетите получавам от брат си.

Кръстанов. А, значи, и брат ви е в Америка!... Биографията ви е пълна с изненади.

Мери. Другарю Кръстанов, какво е истинското ви отношение към мене? Във вашите думи се преплитат непростанно шега, ирония и може би... добро намерение.

Кръстанов. Това е навик, който съм придобил от литературните си събратя по клубовете... В нашите отношения се преплитат винаги шеги, ирония и може би — добро намерение.

Мери. Тогава аз ще остана с вярата в доброто ви на-

мерение... Много пъти съм мечтала за човек, комуто бих могла да разкажа живота си от край до край.

Кръстанов. И не зная кой е създал убеждението, че търпение да слушат имат само писателите.

Мери. О, простете!... Тогава искам да ви обясня ония точки от биографията си, които биха озадачили Катя.

Кръстанов. С удоволствие, ако се касае само за отделни точки. Аз обичам психологическия анализ и бих могъл да обясня приемливо всички заплетени ситуации в живота ви.

Мери. Шегата настрана!

Кръстанов. Говоря съвсем сериозно!... (Поглежда часовника си.) Дори бихме могли да го направим още сега!... Елате да пием чай горе при мене. След малко тук ще нахлуе паплач от министерството за именния ден на другаря Петров, а аз не мога да понасям висши чиновници... Съгласна ли сте?

Мери. Да!... Ако не обидим домакините! (Към Нина и Борис.) Ще позволите ли да ви отнема другаря Кръстанов?

Нина. Разбира се!... Ние се радваме почти непрестанно на присъствието му.

Борис. Не е много учтиво да ми отвличате гостите.

Мери. Простете!

Кръстанов (отива при Нина и целува ръката ѝ). Довиждане, Нина... Може би сте разбрали отдавна, че аз съм неспособен да се обидя от вас!... (Към Борис.) Прощавай, драги!... Навярно шегите ми те дразнят!... Те са празни и безполезни, а ти делови човек, който цени само полезното!... Но обещавам пълната си подкрепа, за да имаш хубава секретарка!... (Към Мери.) Да вървим... (Излизат.)

Борис. Дързостта на тоя тип минава всякаква граница!... Не мога да го понасям.

Нина. Молила съм те много пъти да му затвориш вратата.

Борис. Какво нахалство!... Да поканиш в квартирата си жена, която виждаш за пръв път!...

Нина. Имало ли е нещо между тебе и нея?

Борис. Нищо освен обикновено познатство. Просто една седмица се пързяхме заедно на ски.

Н и н а. Една седмица!... А тя каза, че си заминал на другия ден след пристигането ѝ!

Б о р и с. Очевидно, не е могла да си спомни добре.

Н и н а. Но ти потвърди същото... Дори спомена за празната си студентска кесия!... Каква нужда имаше да лъжете и двамата? (Излиза.)

Завеса

ТРЕТО ДЕЙСТВИЕ

Същата обстановка. Кръстанов и Деспина седят на креслата в хола и пият кафе.

Кръстанов. Е, казах ли ви, че ходатайствувам само за хора, в които съм напълно сигурен? Мери е взела ума на цялото министерство.

Деспина. Такава хала в работата си, казва Борис, не съм виждал! Всички началници му завиждат.

Кръстанов. А бе сериозна жена!...

Деспина. Жена от сой, както казва народът. А пък апартамента ѝ да видите!... Мебели, килими, хладилници!... Такова нещо не съм сънувала...

Кръстанов. Е-е-ех!... Вода е текло там!... (Пали цигара.)

Деспина. Личи си... И всичко на мястото си, всичко свети, свети, ви казвам! Прашинка няма да видиш.

Кръстанов. Зная!... Ходих няколко пъти там!

Деспина. След това ми поднесе кекс и чай!... Ама туй... като я видиш, веднага разбираш, че от дете са я учили как да поднася!

Кръстанов. Възпитание бе...

Деспина. Па като я гледам, другарю Кръстанов!... Млада, хубава, елегантна... лице като мляко!... А с майка си — ту на френски, ту на английски... Да ѝ се ненагледаш и ненаслушаш!...

Пауза, през която Кръстанов гледа с присвити очи дима на цигарата си.

Кръстанов. Знаете ли?... Понякога си мисля дали нямаше да бъде по-добре, ако Борис си беше намерил една жена като Мери!...

Деспина. Това си повтарям и аз ден и нощ!...
Сън не ме хваща!...

Кръстанов *(замислен)*. Да, да... Мери е по-подходяща за Борис от Нина.

Деспина. Злато, злато момиче, другарю Кръстанов!... А той се е заробил с тая... чума проклета... дето дойде само с една рокля на гърба си.

Кръстанов. Оставете материалния въпрос настрана!... Говоря за възпитанието и скромността!... Къде е Мери, къде е Нина...

Деспина. Нали?... Нали?... *(Разстроено.)* Ох, не знам... Ще си умра от мъка!...

Кръстанов. А изглежда, че Борис и Мери се харесват!... Някога между двамата... е имало нещичко.

Деспина *(радостно)*. Дали?

Кръстанов. Тъй долавям!... Слушайте, защо не посъветвате Борис направо да се разведе с Нина?...

Деспина. О-о-ох!... Тая мисъл човърка главата ми от един месец. Но да му кажа ли?

Кръстанов *(решително)*. Кажете му, разбира се!... Това е ваш дълг!...

Деспина. Тихо!... Онази иде.

Влиза Нина, облечена в халат.

Нина *(вижда Кръстанов и се спира с досада)*. Ах, вие ли сте... Чух мъжки глас и помислих, че Борис се е върнал най-сетне.

Кръстанов. А защо казвате «най-сетне»?

Нина. Защото го чакам отдавна да обядваме заедно, а още го няма.

Кръстанов. Очевидно, нещо по-важно от обяд в къщи го е задържало навън.

Нина. Напоследък той остава често да обядва в министертството.

Кръстанов. А-ха... *(Става изведнъж сериозен и прави знак, че разбира.)*

Нина *(сякаш иска да се убеди сама)*. Има много работа и така е по-удобно за него.

Кръстанов *(изсмива се късо, после става пак изведнъж сериозен)*. Е, да!... Сигурно!...

Нина *(строго)*. Защо се смеете, другарю Кръстанов!

Кръстанов. Аз имам навик да се смея на всичко?

Пауза, през която Нина поглежда Деспина, чието присъствие очевидно ѝ пречи да отговори така, както би желала. Кръстанов използва това и се наслаждава ехидно на затруднението ѝ.

Нина. Лош навик!... *(Гледа Кръстанов безразлично, но уморено.)* Имате нов костюм.

Кръстанов. Харесва ли ви?

Нина. Предполагам, платът е английски?

Кръстанов. Да, купих го от Мери.

Нина. Колко дадохте за него?

Кръстанов. Хиляда лева за метъра.

Нина *(горчиво усмихната)*. Благодарение на вашата разточителност свекърва ми получи подарък.

Кръстанов. Така ли?

Нина. Да, Мери ѝ подари английски плат за манто.
Деспина *(скача гневно от креслото)*. Стига мари, усойнице... Очите ти извади тоя плат... Има жената и дава!... Ще дава, разбира се!... Не е голтачка като тебе!... *(Излиза настръхнала от хола.)*

Кръстанов *(весело)*. Колко мила свекърва имате!... Често ли ви поднася такива любезности?

Нина *(глухо, с досада)*. По няколко пъти на ден.

Кръстанов. А защо не поставите мишеморка в яденето ѝ?... Или поне удвоете кръвното ѝ налягане с отговори в същия стил!...

Нина *(тъжно)*. Достатъчна е моята бедност... Блясъкът на Мери обърка ума ѝ. А този глупав плат прилича на подкуп... Настоях пред Борис да го плати, но стана скандал.

Кръстанов *(въздъхва)*. Нищо, платих го аз... В оказионните магазини струва наполовин по-евтино.

Нина. Просто не мога да си обясня тази глупост от ваша страна.

Кръстанов. Ако умните мъже не оглупяваха временно, светът не би бил пълен с хитри жени.

Нина *(смее се)*. На всеки случай удоволствието ви да пофлиртувате с Мери можеше да мине без тази сделка.

Кръстанов *(с досада и неприятно чувство)*. Не, не можеше.

Нина. Как не можеше?

Кръстанов *(с гримаса)*. Ей така!... Получи се една серия от верижни реакции между двамата ни. В резултат

тат трябваше да купя плата по хиляда лева метър. Не ми говорете за плата, защото ме е яд.

Нина. Нищо не разбирам!

Кръстанов. По-добре!

Пауза, през която Нина гледа Кръстанов изпитателно.

Кръстанов (с досада). М-да!... (Пали цигара).

Нина (строго). В колко часа си отиде Мери онай вечер от вас?

Кръстанов (небрежно). Ако не се лъжа, на другия ден.

Нина (гледа го презрително). Значи, опитахте и нейния вкус!...

Кръстанов. Приличаше на блудкава лимонада.

Нина. Не се учудвайте. Пили сте само от презрението, което е изпитала към вас!...

Кръстанов. А на мене ми се стори доволна.

Нина. Такава е илюзията на всички мъже като вас!

Кръстанов. Една безобидна глупава гъска пренощувала у мене. Голяма работа! (Маха с ръка.)

Нина. Добре е да знаете, че Мери не е нито глупава, нито безобидна.

Кръстанов. Не ме интересува повече. Предоставих я на вашия мил съпруг.

Пауза, през която Кръстанов пуши спокойно, като че нищо не е казал, а Нина го гледа слисано.

Нина (с леден шепот). Как... си позволявате!...

Кръстанов. А!... Та нима не знаете?... Цялото министерство говори за любовните връзки между Борис и Мери...

Нина (задачено). Вие... вие клеветите!

Кръстанов. За ваше съжаление казвам истината!... Романът, започнал в Баварските Алпи, трябва да свърши в полите на Витоша.

Нина (с гневен вик). Мълчете!

Кръстанов. О, нямам нищо против!... Значи, сте решили да се преструвате на глупава?... Много добре... Така постъпват повечето умни съпруги.

Нина (идва на себе си). Не, невъзможно е Мери да стане любовница на Борис...

Кръстанов. Я гледай, защо пък да е невъзможно?... Докато вие мислите, че Борис остава да се храни в стола на министерството, той обядва с Мери в ресторант «Крим» на ул. «Добруджа».

Нина (настръхнала). Кой ви каза?

Кръстанов. Виждал съм го най-малко десет пъти с очите си.

Нина. Но вие... може би... лъжете!... Вие сте... толкова подъл!

Кръстанов. И таз добра!... (Повдига обидено рамене.) Тогава вземете телефона и проверете веднага в ресторанта... 7-01-31! Сигурно са още там.

Нина поглежда ръчния си часовник, после Кръстанов и най-сетне телефона. След късо колебание тя се отправя бързо към последния, взема слушалката и почва да върти гневно барабана.

Нина (глухо, по телефона). Ресторант «Крим»?... Другарят Борис Петров, моля... С кого?... Така ли?... Благодаря!... (Поразена от отговора, който чува по телефона, Нина се опира безпомощно на стената.)

Кръстанов. Излязъл преди малко с една дама, нали?... (Смее се.) Портиерът отговаря винаги дискретно, но точно.

Нина (отпаднало). Значи... Борис ме лъже!...

Кръстанов. Не е ли по-важно, че ви изневерява?

Нина (сякаш на себе си). Но те... може би не са стигнали дотам.

Кръстанов (трагично). О-о-о-о!... Нима това е достойно за вас!... Нима се възхищавате още от съпруга си, та искате да спасявате положението със самоизмама и със снисходителност...

Нина (с тихо презрение). Колко сте мръсен!...

Кръстанов. Всеки, който се осмели да посочи на добродетелния някаква грозна истина, изглежда мръсен. (Високо и патетично.) Но нима не усещате заговора на свекърва си и съпруга си срещу вас?... Нима ще приемете борбата с филистери, които искат да ви изгонят от къщата си?... Нима сте без талант, без професия и без бъдеще, Нина!

Нина. Защо ми говорите всичко това?... Та аз не съм уверена още в нищо.

Кръстанов. Трябва да се уверите, Нина!... И колкото по-скоро, толкова по-добре.

Нина (*избухва-гневно*). Толкова по-добре ли?... За да имате една разведена актриса, една разпъната от клюки жена, една безропотна любовница в ръцете си повече? (*Смее се нервно, почти истерично.*) О, известно ми е много добре откъде идва вашето доброжелателство.

Кръстанов (*смирено и тихо*). Иде от любовта ми, Нина!... Искам да ви освободя от този еснафски брак!... Искам да заживеете в прочистената от предразсъдъци атмосфера на изкуството, да затрептите с нови чувства, да оставите след себе си лъха на безсмъртието. Искам да съединим живота си в неуязвим съюз на творческа солидарност... (*Приближава се към Нина.*)

Нина. Не, не ме докосвайте... Вие забравяте, че аз ви познавам много добре.

Кръстанов. Да, аз наистина приличам на животно, което се търкаля в калта... Но тъкмо затова усещам по-пълно моралната и физическата ви красота... Тъкмо затова ви обичам повече от всичко на света... (*Улавя раменете на Нина и я привлича към себе си.*)

Нина. Не... Не!... Пуснете ме... (*Освобождава се гневно от прегръдката му.*) Вие изпитвате само мрачния порив да осквернявате и рушите всичко, което не можете да достигнете...

Пауза, през която Кръстанов гледа няколко мига Нина мрачно, след това се изсмива високо, цинично.

Кръстанов. Какво възнамерявате да правите... при дадените обстоятелства?

Нина. Ще се боря с нокти и зъби за правото си да бъда почитана и да изисквам почитеност от другите!...

Кръстанов. И вие си представлявате тази борба като пиеса с великодушни герои, нали?... (*Изсмива се още веднъж.*)

Нина. Не разчитам на великодушното на никого. Надявам се само на собствените си сили.

Кръстанов (*след къса пауза*). Пожелавам ви успех... (*Покланя се и излиза.*)

Звъни се. Влиза Катя.

Нина. Катя!

Катя (*с дълбоко вълнение*). Ужасно съм разстроена! Нина (*тревожно*). Какво има? Какво се е случило?

Двете се спущат мълчаливо една към друга и остават няколко минути прегърнати.

Катя. Идвам от погребение. Един другар от партизанския отред!... Искях да се прибера в къщи, но в таква минути самотата ми се струва непоносима.

Нина. Седни.

Катя. Докато залповете на почетната рота трещяха в ушите ми, спомних си как погребвахме мъртвците в отреда!... Тогава нямаше залпове!... Само купчина пръст, малко цветя и тишина!... Огромната тишина на планината!... (*Зададено.*) Така погребвахме и него...

Нина. Кого?

Катя. Един мъж, за когото никога не съм ти говорила. (*Навежда се, скрива лице с ръцете си и почва да хлипа тихо.*)

Пауза, през която Нина дръпва едно кресло и сяда до Катя, като почва да глади нежно косата ѝ.

Катя (*повдига глава и избърсва с кърпичка очите си*). Беше командир на отреда... Селски учител... Нищо, буквално нищо не съществуваше между мене и него... Аз получавах от него само къси, отсечени заповеди. Разговаряше малко и не се усмихваше почти никога. Но когато отивах да му докладвам за някоя изпълнена задача, в суровите му зеленикави очи блясваше пламък, който ме вълнуваше до задушаване!... Казвах си десетки пъти, че това, което изпитвам, бе само порив към физическата му красота. По-късно открих, че се вълнувам по същия начин от острия му, подвижен ум, от храбростта му, от страшната му воля!... Открих, че го обичам!... И пак нищо не се случваше между нас освен странния, зеленикав пламък в очите му и моето вълнение в минутите, когато получавах заповеди или докладвах...

Нина. Какво стана с него?

Катя (*тихо*). Убиха го!... (*Пауза, после зададено.*) Куршумът го удари в гърдите, когато атакувахме една гара. Падна в ръцете ми!... Забравих всичко и почнах да обсипвам лицето му с целувки!... Животът го напус-

каше бързо. Нямаше време да проговори, но в очите му блесна познатият и толкова скъп за мен пламък!... Сега вече те не бяха сурови, а нежни и пълни с любов, с мъка, с копнеж към отлитащия живот... Всичко това продължи само няколко мига, които ми се сториха безкрайни като вечността и къси като пляска на куршумите, които шибаха камъните около нас...

Пауза.

Н и н а (тихо). Ти си самотна, но щастлива...

К а т я (преодолява вълнението си). Може би... Но споменът за този човек ме прави почти безпощадна към глупостта, малодушието и подлостта у хората.

Н и н а (пауза, през която Нина скрива внезапно лице в ръцете си). Колко си чиста, чиста пред себе си и пред другите.

К а т я. А нима ти не си?

Н и н а. Понякога човек пада ужасно низко.

К а т я. За какво говориш?

Н и н а. Изобщо... за живота.

К а т я. Може би си права... Има хора, които ни показват как да умираме, а други — как да живеем!... И едните, и другите правят човека чист, дават му нравствена сила да се справя с подлостите в живота... Другарят, когото погребяхме днес, беше прекрасен и силен човек. В трудните времена, когато борбата изискваше жертви, той загуби жена си, но не трепна пред дълга си към партията... Вярата му в нашата правда го караше да презира тесногърдите и малки душици, които се нахвърляха с критики върху грешките в личния му живот.

Н и н а. И той имаше ли грешки в личния си живот?

К а т я. Малки... Но дори в тях си оставаше голям човек... Той ни казваше, че когато не можем да видим и почувствуваме истината, трябва да пазим поне достойнството си на хора. Грешката на честния пред партията е извинима, но на карьериста или подлеца — никога.

Н и н а (с шепот). Достойнството на човека!...

Влиза Деспина.

Д е с п и н а. О-о-о!... Другарко Колева!... Добре дошла!... Как се наканихте?

К а т я. Минах да видя Нина.

Д е с п и н а. Че само Нина ли?... Ами Борис и мене?

К а т я. С Борис се виждам всеки ден в министерството, а сега идвам от погребение.

Д е с п и н а. От погребение ли?... Кой е умрял?

К а т я. Един другар.

Д е с п и н а. От какво?

К а т я (бързо, към Нина). Нина, аз трябва да си отивам.

Н и н а. Не, остани, моля те! Сега е необходимо и за двете ни да бъдем заедно, да не сме сами...

К а т я. Не, не, Нина, ще дойда утре, друг ден, когато си сама, а сега ще вървя.

Д е с п и н а. Ами защо не останете да обядвате у нас? Борис ще се ядоса, като му кажа, че сте били тук и не сте се видели.

К а т я. Имам работа, другарко Петрова. Довиждане.

Д е с п и н а. Ех, щом бързате, довиждане.

К а т я. Довиждане, Нина.

Н и н а. Довиждане.

Деспина отива в кухнята. Нина взема една книга, оставена върху камината, сяда и почва да чете. Влиза Борис с чанта, която оставя на едно от креслата.

Б о р и с (сухо). Срецах на улицата оня тип!... Още ли продължава да се мъкне тук?

Н и н а (глухо). Да, продължава. Благодарение на майка ти!

Б о р и с. И винаги в мое отсъствие... Предполагам, че се държи прилично.

Н и н а. Нима те интересува това?

Б о р и с (заядливо). Представи си, интересува ме малко... Не искам да мисли, че може да си позволява всичко в моя дом! (Сяда на едно кресло и пали цигара.)

Н и н а. А ти не си ли позволяваш някои неща извън своя дом?

Б о р и с. Аз се държа безупречно навсякъде.

Н и н а. А когато не можеш да бъдеш безупречен, почваш да лъжеш.

Б о р и с (смутено). Да лъжа... В какво съм те излъгал досега, моля?

Н и н а. Защо не ми каза, че в дните, когато не идваш в къщи, обядваш в ресторанта с Мери?

Б о р и с. Та нима трябва да те осведомявам дори за тия подробности в живота си? Готвачът в стола е лош. А ресторант «Крим» е само на няколко крачки от министерството. И когато заваря Мери в него, нима трябва да ѝ кажа: «Ще седна на отделна маса, за да не се дразни жена ми.» Хайде де!...

Н и н а. Но защо криеш това от мене?

Б о р и с. Просто не е ставало дума!... Нима аз те обвинявам в прикриване, когато науча случайно, че си била с Х или с У? Глупости!

Нина отива при него и прегръща главата му.

Н и н а. Искам да бъдем почтени един към друг!... Моля те!

Б о р и с. На нас ни се вие свят от работа, а ти си въобразяваш, че флиртуваме!... (Освобождава главата си от ръцете на Нина, става от креслото и почва да се разхожда из хола.)

Н и н а. Да, може би прекалявам!... Прости ми!... (Замислено.) Мери е хубава, елегантна, а аз понякога съм уморена и отпусната от репетициите и представленията, от критиките и напрежението в театъра...

Б о р и с (сухо). Мери работи по осем часа на ден, но това не ѝ пречи да бъде винаги енергична и весела.

Н и н а (с лека горчивина). Но ти забравяш, че Мери е живяла винаги в охолство, а моите нерви се преумориха, докато работех и следвах. Освен това работата в театъра е съвсем друга!

Б о р и с (иронично). Вашият труд е висш, вдъхновен, квалифициран, а нашият — филистерски!... Зная това отдавна.

Н и н а. Борисе!... (Пауза, през която го гледа изпитателно.) Значи, Мери ти харесва?

Б о р и с. Харесвали са ми винаги скромността и трудолюбието,

Пауза, през която Борис продължава да се разхожда из хола. Нина го гледа втренчено и тъжно.

Н и н а. Но ти знаеш ли какво представлява Мери?

Б о р и с. Зная. Една красива и умна жена!... (Гледа към Нина високомерно.)

Н и н а (с внезапна ярост). Една изнудвачка!... Един подлец! (Излиза бързо. Веднага след излизането ѝ влиза Деспина.)

Д е с п и н а (задъхана и настръхнала). Разведи се веднага с тая усойница, докато не е уморила и двама ни, синко!... Лежи и яде наготово, метла не може да завърти, пиле не знае да ти опържи!

Б о р и с (строго). Не се бъркай в моите работи!...

Д е с п и н а. А-а-а-ах! (Почва да плаче на глас.) За тебе ли беше тая мързелана, чедо!... Ти, дете конец на земята да видиш, също като баща си ще се наведеш да го вдигнеш!...

Б о р и с (развълнуван малко от плача ѝ). Хайде, стига!... (Прегръща я и я повежда към изхода.) Гледай си кухнята!... Ще видим!...

Деспина излиза, Борис се връща и сяда на едно кресло. Влиза Нина с шапка, костюм и ръкавици, готова за излизане.

Н и н а (тихо). Отивам в театъра... Довиждане. (Тръгва към вестибюла.)

Б о р и с (равнодушно). Довиждане!... (Прави движение с ръка.) Чакай!

Н и н а. Какво има? (Обръща се.)

Б о р и с. Казах на Мери да дойде с пишещата машина... За утре имам спешен доклад... Предполагам, че няма да си въобразиш отново глупостите, които ми каза преди малко.

Н и н а (глухо). Мери тук?... Нима не ви стига работното време в министерството?

Б о р и с (нервно). Да, не стига!... Нашата работа не е като вашата — да изкудкудякаме няколко чужди мисли на сцената.

Пауза, през която Нина гледа втренчено Борис, после навежда глава и излиза бавно. Влиза Деспина.

Д е с п и н а (ухилена и радостна). Така ѝ се пада, синко!... Добре я нареди.

Б о р и с (с гневен вик). Остави ме на мира!

Деспина излиза уплашено. Борис става бавно от креслото, отваря чантата си и изважда от нея папка с книга, след това сяда отново в креслото и почва да ги разглежда. Звъни се. Домашната помощница минава през хола да отвори и въвежда Мери. Последната е облечена в ярък, керемиденочервен костюм и носи малка пишеща машина. Борис се втурва към нея и взима машината. Домашната помощница остава да стои в хола и разглежда с любопитство костюма на Мери.

Борис (с досада, към Мария). Ти... какво?

Мария. Нищо! Ако другарката дойде на село с това червено, биците щяха да поцърклят!...

Мери (любезно). Не, мила!... Селските бици са по-кратки от градските.

Мария излиза.

Борис. Прощавай... Трябваше да изпратя при-
служника за машината!

Оставя машината на масичката всред хола.

Мери (весело). Нищо! Взех такси.

Борис. Времена! Почваме да забравяме дори най-простите учтивости към жените.

Мери (сваля ръкавиците си). Видях от таксито Нина... Изглеждаше доста клюмнала... Вървеше и сякаш не виждаше нищо.

Борис. Да, имах обяснение с нея.

Мери (разтревожено). За обедите, нали?... (Недово-
лно.) Ето, нали ти казах!... Това би раздразнило всяка съпруга.

Борис. А аз не се ли дразня, когато я видя на снимка във вестника прегърната с някой партньор?

Мери (с насмешливо учудване). Нима се дразниш?...
Още?

Борис (прегръща я и я целува бързо). Аз съм про-
гресивен съпруг, който стои над тези еснафщини... (Смее
се.) Но ако видя подобна снимка на тебе с чужд мъж, бих
те убил!

Мери. Да, забелязвам все по-прогресивни черти
у теб!... (Смее се също.)

Борис. И аз у теб!...

Няколко мига двамата се целуват и смеят бурно.

Мери. Колко малко се променят хората!... Спом-
няш ли си нашата първа среща в Алпите?... Паднах в
снега, а ти ме вдигна! (Притиска се към него.)

Борис. И не посмях да те целуна!... Тогава ти
изглеждаше съвсем недостъпна. Ухажвах те само шампио-
ни на ски, доценти от политехниката и барони с хитлерист-
ки значки върху ревера на смокинга си.

Мери. Всички бяха един от друг по-глупави!... А
глупав мъж е по-досаден от грозна жена, мили!... (За-
мислено.) По това време бях влюбена в един от учителите
си в колежа. Умът му режеше като бръснач.

Борис (сухо). Не мога да разбера жените!... Все-
ки мъж, който умее да плеще, им става веднага интересен.

Мери. Не винаги, мили!... (Смее се.)

Борис. Но ето, Кръстанов, предполагам, ти харес-
ва!...

Мери. Повече от тебе... Ставаш смешен!... Той
мисли едно, говори друго, а върши трето. Умен човек и
това ме забавлява.

Борис (злобно). Хитър като лисица.

Мери (учудено). Лош ли е?

Борис. Ти му позволяваш да се увърта около тебе,
а това ме дразни.

Мери. Какво друго разговаряхте с Нина?

Борис (нали цигарата ѝ със запалката си). Казах ѝ,
че днес ще дойдеш при мене да работим заедно.

Мери. И тя кипна от ревност, нали... Значи, не
трябваше да идвам... (Сърдито.) Изобщо, караш ме да
върша глупави неща!... Казах ти, че можеш да идваш у
дома, когато поискаш!... Какво повече от това? (Пуши
сърдито.)

Борис. Мери, но аз искам да дам перспектива на
отношенията ни! Аз още не мога да разбера дали си съг-
ласна да станеш моя жена, или не.

Мери (гневно). О, боже мой!... Вбесяваш ме с това
недоверие!... Разбери един път завинаги, че е крайно
нежелателно да се разведем с Нина сега... Катя и ця-
лото министерство ще настръхнат срещу мене... а това
значи да разровят миналото ми от край до край.

Борис. Но ти нямаш нищо излагащо в него, нали?

Мери. Нямам, разбира се!... Но все пак съм дъ-

щеря на еди-кого си, а брат ми е не знам къде си. . . И с-тая биография сега е съвсем неудобно да ставам център на внимание.

Б о р и с. Ти и без това си станала център на внимание в министерството. А ако се оженим — край на всички клюки! . . .

М е р и. Не, мили! . . . Едно е да се разведеш, а друго да ти бъда само приятелка.

Б о р и с. Второто е по-опасно! . . . Особено пред Катя.

М е р и (гневно). Ти не трябва да се развеждаш с Нина! . . . Разбери го най-сетне. . .

Б о р и с. Тогава справяй се с положението сама и не разчитай на мене. . . (Заканително.) Катя е почнала да рови вече! (Гледа я враждебно и втрещено.) Да, да! . . .

М е р и (след пауза, в която го гледа усмихнато и любопитно). Какво всъщност обичаш в мене?

Б о р и с (омекнал и разнежен). Не знам! . . . Ти си блестяща, елегантна, красива! . . . Оставяш у всеки мъж някакъв. . . копнеж да те притежава!

М е р и. Само това ли? . . .

Б о р и с. Ти не си мека и глупава като другите жени. А ти какво обичаш в мене?

М е р и (притиска се до него, с комична гримаса). Уматил! . . . Но не бързай с развода, мили! (Лицето ѝ става сериозно.) Бъди тактичен. Нека се стабилизирам в министерството! . . . Аз не трябва да стоя без работа в София.

Б о р и с. Но когато се оженим, ти ще напуснеш министерството, нали?

М е р и (притиска се отново към него, със същата комична гримаса). Разбира се! . . . Аз обичам да готвя, да бърша прах, да кърпя чорапи! . . . Ще те чакам всеки ден с нетърпение да се връщаш от работа, а в неделя следобед ще каним познати да играем белот! . . .

Б о р и с (в унес). Или ще ходим на футболен мач! . . . И после ще вечеряме в Унгарския ресторант! . . .

М е р и. А срещу Нова година ще ме водиш на вечеринка в министерството, нали?

В тоя момент на сцената се показва Деспина. Тя носи сервиз за чай, но като вижда Мери и Борис прегърнати, отстъпва с грейпало от радост лице и изчезва зад сцената.

Б о р и с. Да, Мери! . . . Нина не умееше да вкуси от дребните радости на живота с мен.

М е р и. Бедничката! . . . Колко я съжалявам! . . . (Отдръпва се от Борис.) Не е ли време да почнем работа? (Отива при масичката и се навежда над книжата, които Борис е поставил върху нея.)

Б о р и с. Да, сега. (Отива също при масичката.)

Деспина влиза, носейки сервиза за чай.

Д е с п и н а. Донесох да си хапнете малко файфлог! . . . (Поставя сервиза на масичката и почва да сервира.)

Б о р и с. Мамо, казва се five o'clock! . . . (Към Мери.) Isn't so.

М е р и. Oh yes dear.

Б о р и с. Понеже говоря отлично немски, след шест месеца ще науча и английски.

М е р и. Ако постоянствува.

Д е с п и н а (гордо). Родила съм умно момче, госпожа Мери, нали! (Налива чай и го поднася на Мери.)

М е р и. О, да! . . . Паметта му е свежа като у децата! . . . Той може да повтори всичко, което чуе.

Б о р и с (самодоволно). Гордея се с паметта си, вярно. . . Но това е, защото не съм я изморявал с други книги освен технически.

Д е с п и н а (към Мери). Харесвате ли кекса ми?

М е р и (яде от кекса). Чуден е! . . . Благодаря.

Д е с п и н а. Направих го точно по рецептата, която ми даде майка ви.

М е р и. Майка ми раздава готварските си познания трудно. Навярно сте ѝ харесали много.

Д е с п и н а. Допаднахме си веднага! . . . Та как няма да си допаднем, госпожа Мери? . . . Нали сме майки. . . Нали имаме по едно чедо, за което трябва да мислим. . . (Усмихва се дяволито и излиза.)

Борис и Мери започват да се смеят високо. На вратата към вестибюла се показва Нина. Смехът на Борис и Мери пресеква изведнъж. Нина прави няколко крачки напред и сваля ръкавиците си. Борис и Мери я гледат смутено.

М е р и. Добър ден, мила! . . . Не можеш да си представиш колко ме облекчава идването ти! . . . Преди малко

твоят съпруг ми разправи, че ти е станало неприятно, заедето съм обядвала няколко пъти в ресторанта с него.

Н и н а. И навярно затова се смеехте толкова весело?

М е р и. Нима не познаваш навика ми?

Н и н а. Познавам го отдавна.

Б о р и с. А ти защо се върна от театъра? . . . Какво искаше да провериш?

Н и н а. Не исках да проверявам нищо. . . Почувствах се неразположена и помолих дубльорката си да ме замести.

Б о р и с (*раздразнено*). Това е лъжа!

Н и н а. Запазвам си правото да кажа истината другаде.

Б о р и с. Ти си въобразяваш, че съм влюбен в Мери, нали?

Н и н а. Не допускам толкова сложно чувство у тебе! . . .

Б о р и с. Зная! . . . За тебе аз съм нищожество, нали?

Н и н а. Такова ще бъдеш и за нея.

Б о р и с (*скача от креслото и застава гневно пред нея*). Значи, ти си приела да станеш моя жена, без да ме уважаваш! Но това. . . това е постъпка на уличница! . . .

Н и н а. Когато те срещнах, животът бе угасил вече способността ми да обичам. . . И ти много добре виждаше това! . . . Търсех само почитеността, приятелството, доверието. . .

Б о р и с (*иронично, към Мери*). Е, да! Ако бях някое литературно или театрално светило, което смайва околните с дърдоренето си, щеше да ми дадеш повече.

Н и н а. Аз не уважавам тия светила, когато имат пороци.

Б о р и с. С изключение на Кръстанов, нали? . . . У него пороците приличат на украшения! . . . И една суетна жена като тебе счита за чест да му бъде любовница.

Н и н а (*настръхнала*). Аз любовница на Кръстанов?

Б о р и с. Да, сигурно преди да се оженим! . . . Той успя да те натика в ръцете ми. А може би и сега ухаждането му не е безуспешно.

Н и н а (*с ужас*). Борисе! . . . Ти знаеш какво е моето отношение към Кръстанов. . . Аз не мога да го понасям!

Б о р и с. Е, да! . . . Уж не можеш. . . Параванът е необходим.

Н и н а (*умолително*). Борисе, опомни се! . . .

Б о р и с (*високо и гневно*). Опомних се най-сетне! . . .

Отвратен съм от нашия брак! . . . До гуша ми е дошло от твоята отпуснатост, от твоето безредие, от твоя театър! . . . Не мога да те понасям вече.

Н и н а (*спокойно и с достойнство*). Откога не можеш да ме понасяш? Откакто Мери стана твоя секретарка ли?

Б о р и с. Да, оттогава! . . . Мери и аз се обичаме!

Завеса

ЧЕТВЪРТО ДЕЙСТВИЕ

Същата обстановка. Кръстанов седи на едно кресло и върти около пръста връзка с ключове. Наоколо стегнати куфари. Нина, облечена в костюм, поставя в един разтворен куфар последните дреболии.

Кръстанов. Да, такава е съдбата на всеки неравен брак!... А вашият брак беше неравен по професия, по духовно развитие, по всичко. Нима един филистер като Борис можеше да приеме театъра и да не пожелае Мери, която е образец на домакински добродетели?

Нина. Фалшив образец обаче!

Кръстанов. Все едно, мила!... Вашият брак беше печален опит да съчетае грубото всекидневие с възвишените нужди на изкуството.

Нина. За този край имате доста голяма заслуга и вие.

Кръстанов. Трябва да ми благодарите!... Помислете за свободата, за простора и новите хоризонти, които се разкриват сега пред вас.

Нина. Моля ви да не говорим повече за това!

Кръстанов. Разбирам!... Но сега настъпват известни трудности в живота ви.

Нина. Никога не съм била малодушна в нещастията си.

Кръстанов. Зная. Но все пак... проблемът за настаняването ви не е толкова лесен.

Нина. Катя обеща да ми намери квартира.

Кръстанов. Ако не успее да направи това, готов съм да ви отстъпя една стая от апартамента си.

Нина (*прекъсва нареждането на куфара*). Моля ви!... Имайте повече уважение към мене!

Кръстанов. Веднага помислихте най-лошото!

Влиза Мария.

Мария. Како, дай ми пари да взема чорапите ти от бримкаджийката.

Нина. Ето... (*Вади пари и ги подава на Мария.*)

Кръстанов (*към Мария*). И ти си отиваш, а?

Мария. Амчи ко да правя?... Да остана да слугувам на оная фльорца, дето ще дойде ли?

Кръстанов. Фльорца?... Какво е това фльорца?

Мария (*дръзко*). Вие знаете по-добре от мене!... Нали сте писател. (*Излиза.*)

Кръстанов. Понякога простодушието е по-отровно от най-злия сарказъм!...

Нина. Ако не беше така, невинността щеше да бъде винаги жертва на порока. (*Рови замислено в чантата си.*)

Кръстанов. Личи си, че е получила уроци по целомъдрие от вас. С колко пари разполагате в момента?

Нина. Това не е ваша работа.

Кръстанов. Позволете ми да ви услужа поне с един заем!...

Нина. Не желая да приема нищо от вас.

Кръстанов. Отхвърляте дори приятелството ми... Та нима няма да дойдете някога у мене поне на чаша чай, за да поговорим върху театъра?

Нина. Рискувам да се сблъскам на прага на жилището ви с Мери.

Кръстанов. С нея поддържам един вид интелектуално приятелство.

Нина. С подобни приятелства вие губите непрестанно от уважението, което обществото изпитва към вас.

Кръстанов. Хм!... Има нещо вярно в това. Често се заплитам в глупави истории с жени. Знаете ли, че тая типеса Мери почва да ме дразни с любопитството си за литературните спорове между писателите?

Нина. Нима?

Кръстанов. Не допускате ли, че тя изпитва зло-радство към нашите спорове?

Нина. Съветвам ви да приказвате по-малко!...

Кръстанов. Вярно, увеличам се понякога!... А тя е дръзка и опасна! Слушайте, Нина!... Не е ли по-добре да направите един намек пред Катя?

Нина. За какво?

Кръстанов. За това, че Мери е тъй (*прави жест*)... неподходяща за поста, който заема!... Един вид като нейни гаран-ти бием тревога навреме!...

Н и н а. Направете го вие. . . Вие сте виртуоз по наме-
ците! . . .

К р ъ с т а н о в. Ще го направя. . . Да, ще го ка-
жа! . . . Това е мой дълг пред народа, пред партията, пред
съвестта ми. . .

Н и н а. И пред личното ви спокойствие, нали?

К р ъ с т а н о в. Но, мила, аз имам съвсем сериозни
основания да говоря така. . . Преди известно време изтър-
вах пред Мери някои становища по вътрешнопартийни
въпроси, които тогава схващах неправилно. . . А тъкмо
сега един другар ще поставя въпроса за моето връщане в
партията. . . Ако Мери се раздрънка, аз се провалям
отново! . . .

Н и н а. Е? . . .

К р ъ с т а н о в. Партията трябва да знае, че аз я
предупреждавам за всичките си грешки навреме.

Н и н а. Значи, вие обменяте мнения по вътрешно-
партийни въпроси с Мери?

К р ъ с т а н о в. Глупости! . . . Това стана съвсем
случайно. Всъщност. . . нищо не съм казал! . . .

Н и н а. Каквото и да сте казали, бъдете уверени,
че тя ще го раздрънка навсякъде.

К р ъ с т а н о в. Какъв мръсен свят се е навъдил! . . .
Подвежда всичко живо с приказките си.

Н и н а. Мястото на този, който се подвежда, не е в
партията!

К р ъ с т а н о в. Кога ще дойде Катя?

Н и н а. След половин час! . . . А сега ме оставете! . . .
Имам работа.

К р ъ с т а н о в. Но след половин час ще се върне
съпругът ви, а той не може да ме понася.

Н и н а. Учудва ли ви? . . . Той твърди, че съм ваша
любовница.

К р ъ с т а н о в. Каква нелепост! . . .

Н и н а. Не е дори нелепост, а само повод да иска раз-
вод! . . . Но не се безпокойте от идването му! . . . Той е в
командировка.

К р ъ с т а н о в. Тогава аз си отивам горе и ще дойда
след малко! . . . Довиждане.

Кръстанов излиза. Звъни се. Нина въвежда Мери.

М е р и. Учудваш се на идването ми, нали?

Н и н а. Не, нищо вече не може да ме учуди.

М е р и. Виждам ти се дръзка? . . .

Н и н а. Винаги съм уважавала дръзостта! . . . Но на-
халството — никога.

М е р и. Тогава приеми нахалството ми за дръзост.

Н и н а. Не виждам повод да бъда снизходителна.

М е р и. Ще го видиш след малко. Седни. . .

Н и н а. Да седна? . . . Благодаря! . . . Вече имаш
чувство за собственост в този дом, нали?

М е р и. Не, аз няма да вляза в този дом!

Н и н а. Той е твърде скромен за тебе. Вероятно Борис
ще дойде у вас.

М е р и. Никога! . . . Аз и мама не ще позволим да
оскверни спомена за миналото! . . . Този простак би оскър-
бил чувството ни за вкус, за хармония, за стил в живо-
та! . . . Нима допускаш, че мога да се омъжа за него, Нина?
Тук ли е свекърва ти?

Н и н а. Борис я изпрати в провинцията.

М е р и. А момичето?

Н и н а. Пратих го по работа.

М е р и. Значи, мога да говоря свободно! . . . Слу-
шай сега! . . . Това говедо — извинявай, говоря за съпруга
ти — няколко дни се държа прилично, а след това ми се
призна в любов! . . . Когато го отблъснах — направих го
просто от отвращение към глупостта му, — той ме запла-
ши, че ако не стана негов съпруга, положението ми в
министерството щяло да се разклати, тъй като Катя съби-
рала сведения за миналото ми. Спестявам ти невероятната
тъпота и сладникавост на подробностите. А междувременно
твоята мила свекърва при сватовските си посещения у
дома се е опитала да убеди и майка ми! . . . Да говоря ли
още, Нина?

Н и н а. Няма нужда. Но това оправдава ли твоята
подлост към мене.

М е р и. Напълно! . . . Аз не можех да постъпя дру-
гояче и искам да ти обясня тъкмо това.

Н и н а. Всичките ти обяснения ще бъдат излиш-
ни! . . . Свърши ли?

М е р и. Не още.

Н и н а. Какво друго искаш от мене?

М е р и. Искам да откажеш развод на Борис!

Н и н а. Ти си също като Кръстанов!... Не допускаш никакво достойнство у другите.

М е р и. Какво ме интересува-твоего достойнство!...

Н и н а. Така ли?... Тогава ще имаш удоволствието да станеш съпруга на Борис.

М е р и. Вече не мога да го понасям.

Н и н а. Разкажи всичко на Катя!... Тя ще го постави веднага на мястото му.

М е р и. Не, мила!... Тогава той ще почне да намира недостатъци в работата ми и ще предложи да ме изхвърлят. Аз няма да се превърна на глупачка, която се бори за морала на вашия свят!... Не искам да си навличам гнева никому, дори на твоя съпруг. Но да се омъжа за него — никога! Ще го използвам, докато наредя живота си така, както ми е удобно.

Н и н а. Като използваш слабостите му и вършиш подлости?

М е р и. Важи ли как?

Н и н а. Махни се отгук!... Аз ти заявявам категорично, че ще дам развод на Борис!... Ако не го поиска той, ще го поискам аз!...

М е р и. Внимавай!... Снимката ти с Алън е още у мене!... Е? *(Чака няколко мига.)* Добре!... *(Тръгва си.)*

Н и н а. Донеси снимката.

М е р и. След половин час. Бай, бай! *(Махва с ръка и излиза.)*

Н и н а. Господи! Нима аз съм честен човек? Защо не казах истината на Катя! Не... Тоя страх... Тая слабост... тая подлост, която проявявам сега, ме връщат отново назад. Аз трябва да призная всичко, всичко!... А после? Как ще я гледам в очите, как ще поздравявам колегите си, хората, които ми оказаха такова доверие!... О, колко страшно е понякога да кажеш истината!... Нямам сили.

Звъни се. Нина излиза да отвори и въвежда Кръстанов, след това сядат на едно кресло. Кръстанов остава прав.

Кръстанов. Още ли я няма Катя?... Трябва да ѝ разкажа всичко, абсолютно всичко!... Колкото повече мисля за Мери, толкова повече се убеждавам, че тая жена е безскрупулна карниеристка. Знаете ли, че настоява да я лансирам в литературните среди?... Написала е ня-

каква повест. И не съвсем бездарно... Не можете да си представите колко хитро интимничи и подвежда, а след това изнудва!... Просто невероятен тип! М-да!... Напоследък се чувствам страшно изморен от клубовете, хората и приказките! Изпитвам нужда да се уединя някъде, да се отдам на аскетичен живот и работа!... Удоволствията пречат на творчеството!... Да, пречат ужасно!... Но вие сякаш не ме слушате?... Какво ви е?

Н и н а. Чакам Катя.

Звъни се.

Н и н а. Моля, вижте кой е!... Неразположена съм! Кръстанов. Да, забелязвам.

Кръстанов излиза и въвежда Катя.

К а т я *(към Нина)*. Намерих ти стая... Слънчева, с изглед към Витоша!... Какво ти е? Не изглеждаш добре!

Н и н а. Нервите ми... Ще мине. Седни!

К а т я *(към Кръстанов)*. Значи, работиш върху исторически сюжет?

Кръстанов. Да, сюжет от четиринадесетия век... Любовта на стария Иван-Александър към еврейката Сара върху фона на упадъка на Второто българско царство... Една поразително интересна лична драма!... Ще я наситя с психологизъм и напрежение.

К а т я. А какво ще бъде това? Повест, роман, пиеса?

Кръстанов. Хроника. От нея ще лъха романтика, хуманизъм, варварска свежест и старинното великолепие на миналото.

К а т я. А какво става с актуалните теми, които обеща в последния си разговор с журналистите?

Кръстанов. Актуална тема за мене може да бъде само твоят живот, Катя... Но ти отказваш упорито да ме посветиш в подробностите му!

К а т я. Животът на една стара мома като мене не подходжда за твоята емоционална тематика.

Кръстанов. Не мога да разбера дали скромничиш, или ми се подиграваш!

К а т я. А аз усещам, че просто се забавляваш!...

Кръстанов. Не допускаш ли поне, че мога да те лаская?

К а т я. Човек ласкае, когато е уверен, че могат да повярват на думите му. . . А ние, драги, се познаваме отдавна! . . . (Към Нина.) Изглеждаш зле! . . . Какво ти е?

Н и н а. Реших да не се развеждам с Борис.

К р ъ с т а н о в. А! . . .

К а т я. Как, да не се развеждаш с Борис?

Н и н а. Искам да направя опит да спася брака си! . . . Може би всичко между Борис и Мери ще мине след няколко месеца. . .

К а т я. Нина!

К р ъ с т а н о в. Ама, разбира се, ще мине! . . . Пък даже и да не мине, какво от това! . . . Защо да изтървете такъв умен съпруг?

К а т я. Не, нищо не мога да разбера! . . . Обясни ми какво се е случило! . . . Днес си просто неузнаваема! . . .

К р ъ с т а н о в. Неузнаваема! . . . Това е тъй наречената ирационалност в душата на жените! . . . Те ни смайват с безумни и неочаквани постъпки, а после откриваме, че зад всичко това са успели да наредят живота си с 'логика, на която завиждаме! . . . (Тържествено, към Катя.) Ето, мила! . . . Ражда се още едно модерно семейство! . . .

К а т я. Стига вече! . . . Остроумието ти почва да дразни.

К р ъ с т а н о в. Е, да! . . . Остроумия, като посочват истината, са винаги неприятни.

К а т я. У тебе човек не може да различи лъжата от истината.

К р ъ с т а н о в. А нима и в живота не е така? . . . Ето! . . . (Сочи Нина.) Този твърди, че всичко между Мери и Борис щяло да мине! . . . Питам те: наистина ли мисли така? . . . Отговори де!

Н и н а (разстроена, с гневен глас). Оставете ме на мира!

К а т я (отива при Нина). Успокой се! . . . Успокой се първо! . . . Каквото и да се е случило, аз съм до тебе! . . . Нина! (Към Кръстанов.) Излез!

К р ъ с т а н о в. Не! . . . Искам да остана докрай. . . Писателите са не инженери, а хирурзи на човешката душа. Те трябва да изрежат от нея всичко гнило и разложено.

К а т я. Тогава оперирай първо себе си! . . .

К р ъ с т а н о в (въздиша, след пауза). Разводите са ужасно нещо! . . .

К а т я (поглежда го бързо). И за тебе ли?

Н и н а. Разкривам пред вас всичко, всичко. . . Нямам близки, нито други приятели! . . . Цялата ми младост протече в борба, унижения и бедност. В живота ми има още едно позорно петно, за което вие нищо не знаете. . . Може би не ще имам сили да го преживея, но дошъл е момент да го кажа. . . Мери поиска преди малко да откажа развод на Борис.

К а т я. Ясно! . . . Не иска да става център на внимание.

К р ъ с т а н о в. Не иска, разбира се! . . . Хитруша и половина! . . .

К а т я. А какво ѝ дава смелост да иска това от тебе?

Н и н а. Преди години водех лош живот. Бях любовница на американски офицер.

К р ъ с т а н о в. Любовница на американски офицер? Ой! . . .

Н и н а. Сега съм в ръцете ѝ. Тя разчита на малодушието и подлостта ми. Заплаши ме с една снимка, която след малко ще донесе тук!

К а т я. Мери ще дойде тук?

Н и н а. Да.

К а т я (след пауза). Затова ли не искаше да станеш кандидат-член на партията?

Н и н а. Да, затова.

К а т я. Защо не ми го призна досега?

Н и н а. Защото ме бе срам да говоря. . . Защото скъсах завинаги с този живот и не съм извършила никаква. . . никаква подлост! . . . Никаква, Катя! . . . Повярвай поне ти!

К р ъ с т а н о в (след пауза). М-да! . . . Развръзката почва. Аз си отивам.

К а т я. Няма да си отидеш. . . Понеже каза, че писателите са хирурзи на човешката душа, ще останеш за операцията! . . . (Настойчиво.) Моля, седни!

К р ъ с т а н о в. Но аз не обичам никак тия работи, другарко Катя!

К а т я. Няма обичам или не обичам! . . . Тук се касае за установяване на истината, която ме интересува служебно.

Кръстанов. Установи я без меней... Ти ме изключи от партията! Довиждане... *(Тръгва да излезе.)*

Катя. Няма ли да останеш поне заради Нина?

Кръстанов. Какво общо имам с Нина?

Катя. Преди да се омъжи за Борис, ти употреби цял следобед да ме убеждаваш колко я обичаш!... Не помниш ли?

Кръстанов. Няма нищо по-практично от паметта на жените!... Те си спомнят за любовта ни винаги, когато имат нужда от нас...

Нина. Аз не съм разчитала никога на вас!

Кръстанов. Съвършено правилно!... Разбрали сте, че не съм глупав!

Катя. Вероятно твоят ум те е спасил по същия начин и от Мери?

Кръстанов. Какво искаш да кажеш?

Катя. Само това, че си любовник на Мери.

Кръстанов. Аз?... Любовник на Мери?

Катя. Да... За възмущение на един наш другар, който живее до нейния апартамент.

Пауза, през която Кръстанов хваща ръката на Катя и я разтърсва силно.

Кръстанов. Ето, това се казва партия!... Нищо не можеш да скриеш от нея!... Но моят ум действително ме спасява от всичко!... Аз съм първият, който се усъмни в Мери!... Аз, така да се каже, служа на партията дори когато се забавлявам.

Катя. Партията би предпочела да ѝ служиш, когато не се забавляваш.

Кръстанов. Но с изключването ти ми отне възможност за това.

Катя. Понеже беше неискрен.

Кръстанов. А кой е искрен?... Тя ли?... *(Посочва Нина.)*

Катя. Да.

Кръстанов. О-хо!... Разбра ли, Алипи Кръстанов? Ти си бил неискрен към партията... А утре може да те провъзгласят и за враг!...

Катя. Не, ти никога няма да бъдеш враг!... Но ти ще останеш до края на живота си непълноценен за партията комунист.

Кръстанов. Това е мнение, което, за щастие, не се споделя от всички.

Катя. Поради таланта и остроумието ти.

Кръстанов. А не е ли редно да се пощадят поне тия две качества у мене?

Катя. Те не могат да те направят нито истински комунист, нито щастлив човек.

Кръстанов. Всеки е щастлив по своему, Катя.

Катя. Но никога напълно, когато е мизантроп или скептик.

Звъни се. Катя излиза да отвори. Влиза Борис.

Кръстанов *(към Борис)*. Не разбираш какво се е случило, другарю Петров? Добре, аз ще ти кажа: в древността Херострат опожари Ефеския храм, а през двадесетия век тези другарки *(посочва Катя и Нина)* ще се обезсмъртят, като унищожат без остатък писателя Алипи Кръстанов.

Катя. Успокой се, другарю Кръстанов!... В творчеството ти има няколко бисера, които ще останат в литературата ни като спомени за Ефеския храм!... Партията ти благодари за това, но не ти позволява да се забавляваш безотговорно с хората и с нея.

Борис. Позволете да попитам...

Кръстанов. Най-добре не питай нищо! *(Звъни се.)* Жертвата иде. Ще я застреляте ли веднага?

Катя. Не!... Първо ще поговорим. Иди да ѝ отвориш...

Кръстанов *(излиза неохотно и се връща с Мери)*. Много хора, нали?

Мери. Да, прилича на събрание... Но предполагавам... Насрочено без мене!...

Кръстанов. Да!... Вие сте първа точка от дневния ред!... Присъствието ви, макар и неочаквано, е желателно!...

Мери. Наистина ли?

Катя. Да.

Мери. Очевидно, сте се събрали да разгледате поведението ми! Благодарение на вас, другарко Колева, съм добила вече убеждението, че колективът решава по-разумно от индивидите!...

К а т я. Това е така, но погрешно е да мислите, че колективът е удобна баня, в която индивидите се измиват лесно от подлостта си.

М е р и. О-о-о!... Значи?

К р ъ с т а н о в. Играем «ва банк»!...

М е р и. Тогава аз ще разкрия първа картите си. Нима наричате подлост, другарко Колева, правото на една жена да брани достойнството си?

К а т я. Обяснете, госпожо, как браните достойнството си.

М е р и. Според обстоятелствата и хората.

К а т я. Говорете конкретно.

М е р и. Добре... Ще почна първо с него...

К р ъ с т а н о в. Е, да!... Всички жени почват да се оправдават първо с мене.

М е р и. Вероятно, това не ви се случва за първи път!... (Към Катя.) За да получа писмена гаранция от него, трябваше да му стана любовница.

К р ъ с т а н о в. Хайде де!... Та само за това ли ми станяхте любовница?... Ами желанието ви да ви лансирам като писателка в нашите кръгове?... Ами любопитството ви към партийните работи?... Ами английския плат, който ми продадохте... А?

М е р и. Вие преценявате нещата съвсем произволно!

К а т я. Ще преценявам аз, а не той.

Б о р и с. Значи, ти... ти си била негова любовница?... А после — моя!...

К р ъ с т а н о в. Е, да!... Първо моя, после твоя!...

Б о р и с. Но аз... аз я обикнах искрено.

М е р и. Толкова искрено, че ме заплаши с донос и уволнение, ако не стана твоя съпруга!...

Б о р и с. Нима е безчестно да искам да ми станеш законна жена?

К р ъ с т а н о в. Но прие да ти стане любовница, нали?... (Посочва Мери.)

М е р и. Нямах друг избор.

К р ъ с т а н о в (към Катя). Отбележи колко щедро е раздавала чаровете си тая жена!... А дали е било за удоволствие, с някаква цел, или защото е нямало избор — това е друг въпрос!

К а т я. Нямам нужда от суфльори за истината!

М е р и. Успокойте се, другарю Кръстанов!... Нямам намерение да казвам нищо повече за вас.

К р ъ с т а н о в. Та говорете, ако искате!... Настоявам да кажете всичко, каквото ви е известно за мене!

М е р и. Просто не е необходимо...

К р ъ с т а н о в. Тогава вие инсинуирате.

М е р и. Ще видим после. (Към Катя.) Мога ли да продължа?

К а т я. Да, естествено!...

М е р и. И така, аз не желяех по никакъв начин да се омъжа за него! Дойдох при Нина и я помолих да откаже развод на съпруга си.

К а т я. Само я помолихте, така ли?

М е р и. Какво друго?

Н и н а. Какво друго ли?... (Гравва чантата на Мери, от която изважда снимка и я хвърля на масичката.) Ето какво!... Тя ме заплаши, че ако не откаже развод, ще изпрати в театъра това.

М е р и. Нина, ти си обезумяла!...

Н и н а. Не!... Просто намерих у себе си повече сили, отколкото предполагах.

М е р и. Снимката е съвсем невинна.

К р ъ с т а н о в. Я да видим... (Гледа снимката.) А-а-а... Не е съвсем невинна!

Б о р и с (дръпва снимката от Кръстанов и я разглежда). Това?... Ти? Значи, и ти си имала любовник преди мене?

К р ъ с т а н о в. Е, да, такъв ти е бил късметът. Това са жените! (Към Борис.) Браво! Най-после доби опит.

К а т я. Престанете! (Гравва снимката и я прибира.)

М е р и. Нямах намерение да показвам снимката никому.

К а т я. Тогава защо я носехте в чантата си?

М е р и. Искях да я върна на Нина.

Н и н а. Срещу обещанието да откаже развод, нали?

М е р и. Какво престъпно имаше в това?... Само щях да спася брака ти.

Н и н а (към Мери). И да продължаваш да бъдеш любовница на съпруга ми?

М е р и. Не виждате ли, че ставам жертва на шантаж?

К а т я. Да, жертва на шантажа, който организирахте сама.

М е р и. Какво ще стане сега?

К а т я. Това ще решат другите!

Мери тръгва да излезе.

Кръстанов. Моля. (*Подава ѝ чантата.*)

Мери — излиза.

Кръстанов. Да, драмата свърши!... Настъпва катарзисът. . . (*Патетично.*) Не се ли усещате всички някак пречистени. . . Сякаш дъждът на бурята изми душите ни.

Катя. Защо говориш за всички? . . . Има хора, които не са се омърсили с нищо.

Кръстанов. Не говоря за омърсяване, а за грешки! . . . Никой от четиримата ни не се е омърсил, но всеки от нас е виновен за една грешка: поставихме Мери на отговорна служба, Нина я предложи, Борис се съгласи да я приеме, аз гарантирах писмено, а ти я назначи. . .

Борис. Аз ще си направя самокритика.

Кръстанов (*към Борис*). Намерил си му цака-та! . . . (*Към останалите.*) Да, кой е виновният?

Катя. Виновни сме всички! . . . Но не си въобразявай, че твоята вина е най-малката! . . .

Кръстанов. Значи, признаваш, че вината е на степени! . . . Но ако тя е грешница от миналото (*посочва Нина*), ако аз съм любовник (*посочва себе си*), ако той е глупак (*посочва Борис*), ти каква си? (*Сочи Катя.*) Ти си сантиментална наивница, другарко Катя. Ти прояви липса на бдителност, послуша ни и назначи Мери! . . . Не е ли това най-голяма вина?

Нина (*възмутено*). Как не ви е срам! . . .

Кръстанов. От какво да ме е срам? . . . От смелостта да кажа истината ли?

Нина. От нахалството ви да спекулирате с нея.

Катя. Моята вина се дължи на човечността да спася Мери, а твоята — на пороците ти.

Кръстанов. Да упрекваш непрестанно хората за пороците им е особен вид безчовечност.

Катя (*уморена*). О, Алипи! Ти си виртуоз в играта с думи!

Кръстанов (*смее се*). Не, Катя. Тоя път не играя! . . . Просто искам да кажа, че ние, несвършените, все пак участвуваме в живота! . . . Той строи заводи, а аз пиша книги.

Катя (*високо*). Тогава стройте заводи и пишете книги, но очистете душите си! . . . (*Към Нина.*) Нина, аз си отивам! . . . Какво ще правиш? . . .

Нина (*бодро, след пауза, в която размисля*). Идвам

ВИНОВНИЯТ

ПИЕСА В ТРИ ДЕЙСТВИЯ

ДЕЙСТВУВАЩИ ЛИЦА

ХАРАЛАМПИ ПЕТРИНСКИ — професор в Медицинския факултет, 50-годишен

МАРИЯ — негова съпруга, лекарка, 30-годишна

ТЕОДОСИ МИРОНОВ — съученик на Петрински, 50-годишен

АНА — негова съпруга, 50-годишна

ВЕЛИЗАР АПОСТОЛОВ — поет, 40-годишен

ГЛАФИРА — негова съпруга, художничка, 35-годишна

Действието става в София.

ПЪРВО ДЕЙСТВИЕ

Обширен хол в дома на Петрински. Вляво — врата за вестибюла, вдясно — за спалнята. В средата — портал, през който се вижда работен кабинет с писалище и много книги. Холът служи едновременно и за трапезария. В него има маса, столове, бюфет и един фатершул, до който стои направо върху пода лампа с голям абажур. Мебелите са старомодни, но тежки и красиви. Подът е постлан с персийски килим, а над масата виси полилей от венецианско стъкло. В ъглите — малки витрини със сервизи от изящен порцелан и други художествено изработени дреболии. От цялата обстановка лъха уютност и педантичен ред. В момента на вдигането на завесата Мария, облечена в дълъг и широк пенъор, държи в ръцете си мъжки халат и домашни пантофи, които поставя пред фатершула. Влиза Петрински с чанта в ръка.

Петрински. Добър вечер, мила! *(Целува бързо и малко небрежно жена си.)*

Мария *(сухо)*. Добър вечер.

Петрински поставя чантата си на масата, като изважда от нея куп писма и медицински списания. Мария го наблюдава сърдито.

Петрински *(виновно усмихнат)*. Нямахме как! Деканът свика внезапно факултетен съвет.

Мария *(сърдито)*. Не разбирам какво ти пречеше да излезеш по-рано! . . . Знаеш, че имаме билети за театър.

Петрински. О-о-о! *(Смее се.)* Професорите приличат на чували, забравени на тавана. . . Пипнеш ли ги — вдигат прах! А факултетният съвет е единственото място, където могат да се изтупат взаимно. Нищо! *(Съблича сакото си и облича халата.)* Ще отидем на театър друг път! *(Сяда на фатершула и почва да обува пантофите си.)*

Мария *(избухва гневно)*. Не е нищо! Не мога да понасям повече този живот! Или трябва да си намеря работа, или... *(Млъква внезапно.)*

Петрински *(поглежда я озадачен)*. Или какво? *(Пауза, след която става отново любезен.)* Не бързай, мила! Решил съм наесен да искам нов щат за моята клиника.

Мария. Само в тоята ли клиника мога да постъпя на работа?

Петрински *(учудено)*. Че къде другаде?

Мария. Във вътрешната поликлиника има вакантно място за ординатор.

Петрински *(бързо, с досада)*. А-а!... Не мога! Не мога да ходатайствувам! Ще ме упрекнат веднага, че нареждам жена си.

Мария. Никой няма да те упрекне в нищо! Професорът сам ми предложи да кандидатствувам за това място.

Петрински *(учудено и леко раздразнен)*. Сам ли? Я го гледай какъв тип! Че откъде-накъде му е дошло на ума да ти предлага това, без да ме пита?... Сякаш чуждите жени са негова собственост! *(Категорично.)* Не, не позволявам! Няма да научиш нищо при тоя старик! Всичко е оставил на самотек.

Мария. Казвал си ми, че имаш отлично мнение за него!

Петрински. Какво съм казвал, не е важно!... Оня ден един от младите му асистенти постави диагноза стомашна язва, а при нас излезе апендисит.

Мария. Твоите асистенти не вършат ли такива грешки?

Петрински *(заканва се заплашително с пръст)*. Никога! Веднага ги уволнявам!

Петрински става от фатершула, обул пантофите си, след това взема чантата и списанията от масата и ги занася върху бюрото в кабинета си. Докато прави това, Мария отнася обувките и самото му в спалнята. Дватама се връщат в хола едновременно.

Мария *(сухо)*. Да слагам ли за вечеря?

Петрински *(сниходително)*. Да, можеш. *(Сяда на стол до масата, разпечатва едно писмо и почва да го четете съсредоточено. Докато прави това, Мария изважда от бюфета бяла покривка и застава до масата с нея, ча-*

кайки покорно и търпеливо Петрински да свърши писмото.) Какво? Ах, да! *(Забелязва Мария, че чака, и вдига писмото, като се отмества малко.)* Професор Виноградов ми пише, че прилага успешно моя метод за трансплантиране на кости и ще даде за него рецензия в «Журнал хирургии»! *(Оставя писмото върху покривката, която Мария постила.)*

Мария *(равнодушно)*. Кой беше Виноградов?

Петрински *(с учудване и упрек)*. Не знаеш кой е Виноградов?... А си специализирала хирургия и вътрешни болести!

Мария *(горчиво)*. Все едно, че не съм специализирала нищо! След като се омъжих за тебе, аз престанах да бъда лекарка.

Петрински я поглежда бързо, засегнат от отговора ѝ. Мария оправя гънките на покривката. Звъни се.

Петрински *(небрежно и заповеднически към Мария)*. Виж кой е!

Мария отива да отвори и въвежда Глафира, облечена в елегантен пролетен костюм.

Глафира *(весело и самоуверено)*. Добър вечер, професоре!

Петрински. Добър вечер, Глафира!

Глафира. Мислех, че не си се върнал още от клиниката, и си позволих да се отбия.

Петрински. А нима е толкова неприятно, ако съм се върнал?

Глафира *(сваля ръкавиците си)*. Откровено казано, аз се боя малко от тебе.

Петрински. Вярно, изглеждам строг! Но това е необходимо за дисциплината на персонала в клиниката ми.

Глафира. О, не ме интересува какви чувства внушаваш на персонала си! Но една вечер ти намекна, че се отбивам у вас, за да вземам алиби за закъсненията си в къщи, и това ме засегна.

Петрински. Очевидно съм се пошегувал с доверието, което съпругът ти изпитва към тебе.

Мария (към Глафира): Доверчивите хора са постоянен обект на шегите му, мила! Не знаеш ли?

Петрински. Няма нищо по-вредно от сериозното отношение към такива хора. Когато един съпруг почне да вярва в жена си, става скучен!... Появява се опасност за брака!

Мария. А когато е недоверчив, става забавен? Така ли?

Петрински. Да, скъпа! Така се спасява от равнодушието на жена си, което е по-лошо от гнева ѝ! (Към Глафира.) Недоверието е основата, върху която се крепи бракът! Махни недоверието, и бракът пропада!

Глафира (усмихнато към Мария). Твоят съпруг пак почва да блести с парадокси!

Мария. Парадоксите у него са димна завеса, зад която си играе с хората, както му е угодно.

Глафира. Не го упреквай, мила! Да си играеш с хората е цяло изкуство! При това забавно!

Петрински. Не само забавно, но и необходимо!... Инак хората започват да си играят с тебе! (След къса пауза.) Вечеря ли?

Глафира. Не още.

Петрински. Тогава остани да вечеряш у нас!

Глафира. О, благодаря!... Алибито ми за днес е убедително и без да вечерям у вас. Велизар знае, че ще прекарам следобеда в Драгалевци.

Петрински (ухилен двусмислено). Аха! (Кимва с глава.)

Глафира. Един колега ме покани във вилата си да разгледам картините му.

Петрински (продължава да се усмихва). А с какво отиде? С рейса ли?

Глафира (натъртено). С колата му! (След пауза.) Защо се хилиш? Какво странно намираш в това?

Петрински. Нищо, мила! Всичко у тебе ми се струва естествено.

Глафира. Може би предполагаш, че имам любовник?

Петрински. Не бих посмял! Да предположиш, че една омъжена жена има любовник, е толкова опасно, колкото и да твърдиш, че не може!... В първия случай оскъряваш честта ѝ, а във втория — възможностите ѝ.

Глафира. Има омъжени жени, които могат да се гордеят както с честта, така и с възможностите си.

Петрински (двусмислено). Е, да! Твоят съпруг е напълно щастлив в двете отношения.

Пауза, през която Петрински се смее полугласно и пали цигара, а Глафира го гледа враждебно.

Глафира (към Мария). Слушай, мила! Ако някога завариш съпруга си с разбита глава, да знаеш, че аз съм минала оттук.

Мария. Той е специалист по пластичните операции. Ще си присади веднага нова глава.

Глафира. Но характерът му пак няма да се промени, нали?

Петрински (става и почва да се разхожда бавно из хола). Да-а!... Това са жените! Гледаш ги как растат, радваш им се като на деца, въвеждаш ги бащински в прилична среда, омъжваш ги за солиден съпруг. А на края вместо благодарност са готови да разбият главата ти.

Глафира. Това е твърде малко за благодетел като тебе!

Мария. Аз още не мога да разбера какви са били отношенията ви!... Някои хора ми казват, че сте били любовници.

Глафира (бързо). Не, мила! Това е лъжа! Ние сме били винаги само приятели... Той дружеше с баща ми по времето, когато аз бях още почти дете. И след смъртта на татко положи наистина известни морални грижи за семейството ни.

Петрински (бързо към Мария). Това е самата истина! Всичко останало е клюки.

Мария. Ако бях подозрителна като тебе, щях да повярвам в тях! Но тогава защо забраняваш на Глафира да ме рисува?

Глафира (изумена). Забранява да те рисувам?

Петрински (категорично и сухо). Да.

Глафира. Не! Ти се шегуваш! Но не мога да разбера с кого: със себе си, с жена си или с мене?

Мария. Той не се шегува! Той не ми позволява дори да дружа, да излизам с тебе, а камо ли да идвам в ателието ти!

Глафира (поражена). Господи! Наистина ли?

М а р и я. Самата истина, мила! Прощавай! Отивам да му търся лимони. Той не може да яде сарделата без лимон.

Г л а ф и р а. Къде ще намериш лимони в този сезон?

М а р и я *(саркастично)*. Той е хирург! Светът е длъжен да му намира всичко! *(Излиза.)*

Пауза, през която Глафира гледа усмихнато и втрещено Петрински, а после избухва внезапно с висок, звънлив смях.

П е т р и н с к и *(обръща се към нея)*. Защо се смееш?

Г л а ф и р а. На иронииите на живота! Когато бях твоя любовница, копнеех за капчица ревност у тебе, а сега те виждам побъркан от това чувство към Мария!... Някога жадувах за съпруг като тебе, а сега животът, който щеше да ми предложиш, ми се струва скучен до смърт! Каж ми, не е ли смешно!

П е т р и н с к и. Животът е пълен с такива промени, Глафира! И понякога те вземат облика на възмездие както за мъжа, така и за жената.

Г л а ф и р а. За мене промените в живота са само стъпала, по които човек се изкачва към пълното си осъществяване.

П е т р и н с к и. Значи, постъпих разумно, като не се ожених за тебе! Инак щях да стана едно от тия стъпала.

Г л а ф и р а *(с усмивка)*. Ти стана, но несъзнателно.

П е т р и н с к и *(възмутено)*. Като те въведох в средата на Теодоси и Велизар ли?... Още не мога да си простя, че не им казах истината за отношенията ни... Велизар се влюби в тебе така неразумно! *(Махва с ръка.)*

Г л а ф и р а. Какво от това? Да не съм прокажена?

П е т р и н с к и. Дватамата имате свършено различни характери!... Трябваше да го предупредя.

Г л а ф и р а. И таз добра! След всичко, станало между нас, да ми пречиш да си намеря съпруг! Това щеше да бъде наистина безобразие от твоя страна.

П е т р и н с к и *(след пауза)*. Глафира, не съзнаваш ли колко си подла?

Г л а ф и р а. Жените стават подли, когато се изправят пред мизерията или пред любовта.

П е т р и н с к и. Когато се запозна с Велизар, не беше изправена пред никаква мизерия.

Г л а ф и р а. А нима не беше мизерия да бъда поддържана от тебе жена?

П е т р и н с к и. Стига! Да прекратим този разговор!

Г л а ф и р а. Е, да! Не ти изгася.

П е т р и н с к и. Сега имаш законен съпруг! И пак си подла.

Г л а ф и р а. Но може би горя от любов!

П е т р и н с к и *(възмутено)*. Не към съпруга си, предполагам!

Г л а ф и р а *(избухва с висок смях)*. Ти, човек, който у всяко почтено семейство оставяш по един чифт рога... си почнал да считаш любовта към съпруга за задължителна! *(Продължава да се смее.)*

П е т р и н с к и. Глафира! Разговорът ни почва да става скандален!

Г л а ф и р а. Бъди спокоен, драги! Жена ти няма да го чуе! *(Прави усилие да задуши последните остатъци от смяха си.)* Тя отиде да ти търси лимон.

П е т р и н с к и *(скепично)*. Значи, си влюбена! *(С известно любопитство.)* В кого?

Г л а ф и р а. Има ли значение в кого! *(Възторжена.)* Важното е, че кипя от любов, че рисувам вдъхновено, че всяко мое усещане е наситено с радост и възторг! Важното е, че живея пълнокръвно, че сега отново обичам така, както някога обичах тебе, и че това ме прави щастлива! Разбираш ли?

П е т р и н с к и *(иронично)*. А нима си ме обичала наистина някога?

Г л а ф и р а *(горчиво)*. О, за тебе аз бях само пресметлива хитруша, която искаше да увисне на шията ти! Но аз те обичах дори когато ти ме оскърбяваше с грубостта си... дори когато бързаше да се наситиш на тялото ми, а после да ме изгонниш от къщата си, за да потънеш отново в книгите си! *(Оглежда обстановката.)* Колко добре ми е познато всичко тук!

П е т р и н с к и. Моля те, престани! *(Поглежда неспокойно към вестибюла.)*

Г л а ф и р а. Ах, да! Жена ти!

П е т р и н с к и *(гневно)*. Просто намирам за излишно да знае нашето минало.

Г л а ф и р а. И аз също! Но ти си влюбен в нея до глупост, нали?

П е т р и н с к и. Мразя думата «влюбен». Обичам я и това е всичко! Най-сетне намерих жена, която отговаря на моя характер и темперамент.

Г л а ф и р а *(насмешливо)*. След бурната младост — тихо пристанище!... На петдесет години мъжете стават сантиментални и чисти! Но нищо не може да измие от душите им мътилката на недоверие и ревността! Те биха ревнували дори жени светици.

П е т р и н с к и *(категорично)*. Няма жени светици.

Г л а ф и р а. Затова ли ревнуваш Мария така комично?

П е т р и н с к и. Не я ревнувам, а просто я пазя.

Г л а ф и р а *(весело)*. Пази я, пази я! Светът е пълен с мъже като тебе!

П е т р и н с к и *(изправя се бързо)*. Слушай, Глафира. Това, което Мария каза преди малко, е съвсем вярно. Аз наистина ѝ забранявам да дружи с тебе.

Г л а ф и р а *(равнодушно учудена)*. Защо?

П е т р и н с к и. Мария е непоковарен човек! Искам да я запазя от съблазните на живота! Тя прилича на беззащитно дете, чиято невинност трябва да бъде пощадена.

Г л а ф и р а. Радвам се, че най-после почна да щадиш невинността у жените! Но аз не съм тъй поковарена, колкото ти се струвам! Или поне повече от тебе!

П е т р и н с к и. Не! Амбицията да блестиш те поковари. Сега живееш като хетера, а ателието ти е свърталище на всякакви типове.

Г л а ф и р а *(без да се засяга)*. О-о-о! Ти ли говориш това? Докато бях твоя любовница, ме носеше като украшение върху петлицата на самото си, а сега съм хетера! И довчерашни приятели, с които разговаряше за музика, театър или живопис, се превръщат изведнъж в типове. Та забрави ли как си почиваше в това ателие, когато излизаше уморен от болницата? Къде остана някогашният ти възторг от ренесансовия идеал за човека?

П е т р и н с к и *(с въздишка, почти умолително)*. Глафира! Нека сложим ръка на сърцето си и признаем истината! В изкуството и Ренесанса има нещо, което...

Г л а ф и р а. ...Предразполага към свобода, събужда страх у ревнивите мъже, нали? *(Смее се.)* Да, така е, драги! Изкуството наистина събужда чувство за свобода и достойнство, за красота и хармония в живота! Но какво... да го удавим в еснафските добродетели на нашите баби ли? Някога ти го употребяваше като аргумент за свободната любов, а сега въздигаш в култ брачните окови!

Хм! Когато допжуаните като тебе се оженят, почват да смайват околните с морала и благочестнето си.

Пауза, през която Петрински гледа Глафира безпомощно, след това сяда до масата и подпира с ръка главата си.

Г л а ф и р а *(гледа го снизходително и някак съчувствено)*. Просто не можеш да се познаеш, нали? Лъв, превърнат в кученце! Това е едно от дребните шеговити отмъщения на живота, драги! Страхът ти да не загубиш тази покорна и мила женица е справедливо възмездие за толкова други сърца, които си опустошил! Но ти си вече на петдесет години! Възраст на разума!... Как се реши да се ожениш за толкова млада жена?

П е т р и н с к и. Беше моя стажантка и я обикнах.

Г л а ф и р а. Зная!... Попадна в клопката, когато най-малко очакваше това! И то след няколко други несполучливи бракове! Но любовта е велико щастие, драги! Ти също имаш право да вкусиш от него и аз ти съчувствувам.

П е т р и н с к и *(враждебно)*. Като ми се подиграваш, нали?

Г л а ф и р а. Не! Аз ти съчувствувам наистина! И за твое спокойствие няма да дружа повече с Мария! *(След пауза.)* Но тя ме обожава, знаеш ли?

П е т р и н с к и. Всички чисти и непоковарени души те обожават!

От вестибюла се чуват гласовете на Ана и Мария. Двете влизат заедно. Ана е хубава, но леко повехнала жена, с малко прошарена коса. Облечена е в черна рокля, избрана с много добър вкус. От личността ѝ лъха благородство и непринуденост.

А н а. Слушай, професоре! Сарделата може да се яде и без лимони! Жена ти е в паника от това, че в гастронома нямаше лимони!

П е т р и н с к и. Всички домакини изпадат в паника, когато се сетят, че не са купили каквото трябва навреме.

А н а. Тъй ли? А аз не мога да си представя по-добра домакиня от Мария.

П е т р и н с к и. Всичко е относително! Има жени, които се сещат за яденето едва когато съпругът им се вър-

не от работа и му поднасят редовно варени яйца! (*Отива при Ана и целува почтително ръката ѝ.*)

Г л а ф и р а (*язвително*). Професор Петрински разделя жените на две категории: едни, на които целува ръка, и други, които не заслужават това.

М а р и я. Критерият е дали поднасят на мъжете си варени яйца, или не.

П е т р и н с к и. Това е сигурен критерий, по който може да се съди за много неща.

Г л а ф и р а. Бедата е, че той характеризира първо тебе.

А н а (*към Глафира*). Не се дразни, ако мъжете не ти целуват ръка, мила! Те правят това само за да повдигнат самочувствието на повехнали жени като мене. А ти цъфтиш и нямаш нужда от тази вежливост.

М а р и я. Не разбирам защо трябва да се провежда такава дискриминация! Теодоси например е еднакво вежлив към всички дами.

А н а. О-о-о, когато мъжете стигнат възрастта на Теодоси, стават много грижливи към протокола!

П е т р и н с к и (*с досада към Ана*). Стига с тая възраст! Да не сме престарели?

Г л а ф и р а (*към Ана*). Не говори за възраст в негово присъствие, защото се дразни!

П е т р и н с к и (*враждебно към Глафира*). Какво ядене ще поднесеш на съпруга си тази вечер?

Г л а ф и р а (*сърдито*). Това не е твоя работа!

П е т р и н с к и (*към Ана*). Видя ли кой от какво се дразни? Половината от елегантните съпруги в София прехвърлят задълженията си на готвачи по ресторантите.

Г л а ф и р а (*избухва гневно*). Аз съм художница, господине, а не готвачка! (*Тръгва бързо към вестибула, но Петрински я спира, като улавя ръката ѝ.*)

П е т р и н с к и (*като че нищо не е станало*). Прощка! (*Повдига бавно ръката на Глафира и я целува.*)

Г л а ф и р а. Да, прошка! Добре поне, че умееш да замазваш веднага оскърбленията, които нанасяш! (*Успокоява се.*)

А н а (*с упрек към Петрински*). Харалампи, губиш мярка!

М а р и я. За него всяка омъжена жена е домашно животно, което човек може да ритне, когато си иска.

П е т р и н с к и (*към Мария*). Кой ти позволи да коментираш?

М а р и я. Искаш да бъда и глухоняма ли? (*Към Глафира.*) Докато бях за лимони, не ти ли чете морал как да прислужваш на съпруга си?

Г л а ф и р а. Да, мила! Той носи морала като дребни пари в джоба на самото си и го раздава на всеки, когото сметне за аморален! Но покрай това поговорихме и за някои епизоди от младостта му!

П е т р и н с к и. През време на моята младост ти си била пеленаче.

Г л а ф и р а. Мъжете имат много младости! А през тая, за която говоря, аз бях осемнадесетгодишна и съзнавах доста добре известни неща.

П е т р и н с к и. Какво си съзнавала например?

Г л а ф и р а (*натъртено и горчиво*). Бедността, драги! (*Към Ана и Мария.*) Когато татко успяваше да продаде някоя от картините си, ние го канехме на гости в нашето мансардно етажче, в което живеехме натъпкани като сардели. Той идваше елегантен като принц и натоварен с подаръци. И тъкмо това ме караше да потъвам от срам за разкривените си обувки.

П е т р и н с к и. Ти не подозираше колко мила беше именно в тия обувки, Глафира!

Г л а ф и р а (*към Ана и Мария*). Но тогава той не обичаше да говори за морал.

П е т р и н с к и. А ти обичаше да мечтаеш за всичко, което имаш днес: интелектуален съпруг със собствена кола и добри доходи.

Г л а ф и р а (*замислено*). Мечтаех само за любов! Но дори пред нея моята бедност разтваряше някаква пропаст.

А н а. Да, полезно е да си спомняме от време на време миналото.

Г л а ф и р а (*с неочаквана и внезапна ожесточеност*). За него обаче е вредно! Той ще си спомни за многобройната клиентела, която сега му е отнета от държавните клиники! Или за елегантните момичета, с които играеше тенис. Или за вдетинените дами от хайлайфа, които не го оставяха на мира, докато не им поставеше някаква диагноза.

А н а (*с упрек към Глафира*). Нима всичко това му пречеше да бъде честен човек? Тогава той отстъпваше

апартаментата си за нелегални срещи! И неведнъж през блокадите Теодоси и аз сме се крили тук!

Г л а ф и р а (*саркастично*). О, неговата предвидливост е изумителна!

Пауза, през която всички мълчат, а Глафира взема чангата си от масата.

(*Към Мария.*) Прощавайте, мила! Аз си отивам и повече няма да идвам тук! Ако искаш да се виждаме, търси ме в ателието.

П е т р и н с к и (*побеснял от гняв*). Ако тя стъпи в ателието ти, ще намери вратата на дома си заключена!

Г л а ф и р а (*спокойно и презрително*). Скоро твоето мнение ще стане и за нея толкова безразлично, колкото и за мен! (*Към Ана.*) Довиждане, Ана! (*Излиза.*)

Пауза, през която Петрински крачи нервно из хола.

П е т р и н с к и (*гневно*). Безобразие! Ще парадира с бедността си, след като сега води живота на рентниерка!

А н а. Но ти прекаляваш! Защо не можеш да понасяш тази жена!

М а р и я. Защото мисли, че е покварена, и ми забранява да дружа с нея.

А н а (*строго*). Как така?

М а р и я. Ей така! Направо и категорично, както е свикнал да забранява той.

П е т р и н с к и (*възбудено към Ана*). А нима и ти намиращ поведението на Глафира нормално?

А н а. Тя е малко особен човек! (*Условно и снизходително*.) Но какво от това? Има жени, които компенсират широко ексцентричностите в поведението си с блясъка на ума си!

П е т р и н с к и (*инсинуира натъртено*). А не те ли дразни прекоморното възхищение на съпруга ти от ума ѝ? И навикът му да посещава ателието ѝ?

А н а (*измива се високо*). Караш ме да се смея, Харалампи! Нима трябва да се дразним от дружбата между хората! Да не живеем в робовладелческата епоха?

П е т р и н с к и (*избухва високо и гневно*). Стига с тия епохи! Продъни ушите ми с тях! Аз съм от една епоха, ти си от друга епоха, а между нас се мотаят типовете от пре-

ходната епоха! Ей такива едни, като Глафира! Ни риба, ни рак!

М а р и я. Той поставя и мене в тази епоха, но забравя великодушно себе си.

П е т р и н с к и (*саркастично*). Нищо! Гордост за съпруга си и украшение по официалните приеми.

А н а. Ти не се ли гордееш с хубостта на жена си? (*Смее се.*) Казва се «преходен период», а не «епоха».

П е т р и н с к и. Не знам как се казва. (*Маха сърдито с ръка.*)

А н а. Какво лошо виждаш у Глафира?

П е т р и н с к и. Предпочитам да се гордея със скромността ѝ.

А н а. А защо да лишаваме приемите от украшения?

П е т р и н с к и. Не обичам фалшиви накити.

А н а. Грешиш, драги! Глафира е превъзходна, очарователна жена! Свободен и смел дух в нашия нов свят! А освен това и човек на изкуството! Макар и в плен на известен формализъм, тя е великолепен, истински талант! Аз много обичам колорита и настроението на пейзажите ѝ.

П е т р и н с к и. Е, да! Формализмът се прокарва най-лесно в пейзажите! И зад него може да се скрие всеки посредствен талант.

А н а. Само злословиш! Но аз още не мога да разбера, защо забраняваш на жена си да дружи с Глафира?

П е т р и н с к и (*избухва гневно*). Слушай, мила! Когато оперирам в болницата, искам да бъда спокоен и да знам, че жена ми си стои в къщи!

А н а (*прави движение с ръка*). Тъй! Заключена в харема, нали?

П е т р и н с к и (*гневно*). А не да прави с разни типове автомобилни разходки по вилите около София! Разбра ли?

М а р и я (*хваща се за главата*). Господи! Кога съм правила такива разходки!

П е т р и н с к и. Не бой се! Глафира ще те научи и на това!

А н а (*прихва да се смее високо*). О, буржоа! Дребен, непоправим буржоа! (*Продължава да се смее.*) Значи, според тебе Глафира ще поквари жена ти, така ли?

П е т р и н с к и (*сърдито*). А да не би да я научи на скромен и пестелив живот?

Ана (*продължава да се смее*). Но ти си дребен... дребен буржоа! Макар и превъзходен хирург!

Петрински. Стига ми толкова.

Ана (*отива при него и поставя ръката си на рамото му*). Не, не ти стига, мили! Ти правиш чест на българската наука, името ти е известно в чужбина, ще станеш скоро академик! Нима е достойно за учен като тебе да има такава дребнаво и непочтително отношение към жена си?

Мария. За него жената е тъпо същество, което се управлява само от инстинкти и жлези с вътрешна секреция? Тя е без ум, без етика, без достойнство.

Ана (*учудено*). И ти търпиш всичко това?

Мария. Какво да правя? За него първата добродетел на жената е безропотното търпение.

Ана (*към Петрински*). И за мене ли имаш такава мнение, Харалампи?

Петрински. Ти си от друга категория.

Ана. А защо в тази категория да не влязат Глафира и съпругата ти?

Петрински. Защото ти си получила едно възпитание, Мария друго, а Глафира — трето. Разбра ли? С една дума, всичко в твоя живот е допринесло да станеш почтена жена, докато известни обстоятелства в нейната семейна среда... (*Посочва Мария*.)

Мария (*прекъсва го гневно*). Какво непочтено намиращ в моята семейна среда?

Петрински. Баща ти беше против твоето омъжване за мене! Според него трябвало да се омъжиш за по-млад мъж! А това твърдение е чист биологизъм и влияе отрицателно върху поведението ти!

Мария (*взън от себе си*). Не преиначавай! Баща ми се бунтуваше не срещу възрастта ти, а срещу миналото ти! Той бе събрал достатъчно сведения за него! (*С пристъп на гняв*.) И може би скоро ще ме накараш да съжалявам, че не съм го послушала!

Петрински (*ехидно*). Аха-а-а! Ето признание, което ме кара да подозирам, че си се омъжила за мене само за да направиш кариера в науката.

Мария (*потресена и възмутена*). Господи!

Ана (*гневно*). Харалампи! Не те ли е срам да оскърбяваш така тази жена? И себе си!

Звъни се.

Петрински (*сухо към Мария*). Виж кой е!

Мария излиза да отвори и се връща с Велизар.

(*Виждайки Велизар*.) Хм! Само ти липсваше тук! Дошъл си да ми искаш обяснение, нали?

Велизар (*враждебно и сухо*). Да, драги! Ти отдавна ми дължиш тези обяснения. Начинът, по който оскърбяваш жена ми, е наистина недостоеен! И предупреждавам те, че сега разговорът ни няма да мине под знака на твоите остроумия! (*С повишен тон*.) Глафира е разстроена в къщи и плаче!

Петрински. Тя ли те накара да дойдеш тук?

Велизар (*избухва*). Това ли е важно сега?

Петрински. Да, много е важно! Когато жената почне да плаче и те накара да извършиш нещо, прави тъкмо обратното! Иначе ще се качи на главата ти.

Велизар (*високо и гневно*). Но аз уважавам жена си и не я считам за говедо!

Мария (*високо и развълнувано*). Браво!

Пауза, през която всички се обръщат към Мария.

Петрински (*сухо към Мария*). Иди в стаята си!

Мария (*гневно*). Няма!

Петрински (*с повишен тон*). Веднага!

Мария се обръща оскърбено и излиза бързо.

Ана (*към Петрински*). Харалампи! Това е наистина възмутително! (*Прегръща Мария и излиза с нея*.)

Велизар (*презрително*). Дресирал си я като животното!

Петрински. Едни считат жените си за ангели, други намират за необходимо да ги дресират, а трети носят рога! Кой както я нареди! Преходен период!

Велизар (*гневно*). Не принижавай новото време до нивото на своя буржоазен морал!

Петрински. Стига бе! Проглушихте света, че съм буржоа! А когато Ана и Теодоси се криеха у мене, рискувах кожата си колкото вас и ме считяхте за безпартиен комунист!

Велизар (*махва ръка с упрек към себе си*). Про-

щавай, знам това!... (След къса пауза.) Но ти изпитваш враждебност към Глафира, която си длъжен да ми обясниш!

Петрински (бързо). Да ти обясня ли? Че какво да ти обясня? Не, не мога да ти обясня нищо.

Пауза, през която Велизар го гледа изпитателно и някак иронично.

Велизар. Тогава ще говоря аз! (След къса пауза.) Глафира е била твоя любовница, нали?

Петрински (трепва учудено). Кой ти каза?

Велизар. Самата Глафира.

Петрински. Кога?

Велизар. Преди да се омъжи за мене.

Петрински (весело). Е, слава богу! От четири години това ме мъчеше безобразно. Искях да ти призная сам, но когато почвахме разговор за Глафира, ти не ми позволяваше да кажа нищо за миналото ѝ.

Велизар. Не исках да се чувствуваш неудобно пред мен. Но само за това ли не можеш да понасяш Глафира?

Петрински. О, господи! Да не подозираш ревност? Има си хас!

Велизар. Тогава?

Петрински. Просто ме беше яд, че човек като тебе се влюби в Глафира.

Велизар. А защо имаш толкова лошо мнение за нея?... Тя намери у себе си достатъчно откровеност да ми каже всичко.

Петрински (клати скептично глава). Жените казват от миналото си само това, което не могат да скрият.

Велизар. Искаш да кажеш, че в живота на Глафира има и други неща?

Петрински. Жената е най-загадъчното явление в природата! Човек може да разучи всичко около нея и пак да остане изненадан от поведението ѝ.

Велизар. Съчувствувам на опита ти! Но ако продължаваш в този стил, разговорът ни става излишен.

Петрински. Че какво лошо намираш в стила ми? Шегувам се по навик.

Велизар. Именно! По отношение на Глафира имаш навика да се шегуваш обидно! И това заплашва да сложи край на приятелството ни.

Петрински. Край на приятелството ни? Заради една жена?

Велизар (избухва). Това не е каква да е жена, а моя съпруга!

Петрински. Добре де! Уважавай си я, колкото искаш! Но позволи и на мене да преценявам за жена си с кого да дружи и с кого не!

Велизар. А защо жена ти да не дружи с Глафира?

Петрински. Защото това, което на тебе ти се струва подходящо за Глафира, на мене ми изглежда неуместно за Мария! Въпрос на мироглед, на вкус, на лична преценка! Край! Не разбирам, защо трябва да се сърдиш?

Велизар (с досада). Това ли е обяснението за скандалното ти отношение към жена ми?

Петрински. Да, това е.

Велизар. Сега е мой ред да ти обясня нещо. Искаш ли?

Петрински. Слушам.

Велизар (след пауза). Когато ние се борихме в нелегалност, ти живееше охолно!... Не казвам като рентниер или паразит, защото тогава ти също работеше и се изграждаше като учен. Животът ти в сравнение с нашия бе приятен и лесен. Но ние, комунистите, живеехме по друг начин! Опитът ни учеше да търсим и намираме човешкото навсякъде! Защо трябваше да се откажа от Глафира, когато тя ми призна миналото си? Само за това, че е била изоставена от тебе любовница ли? А откъде знаеш дали онова, което си ѝ отказал да ѝ дадеш, нямаше да я направи по-безупречна от другите жени? Дразни те начинът на живота ѝ? Та аз също обичам свободата, любовта, общуването с хората! Прекарал съм три години от живота си в затвора и две в партизанския отряд! Сред всичко това нямам ли право да се радвам на живота?... Същото важи и за Глафира! Аз не давам доверието си всекиму! Но на Глафира мога да го дам! Тя е прекарала като мене изпитанията на бедността! А бедността и страданието, победени в борбата, каляват, издигат човека нравствено! Ето това ме прави доверчив! Нека Глафира се забавлява! Боиш се да не ми изневери? А няма ли да извърши по-лесно това, ако я лиша от елементарното ѝ право да работи, да се забавлява, да дружи с хората?

Петрински. Какво би направил, ако ти изневери?

Велизар. Ще ѝ върна веднага свободата.

Петрински. Но докато научиш, ще носиш рога!

Велизар. Рогата биха унизили не мене, а нея.

Петрински. Е, да, но околните ще се смеят.

Велизар. На подлостта се смеят само глупците. Нима трябва да се откажа от вярата си в човека, за да не се смеят глупците? Не, драги!... Доверието разгръща и усъвършенствува човека! Ако аз го изкореня у себе си по отношение на Глафира, ще заприличам на подозрителен глупак като тебе!

Пауза, през която Петрински гледа замислено пред себе си.

Петрински. Хм. А не се ли боиш, че прекалената ти вяра в човека ще предизвика смеха на умните?

Велизар. Бих рискувал напълно съзнателно дори това! Ще имам поне уважението на честните. Между умните има много честни и не всички глупци са безчестни.

Петрински (след къса пауза). Интересно в коя категория поставяш мене!

Велизар. Тъкмо това съм дошъл да определя сега.

Петрински. Това ултиматум ли е?

Велизар. Да, драги! Или считаш семейството ми за порядъчно и ще поддържаш нормални връзки с него, или си уверен в обратното, и тогава е по-добре да не лицемерим. (Високо и натъртено.) Съпругата ми е почтена жена и аз не се преструвам, като твърдя това! Разбра ли ме! Недостойно е да подозираш друго!

Пауза, през която Велизар гледа няколко мига Петрински, после сърдито тръгва към вратата.

Петрински. Стой!

Велизар се спира.

(Плясва силно няколко пъти с ръце.) Мария! Ана! Елате веднага!

Мария и Ана излизат от спалнята.

Мария (тревожно). Какво има?

Петрински (посочва Велизар). Бъдете свидетели пред това мило момче колко го обичам и уважавам! (Бавно и тържествено към Мария.) Отсега нататък ние два-

мата ще ходим в ателието на жена му винаги, когато пожелаеш!

Мария. А сама не мога да отида, така ли?

Петрински (шокиран внезапно). Но защо искаш да ходиш сама?

Мария (гневно). Защото не ми позволяваш да работя и когато остана сама в къщи, не знаей къде да се дая от скука!

Петрински (тържествено). Добре! Аз ти обещавам, че от първи януари идващата година ще те взема на работа в моята клиника!

Мария (гневно). Пак непременно в твоята клиника!

Петрински (шокиран повторно). А защо в друга?

Мария. Защото в твоята ще ми заповядваш по същия начин, както в къщи!

Петрински (раздразнено). Ще заповядавам, разбира се! Моята клиника да не е като някои други, където шефът не смее да заповяда нищо!

Ана (едновременно разсмяна и отчаяна). О-о-о! Харалампи, Харалампи! (Хваща се за главата.)

Велизар. Какво великодушие! (Изсмива се горчиво, след това се обръща иронично към Петрински.) Пазете жена си, професор Петрински. Пазете я от чуждите мъже, от приятелките ѝ, от професията ѝ, от въздуха, който диша!... Не свободата покварява човека, а робството! (Излиза.)

Мария (възмутено към Петрински). Видя ли какво направи! Велизар се разсърди.

Петрински (гневно и сърдито). Аз няма да променя мнението си за Глафира дори ако целият свят ми се разсърди.

Ана. Ти си чудак, Харалампи! Невероятен остатък от миналото! Същински анахронизъм!

Петрински (със самочувствие). Е-хе! Ако всички остатъци от миналото бяха като мене, щяхте да съкратите преходния период наполовина! (Сяда до масата, изважда от джоба си писмата и почва да ги разпечатва.)

Мария (към Ана). Само с тебе и Теодоси не се е скарал още!

Ана (към Мария). Не се вълнувай! Тия дни Теодоси

се връща от чужбина и ще ви покания всички в къщи. . . Искате ли да отидем утре вечер на концерт?

Мария (*поглежда към Петрински*). Не зная.

Ана (*към Петрински*). Разрешаваш ли да заведа утре жена ти на концерт?

Петрински (*разсеяно*). Може. С тебе я пускам навсякъде.

Ана (*смее се*). Вече съм безопасна, нали?

Петрински. Не, мила! Ти си просто почтена жена! Да излезе човек с тебе е чест!

Мария (*гневно*). А да излезе сам — безчестие.

Ана (*тихо към Мария*). Не го дразни повече!

Пауза, през която Петрински поглежда сърдито към Мария, но не казва нищо.

(*Към Петрински.*) Довиждане, Харалампи!

Петрински. Довиждане, Ана! (*Потъва отново в четене на писмата.*)

Мария излиза да изпрати Ана и се връща след малко.

(*Захвърля с неочакван гняв върху масата писмото, което чете.*) Слушайте, мила госпожо! До гуша ми дойде вече да ме правите смешен пред хората с тия намеци, че ви лишавам от свобода!

Мария. Няма нужда да правя намеци, тъй като безобразните факти са очевидни за всички.

Петрински. Вие не само правите намеци, но и коментирате просташки моите критерии за приличен семеен живот!

Мария. Престани да говориш на «вие». Известно ми е много добре колко си уважавал в миналото семейния живот! И просташки са не моите коментарии, а твоите подозрения към приятелката ми.

Петрински. За ваше нещастие познавам от петнадесет години характера на тази приятелка. И зная отлично какво се разбира под «свобода» в нейната среда.

Мария (*вън от себе си*). Престани да ми говориш на «вие»! (*След къса пауза.*) Разбира се това, което ти обясни преди малко Велизар.

Петрински (*крясва високо*). Велизар е честен мъж, който се е родил половин век по-рано! И благородството му пречи да види за каква хетера се е оженил!

Мария (*отпаднало*). Дори така да е! Остави го да преценява поведението на жена си сам! За тебе не е ли по-добре да видиш в какво жалко положение си поставил собствената си съпруга?

Петрински. Аха! Ти продължаваш да се оплакваш от положението си на моя съпруга?

Мария (*отпаднало*). Родителите ми, приятелите ми, колегите ми. . . всички ме оплакват!

Петрински. Много добре! (*Става гневно от стола.*) Тогава от утре ти давам пълна свобода! Можеш да ходиш с когото искаш, където искаш и колкото искаш! Можеш да си намериш дори любовник, ако това ти е угодно! (*Почва да се разхожда нервно из хола.*)

Мария. Защо ми е любовник, след като съм се омъжила за тебе?

Петрински. Изглежда, че това е влизало в плановете ти!

Мария (*готова да се разплаче*). Защо изопачаваш така нещата? Аз искам само да уважавах достойнството ми.

Петрински (*иронично*). Нека те уважават родителите ти, приятелите ти, колегите ти! От моето уважение нямаш нужда! Единственото, което ще изисквам занапред, е да поддържаш къщата в порядък и да ми поднасяш прилично ядене навреме.

Мария. Това е още по-унизително за мене!

Петрински. Сама го налагаш.

Мария (*отчаяно*). Не! Ти ме караш да завиждам на другите жени. . . да приемам от тях дори неща, които иначе бих осъдила!

Петрински (*безразлично и сухо*). Любопитно за какво говориш.

Пауза, през която Мария се хвърля във фатерцула и започва да хлипа. Петрински продължава да се разхожда известно време по дължината на сцената, после сяда невъзмутимо до масата и се залавя отново с писмата си. Хлипането на Мария затихва.

Едно писмо от чужбина за тебе. (*Хвърля писмото към Мария и я наблюдава как ще реагира. Мария скача и прибира писмото, без да го разпечатва. Ехидно и подозрително.*) Аха! Чакала си го с нетърпение! От кого е, ако мога да запитам?

М а р и я. От една приятелка, която е на екскурзия в Чехословакия. *(Мушка бързо писмото под пенюара си.)*

П е т р и н с к и. Почеркът беше мъжки!

М а р и я. Сега всички жени се радват на правото да живеят като мъжете! Следователно и почеркът им може да бъде мъжки.

П е т р и н с к и *(гледа я изпитателно)*. Отвори писмото веднага!

М а р и я *(леко смутена)*. Предпочитам да направя това след вечеря.

П е т р и н с к и. Аз искам да го прочетеш пред мене.

М а р и я. Омръзна ми да се подчинявам на заповеди.

П е т р и н с к и *(става от стола и тръгва решително към Мария)*. Дай писмото!

М а р и я *(с вик на уплаха)*. Няма! *(Навежда се и притиска пенюара към гърдите си.)*

П е т р и н с к и. Чуваш ли какво говоря?

М а р и я *(в паника)*. Нямах право!

П е т р и н с к и. Нямам право ли? *(Измъква насила писмото от Мария и почва да го разпечатва. Мария се хвърля отново към него и увисва на ръцете му.)*

М а р и я *(отчаяно)*. Заклевам се!... Това писмо не оскърбява нашия брак! В него няма нищо, което да се отнася до нас! *(Боричка се с Петрински.)*

П е т р и н с к и. Интересно тогава защо не трябва да знам съдържанието му! *(Успява да я отблъсне настрана и вади писмото от плика.)*

М а р и я *(отчаяно)*. Писмото е чуждо! *(Поваля се върху фатерицула и скрива лице в дланите си.)*

П е т р и н с к и. А тогава защо е адресирано до тебе?

Пауза, през която Мария хлипа, а Петрински чете писмото и лицето му се променя. Става неузнаваемо от изненада и гняв.

(Потресен.) Значи, значи, Теодоси е любовник на Глафира? *(Тихо, сякаш на себе си.)* Господи! Как е възможно това? *(Поставя писмото в джоба си и се хваща за главата.)* Теодоси и Велizar! Другари, които двадесет години са били верни до смърт един на друг, сред толкова ужаси, а сега...

М а р и я *(повдига глава)*. Всичко това е човешко!

П е т р и н с к и *(с яростен вик)*. Човешко ли? Сводница! Значи, ти си поела да бъдеш посредница на любовни

писма? Как се осмели да гледаш преди малко Ана и Велizar в очите? А?

М а р и я. Казах ти, че твоето поведение ме кара да приемам неща, които всъщност осъждам! Живея под тиранията на непоносимия ти характер и не мога да не съчувствувам на една истинска любов!

П е т р и н с к и *(изсмива се високо и саркастично)*. Истинска любов!... Какво разбираш ти под истинска любов? Лъжата и подлостта зад гърба на тези, които ни удостоверяват с доверие ли?

М а р и я. Вършил си това сам толкова пъти!

П е т р и н с к и *(гневно)*. Но вече не го върша и го осъждам! Разбра ли?

М а р и я. Само защото ти е омръзнало!

П е т р и н с к и. Къде е Глафира? Къде е тази никаквица? Искам да я смачкам като червей, да я унищожа без остатък!

М а р и я. Само жената ли е виновна в такива случаи?

П е т р и н с к и. А кой друг? Един сериозен мъж не ухажва никога жена, която не му дава аванси!

М а р и я. А защо мъжът приема авансите?

П е т р и н с к и *(задушава се от гняв)*. Защото тъй! Мълчи! Не приказвай!

М а р и я. Истинската любов стои над всичко!

П е т р и н с к и *(с внезапно подозрение)*. Значи, и ти си готова за такава любов! Така ли?

М а р и я. Не съм, защото те обичам още! Но ти правиш всичко възможно, за да ме насочиш към нея!

П е т р и н с к и *(с нов пристъп на ярост)*. Глафира ли те научи да мислиш така?

М а р и я *(смело)*. Да, Глафира! Тя казва много истини за живота!

Пауза, през която Петрински гледа Мария с вкаменено лице.

(Уплашено.) Какво?

П е т р и н с к и *(с леден глас)*. Слушай, мила! Утре подавам молба за развод с тебе и решението ми е категорично. Разбираш ли? Аз не мога да живея с жена, която ще постъпи като Глафира!

М а р и я *(с ужас)*. Харалампи!

З а в е с а.

ВТОРО ДЕЙСТВИЕ

Същата обстановка. При вдигането на завесата Петрински се рови из книгите в кабинета си, а Мария влиза в хола облечена, с шапка, костюм и ръкавици. Тя сваля бавно ръкавиците и шапката си, оставя ги върху масата и гледа няколко мига към Петрински, сякаш очаква да ѝ заговори. Петрински обаче продължава да се рови невъзмутимо в книгите си, като че ли не е забелязал влизането ѝ. С бързи и твърди крачки Мария отива в спалнята и изнася от нея два куфара, които поставя до фатершула.

Петрински *(равнодушно)*. Пренасяш се у майка си?

Мария *(развълнувано и сърдито)*. Да! Аз не мога да остана повече в къщата ти, след като си ходил при адвокат! Цяла София е научила вече това!

Петрински. Хм! Разводът не е толкова необикновена работа. Половината от семейния персонал в моята клиника е с по един-два развода!

Мария *(с гневен вик)*. Млъкни, за бога! Ако не изпитваш съжаление за брака ни, поне не кощунствуй над него с подигравки! *(Сяда разстроено във фатершула.)*

Петрински. Не разбирам защо трябва да си поспипем главите с пепел!

Мария. Да! За тебе един развод повече е нищо! А за мен — убива живота ми!

Петрински *(безстрастно)*. Чак толкова!

Мария *(уморено)*. Направи ли нещо да ми намериш работа?

Петрински. Ходих при помощник-министъра на народното здраве. Каза ми, че в София няма вакантни места. А в провинцията — колкото искаш! Нали мечтаеш за пионерска работа в Родопския минен басейн?

Мария. Да, мечтаех! Но извърших глупостта да се омъжа за тебе!

Петрински *(невъзмутимо)*. Бракът е гробница за много мечти! *(След пауза.)* Но скоро ще бъдеш свободна!

Мария *(скача гневно от фатершула.)* Престани! Ти заслушаваше да имаш някоя дребнава жена без гордост, без достойнство! Да къса нервите ти всеки ден и да не ти дава развод, докато пукнеш!

Петрински. А! Законът не покровителствува вече такива съпруги!

Звъни се. Петрински прави привичния жест да заповядва на жена си с познатото: «Виж кой е!», но се сеща, че сега обстоятелствата са по-други, и отива да отвори сам. Връща се заедно с Глафира. Последната е с шапка и в елегантен костюм.

Глафира *(презрително към Петрински)*. Очакваше да ме видиш в паника, нали?

Петрински *(след къса пауза, през която я разглежда)*. Не! Ти си винаги спокойна! Нахалството е невъзможно без хладнокръвие.

Глафира. Ако хладнокръвието е добродетел, задържането на чужди писма е подлост! Разбра ли?

Петрински. Изобщо не слушам жените, когато започнат да ми говорят за добродетели.

Глафира. Жените могат да бъдат добродетелни или порочни! Но ти си еднакво тъп към всички и затова ще говоря направо: дойдох да ми дадеш писмото!

Петрински *(натъртено)*. Ще си отидеш оттук без писмото.

Глафира *(избухва)*. Кой ти дава право да се бъркаш в моя семеен живот?

Петрински. Не е ли достатъчно нахалството, с което превърна жена ми в сводница?

Глафира. Господи! Ти си бил наистина чудовище!

Петрински. А вие двете — леки жени! *(Посочва ги.)*

Мария *(презрително)*. Остави го, мила! Нима той би могъл да разбере драмата ти?

Петрински. Драмите у нея бушуват в тялото, не в душата ѝ!

Глафира. Всеки познава само своята душа, Харалампи! *(След къса пауза.)* Какво ще правиш с писмото?

Петрински. Не съм длъжен да ти давам обяснения.

Глафира (*развълнувано*). От него зависи съдбата на две семейства!

Петрински. Малко късно се сещаш за тая съдба.

Глафира (*презрително*). Ще го покажеш на Велизар ли?

Петрински. Няма да го показвам никому! Но ще ми послужи пред съда, ако на нейна милост ѝ хрумне да не ми даде развод! (*Посочва Мария.*)

Мария (*застава възмутена пред него*). Бъди спокоен! Не съм натрапница!

Петрински. Всички жени се хвалят с това преди развода! А пред съдиите казват съвсем друго.

Мария. Млъкни! Аз не съм като другите ти съпруги!

Петрински. Хм! Ще видим.

Глафира. Значи, ти ще използваш писмото само пред съда?

Петрински. Да! Никой съд не може да задължи един почтен мъж да живее със сводница.

Мария (*вън от себе си*). Престани с тия мръсни епитети! На колене да паднеш, няма да остана повече в къщата ти!

Петрински (*учудено*). Кой мисли да пада на колене!

Мария се хвърля отново във фатершула, скрива лицето си и почва да хлипа отчаяно.

Глафира (*към Мария*). Не плачи, мила! Той няма никакво намерение да се развежда с тебе.

Петрински. Аха! Ще видим.

Глафира (*към Харалампи*). Някога ти не бе подобър от мене! А сега се превръщаш в блюстител на семейния морал, понеже това изнася на възрастта ти! (*Към Мария.*) Познавам го отдавна! Той е свикнал да мъчи жените като опитните животни в лабораторията си.

Петрински (*внезапно към Мария*). Знаеш ли защо те сравнява с опитно животно?

Глафира. Защото я мъчиш като садист!

Петрински (*към Глафира*). Не! Защото никога няма да ѝ простиш, че се ожених за нея, а не за тебе! (*Улавя рамото на Мария и го разтърсва силно.*) Виж! (*Посоч-*

ва Глафира.) Този жена беше моя любовница, преди да се ожения за тебе!

Мария бързо повдига глава и гледа втренчено няколко мига Глафира.

Глафира (*поразена*). Харалампи! Как не те е срам да говориш това?

Петрински. От какво да ме е срам?

Глафира (*гневно*). Аз не съм била никога твоя любовница!

Петрински. Лъжеш! Пазя още писмата ти! Пакети от фалшива нежност и галопиращо празнословие!

Глафира (*загубва самообладание от гняв*). Фалшива нежност и празнословие имаше в твоето отношение към мене!

Мария (*изправя се бързо*). Значи, това... което хората ми казаха... е било истина!...

Глафира (*измъчена и отпаднала*). Да, мила! При обстоятелства, за които ме е срам да говоря! После ще ти обясня всичко! (*Отива при Мария и се мъчи да я прегърне.*) Този човек иска да ни раздели... да забие клин в приятелството ни! (*Поглежда с омраза Петрински.*)

Мария (*сухо*). Остави ме! (*Дръпва се сърдито от нея.*)

Глафира (*почти разплакана към Петрински*). Последният гамен уважава повече жените, с които е имал връзки. (*В пристъп на гняв.*) Разкажи всичко на Велизар!

Петрински. Няма да ти направя тази услуга.

Глафира. Защо наричаш подлостта, която ще извършиш, услуга?

Петрински. Защото това ще предизвика скандал и ще принуди Теодоси да се ожени за тебе! А аз не съм сигурен още дали си го побъркала до такава степен.

Глафира. Ако целех това, бих могла да кажа сама на Велизар за писмото.

Петрински. Ти не си вчерашна! Тогава Теодоси ще помисли, че изсилваш събитията и искаш да му се натрапиш.

Пауза, през която Глафира гледа Петрински злобно, огорчено и тъжно.

Глафира (*с болка*). Ти винаги си виждал в мене само черното!

Петрински (*след пауза, примирително*). Слушай, мила! Има нещо, което винаги съм уважавал у тебе, и това е умът ти! Може би той ще ти помогне да се измъкнеш от хаоса на амбициите и чувствата си и да вземеш правилно решение.

Глафира. Какво решение?

Петрински. Обещавам ти да мълча, ако се отдръпнеш от Теодоси и го оставиш на мира.

Глафира (*тъжно*). Но аз го обичам.

Петрински (*саркастично*). О, знай! Ти винаги обичаш някой мъж! Но никога един и същ!

Глафира. Такава е душата ми! Ще търся щастието, докато го намеря!

Петрински. Боя се, че ти не търсиш щастието, а използваш обстоятелствата.

Глафира (*тъжно и отпаднало*). Мисли за мен каквото искаш! Аз не мога да се откажа от Теодоси.

Петрински (*гневно*). Тогавя той ще научи за твоето минало с мене! А писмото ще покажа на Велизар!

Глафира (*отчаяно*). Не! Ти нямаш право да постъпваш така! Това, това е подло!

Петрински. А не е ли подло да разрушаваш семейството на Ана и Теодоси?

Пауза, през която Глафира гледа Петрински безпомощно, неспособна да възрази нещо.

Глафира (*примирително*). Добре! Дай ми писмото!

Петрински. То ще остане у мене като гаранция за обещанието ти.

Глафира. Но няма да казваш на Теодоси нищо, нали?

Петрински. Обещавам.

Мария (*саркастично*). Много лесно се отказва от голямата си любов, мила!

Глафира (*презрително*). Не искам да я превръщам като тебе — в средство за женитба.

Звъни се.

Петрински (*към Мария*). Виж кой е!

Мария отива да отвори и се връща с Велизар. Последният се хвърля развълнувано към Петрински и поставя двете си ръце върху раменете му.

Велизар. Братко, извинявай! Прости ми!

Петрински (*гледа го със снизходително съчувствие*). Какво да ти простя?

Велизар. Разправията ни завчера! Не знаех, не подозирах, че работата може да стигне дотам!

Петрински (*сухо*). Коя работа?

Велизар. Ти си искал да се разведеш с Мария?

Петрински. Е, та?

Велизар. Но това е безумие! Бракът ви е толкова хубав!

Петрински. Не се грижи за моя брак!

Глафира. Аз съм виновна за всичко! (*Към Петрински*.) Бях засегната от държането ти и накарах Велизар да ти поиска обяснение! Не подозирах, че това ще прерасне в кавга между тебе и Мария.

Петрински. Да, нещата прерастват едно в друго! Това е велика закономерност, която трябва да използвате или отстранявате според случая.

Глафира. Иронизираш ли, Харалампи?

Петрински. Не, мила! Просто приемам извинението ти.

Велизар. Много се радвам! Но това поставя край и на недоразумението ти с Мария, нали?

Петрински (*категорично*). О, не! Мария и аз ще се разведем!

Мария (*гневно*). Така ли?

Петрински. Да, мила!

Мария се отдалечава в кабинета и сяда сърдито на едно кресло в него.

Велизар (*към Мария*). Мария, защо избяга от нас?

Мария (*гневно*). Не мога да понасям комедианти!

Петрински. Комедиантството е древно изкуство! Без него светът не би могъл да съществува! Само глупците не могат да съзнаят величието му.

Мария. А хора като тебе биха пукнали от скука! (*Имитира го*.) «Да, мила!», «Не, мила!» Изглежда, че

всички ти стават безкрайно мили, когато почнат да те забавляват с нещастията си.

Петрински. Да, светът ми е мил! Забавлява ме, защото го обичам! Човек се превръща в неприятел на хората, ако почне да се сърди на глупостта и пороците им.

Глафира. Не е ли по-добре да им съчувствува, вместо да се забавлява с тях?

Петрински. Съчувствието увековечава нещастията! Човек се поправя само когато насочиш пистолет в гърдите му или почнеш да му се смееш. А смехът предполага умение да се шегува.

Мария (презрително). Мъгла от приказки!

Петрински. Всичко е да вървиш смело в мъглата, която те заобикаля.

Мария. Почвам да подозирам, че цял живот си вървял само в мъгла.

Велизар (примирително). Все пак, Харалампи, в твой характер има проблеми, които трябва да се поставят от приятелите ти откровено.

Петрински. Кой проблеми?

Велизар. Например за отношението ти към свободата и доверието в брака.

Петрински (сухо). Остави моите проблеми на мира! Нямах ли свои?

Мария. Велизаре, престани! Ставаш наивен!

Велизар. Аз обичам наивността, Мария! Без нея поетите биха заприличали на професори по хирургия.

Мария. Тъкмо това ме кара да изпитвам болка към тебе!

Велизар. О, напразно! Понякога най-неуязвимите срещу измамата са наивните! А подозрителните мамат често себе си.

Пауза, през която Глафира се раздвижва нервно и въздъхва дълбоко.
Звъни се.

Петрински (към Мария). Виж кой е!

Мария (троснато). Нямам вече отношение към този дом. Посрещай гостите си сам!

Петрински отива да отвори.

Велизар (тихо към Глафира). Има ли намерение да се развежда наистина?

Глафира (прави отрицателен знак с ръка). До колкото го познавам — не!

Мария (високо). Да, Велизаре! Харалампи и аз ще се разведем. Няма нищо по-жалко от привидното благополучие в един брак.

Петрински въвежда в хола Ана и Теодоси.

Ана (развълнувано). Ах, Харалампи, Харалампи! С това ли трябваше да ни развалиш хубавото настроение тази сутрин! Тъкмо Теодоси беше пристигнал от летището и сядохме да закусим, когато...

Теодоси (гледа Петрински вторачено). Значи, ти се развеждаш?

Петрински. Да! Какво странно намираш в това?

Теодоси (глухо и замислено). Да се разведеш с жена, която е била безупречна към теб досега, е равносилно да я убиеш!

Петрински (весело). Или да освободиш себе си! Зависи от вида на безупречното щастие, на което се радваш! Но от всички бракове най-неприятни за развод са безупречните.

Теодоси (горчиво). При несполучливия брак разводът е оправдан изход, а при безупречния заплашва да се превърне в подлост!

Ана. Стига, Теодоси! От два часа разсъждаваш досадно върху разводите!

Петрински. Може би и на него е хрумнало да се разведе?

Ана. На Теодоси? (Разсмива се.)

Петрински. А защо не? Разводите приличат на епидемия от грип!... Могат да избухнат в няколко семейства едновременно!

Велизар. Искаш да кажеш, че и Теодоси може да изневери?

Петрински (поучително). Във всеки мъж и във всяка жена живее демонът на изневерата.

Мария (гневно). Без съмнение, когато приличат на тебе!

Велизар. Този демон се раждаше от робството на жената и властта на мъжа да я купува с пари, Харалампи! А ние премахнахме и двете неща.

Петрински. Много добре! Остава да изкореним и навика у жените да се продават сами!

Глафира (*тихо и гневно на себе си*). Гаден тип! Мария (*бурно*). Какво искаш да кажеш?

Петрински (*ухилено*). Нищо повече, мила!

Велизар. Ти ставаш все по-загадъчен! Предполагам, че решението, което си взел, те е побъркало малко!

Мария. О, не! Той призна преди малко, че просто се забавлява с всички ни.

Глафира (*саркастично*). От обич към нас!

Теодоси. Оставете го да приказва! Хора като него не обичат никого и не вярват в нищо, но притежават способността да виждат всичко.

Петрински. Полезна, но неприятна способност, драги! За съжаление, само Ана и ти сте в състояние да я оцените в мене.

Теодоси (*мрачно*). Но да виждаш всичко още не значи да виждаш истината.

Петрински (*ухилено*). Възможно е! Поправете ме, ако греша.

Ана (*гневно и строго*). Слушай, Харалампи! Искам да ни отговориш сериозно: какво си намислил да правиш? Преди малко ми се обади по телефона Спиридон!

Петрински. Е, та?

Ана. Вчера си ходил при него и си го накарал да напише молба за развода!

Петрински (*към Ана*). Че утре и на тебе може да се случи същото!... (*Обръща се сърдито настрана.*)

Велизар (*високо*). Мария! Обясни поведението на съпруга си.

Мария. Ако можех да си го обясня, нямаше да му обръщам внимание.

Велизар (*повдига рамене към Ана и Теодоси*). Нищо не разбирам!

Петрински. Неразбирането е тайната на щастие-то, драги! Много бракове продължават безоблачно цял живот само защото единият от съпрузите не разбира какво върши другият! А после изведнъж почва да разбира и всичко се руши!

Велизар. За чий брак говориш?

Петрински. За моя, естествено!

Мария (*високо и гневно*). Забранявам ти да създаваш глупави подозрения по отношение на поведението ми!

Ана. Какво се е случило всъщност между вас?

Петрински. Нищо особено, мила! Просто открих съвсем неочаквано, че жена ми мечтае за извънбрачна любов.

Мария (*скача от мястото си*). Не е вярно!

Ана (*прави знак на Мария да се успокои*). Остави! (*Към Петрински.*) Е?... Та какво от това? А доколкото е известно, ти не само си мечтал, но си опитвал от нея.

Глафира. Нима се учудваш? За него мъжете имат едни права, а жените — други.

Мария (*сухо към Глафира*). Не желая да ставаш адвокат на правата ми.

Ана (*строго към Петрински*). Значи, това е повод за развода ви?

Петрински. Малко ли е? (*След пауза, привидно разсърден.*) Кажи на Спиридон да си гледа работата! Тези адвокати са го ударили през просото! Отидеш при някого, а на другия ден цяла София знае, че си ходил! Никой вече не дава пукната пара за професионалната тайна!

Теодоси. В нашия свят тайната е излишна, Харалампи. Всичко трябва да бъде открито и ясно!

Петрински (*учудено*). Така ли? (*След къса пауза.*) Не бързай! Има полезни тайни! (*Отново към Ана.*) Откъде-накъде това дрънкало Спиридон ще разнася новината за моя развод между приятелите ми?

Ана. Слушай, драги! Спиридон е съученик на тебе и на Теодоси!... Човекът взе телефона и ни каза: «Знаете ли какво става?»

Петрински (*бързо*). Е? Какво става?

Ана (*цитира Спиридон*). «Нашият приятел пак се развежда.»

Петрински (*възмутено*). «Пак се развежда!» Да не съм се развеждал сто пъти?

Ана. А колко?

Петрински. Да не съм луд като него да се мъча с една свадлива жена до края на живота си? (*Почва да се разхожда сърдито из хола.*)

Велизар (*към Ана*). Харалампи е прав, мила! В рамките на нашата социалистическа етика мъжът е свободен да нарежда личния си и семеен живот, както му е угодно.

Петрински (*одобрява доволен*). Да! Точно така!

Велизар. Но няма ли същите права и жената?
Петрински *(с гримаса на досада)*. Почна да говориш като на кръжок от читателки.

Велизар. Моите читателки са далеч по-предвидливи от тебе! Опасност от изневяра настъпва, когато почнем да считаме жените за аморални и глупави, а не когато проявим доверие в тях.

Петрински *(скептично)*. Уверен ли сте в това?

Велизар. Напълно! Аз се разбрах с Глафира по времето, когато ти се ожени за Мария. Всеки от нас постъпи със съпругата си по своему. Аз дадох на Глафира пълна свобода, а ти лиши Мария дори от най-елементарните ѝ права! Четири години оттогава! Нека да направим една равностметка сега!

Петрински. Не бързай с равностметката!

Велизар. Какво?

Петрински. Казвам, че равностметките са опасна работа! Никой не ги обича!

Велизар *(натъртено)*. Равностметката е тази, че ти се развеждаш с жена си, измъчен от грозни подозрения, а Глафира и аз сме верни един на друг и си живеем щастливо!

Петрински. Е! Продължавайте да си живеете щастливо!

Велизар *(строго)*. Какво искаш да кажеш?

Петрински. Казвам, че може да е така!

Велизар. Слушай, драги! Ти искаш да намекнеш, че Глафира е покварена жена! Може би дори си уверен, че тя ми изневярява!

Петрински. Кога съм твърдял, че Глафира ти изневярява! Аз само забранявах на Мария да дружи с нея!

Велизар *(уморено, с досада)*. Но тъкмо това е обидното!

Петрински. Защо да е обидно? Ето! *(Посочва Глафира)*. Мълчи си жената!

Глафира издава нервна въздишка, сякаш е обзета от вътрешно негодувание, но счита за недостойно да отговори на Петрински.

След това изважда кърпичка и почва да вее на лицето си.

Ана. Харалампи! Днес се преструваш на идиот, а това е обидно за всички ни.

Глафира. Той е наистина идиот по отношение на известни неща в живота.

Петрински *(към Глафира)*. Внимавай, мила! Ако разчиташ на това, че съм идиот, рискуваш да сбъркаш.

Велизар. Глафира! Намеците на тоя човек ми омръзнаха! Обезоръжи го веднъж завинаги, като кажеш на всички, че си била негова приятелка!

Глафира *(глухо)*. Да, била съм.

Теодоси *(с изненада)*. Така ли?

Петрински *(успокоява го с ръка)*. Нищо! Нищо! Това беше много отдавна.

Ана *(сухо)*. Аз не знаех тая подробност.

Мария *(от кабинета)*. Животът е пълен с подробности, Ана! Но ги забелязваме късно!

Велизар. Какво лошо виждате в тая подробност. Тя е обидна не за Глафира, а за него! *(Посочва Петрински.)* Цели пет години той е подхранвал надеждата у едно бедно момиче, че ще се ожени за него.

Теодоси *(потресен)*. Пет години!

Петрински. Да, представи си! И не е могла да разбере какъв съм.

Глафира *(скача гневно от мястото си)*. Професор Петрински! Престанете да се занимавате с мене! *(Към останалите.)* Аз си отивам! *(Тръгва към вратата.)*

Велизар *(спуца се към нея и я улавя за ръката)*. Стой, мила! Ние трябва да убедим тоя човек в твоята почтеност. . . И да помогнем на лудостта му, ако това е възможно!

Петрински *(към Велизар и Глафира)*. Хайде! Помогнете ми!

Велизар *(развълнувано)*. Харалампи! Нищо в света не може да ти помогне, ако нямаш доверие в човека! Ще бъдеш винаги опиянен от остроумието си, но няма да знаеш защо живееш!

Петрински. Как да не зная защо живея? Живея, за да бъда хирург! А за да работя като хирург, ми е необходимо семейно спокойствие.

Велизар. Няма да имаш семейно спокойствие, ако не вярваш в жена си.

Петрински. Напълно съм съгласен! И понеже не вярвам вече в жена си, реших да се разведа! *(Оглежда всички самодоволно.)* Това е.

М а р и я *(става гневно от мястото си.)* Какво съм извършила, господине, за да нямаш доверие в мене?

П е т р и н с к и *(внезапно разтревожен.)* Мълчи! Нали решихме да не казваме нищо?

М а р и я *(сяда отново на мястото си.)* Не мога повече! Ще полудея!

Пауза, през която Велизар, Ана и Теодоси гледат ту Петрински, ту Мария.

А н а *(загрижено към Теодоси.)* Хм! Изглежда, че през твоето отсъствие са се случили доста сериозни семейни неприятности.

П е т р и н с к и. Да, мила! Семейните неприятности се случват обикновено в наше отсъствие! Но понякога и под носа ни.

М а р и я *(избухва отново.)* Забранявам ти да продължаваш мистификацията си за сметка на моето достойнство. Кажи истината!

Т е о д о с и *(става внезапно от стола си.)* Аз ще я кажа, Мария! Трябваше да направя това отдавна в името на честта, на достойнството, на дружбата, която ни свързваше! Но трудно и срамно ми бе да почна! Личният живот на човека може да тече на повърхността си мирно и тихо, а някъде в дълбините му да бушува водовъртеж. *(Развълнувано.)* И ето... една случайност... разкрива водовъртежа! Може би ще кажете, че без тази случайност животът би протекъл ведро и щастливо... *(Силно развълнуван.)* Не е вярно! Тъкмо тогава почваме да живеем в съзнателна самоизмама, тъкмо тогава лицемерието ни става най-подло и разрушително! Не! Недостойно е да се крием и да живеем така! *(Спокойно и уталожено.)* А сега — на моя въпрос! От думите на Харалампи разбирам, че той е научил моята тайна, която аз не трябваше да крия. *(Към Ана.)* Ана!

А н а *(тревожно.)* Какво, Теодоси?

Т е о д о с и *(глухо, след пауза.)* Аз наруших чистотата на нашия брак! Аз ти изневерих! Обичам друга жена.

Пауза, през която лицата на Ана и Велизар се свиват конвулсивно, Петрински прави жест на гняв и съжаление. Глафира попива с кърпичка потта от челото си, а Мария навежда глава.

А н а *(потресено.)* Ти?

Т е о д о с и. Да, Ана!

А н а *(бързо.)* Кога?

Т е о д о с и. Остави ме да обясня всичко! *(След дълга пауза.)* Ана! Ние се срещнахме млади и хубави, когато кипяхме от патоса на борбата и горестни мечти за нашия бъдещ свят! Но може би това, което ни свързва тогава, не бе любов, а само единството на мислите, само верността и другарството, които изискваше борбата! Може би тридесет години ние вървахме заедно по общия път, без да подозираме, без да съзнаваме, че всъщност не сме срещнали любовта.

А н а *(с глухо негодувание.)* Без да подозираме и съзнаваме ли?

Т е о д о с и. Да, Ана! Живеехме като примирени слепци.

А н а *(гневно и бързо.)* А нима това, което ни накара да понасяме трудностите заедно, не бе любов?

Т е о д о с и. Да, Ана! Всичко това не бе любов! И тук е самоизмамата ни.

А н а *(горчиво.)* Не моята самоизмама, Теодоси, а твоята!

Т е о д о с и. Да, прости ми! Нямам право да оскърбявам чувствата ти и трябваше да говоря само за себе си! Но моето свързване с тебе бе някаква грешка! Грешка, която не се дължеше на тебе или на мене, а на самия живот! Грешка на незрялата ни младост, на неопитните ни чувства! Грешка, която животът санкционира в брак и превръща в илюзия на любов!

А н а *(скръбно и глухо.)* А дали тъкмо тогава не се обичахме най-силно, Теодоси? И когато аз бях болна, а ти безработен... и нямаше какво да ядем... и всеки случайно спечелен лев тичаше да донесеш веднага на мене... Пак ли беше илюзия?

Т е о д о с и. Да! И това бе пак илюзия! Може би аз го вършех по дълг, но не от любов!

В е л и з а р *(развълнувано.)* Теодоси! Не мога да те позная, братко!

П е т р и н с к и. Ти не си на себе си! Как е възможно да бъдеш тридесет години верен на една жена и да твърдиш след това, че не си я обичал!

Т е о д о с и *(спокойно към Петрински.)* Възможно е! Ти имаш не една, а няколко бивши съпруги! И нима за

всяка от тях не би могъл да кажеш също като мене, че онова, което те е привлякло, не е било любов?

Петрински. Ако бяха като Ана, нямаше да се развеждам с тях.

Теодоси. И все пак си се развеждал, защото не са били онова, за което си мечтал! Защо тази грешка в живота да е позволена на тебе, а за мене — не?

Велизар. Защото нищо не може да ме убеди, че не си я обичал!

Ана (*тъжно*). Може би просто мъжете са устроени така, Велизаре! Веднъж обичат една жена. След това друга. . . после трета. . . И така, докато остарееят!

Глафира. Да, може би такива са както мъжете, така и жените! Защо да се възмущаваме?

Велизар (*учудено към Глафира*). Но хората не са животни, мила!

Теодоси. А още по-малко те са автомати, лишени от правото на любов и подчинени на догми за тъпа вярност! Идеалът, за който се борихме, е свободата. . . пълното осъществяване на човека! А любовта е най-нежният цвят, благоуханието в душата му! Кажете ми, посочете ми един миг от човешкия живот, в който да няма любов или спомен от любов! Дори грохналият старец с разум, замъглен от склероза, когато мисли за миналото си, вижда пак образи, оцветени със следа от вълнението, което някога му е създавала любовта! Защо да потискаме това велико човешко чувство? Защо да го превръщаме в подлост и престъпление, когато след брака обикнем друг човек!

Пауза, през която всички мълчат потиснато.

Ана (*към Теодоси*). Значи, . . . всичко е свършено между нас? . . . Така ли?

Теодоси. Да, Ана!

Ана. А коя е жената, която обичаш?

Теодоси (*високо, след къса пауза*). Глафира.

Ана трепва, сякаш ударена от електрически ток. Лицето на Велизар се сгърчва болезнено. Мария навежда глава и слага ръка върху челото си. Глафира и Теодоси се изправят гордо. Само Петрински остава невъзмутим и върти верижка с ключове върху пръста си.

Ана (*тихо, с болка*). Глафира! . . .

Велизар (*поразен*). Глафира! (*След дълга пауза, през която идва на себе си и с дрезгав глас към Глафира*). Значи. . . Ти си ме лъгала? . . .

Петрински. Е, какво чудно има в това?

Велизар (*с гневен шепот и дълбоко презрение към Глафира*). Измамница!

Глафира (*гордо и насмешливо*). Къде остава принципът ти за свободата?

Велизар (*високо и гневно*). Нима ти заслужаваш достойнството на свободата?

Глафира. Гневиш се, защото не си прав!

Велизар. Гневя се от подлостта, с която си крила всичко! Сега разбирам защо заварвах Теодоси толкова често в ателието ти! И начина, по който го гледаше. . . и смеха ти. . . и шегите ти. . . и цялото ти безобразно кокетство с него! (*Горчиво*). Ах. . . как ясно ми става всичко сега!

Глафира. Напразно съм вярвала, че имам разумен съпруг!

Велизар. Напразно съм вярвал и аз, че съм издигнал до висините на свободата едно робско същество, свикнало да продава тялото си! (*Към Петрински*). Прав си, човече! Суров и железен юмрук трябва да виси още над някои жени! (*Отново към Глафира, с глас, в който звучи тъга*). Аз ти дадох всичко: и свобода. . . и доверие. . . и охотен живот. . . и вярност. . . моята вярност към всички, които считам унижени от миналото! Не ти ли стигаше това? Защо трябваше да обърнеш продажната си душа към този петдесетгодишен мъж? (*Посочва Теодоси*).

Теодоси (*високо и гневно*). Престани да оскърбяваш!

Велизар (*обръща се внезапно към Теодоси*). А ти? Как посмя? Защо стоиш далеч? Ела пред мен!

Теодоси (*отива бързо пред него*). Какво икаш?

Велизар (*високо и развълнувано*). Така! Погледни ме в очите сега! Спомняш ли си една юлска вечер преди петнадесет години? Бяхме в някакво лозе, в което имаме явка! Ти дойде, но агентите те бяха проследили и ни заобиколиха. Почнахме престрелка и ти беше ранен в крака. Ти ме молеше да се оттегля сам, преди агентите да получат помощ от полицията. Аз отказах. Падна нощта. . . времето течеше. . . минутите бяха скъпи. Но аз успях да

те измъкна в тъмнината от обръча на тримата врагове. Спомняш ли си това?

Т е о д о с и (*глухо*). Да, спомням си! Ние едва се познавахме. Но още тогава чувството ти за дълг бе много силно.

В е л и з а р. О, не свеждай всичко към дълга! Не беше само партийният дълг, който ме накара да рискувам живота си за тебе! Аз те уважавах. . . обичах като човек! (*След къса пауза.*) А помниш ли, когато бяхме арестувани и направиха очна ставка между нас? Въведоха ме в подземие, където ти лежеше полумъртъв, вързан с ремъци за някакъв тежък стол. Попитаха те дали ме познаваш. Ти отговори, че ме виждаш за първи път. Тогава палачът почна да нанася нови удари върху тебе. Ти почна да стени със стиснати зъби, но пак отговори, че не ме познаваш! И това се повтаря няколко пъти. Палачите не можаха да изтръгнат нищо от тебе.

Т е о д о с и (*прави усилие да скрие възлението си*). Пазех живота си, Велизаре! Ако бях признал, че те познавам, сега нямаше да бъда жив.

В е л и з а р (*горчиво*). О-о-о! Ти, който направи преди малко апология на любовта, свеждаш към нищо всички останали чувства!

Т е о д о с и. Да, любовта е чувство, което стои над много други.

В е л и з а р (*възмутено*). Дори над чувството, което изисква да бъдем солидарни и верни в борбата. (*С грозен вик.*) Така ли?

Т е о д о с и (*гневно*). Ние бяхме солидарни и верни в борбата! Какво искаш повече? Тази борба не беше самоцел, а средство към човешко щастие!

В е л и з а р. Нашата борба продължава!

Т е о д о с и. А тия, които я водят, нямат ли право на щастие? (*С гневен вик.*) И най-много именно те?

В е л и з а р. Те имат и най-тежкия дълг! Да изкарат борбата докрай и после да мислят за щастieto си!

Т е о д о с и. Тъй ли? Значи, да се превърнем в отшелници, в аскети. . . в лицемери, които не виждат красотата на новия свят!

В е л и з а р. Не! Каквото и да кажеш, ти никога няма да оправдаеш постъпката си! Ти можа да изтърпиш мъките в подземие, но не намери сили да не посегнеш на жената на своя приятел! Ето това е, което не може да

оправдае никакъв морал! Ето това е, което те принизява като човек.

Т е о д о с и (*глухо и тъжно, след дълга пауза*). Да! Това е единственото, в което трябва да ме обвиниш! Но аз не познавах любовта! От детинството си помня само лишения, а младостта ми премина в борба! Аз трябваше да се грижа за хляба и образованието си сам! (*Към Петрински.*) Когато вие в гимназията отивахте да танцувате с момичета, аз тичах да прехвърлям въглища от улицата в зимника на някое жилище или да разнасям нелегални позиви. Нищо не знаехте вие за мене освен това, че съм от село. Вашите бащи бяха министри, търговци, адвокати. . . а моят — беден и неук селянин. Когато ти, воден от странното си приятелство с мене, ме канеше на ученическо веселие във вашия хубав дом, аз идвах въпреки упреците, на които щях да се изложя от останалите комсомолци в гимназията. Изпитвах удоволствие да прекарам няколко часа свит в ъгъла. . . да съзерцавам картините ви. . . да слушам музиката. . . да гледам нежната, прозрачна и непокварена още красота на момичетата, които бяхте поканили. Не изпитвах завист или омраза към вас, а само горчиво чувство за несправедливост! Твоето честно и лишено от надменност приятелство с мене ме обезоръжаваше! Може би в душата на бедното, недодялано селянче имаше много по-голямо чувство за красота, отколкото у мнозина други, които беше поканил.

П е т р и н с к и (*развълнувано*). Да, да! Така беше. Ти можеше да запомниш и да изсвириш с уста всякаква мелодия, която чуваше на пианото! Същото правеше силно впечатление и на майка ми!

Т е о д о с и. Може би, не си спомням! Но винаги, когато идвах у вас, аз се заклевах да се боря на живот и смърт тая красота да стане достъпна за всички. После потънах в борбата, забравих всичко заради нея. Тя стана върховна, единствена цел в живота ми. Вярно, срещнах Ана! Тя е прекрасен другар и човек! Но любов ли беше това, или солидарност между две същества, които мислеха и се бореа за една и съща цел? Кой е обяснил досега любовта? Кой е казал нещо върху оня тайнствен облик на красотата — духовна или физическа, — който кара хората да се избират взаимно, да образуват семейство и да продължават живота? Не, аз не познах, не преживях любовта, когато се сближих с Ана! А аз имах право да

вкуся от любовта. Аз дадох всичко, пожертвувах целия си живот в борбата за човешко щастие. Кой може да ми отрече това право? Нима ме осъждате? (*След пауза, към Велизар, посочвайки Глафира.*) Ти си знаел, че тя е била любовница другиму! Защо я предпочете пред толкова други красиви момичета, които те обожаваха като герой и поет? Защото не искаше да отречеш на себе си правото на любов и свободен избор, нали? Тогава защо ме упрекваш?

Велизар (*гневно*). Защото посегна на моята жена!

Теодоси. Какво е това! Право на собственост без участието на нейната воля ли?

Велизар. Правото да изисквам от тебе вяност към мен!

Теодоси (*след пауза, мрачно и тихо*). Казах! Това е грешката, за която те моля да ми простиш! Месеци... повече от година... аз се съпротивявах на това чувство! Мъчех се направо да го удуса, да потисна взаимността, която се раждаше всеки ден между Глафира и мене! Нима ти, поетът, не би могъл да разбереш това? Погледни тая жена! (*Посочва Глафира.*) Виж лицето ѝ! Чуй гласа ѝ! Спомни си как трепти остроумието ѝ в минути на радост и щастие!

Петрински. Е, да! Красивата жена е като универсален магазин! В нея можеш да намериш всичко.

Теодоси. Нищо чудно, ако ти се струва така! Ти си свикнал да купуваш от жените всичко.

Петрински. Толкова по-зле за жените!

Мария (*гневно към Петрински*). Не обобщавай опита си върху всички жени!

Глафира (*развълнувано, към Мария*). Защо се учудваш на еднаквото му отношение към всички жени? Не плачеше ли всеки ден от бездушния му характер?

Мария. Ти използва това, за да ме направиш съучастница в подлостта си.

Велизар (*към Мария*). Как съучастница?

Мария. Аз ѝ предавах писмата, които Теодоси пишеше до нея! (*Навежда глава и скрива лице в ръцете си.*)

Велизар (*горчиво*). Писма?

Петрински. Да! Неопитните любовници увековечават глупостта си с писма!

Теодоси. Мария! Нима любовта, на която съчувствуваше, сега ти се струва подлост?

Мария. Изглежда, че любовта е била постоянно занятие в живота ѝ.

Глафира (*гордо*). Да! Центърът на живота ми е любовта! Истинските мъже харесват у мене любовта така, както преситените донжуани харесват у тебе само целомъдрието ти!

Мария. Въпрос на вкус! Остави ме да преценявам качествата на съпруга си сама!

Глафира (*язвително*). Имам основание да го преценявам и аз!

Петрински (*към Глафира*). Разбира се! Твоят опит е по-голям!

Теодоси (*високо и гневно*). Престанете! Защо се нахвърляте всички така безпощадно върху една незащитена жена? Какво искате от нея? Да я убие с камъни във века на социализма ли?

Петрински. Жени като нея са били необходими през всички векове.

Глафира (*гордо и силно развълнувано*). Да! Жени като мене са показвали на човечеството голата истина на унизената любов! Ние сме били през вековете единствената наслада на робите! С нашето остроумие са идвали да разговарят философите! За нас са писали стихове поетите! (*Към Петрински.*) Смей се, колкото искаш, но нищо не може да накърни човешкото ми достойнство... Макар да бях за тебе и за другите само една окаяна... поддържана жена! (*След пауза, тихо към Велизар.*) А ти се ожени за мене дори след като ти казах всичко това! Не, не се усмихвай така горчиво! Ти не стана смешен от това, а само се издигна като човек! Повярвай ми, обичах те искрено! Но в мене като че ли имаше нещо покварено... сбъркано от живота!... Искях да ти бъда признателна, а вместо това се самозабравих... не полагах никакви грижи за къщата, прахосвах парите ти! Заклевах се да ти бъда вярна, а трепвах и се вълнувах, когато Теодоси идваше у нас! Прости ми! Това съм! Може би първото падение ражда у жената някакъв червей, който разяжда волята ѝ през цял живот и я прави недостойна за свободата! (*Заглушава се от плач и почва да хлипа.*)

Пауза, през която всички остават неподвижни. Само Петрински върти около пръста си верижка с ключове и от време на време поглежда Глафира враждебно и подозрително.

Теодоси (към Ана). Ана! Изпитанието ми е голямо! Постъпката ми засяга принципите на онова, в което сме вярвали. . . за което сме се борили! А ти не казваш нищо!

Ана (строго). Какво искаш от мене?

Теодоси. Аз не мога. . . нямам право да се дезинтересирам от това, което мислиш ти!

Ана (саркастично). Странна загриженост! Искаш да те оправдая, нали? Добре! По отношение на принципа за свободата на чувството аз те оправдавам! Никой в нашето ново общество няма право да задължи един мъж или една жена да живее с някого, когото не обича! Щом една жена ти харесва повече от друга, върви при нея! Но аз не мога да ти простя да постъпиш така със съпруга, която е била тридесет години неразделен приятел в живота ти. . . да извършиш подлост към другар, с когото си стоял изправен пред смъртта! (Дълбоко развълнувана.) Ти, Теодоси Мионов! Ти се превърна в нищожество, разруши се пред мене като морална личност. . . като човек! Ето това е, което ме разтърсва най-силно! Това е, което ми пречи да съчувствувам на драмата в живота ти! Това е, което ме кара да се питам ти ли си мъжът. . . единственият мъж. . . когото съм обичала през целия си живот! Може би очакваше да бъда великодушна, да ти простя, да ти дам развод! Бих го направила, ако имах увереността, че постъпката ти се дължеше на истинска любов! Но нима истинската любов може да се изгради върху подлост и лъжа? (Високо и решително, като се изправя.) Не! Няма да допусна да се унищожиш пред собствената си съвест и обществото! (Гневно.) На кой морал служиш ти! Какво струва твоята прищявка към Глафира пред общественото ти задължение да бъдеш честен към жена си и другарите си! Живей с Глафира, ако съвестта ти позволи да забравиш Велизар! Подай заявление за развод, ако не те е срам от мене, с която си разделял всички изпитания досега! Аз ще откажа този развод!

Теодоси (изправя се дълбоко развълнуван). Ана! (Улавя с двете ръце главата си.)

Завеса

ТРЕТО ДЕЙСТВИЕ

Същата обстановка. Слънчев следобед. Петрински разглежда през микроскоп препарати на бюрото в кабинета си, а Мария, облечена в светла рокля, влиза от вестибюла, носейки табла с кафе.

Мария (сухо). Къде ще пиеш кафето си?

Петрински. Там! (Посочва масата в хола.)

Мария поставя таблата на масата и почва да сипва кафето.

(Сяда до масата.) Хм! (Трие доволно ръце.) Хистологичната картина на препаратите потвърди напълно очакванията ми! Ето една тема, която можеш да разработиш понататък в клиниката!

Мария (поднася му кафето). Престани с тази комедия! Тиранизираш жена си с развод, а заплануваш с нея научни трудове в клиниката си.

Петрински. Разводът си е развод! Не разбирам защо трябва да пречи на научната работа.

Мария (иронично). Значи, ти предполагаш, че аз ще постъпя в твоята клиника?

Петрински. А защо не?

Мария (след пауза, през която го поглежда сърдито). Начинът, по който си играеш с хората, е наистина възмутителен! Чудно ми е как дори Ана и Теодоси не забелязват това.

Петрински. Ана и Теодоси нямат време да ме подозират в глупости като тебе.

Мария. А защо не ме пускаш да си отида от къщата ти?

Петрински. Искам всичко да свърши безшумно и елегантно. След това можеш да си вървиш.

М а р и я (с досада). Стига! Ако за тебе разводът е фарс, за мене е нещастие! (Гневно.) И защо е необходимо да се събираме всички днес? Не мога да понасям повече Глафира!

П е т р и н с к и (сърба с удоволствие от кафето си). Мотивите, мила! Трябва да ги уговорим, за да не изпаднем в неприятни противоречия! Нашите разводи са, тъй да се каже, взаимно обусловени. Освен това Ана продължава да упорствува.

М а р и я. Значи, ти се боиш, че може би няма да получим развод!? Така ли!

П е т р и н с к и. Да, мила! Откровено казано, боя се от това!

М а р и я (гневно). А тогава защо се ожени за мене?

П е т р и н с к и. Защото повярвах в твоя ум! Въобразих си, че любовта ти е изградена върху разума! Пред мене се разтреперваше от вълнение, докато ухажванията на твоите колеги хлапета те оставяха равнодушна.

М а р и я (саркастично). Да! Аз не мога да се вълнувам от глупави мъже! Но никога не предполагах, че умът ти ще потъпче свободата ми.

П е т р и н с к и. Глупостта, а не умът е враг на свободата! Аз станах тиранин, след като започнах да те подозирам в глупост.

М а р и я (с презрителна изненада). Да ме подозираш в глупост? Мене?

П е т р и н с к и. Да! Приятелството ти с Глафира беше глупост! Ето! Докара ни до развод!

М а р и я (избухва гневно). Престани да ме занимаваш с Глафира! Не Глафира, а страхът ти от бъдещето е причина за нашия развод!

П е т р и н с к и (насмешливо). Е, да! Какво неестествено намираш в това?

М а р и я. Само те съжалявам! Покварата ти от миналото те кара да подозираш и подлост у мене! (Избухва неочаквано.) Но откъде-накъде аз съм длъжна да плащам за безобразията на другите ти жени?

П е т р и н с к и (насмешливо учуден). Как откъде-накъде? Ти почваш да приличаш на тях! Ако днес си сводница, утре ще станеш любовница!

М а р и я (високо и гневно). Забранявам ти да си служиш с такива изрази пред мене.

П е т р и н с к и. Защо? Това са юридически термини!

М а р и я. Запази ги за Спиридон! (След пауза, презрително.) Той ли ще обяснява пред съда състоянието на нашия брак?

П е т р и н с к и. Съдните не обичат обясненията! До гуша им е дошло от тях! Спиридон печели бракоразводните си дела само защото пред съдните умее да мълчи като пуяк!

М а р и я (презрително). Така ли? Странна професия! Стихията на адвокатите е говоренето, а добиват известност с мълчанието си.

П е т р и н с к и. Обратно на медицината, мила! Някои лекари добиват известност само с говоренето си.

М а р и я. А други използват известността си, за да покриват с мълчание безобразията на частния си живот! Нали!

Звъни се.

П е т р и н с к и. Виж кой е!

М а р и я. Не ме командувай! Ще видя. (Излиза да отвори и се връща с Теодоси. Последният има уморен, разсеян и печален вид.)

Т е о д о с и (ръкува се мълчаливо с Петрински и сяда бавно на един стол). Другите ще дойдат ли?

П е т р и н с к и. Всичко съм уредил! (След пауза, през която го наблюдава.) Какво? Любовта прави хората щастливи, а ти си клюмнал като на погребение.

Т е о д о с и (тъжно). Разводът е един вид погребение, Харалампи! Човек погребва наистина нещо от себе си и от другите. В първия момент сякаш не съзнава това, а после вижда, че нещо изчезва завинаги от живота му.

П е т р и н с к и. Това е така! Но в същото време пред него се разкриват нови хоризонти.

М а р и я (язвително). Радвайте се на тия хоризонти!

Т е о д о с и (замислено и сериозно). Не, не мога да се радвам, Мария! Аз живях тридесет години с Ана! Хиляди големи и малки жертви, които тя е правила за мене, сега изпъкват в паметта ми! (С тъга.) Дори ако получа развод, нещо ще липсва в живота ми.

П е т р и н с к и. Тогава защо се развеждаш?

Т е о д о с и (развълнувано). Защото обичам Глафира! Това не е мимолетно увлечение, а нещо... което ми се струва, че е липсвало досега в живота ми... истинска любов, която изпитвам за първи път!

Петрински. Е, да! Всяка следваща любов ни се струва по-истинска от предишната! Инак това чувство щеше бързо да ни омръзва.

Теодоси. *(внезапно раздразнено към Петрински)*. Какво? Още ли ме пронизираш? Ти виждаш само биологичния образ на жената, а аз — целия духовен комплекс на изкуството, красотата и любовта около нея! Нямам ли право да го преживея?

Петрински *(гледа го замислено)*. Имаш, разбира се!

Теодоси *(тихо и някак уморено)*. Но за разлика от тебе аз трябва да нося морална отговорност за постъпките си! И ще я понеса.

Петрински. В любовта няма морална отговорност, а само юридическа.

Мария *(саркастично към Петрински)*. Това ли е ренесансовият опит от любовта ти?

Петрински. Да, мила! Глафира скоро ще го предаде и на тебе.

Мария *(гневно)*. Не намираш ли, че цинизмът ти минава всякаква граница?

Петрински. Цинизмът е единственият изход на всеки разумен мъж, който е решил да се разведе! На второ място идва умението му да не се засяга от нищо, а на трето — да се смее! И с тия качества мъжът става наистина неуязвим!

Мария. Но не и щастлив!

Петрински. А нима щастие се състои в това да бъдеш измамен съпруг? Най-сигурно средство да бъдем защитени от съпругите си е пълното недоверие в тях.

Мария *(презрително)*. Резултатът е налице: някога те обожавах, а сега изпитвам ужас от тебе!

Петрински. Няма нищо по-полезно от ужаса! Жените са като светните: само ужасът от възмездие ги прави добродетелни.

Теодоси *(с досада към Петрински)*. Какво си се раздърнкал така днес? *(Сухо, след пауза)*. Между другото трябва да те предупредя, че едва убедих Глафира да дойде тук! Тя изключва у тебе лоялно отношение към въпросите.

Петрински *(иронично)*. Нима се учудваш?

Теодоси *(сухо)*. Не се учудвам. Вашето минало ми е вече известно.

Петрински. Радвам се! Благодарение на мина-

лото сега Глафира ти се струва ангел, а аз — дявол! Нали?

Теодоси. Ти си човек, от когото бягат както ангелите, така и дяволите, а най-много жените въпреки репутацията ти на донжуан.

Петрински. Е, да! Жените не остават никога при умни мъже! Те предпочитат глупците, които им създават илюзии! Не се чувствуй оскърбен ни най-малко, ако Глафира някога те разлюби!

Теодоси. Не! Не можеш да уязвиш Глафира пред мене! *(Замислено)*. Бедната жена! Твоят свят я е стъпкал безмилостно! И също като мене тя може би не е срещала досега любовта.

Петрински. Надявай се!

Теодоси *(остро към Петрински)*. Тя е водила срещу тебе дело за измама и прелъстяване, а после го е прекратила, защото си ѝ платил обезщетение, нали? Разказа ми това вчера.

Петрински *(раздразнено)*. А необходимо ли е да го съобщаваш сега? Във всички епизоди от тоя род някои още считат мъжете виновни, а жените — за потърпевши.

Мария *(към Петрински, ставайки настръхнала от стола си)*. Твоите безобразия излизат на бял свят едно след друго!

Петрински *(избухва внезапно, към Теодоси)*. В тебе няма ли чувство за лична тайна бе? Тука да не е адвокатски колектив, в който си принуден да говориш за бракоразводното си дело пред десет души в една стая? *(Обръща се сърдито настрана)*.

Мария *(към Петрински)*. Никоя гадост не може да остане в тайна!

Петрински *(обръща се отново към Теодоси)*. Видя ли какво направи?

Теодоси. Не бой се! И Мария ще свикне да понася тайните ти!

Мария *(високо и гневно)*. Не, вече не мога да ги понасям! Аз също пропускам нещо в живота си! Търсех в брака светлината на разума и любовта, а намерих мракобесие и тирания!

Теодоси *(с досада и учудване към Мария)*. Каква е тази нова комедия между вас?

Петрински *(махва насмешливо с ръка)*. Всичко е комедия! Аз затова не се вълнувам от нищо.

Теодоси *(горчиво към Петрински)*. Да, всичко е

комедия! Комедия е, че ти се боиш жена ти да не направи това, което някога си вършил сам! (*Към Мария.*) Комедия е, че ти се влюби в блясъка му на учен, а сега виждаш, че по отношение на тебе е по-тъй от животно! Комедия е, че аз изпитвам едва сега щастието на любовта, което трябваше да преживея в младостта си! Комедия е, че Велизар е измамен съпруг, че Глафира е била твоя любовница, че аз искам да се разведа! (*Гневно.*) Само едно не е комедия: че старият, противният свят на парите, насилието и глупостта е наранил по един или друг начин душите ни! И затова всичко между нас сега изглежда така уродливо и смешно! Но нима ти, ироничният (*посочва Петрински*)... нима ти, учената (*посочва Мария*)... нима Велизар, измаменият, Глафира, поддържаната жена, аз, любовникът... не сме имали други мечти, друга цел в живота си? Нима горчивият смях... задоволената суетност... физическото обладание са върховете на нашата радост? Не! Човек се ражда за много повече! В душата на всекиго от нас пламти стремежът към щастие! Нима не се борихме именно за това — всички хора да станат щастливи? Постъпките ни могат да изглеждат повече или по-малко смешни, но нищо от това, което става в душите ни, не може да се нарече комедия! (*Към Петрински.*) Смяхът ти не може да ни уязви! И затова ще се боря докрай за правото си да бъда щастлив!

Звъни се. Петрински поглежда Мария, сякаш иска да ѝ каже обичайното си: «Виж кой е!», но не прави това, а отива да отвори сам и се връща с Велизар. Последният се покланя сухо на всички.

Велизар (*иронично към Петрински и Мария*). Почнахте ли да съгласувате юридически съдържанието на мотивите в нашите дела?

Петрински. Ще почнем след малко! И ако не успеем в това, рискуваме да станем за смях пред съдиите и публиката.

Велизар (*намръщено, след къса пауза*). Уместно би било делата да се гледат при закрити врати.

Петрински (*с жест на резигнация и досада*). Открити, закрити... все едно!

Велизар (*строго*). Как все едно?

Петрински. Ей така! Ако в бракоразводното дело има изневяра, заседателите разправят веднага всички подробности на съпругите си.

Велизар. Така ли?

Петрински. Така е, да! Дори при закрити врати е по-лошо! Клюкарите веднага наострят уши!

Велизар (*загрижено*). Тогава какво да правим?

Мария. Ти поне не си виновен в нищо, Велизар! Ще излезеш от съда с неопетнено и гордо чело.

Велизар. Аз не мисля за себе си, а за него!

Теодоси (*троснато*). Няма нужда да мислиш за мене.

Петрински (*примирително*). Оставете всичко на Спиридон! Той е врял и кипял в бракоразводни дела!

Велизар (*презрително към Теодоси*). Нека твоят Спиридон те спасява пред общественото мнение!

Петрински. Спасявал го е... ще го спасява и сега!

Велизар (*презрително към Петрински*). Кога го е спасявал?

Петрински. Не помниш ли? Пред фашисткия съд!

Велизар (*с гневен патос*). Но тогава той е защищавал борец за справедливост, а сега — любовник!

Петрински. Всеки гражданин има право да бъде любовник! Законът не забранява това!

Теодоси (*бурно*). Всеки човек е свободен да обича и нашият обществен морал не трябва да потиска това!

Звъни се. Мария излиза да отвори и се връща с Ана.

Ана (*учтиво, но сухо към всички*). Добър ден!

Петрински. Здравей, Ана. (*Отива при нея и целува почитателно ръката ѝ, след това я настанява във фатерицула.*)

Ана (*с въпросителна усмивка*). Е?

Петрински. Чакаме тебе и Глафира.

Ана. Не зная дали бях необходима за това съвещание. Моето становище е вече известно.

Теодоси. Ана! Аз те моля да размислиш още веднъж.

Ана. Какво има да мисля, Теодоси?

Теодоси. Положението, в което се намирам, е трудно.

Ана (*саркастично*). Никой не би го нарекъл лесно! Да се влюбиш на твоята възраст и да искаш развод е преди всичко смешно.

Т е о д о с и. Нека оставим упреците за смешното на други, Ана! Да поговорим за сериозното!

А н а. Но от сериозното ти също-като Харалампи не се засягаш вече!

П е т р и н с к и. (философски). Опитът учи на всичко.

А н а. Има неща, на които няма да го научи, Харалампи.

Т е о д о с и. Кои са тези неща, Ана?

А н а. Ще ги почувствуващ сам!

Т е о д о с и (след пауза, тихо и замислено). Говориш за тънките иглички, които ще се забиват всекидневно в съвестта ми, нали? (След нова пауза.) Да, да! Отивам на доклад при отговорен другар, с когото съм работил и който познава Велизар или тебе! След служебния разговор очаквам няколко интимни въпроса, които припомват топлотата на нашата солидарност в миналото. Вместо това — пълно мълчание! Нещо невидимо е изчезнало между този другар и мене! Той е научил за развода ни! Или излизам на събрание пред работниците на завода, който управлявам! Множеството не ме е смушавало никога, но сега виждам сред него няколко души, които се навеждат един към друг, ухилени саркастично! Те знаят, че съм отнел жената на своя другар! Или викам в кабинета си чиновничка, която трябва да мъмря за леко поведение! Вместо смутено тя ме гледа нахално и дръзко! Предишния ден ме е видяла на улицата с Глафира! За тези неща ли говориш, Ана?

А н а (почти шепнешком). Малки ли са за тебе тези неща, Теодоси?

Т е о д о с и (изсмива се). Не! Не са малки, но са преодолими, когато човек е прав. (След пауза.) Може би те ще ме направят само по-справедлив и по-човечен към хората! (След дълга пауза, тихо, почти болезнено.) Другото... другото е страшно, Ана! Съзнанието за мъката, която причиних на теб и Велизар!

А н а. И това съзнание... дори то ли няма да те разколебае?

Т е о д о с и (тихо). Да, Ана! Дори то не може да ме разколебае! Ако ти не ми дадеш развод, аз ще живея смазан от съвестта си и оскърбен от държането на всички, но пак няма да се откажа от Глафира.

А н а (с безкрайна болка, почти шепнешком). Значи... ти обичаш Глафира наистина!

Т е о д о с и (уморено). Нима се съмняваш?

А н а (скръбно, но някак облекчено). В това исках да се уверя, Теодоси! Това беше за мене пробният камък за твоята личност, която исках да остане в спомена и съзнанието ми непокътната! (След дълга пауза, тъжно усмихната.) Ти си свободен!

Т е о д о с и (бързо и смаяно). Какво искаш да кажеш?

А н а. Напиши и подай молбата си за развод! Ще го получиш! Не поставям никакви искания.

В е л и з а р (внезапно и бурно). А кой трябва да поставя исканията? Тия, които ни мамеха ли?

А н а (кротко). Те не ни мамеха, Велизар! Те търсеха щастието си!

В е л и з а р (изсмива се саркастично). Чудесна формула! (Към Петрински.) Запиши си я! Ще ти потрябва в бъдещите разводи!

П е т р и н с к и. На съдиите е дошло до гуша от нея! Вече не я уважават.

А н а (към Теодоси). Защо се изнесе от къщи? Можеше да останеш, докато нещата се оформят! Вероятно живееш на хотел и търсиш квартира.

Т е о д о с и. Да! Правя тъкмо това.

А н а (съчувствено). Това е неприятно! Трябва да обясняваш на всички промените, които настъпват в живота ти! (След къса пауза, през която мисли.) Не! Слушай! Аз ще изляза, а ти ще останеш в апартамента! На мене ми е достатъчна една стая. Ще отида да живея при сестра си.

В е л и з а р (развълнувано към Теодоси). Видя ли каква жена оставаш?

А н а (строго към Велизар). Велизар! Гледай себе си и не се бъркай в чужди работи!

Т е о д о с и. Благодаря ти много, Ана! Но не мога да приема това.

А н а (тихо). Защо?

Т е о д о с и. Защото не искам да злоупотребявам с великодушното ти, Ана!

А н а. Моето великодушие няма да те унижи! Щом обичаш ти към Глафира стои над всичко, аз съм длъжна да ти помогна.

В е л и з а р (гневно). И с това да го оправдаеш, нали?

А н а. Не! Не го оправдавам, Велизар! Но не мога и да го осъдя! Кой би могъл да осъди истинската любов? Само онзи, който не може да я разбере или преживее! Правото да обичаш по свободен избор, а не по дълг е толкова

човешко, колкото и всичко останало, за което се борихме! (Към Теодоси.) Теодоси! Бъди свободен и щастлив! (Гластът ѝ отпада от вълненце.)

Мария (се спуща бързо към Ана и я прегръща). Ана! Ти не трябва да се вълнуваш! Имаш болно сърце! (Проверява пулса ѝ.)

Ана (повдига главата си). Нищо, мила! Ще мине.

Звъни се.

Петрински (към Мария). Това е Глафира! Отвори ѝ!

Мария (отказва сърдито, като махва с ръка). Не мога да я посрещам.

Петрински (към Велизар). Велизаре! Моля ти се!

Велизар (сърдито). Нямам вече нищо общо с нея!

Петрински прави гримаса на досада и тръгва да отвори сам, но Мария го изпреварва и се връща с Глафира.

Глафира (самоуверено, с оттенък на насмешка и високомерие). Добър ден!

Пауза, през която всички остават неподвижни, без да отговорят на поздрава ѝ.

Глафира. Хм! (Остава права, защото всички столове са заети.)

Теодоси (става от стола си). Заповядай! Седни, Глафира!

Глафира (нервно, сядайки на стола). Слава богу, че между трима кавалери се намери поне един да ми отстъпи място! (Към Теодоси.) Благодаря, Теодоси!

Петрински. Кавалерството е проява, чрез която жените от всички времена са експлоатирали мъжете! Социализмът трябва да го сведе до минимум.

Глафира. У тебе тоя минимум е бил винаги равен на нула! (Към останалите.) Почнахте ли?

Петрински (натъртено, след като поглежда Теодоси). Да! С анализ на миналото.

Глафира (с лека усмивка). Никой не би могъл да анализира миналото по-добре от мене, професор Петрински!

Петрински. Едва ли! Забелязал съм отдавна, че красивите и ухажвани жени имат обикновено къса памет.

Глафира. Не! Късата памет е предимство на професорите! Те могат да поддържат една теза, а след няколко дни, месеци или години — тъкмо обратната!

Петрински. Това е, защото употребяват два вида логика: формална и диалектична. Жените си служат обикновено с първата, но рядко изразават до втората.

Глафира. Благодаря! Твоята деликатност към жените ме е смайвала винаги.

Петрински. Деликатността на един човек свършва там, където почва дързостта на другия.

Глафира. О, не бързай! Още не съм проявила всичката си дързост срещу тебе! (След къса пауза.) Ще почнем ли?

Петрински. Да, ще почнем! (След пауза, през която оглежда всички.) Мотивите, поради които искаме да се разведем, са едно, а тези, които ще представим пред съда — съвсем друго! (Към всички.) Така ли е?

Глафира (нетърпеливо.) Кому са нужни тези предисловия?

Петрински. Ако лъже един, трябва да лъжат всички.

Теодоси. А защо е необходимо да лъжем?

Петрински (натъртено). Защото. . . Много просто: ще ни се смеят!

Теодоси. Аз не се боя от смеха! Ние стигаме до смешни положения именно когато с фалшиви, но юридически валидни доказателства принуждаваме съдиите да се преструват, че не виждат истината.

Петрински. Още по-лошо е, когато ги заблуждаваме да мислят, че виждат истината.

Велизар. Точно затова в съда трябва да се казва само истината.

Петрински. А тогава защо се събрахме днес?

Велизар. Ти организира тази среща!

Петрински. Аз изхождах от положението, че има случаи, при които на истината може да се помогне с лъжа.

Теодоси. Не! Не ми са известни случаите, при които на истината може да се помогне с лъжа.

Мария. Грешиш, Теодоси. Това е метод, с който професорите си служат понякога доста ефикасно.

Глафира (с досада към всички). Омръзна ми да

слушам плоски остроумия! Ще обсъждаме ли мотивите, или не?

Т е о д о с и. Хайде! Стига приказки, Харалампи!

П е т р и н с к и. Добре! Ще караме по вашия метод! Почвам със себе си: аз се развеждам, защото жена ми се занимава със сводничество!

А н а. Това ще накара съдиите да се смеят най-много на тебе! Освен това ще изложиш Теодоси.

П е т р и н с к и. Съдът не се интересува кому е сводничила.

М а р и я (гневно). Аз не съм сводница, господине, а съм проявила съчувствие към двама души, които виждах, че се обичат!

П е т р и н с к и. Добре! Ще кажа в съда, че си предавала тайно писмата им.

М а р и я. Но аз ще отрека това!

П е т р и н с к и. Тогава съдът ще бъде принуден да провери.

А н а. Значи... трябва да се посочат имена!

П е т р и н с к и (саркастично към всички). Какво от това?

Г л а ф и р а. Разведете се по взаимно съгласие!

П е т р и н с к и (иронично). Свърши се вече с това! Бракът не е ресторант, в който всеки може да влезе и излезе, когато му скимне.

М а р и я. Тъкмо за тебе бракът е ресторант, а жена ти — готвачка. (Гневно.) Аз ще подам молба за нашия развод! Ще напиша в нея, че не ми позволяваш да упражнявам професията си!

П е т р и н с к и. А аз ще обясня защо. (Отива близо до нея, изважда писмото на Теодоси и почва да го размахва пред лицето ѝ.) Хабео документа!

Мария грабва внезапно писмото и побягва с него към спалнята си, като заключва вратата след себе си.

Т е о д о с и (с досада). Какво става?

П е т р и н с к и (разтревожено). Грабна писмото!

Т е о д о с и. Кое писмо?

П е т р и н с к и. Писмото, което си писал до Глафира.

Т е о д о с и (гневно). Кога ще престане фарсът на вашия развод?

Г л а ф и р а. У него никога не може да се разбере кога бракът е истина и кога фарс.

П е т р и н с к и. А у тебе ще бъде винаги фарс! (Сяда сърдито на стола си.)

Вратата на спалнята се отваря и на прага ѝ се показва Мария.

М а р и я. Свърши се, професор Петрински! Утре ще подам спокойно молбата за развод.

П е т р и н с к и (към Глафира и Велizar, скривайки гнева си под презрително равнодушие). Вие?

В е л и з а р (раздразнено). Какво ние?

П е т р и н с к и. Мотивите за развода ви!

В е л и з а р (гневно). Само истината! Нищо друго!

П е т р и н с к и (клати глава). Играчка ви се струва истината на вас!

Т е о д о с и. Ти си играеш с истината, а не ние!

Г л а ф и р а. В деликатни случаи като този обикновено мъжът поема вината!

В е л и з а р (слисано към Глафира). Да поема вината за нашия развод?... Аз!

Г л а ф и р а. Да! Така постъпват всички истински мъже.

В е л и з а р. Ти имаш ли ум?

Г л а ф и р а. Много повече, отколкото предполагаш! Теодоси трябва да се омъжи за неопетнена жена!

В е л и з а р (към Петрински). Ти имаш голям опит в разводите! Срещал ли си подобно нахалство у жена?

П е т р и н с к и. Почти навсякъде. Когато уловиш жена си в изневеря, това е единственото средство да добиеш от нея съгласие за развод.

В е л и з а р (гневно и решително). Не мога да приема такава гадост! Ще разкрия пред съда всичко.

Г л а ф и р а. Едно е да разкриеш, а съвсем друго да го докажеш!

П е т р и н с к и (ехидно към Мария). Видя ли какво става без писмото? (Сухо и важно към Глафира.) Значи, ще отречеш изневярата си в съда? Така ли?

Г л а ф и р а (категорично). Да! Не виждам причина да се излагаме така глупаво пред съдиите и публиката! Развод може да ни се даде поради несъвместимост в характерите.

П е т р и н с к и (махва с ръка). А! Съдиите ще ви

накарат да ги направите съвместими! Но този въпрос е от компетентност на адвокатите! (Към Теодоси.) Както виждаш, драги, пътят към истината не е постлан с рози! Жените често разхвърлят по него тръни!

Г л а ф и р а (вън-от себе си). Ще млъкнеш ли? Събрали сме се да преговаряме, а не да коментираме!

П е т р и н с к и (прекъсва я с делови тон). Моля! По-нататък! Имуществени отношения?

Г л а ф и р а (прави усилия да задуши гнева си). Никакви!

П е т р и н с к и. Но въпроса за жилището?

Г л а ф и р а (бързо). Апартаментът е мой!

В е л и з а р (смаяно). Как твой?

Г л а ф и р а (учудено). Нима може да става въпрос за това?

Т е о д о с и (високо с упрек). Глафира! Вчера ми обеща да не искаш нищо от Велизар!

В е л и з а р. Този апартамент е купен от мене! С мои пари... с мой труд!

П е т р и н с к и. Това не е важно! На чие име е апартаментът?

В е л и з а р. На нейно име.

П е т р и н с к и. Точка! (Категорично към Велизар.) Значи... трябва да си търсиш друго жилище! Впрочем... доколкото ми е известно... имаш право на една стая като наемател.

В е л и з а р (объркан). Но когато купувах апартамент... аз съвсем не предполагам...

П е т р и н с к и (клати глава). Е... да, да! Всички, които купуват апартаменти и ги приписват на жените си, изпадат при развод в такова положение.

В е л и з а р (презрително). Нека го вземе.

П е т р и н с к и (соннато). Как така да го вземе! Това да не е прахосмукачка или вехто палто? Ще водиш процес! Имаш право на половината от апартамент, щом е придобит след сключването на брака ви!

В е л и з а р. Под достойнството ми е да водя такъв процес! (Към Глафира.) Пиши в мотивите каквото искаш! Обвини ме в изневяра... в скъперничество... в каквото ти хрумне! Само да получа развод и да сложа край на този позорен брак!

П е т р и н с к и. Значи... отказваш се напълно от правата си върху апартамент? Така ли?

В е л и з а р (гневно). Да! Отказвам се напълно!

П е т р и н с к и (ухилено към Теодоси). Е! Ще имаш и зестра!

Г л а ф и р а (с гневен вик към Петрински). Отказвам се от апартамент, глупако! Докога ще продължаваш да издевателствуваш над моята бедност? (С упрек към Теодоси.) Защо млъчиш?

Т е о д о с и. Защото не заслужава да му се отговаря, Глафира! Той вижда в хората само мошеници или глупци! А това е навик от света, който го е възпитал.

Г л а ф и р а (към Теодоси). Но къде ще живеем? Как ще гледаме хората в очите и ще търсим жилище?

П е т р и н с к и. Това са дребни грижи, с които любовта се справя бързо.

Г л а ф и р а (възмутено към всички). Не виждате ли, че тоя безсъвестен тип иска да представи делата ни като унизителна комедия, за да уплаши жена си?

П е т р и н с к и. Ако обичаш живота, превръщай го в комедия! А ако го мразиш, понасяй го като трагедия!

Г л а ф и р а (към Петрински вън от себе си). Безсрамен и преситен охолник! Единственото ти удоволствие е да се забавляваш с нещастията у другите!

П е т р и н с к и (строго към Глафира). Без афекти, моля!

А н а (кротко към Теодоси). Теодоси! Апартаментът, в който живеем, е на ваше разположение! Ще го напусна тия дни!

Пауза, през която Теодоси седи на стола си наведен, с глава между дланите и сякаш не чува нищо.

А н а (към Велизар, без да променя тона си). Приеми вината върху себе си! Помогни им да излязат от безизходното положение! Теодоси заслужава това.

В е л и з а р (с презрително безразличие). Казах! Съгласен съм на всичко!

Пауза, през която всички гледат Глафира. Последната кипи от вътрешна ярост и вее лицето си с кърпичка.

П е т р и н с к и (саркастично към Теодоси). Твоят метод на придържане към истината почна да дава резултати.

Т е о д о с и (*повдига глава*). И ти умираш от желание да блъскаш в главите ни тия резултати, нали?

П е т р и н с к и. Нё е вредно да слизаме понякога от облаците на земята. Конкретната истина определя всичко.

Т е о д о с и. Аз имам много по-дълбок опит за конкретната истина в живота от тебе! И ако намерението ти е да разколебаеш жена си от развода, който тя е наклонна да иска вече сама, не подозирай в малодушие всички ни! Разбра ли?

П е т р и н с к и (*изсмива се*). Ти продължаваш да си въобразяваш, че съдиите са изповедници, които ще те освободят без възмездие от греха ти към Ана!

Т е о д о с и. Моето отношение към Ана се определя от собствената ми съвест, а не от съдиите.

А н а (*с кротка ирония*). Теодоси! Жените предпочитат отношение, което се определя от любовта, а не от съвестта.

П е т р и н с к и. Ти какво мислиш по тоя въпрос, Глафира?

Г л а ф и р а. Повечето мъже не проявяват към жените нито съвест, нито истинска любов! И ти си един от тях! (*Презрително*). Но не желая да разговарям повече с теб!

П е т р и н с к и. Моля! Защо?

Г л а ф и р а (*високо и гневно*). Защото се преструваш на идиот винаги, когато искаш да унижиш някоя беззащитна жена!

П е т р и н с к и. Повечето жени изглеждат беззащитни, а нападат първи!

Г л а ф и р а (*злостно*). Запази това остроумие за съпругата си! Тя те нападна в клиниката.

М а р и я (*изсмива се*). Още ли не можеш да ми простиш това?

Г л а ф и р а. Отдавна ми е безразлично, но не мога да понасям самохвалството на цинизма му!

П е т р и н с к и (*внезапно към Теодоси*). Ти какво ще пишеш в молбата си за развод?

А н а. Молбата ще бъде подадена от мене.

П е т р и н с к и. Така ли?

Пауза, през която всички мълчат изненадани и гледат към Ана.

А н а. Да! Теодоси заслужава да бъде свободен и ща-

стлив! И решението му не трябва да се коментира от ония, които не знаят подбудите му.

Т е о д о с и (*става внезапно от стола си*). Благодаря, Ана! Само жена като тебе може да реагира на всичко така. След малко ще кажа решението си! Но преди това искам да припомня един епизод от миналото ни, който ме накара да го взема! Някога... през годините на моята нелегалност... трябваше да прекарам един летен следобед във Варна. Чаках другар, който пристигаше с параход от чужбина. Около мене кипяха смехът и безгрижието на хора, които бяха дошли край морето да почиват. И тогава, седнал на една пейка в морската градина, аз се запитах кое всъщност караше нас, комунистите, да забравяме личния си живот и да хвърляме всичките си сили в борбата. Може би бедността, преследванията на фашистите, мисълта за бъдещия щастлив живот? Не! Струва ми се, не бе това! Когато успяхме да направим каквото можем, да изпълним партийния и човешкия си дълг, в душата ни нахлуваше някаква наслада, някакво нравствено спокойствие, което беше единствената наслада за това, що вършихме, и което не бихме разменили срещу другото щастие... Така ли беше, Ана?

А н а (*тихо*). Да, така беше, Теодоси!

Т е о д о с и. Така ли беше, Велизар?

В е л и з а р (*троснато*). Знаеш много добре как беше!

Т е о д о с и (*към двамата*). И ето! Вие днес ми припомнихте това! Един епизод, който събуди у мен със страшна сила спомена за нашата солидарност.

Г л а ф и р а (*тревожно*). Защо се учудваш на постъпката им? Като разумни другари те искат да запазят драмата в живота ти от присмеха на глупците! Всичко е напълно естествено!

Т е о д о с и (*тихо*). Да! Всичко е напълно естествено! Така някога всеки от нас бе готов да пожертвува без колебание себе си заради другия.

В е л и з а р (*саркастично*). Златно време на силни характери, Теодоси!

Г л а ф и р а (*високо и бързо*). А няма ли нужда от силни характери за това, което днес ни събра тук?

Т е о д о с и. Има! Но за какво? За правото да обичаш или за нещо, което стои над него?

Г л а ф и р а. Какво може да стои по-високо от правото да обичаш?

Т е о д о с и *(тихо, след дълга пауза)*. Дългът! Дългът към тези хора, които аз бях забравил. *(Посочва Ана и Велизар.)*

Г л а ф и р а *(в паника)*. Кой дълг? Откъде произлиза този дълг?

Т е о д о с и. От миналото, Глафира! От онова кътче в душата ми, което ме накара да се разбунтувам срещу несправдата и егоизма и което ме направи някога комунист!

Г л а ф и р а *(в паника)*. Съзнаваш ли какво говориш? Вчера се бунтуваше срещу дълга, а днес го издигаш!

Т е о д о с и. Да, днес го издигам отново над всичко! Дългът, а не личното щастие, себеотрицанието, а не насладите, верността, а не изневяратата бяха и си остават същността в душата на комунистите от моето поколение! Погледни тези хора, Глафира! *(Посочва Ана и Велизар.)* Дори след като ги оскъrbихме така жестоко, те искат да ни помогнат пред съда на нашата съвест и обществото!

Г л а ф и р а *(изумена)*. Какво искаш да кажеш?

Т е о д о с и *(смело, след дълга пауза)*. Новото си решение, Глафира!

Г л а ф и р а *(с треререщ глас)*. Какво решение? Може би... може би ти се отказваш от любовта ни?

Т е о д о с и. Да, Глафира! Нашето щастие е невъзможно... немислимо върху огорчението, което нанесохме на тези хора!

Г л а ф и р а *(потресена)*. И ти се връщаш отново към Ана?

Т е о д о с и. Не зная дали е възможно да се върна! Но не мога да бъда щастлив и с тебе! Прости ми за всичко, Глафира!

Г л а ф и р а. От чувство на дълг! Така ли? *(Избухва неочаквано с нервен смях.)* Не й завиждам!

Т е о д о с и. Може би изпитваме чувство на дълг само към хората, които истински обичаме.

Г л а ф и р а *(саркастично, идвайки на себе си, с дълбока въздишка)*. Да! Опитът с мъжете не ме е лъгал никога! *(Към Теодоси.)* Но защо не ти дойде на ум за този дълг, преди да ме направиш своя любовница?

Т е о д о с и. Защото замайваш, Глафира! Ти си красотата... безгрижието... радостта в живота! Ти си лю-

бовта, превърната от изкуството в духовна наслада и щастие!

Г л а ф и р а. Нима това, което казваш, е оправдание за човек като тебе?

Т е о д о с и. Не е оправдание! Само признание, че извърших грешка! Грешка от гледище на времето, на борбата, на върховната цел, която съм поставил в живота си! Дългът, а не епикурейската свобода да обичам е моето щастие!

П е т р и н с к и. Да! Така пенливото вино на красотата замайва понякога мъдреца или войника! *(Към публиката.)* Човешко и допустимо!

М а р и я. От твоя хуманизъм лъха винаги подозрителна миризма!

П е т р и н с к и. Такава миризма лъха и от добродетелните сводници, мила!

Г л а ф и р а *(горчиво към Петрински)*. Аз съм скъпо, но хубаво вино! Нали, господин професоре?

П е т р и н с к и. Да! Единственият му недостатък е, че боли глава, след като пиеш от него.

Г л а ф и р а. Зависи как пиеш. *(След пауза, саркастично към Ана.)* А ти? Успя да спечелиш сражението в последния момент! Добре блесна с великодушието и доброта си! Особено върху фона на моята безскрупулност, който така умело създадоха приятелите ти!

Т е о д о с и. Великодушието е единственото оръжие на жена като Ана!

Г л а ф и р а. Само за наивните! И за влечугите, които пълзят раболепно пред нея!

Пауза, през която всички поглеждат Петрински, сякаш очакват да даде отговор на Глафира.

П е т р и н с к и *(застава с леден израз на лицето си пред Глафира)*. Свърши ли?

Г л а ф и р а *(дръзко)*. Какво ви тревожи, господин професоре?

П е т р и н с к и *(гневно, посочвайки ѝ вратата)*. Вън!

Г л а ф и р а *(скача гневно от стола си със свити юмруци)*. Не! Няма да се махна оттук! Ще остана, за да разбия лицемерното ти пуританско спокойствие, фалшивото благополучие на чувствата ти! Много лесно е да ме наречеш

повърхностна и леко нравна жена! Много лесно е да ме изпъдиш сега от порядъчното си общество с едно «вън»! Аз познавам Ана от времето, когато бях твоя любовница! Тогава тя беше млада и хубава! Абсолютно сигурна съм, че си я пожелавал като жена, но никога не си посмял да изразиш това пред нея! Защо към нея си имал винаги едно отношение, а към мене — съвсем друго?

Петрински (*изсмива се високо*). Това е тайната на всяка жена! Към едни мъжът изпитва уважение, а към други — никакво!

Глафира (*горчиво*). Аз ще се опитам да надникна в тази природна тайна, професоре! Може би партията... борбата... домашното възпитание... или каквото искаш друго... са направили Ана в морално отношение твърда като скала! А мене... дъщеря на беден художник... мизерията и бохемската среда на баща ми... направиха мека като восък! (*Нежно и замислено*.) Милият татко! Той беше беден като Йов, а обичаше толкова веселието и любовта! (*След къса пауза, идвайки отново на себе си*.) Да! И ако ти се беше уловил за скалата, рискуваше да ожулиш пръстите си! Затова посегна към восъка.

Пауза, през която Глафира като че ли събира мислите си, а Петрински започва да се разхожда с фалшива усмивка из хола.

Петрински. Забавно! Продължавай!

Глафира (*остро*). Ще продължа, разбира се!

Петрински (*снизходително*). Моля!

Глафира. Спомняш ли си една декемврийска вечер през 1938 година? Татко беше умрял през лятото, а аз навършвах осемнадесет години. Нямаше сняг, но беше студено и мрачно! Целия ден бях прекарала с мама, която плачеше непрекъснато и проклинаше мизерната пенсия, останала от татко. Мансардното етажче приличаше на ледник. Нямахме въглища, нито пари. Само няколко лева за хляб и нищо друго! Търсехме работа, но навсякъде отказ! Тъпият и безполезен плач на мама ме разстрои и аз избухнах... наругах я... и като взех орфаното си палто, излязох от къщи! Тръгнах безцелно по улицата! О, съвсем не отчаяна, готова да се самоубия или да се продам евтино! В мене имаше... има я още... някаква дяволска жизненост! Мислех с копнеж за бъдещето си! Искях да следвам художествена академия, ... а нямахме

пари дори за хляб... бях гладна, измръзнала! Край мене прелитаха лимузини с елегантни жени в астраганени палта. Минаваха младежи и девойки, които отиваха на ски в планината... блестяха витрини с копринени платове и замайващи обувки! И тогава... Да, тогава почнах да се смея вътрешно на морала и целомъдрието си! Несъзнателно... а може би и напълно съзнателно... дяволът знае как... се озовах пред твоя дом! Прозорецът на кабинета ти светеше. Позвънях. Влязох. О, колко приятно и топло бе вътре! Микроскоп... наука... томовете от човешка мъдрост... и един елегантен мъж в копринен халат! Да, влязох! Влязох като непокътнато момиче, а след полунощ излязох като развратница! (*Изсмива се остро*.) Обикновена история, нали?

Петрински (*с дрезгав глас, като се спира*). Ти пропусна само едно: любовното признание, което ми направи.

Глафира (*презрително*). Идиот! Гладът и студът ме принудиха да го направя.

Петрински. Можеше да се стоплиш и нахраниш без него. Никога не съм отказвал помощ на бедни.

Глафира. В момента бе по-достойно да продам на висока цена тялото си, отколкото да моля за милост.

Петрински. Е, там е всичкото! Тогава не разбрах в какво ме обвиняваш.

Глафира. Ти беше длъжен да се ожениш за мене! Още на другия ден!

Петрински. За да бъда сега в положението на Велизар ли?

Глафира. Не! Тогава аз въпреки окаяната си постъпка бях още чиста и непоковарена... Може би щях да стана вярна съпруга.

Петрински. О-о-о! Това «може би» у жените е като уравнение със сто неизвестни!

Ана. Нищо не те оправдава, Харалампи! Всички знаем какъв живот водеше някога!

Глафира. Бедата за мене настъпи после, когато го обикнах наистина.

Петрински (*саркастично към всички*). Да! Обикна ме истински, след като я издържах пет години в академията! И като благодарност за това заведе срещу мене дело за измама! Ето! (*Посочва Глафира*.) Нека ви каже колко пари и нерви ми струваше това!

Г л а ф и р а *(саркастично)*. Забележете! Първо пари и после нерви! *(Гневно към Петрински.)* Ревността и отчаянието ме тикаха към тази постъпка, глупако! Искях да те скандализирам пред твоето висше общество! До гуша ми беше дошло да ме сочат като поддържана жена, за да остават целомъдрени момиченцата, с които играеше тенис и ходеше на балове! Но те бяха дъщери на милионери, а аз — беднячка! И ти изглеждаше почтен, а те — непорочни за сметка на моето падение! Можеше ли да не ме озлоби това?

П е т р и н с к и. Ти спечели обезщетението, но изгуби уважението ми.

Г л а ф и р а *(горчиво)*. Загубих нещо много повече от уважението ти! Загубих собственото си уважение към себе си! Почнах да харесвам само мъже, от които можех да имам изгода! Влюбвах се почти искрено, кокетничех, обзета от щастие, но само ако имах изгода. Точно, ясно препенена изгода! Това бе странно съчетание между инстинкта за любов и пресметливостта на жена, която иска да се нареди в живота! Превърнах омразата си към теб в забавна и весела снизходителност! Отдадох се на изкуството! Станах отново жизнерадостна и остроумна, каквато си бях по природа! Но едновременно с това и сметачна машина.

В е л и з а р. Такава ли беше, когато те срещнах?

Г л а ф и р а. Да, мили! Точно такава! Животът сякаш се подиграваше с мен! Твоята любов ми предложи всичко, за което бях мечтала през непорочната младост! Но колко късно идваше това! И колко безполезно! Харесвах ми твоята младост... твоята пламенност... но едновременно с това и общественото ти положение! Обичах те наистина, но след като се оженихме, почнах да се отегчавам от твоето наивно доверие в мене, от твоята неопитност в любовта! Животът бе създал вече у мен лошия рефлекс на бързо настъпваща скука от еднообразието.

В е л и з а р *(с болка)*. Какъв цинизъм!

Г л а ф и р а *(учудено)*. Защо го наричаш цинизъм? Това бе нещо като болест! *(Гневно към Петрински.)* Това бе отровата, която ти през оная гладна... студена нощ вкара в душата ми! Отровата на твоя банален, парвенюшки, жаден за пари свят... който превръщаше красотата на човешките чувства в оргия на разврат.

П е т р и н с к и *(към останалите)*. Не разбрахте ли? Аз съм виновен за всичко!

Г л а ф и р а *(тихо)*. А кой друг? *(След къса пауза, към Велизар.)* Но въпреки това аз ти бях вярна! Лудувах, но не изневерях!

В е л и з а р *(горчиво)*. Докато прецени Теодоси!

Г л а ф и р а *(с въздишка)*. Да! Той почна да идва у нас! Разказваше ми за своите далечни пътувания! Очите ми се замрежваха от цветните блясъци и полутонове на Гоген! Всичко, което знаех от книгите, оживяваше... ставаше ярко като действителност! *(Тихо към всички.)* Упреквате ли ме? Това са пристъпи на чувственост, въображение, което съм наследила от баща си! Инак не бих била художница... нито тъй непостоянна и невъздържана в чувствата си! *(След пауза, към Теодоси.)* Един следобед ти дойде в ателието ми... Велизар беше заминал в провинцията! Аз работех... играех си всъщност... с един натюрморт! Завари ме точно в делириума... в опиянението от цветовете! И тогава изведнъж... когато сядах на дивана... аз те видях сред някаква дива симфония от багри... Аз те обикнах и пожелах.

П е т р и н с к и *(прекъсва я гневно)*. И за твоя делириум в цветовете... за тая симфония от багри... пак аз ли съм виновен?

Г л а ф и р а *(развълнувано)*. Само ти и никой друг! Моите чувствени състояния... моите творчески моменти... бяха съдът, в който ти години наред изливаше отровата си!

П е т р и н с к и *(саркастично)*. Интересно защо тази отрова е действувала върху теб, но не и върху мен?!

Г л а ф и р а. Защото ти си чудовище, което подава само главата си от ледената пещера на науката и не може да изгори никога в огъня на страстите! А аз съм човек на изкуството... Моята същност е вълнението. И затова пзгарям!

П е т р и н с к и. Нима в изкуството няма мисъл и воля?

Г л а ф и р а. Има! Но у мене ти ги уби. *(Към всички.)* О! Не мислете, че аз съм толкова безскрупулна и покварена, колкото изглеждам. Той продължи да идва често в ателието ми. Прекарвахме дълги часове в разговор. Ония приятни и безполезни разговори, в които душите се докосват! Цветните ми видения ставаха все по-натрапчиви!

Мечтите ми да стана негова жена ме изгаряха! Аз го харесвах като човек. . . като мъж. . . но не издавах с нищо това, което ставаше в душата ми!

Петрински. Е, да! Ветераните в любовта имат опитността да изчакват!

Глафира *(без да обръща внимание на думите му)*. Изпитвах към него само уважение и любов! И това ми пречеше да се покажа такава, каквато бях! Но една вечер той ме целуна.

Петрински. Напълно закономерно! Всички безполezni разговори между мъже и жени свършват по този начин!

Глафира. Така ли беше, Теодоси?

Теодоси. Да, така беше, Глафира!

Глафира *(тихо)*. Благодаря ти за откровеността! Това исках да чуя от тебе! *(След пауза.)* Значи, постъпката ти не е била любов. . . а проста. . . напълно извинима човешка слабост на мъж!

Теодоси *(глухо)*. Беше наистина любов! Но в момента, когато ги вършим, нещата са едни. . . а после стават съвсем други.

Глафира *(с ирония)*. О, да! Изглежда, че тази променливост на нещата освобождава от отговорност само мъжете! Но аз те разбирам и ти прощавам, защото те обичам!

Ана. Не разделяйте хората на мъже и жени! Само нравствено по-силният носи отговорност за постъпките си към другия.

Глафира. Пред кого виждаш тази отговорност, Ана? Пред съда? Пред обществото? Пред партията? Може би исках да кажеш, че след всичко станало Теодоси трябва да се ожени за мене?

Ана *(твърдо)*. Да! Теодоси трябва да се ожени за тебе.

Глафира *(горчиво)*. О, не! Обективно няма да спечеля нищо, а морално ще се почувствувам по-зле! Любовта може да се осъди или оправдае само пред собствената ни съвест! Теодоси няма да заличи своята грешка пред мене, нито пред тебе, нито пред себе си! Нека това бъде наказанието му! Единственото, което ми остава сега, е да се махна от очите ви! Но преди да го направя, искам да кажа на вас, мъжете. *(Към Петрински.)* Не използвайте глада и суетността на бедни момичета, за да ги правите свои мет-

ресни! *(Към Велизар.)* Не предлагайте брак на жена, за която не знаете дали е морално равностойна на вас. *(Към Теодоси.)* Не говорете за любов на жена, преди да сте сигурни, че не обичате друга! Ето! Това са простите човешки условия, които правят любовта почтена и могат да я оправдаят!

Пауза, през която Глафира прибира чантата си и тръгва към вратата, но вижда Велизар и се спира за миг пред него.

(Към Велизар.) А ти! Пиши в молбата си истината! Аз поемам вината за развода ни и се отказвам от всякакви претенции!

Петрински *(недоверчиво)*. Наистина ли?

Глафира. Да! Ето гаранцията! *(Изважда от чантата си куп писма и ги хвърля на масата.)* Сбогом!

Пауза, през която Глафира излиза, оставяйки тъжна пустота след себе си. Петрински взема едно от писмата и го поглежда, след това го захвърля при другите.

Мария. Какво е това?

Петрински *(натъртено)*. Писмата, които Теодоси е пращал на Глафира чрез тебе.

Мария *(саркастично)*. Добре би било, ако припомняш с този поучителен тон и собствените си постъпки.

Петрински *(сърдито)*. Какво искаш най-после от мене? Аз отчитам моралната равностойност на живота си пред цялото човечество! Ареопагът на световните учени ще прецени какво оставям след себе си, а не Глафира или ти! Два от моите хирургически метода се употребяват вече в целия свят и спасяват живота и здравето на хиляди хора! Това е същността на Харалампи Петрински, а не постъпките му към някакви си жени! *(Сяда на един стол и почва да върти сърдито връзка с ключове около пръста си.)*

Мария *(иронично към останалите)*. Кратко и ясно! Ние не принадлежим към ареопага на световните учени и сме недостойни да критикуваме професор Харалампи Петрински!

Петрински *(сърдито)*. Точно така!

Велизар. Но има една сила, Харалампи, която стои над ареопага на световните учени, и това е собствената ти съвест! Изправял ли си се някога пред нея?

Петрински *(самоуверено)*. Винаги съм преценявал нещата само с ума си! Това е моята гордост! А съвестта е емоционално състояние, което често заблуждава!

Велизар *(с тъжна усмивка)*. Да! Ти си лишен от съвест, но полезен за човечеството автомат! Светът, в който си живял, те е направил такъв! Но може б! Глафира нямаше да бъде това, което е днес, ако не беше постъпил така с нея.

Петрински. Е, да! Ако не беше дошла сама при мене.

Велизар. Защо забраняваш на нея онова, което си позволявал на себе си?

Петрински *(учудено)*. И ти ли си наклонен да я оправдаваш?

Велизар *(съчувствено и тъжно)*. Просто я разбирам. У нея гори пламъкът на изкуството. Тя реагира на неща, към които твоят ум остава безучастен! Била е измъчен и жадуващ за красотата човек. . . ням поет на багрите, истински артист! Цветните видения за нея са били нанстина формата, в която се е изливало доброто или лошото съдържание на живота!

Петрински *(насмешливо)*. Обзалагам се, че си готов да се върнеш при нея!

Велизар. Не зная за какво съм готов. Но към всеки човек ние, комунистите, имаме дълг, който трябва да изпълним! *(Натъртено.)* Това е нашата гордост!

Ана. Къде ще отиде Глафира сега?

Велизар *(гледа втренчено и замислено пред себе си)*. Тя няма нито работа, нито пари! Единственото ѝ убежище е ателието под наем!

Ана. Значи, тази жена остава отново на улицата?

Петрински. Не се безпокой. Такива като нея се нареждат веднага.

Ана *(строго)*. Мълчи!

Пауза, през която Петрински навежда глава, а Велизар тръгва бавно към вратата.

Велизар. Довиждане, Ана! Довиждане, Мария! *(Излиза.)*

Петрински *(с насмешлив упрек към Ана)*. Свърши се! Ти го накара да потъне отново!

Ана. Истинските човечи не потъват никога, Хара-

ламп! Те приличат на спасителна греда, за която се улавят останалите, които се давят!

Теодоси *(след пауза)*. Аз разкрих всичко, което преживях, Ана! А сега решавай! Съдбата на нашия брак е в ръцете ти!

Ана *(тъжно, след дълга пауза)*. Не! Не мога да ти простя, Теодоси! Ние не живеем като Глафира и Велизар в чаровния свят на изкуството, в който радостите и горчивините бликат или се изпаряват внезапно! Ние с тебе бяхме деца на суровата борба за истинско човешко щастие! Тя ни съедини. . . тя ни накара да се обичаме. . . тя създаде свещената връзка между нас, а не гражданският или църковен брак, за който не сме и помисляли! Но ти не зачете. . . скъса. . . разруши тази връзка! Нима любовта е за нас като фарфоров съд, който може да се счупи и залепи веднага?

Теодоси *(въздъхва дълбоко и става бавно от стола си)*. Да, Ана! Аз счупих този съд! Но дългът към борбата и дългът към човека извират от едно и също нещо в душата ни и се обуславят взаимно.

Ана *(иронично учудена)*. За чий дълг намекваш сега, Теодоси?

Теодоси *(развълнувано)*. За твоя дълг, Ана! Да ме приемеш отново в душата си! Спомни си за нашата лишена от блясък, но пълна с човешко достойнство любов!

Ана *(горчиво)*. Колко скучна трябва да ти се е струвала тази любов в ателието на Глафира! *(Махва с ръка и се усмивва тъжно.)* Не! Край, Теодоси! Нашият съвместен живот свърши! Единственото, което ни остава, е да работим за другите!

Пауза, през която Теодоси остава за миг неподвижен, после излиза.

Няколко мига след излизането му всички мълчат.

Петрински *(към Мария)*. А ние какво ще правим?

Мария *(отпаднало)*. Ние ли? Нима за тебе съществува някаква проблема? Ние можем да се разведем или да продължим заедно. Но това няма да промени нито характера ти, нито отношението ти към мен! Ти живееш само с ума си! А всичко останало. . . всичко топло. . . всичко човешко. . . което можеше да притежаваш покрай него, е задушено отдавна от разврата в живота ти! *(С гневно по-*

вишен глас.) Защо се ожени за мене? Само защото разбра, че се влюбих в ума ти, в способностите ти, в работата ти на учен! Само защото видя, че любовта ме прави готова за жертви! Само защото искаше да имаш една послушна и непоковарена жена в леглото си!

Петрински (*прави няколко крачки към нея и се спира с уплаха*). Мария!

Мария (*саркастично и гневно*). А-а-а! Разтревожи се най-сетне. Но от какво се боиш? От това, че загубваш животното, с което си свикнал? Не бой се! За тебе всичко е въпрос на навик! Ще си намериш веднага друго! Ти си здрав като бик и владееш изкуството да привличаш жени!

Петрински (*глухо*). Мария! (*Прави още една крачка към нея*.)

Мария (*уморено и меланхолично*). Аз те обичах наистина! Можех да бъда щастлива с теб! Щях да ти бъда още по-вярна, ако не треперех от иронията и деспотизма ти, а ако работех в клиниката и се смеех безгрижно на остроумията ти! Защо, защо не разбра това?

Петрински (*снизходително, като смята, че е станал отново господар на положението*). Ето бе, ето! Доклад до декана, с който искам ново ординаторско място в клиниката си! (*Изважда от джоба си сгънат лист хартия и го подава на Мария*.)

Мария (*скача настръхнала от стола си*). Комедиант! (*Гравва листа, смачква го и го захвърля презрително настрана*.) Дори в момент като тоя не можеш да се отървеш от шарлатанството в характера! (*Задавена от гняв*.) Късно идва решението ти! Не мога да приема тази сделка! Ти ще продължаваш да подозираш, че мога да стана поковарена като тебе!

Петрински (*глухо и развълнувано*). Мария! Кълна ти се, че няма да подозирам нищо! Повярвай, ако си ме обичала наистина!

Мария (*с отвращение*). О, моля ти се, не се кълни! Животът е изсушил в душата ти най-прекрасното, с което се раждаме: вярата в човека! А аз вече не те и обичам, за да мога да правя жертви! Всеки твой разговор с мене приличаше на водопад от цинизми и оскърбления, който удавяше най-хубавите ми чувства! И тъкмо бунтът срещу това ме накара да погледна със симпатия на любовта между Теодоси и Глафира, а не, както предполагаш,

мръсното удоволствие да бъда сводница или намерението ми да си намеря и аз любовник!

Петрински (*съкрушено и умолително*). Прости ми, Мария! Никога не съм те обичал повече отсега!

Мария. Не мога да ти простя, Харалампи! Нищо... нищо... нищо не виждам вече у тебе! Дори блясъкът на ума ти изчезва за мене безследно в гъстия мрак и пустотата, които царуват в душата ти! Какво да ти простя? Коравосърдечие, с което си смачкал Глафира ли? Подигравките, с които обсипваше човечността на Теодоси и Велизар ли? Тиранията, с която ме унижаваше ли? Грубия начин, по който искаше да ме уплашиш с развода ли? Каж ми... кажи ми, какво човешко бих могла да видя у тебе, за да остана твоя съпруга? Не! Не виждам нищо! Ти умъртви любовта ми! Подло е да остана при тебе, без да те обичам! (*След пауза*.) О, не ме гледай така трагично! В момента страдаш, но това ще мине! Болката ти се дължи само на рефлексите, само на навика, само на животинската привързаност, която изпитваш към тялото ми! След половин час ти ще почнеш отново да гледаш спокойно през микроскопа си! А сега, сбогом! Аз си отивам! (*Към Ана*.) Довиждане, Ана! Ако искаш да се видим, потърси ме при майка ми!

Мария излиза стремително към вестибюла. Петрински хуква след нея. Зад сцената се чува гласът му, който вика умолително и заглъхващо: «Мария! Мария! Мария!» След малко Петрински се връща със съкрушен вид, поваля се безпомощно на един стол и улавя с ръце главата си, като остава да седи наведен. Ана става от фатершула, приближава се бавно до Петрински и поставя ръката си върху рамото му.

Ана (*тихо и съчувствено*). Не е малка и твоята драма, Харалампи! Ти търсеше красотата в света на търгащите, но този свят пълен душата ти само с досада, ирония и недоверие в хората!

Петрински (*сепва се и повдига глава сърдито*). Какви търгащи? За Глафира ли говориш?

Ана (*кратко и тъжно, след дълга пауза*). Не! Не говоря за Глафира! Макар че и тя е заслужавала много нещо, поне някога! Но вместо да я обикнеш тогава, ти си я намразил, смачкал и осакатил!

Петрински (*нервно*). Не ми говори за нея! (*С*

дълбока въздишка.) Единствената жена, която съм обичал, е Мария! *(Стиска и друга трагично юмруците си.)* Искях да я запазя! Оттук произлиза всичко!

А н а. Но средствата ти бяха първобитни и груби! Робството на жената е недопустимо в нашия свят!

Петрински *(глухо, с порив на надежда)*. Може би тя ще размисли и ще се върне!

А н а. Не! Няма да се върне! Основната ти грешка е, че не допускаш гордост и достойнство у жената изобщо! Това е недостатък, създаден от възпитанието ти в света, където всичко... дори любовта... можеше да се купи само с пари!

Петрински *(изправя се внезапно и почва да се разхожда бавно из хола)*. Тежко ми е, Ана! Изпитвам тръпки на страх, сякаш това, което се случи с нас през последните дни, ме изправи пред прага на вечността! Боя се от миналото, от самотата, от старостта, която иде! Боя се дори от знанията, които съм натрупал в живота си!

А н а. Това е, защото не съединяваше никога тези знания с чувството за ценността на човека! Обичаше науката, но само като удоволствие на ума си! Стана превъзходен хирург, но в болните виждаше само клиенти или опитни животни! Симпатизираше на комунистите, но отказа да се бориш заедно с тях! Ожени се за Мария, но не направи усилие да я разбереш! Ти живееше само чрез себе си и за себе си! А това се дължи пак на света, който те накара да превърнеш Глафира в своя метреса, който измами чрез нея Велизар, а на мене отне Теодоси.

Петрински *(в размисъл)*. Да! Този свят беше наистина болен. Може би тъкмо това ме караше да намирам някакво нравствено облекчение в дружбата си с Теодоси и с тебе!

А н а. Ние унищожихме тоя свят, но трупът му се разлага и продължава да трови със зловонието си въздуха около нас!

Петрински *(мрачно)*. Не съм ли и аз умираща частица от този труп?

А н а *(бодро)*. Не, Харалампи! Не си! Има още толкова неща, които можеш да направиш за щастието на другите! Повярвай ми! На нашата възраст това е единственото, което може да изпълни със смисъл и радост живота ни! От горчивините на миналото, от знанията в нау-

ката, от мъдростта на годините ти... в тебе ще се роди нов човек!

Петрински *(с неизкоренима ирония в гласа си)*. Е, да! Един уморен и печален стар човек! *(Изсмихва се)*.

А н а. Човекът е като феникс, Харалампи! Може да се роди наново от пепелта си.

Петрински се спира отново и почва да гледа Ана с изненада, сякаш тя посочва някакъв нов път в живота му.

Завеса

ПОЧИВКА В АРКО ИРИС

ДРАМА В ТРИ ДЕЙСТВИЯ

ДЕЙСТВУВАЩИ ЛИЦА

КАПИТАН ЕСТАНИСЛАО БРАВО — българин под испанско
име и командир на баталион
в републиканската армия

БЕНАЛКАСАР — политически комисар
ЛЕЙТЕНАНТ АЛВАРЕС — водач на боен отряд от анар-
хисти

ХУАН ФЕРНАНДЕС
ИНЕС МОНТЕРО
ПИЛАР — бивша камериерка на Инес
СЕБАСТИЯН — агроном
ДОН ЛУИС — баща на Инес
МОЛИНЕРО — селянин, баща на Пилар
ОТЕЦ САНТИЯГО — енорийски свещеник
ХОСЕЛИТО }
АНТОНИО }
ПЕДРО }
ГИЛЕРМО }
НИКОЛАС } анархисти

Сержанти и войници от републиканската армия, анархисти от бойните отреди на иберийската конфедерация на анархистите. Събитията се развиват към края на войната срещу фашизма в Испания в едно кътче на Андалузия, което се намира още в ръцете на републиканската армия.

ПЪРВО ДЕЙСТВИЕ

Вътрешен двор на голяма къща, ограден с галерии в мавритански стил, около чиито колонии се вият стъбла на бръшлян и дива лоза. В средата на двора — малък басейн с водоскок, а до него — маса с няколко стола. В дъното на сцената, срещу зрителите — висок зид с художествено изработена двукрила врата от ковано желязо, която води от вътрешния двор на къщата към парка около нея. Над зида стърчат няколко палми и короните на портокалови дървета с тъмнозелени, кожести листа. В галериите, зад колоните, вляво и вдясно от сцената — врати, които водят към вътрешността на къщата. Безоблачно, пепелносинкаво, замъглено от омара небе през най-горещите часове на деня. Себастиан седи на един стол до масата и пуши намръщено, след това въздъхва, изправя се и почва да се разхожда нервно по сцената.

Зад решетката на желязната врата се показват Естанислао, Антонио и Алварес.

А н т о н и о. *Защо заключваш бе? . . . Да не похити някой старата мома ли? . . . (Избухва с висок, циничен пиянски смях.)*

С е б а с т и я н *(към Естанислао и Алварес).* Сеньори? . . . *(Покланя се раболепно на двамата, без да обръща внимание на Антонио.)*

А н т о н и о. Тук ли е Морено?

С е б а с т и я н *(повдига рамене).* Не съм виждал дон Хулиян от вчера.

А н т о н и о *(гневно).* Лъжеш, мошенико! . . . Ако Морено е в леглото на господарката ти, повикай го веднага! . . . Тези другари носят заповед от щаба на бригадата.

А л в а р е с *(сухо към Антонио).* Каква нужда има да съобщаваш това на цивилни?

А н т о н и о. Баба ти е цивилна, лейтенатче!... Ти, изглежда, не си виждал още либертарна комуна!... У нас всички цивилни имат права на военни и всички военни — правото да се забавляват като цивилни.

Пауза, през която Естанислао и Алварес се поглеждат в недоумение.

А л в а р е с (*възмутено към Антонио*). Ти си пиян!... Заварихме те в караулното помещение с бутилка коняк.

А н т о н и о. Коняка свършихме отдавна!... Прием гадна като сироп малага.

А л в а р е с. Но поне когато си на пост, би трябвало да бъдеш трезвен и да запазваш чувство за военна тайна.

А н т о н и о (*поглежда го накриво*). За какви тайни дрънкаш, лейтенантче?... Доня Инес знае всички военни тайни в околността!... А този човек е неин довереник!... (*Посочва Себастиан*.) Следователно напълно излишно е да крием от него, че носите заповед от полковник Москера да ви сменим в окопите.

А л в а р е с (*гневно към Антонио*). Ти какъв си?... Републиканец или франкист?

А н т о н и о. Щом ме заварихте да пия, значи, съм републиканец!... На републиканците вече не остава нищо друго, освен да пият.

А л в а р е с. Изглеждаш републиканец, а говориш като франкист.

А н т о н и о. Обратно на хората от вашите щабове, лейтенантче!... В тях има каналии, които говорят като републиканци, а са чисти франкисти. (*Избухва с висок смях*.)

А л в а р е с. Само пияното ти състояние ни задържа още да не те арестуваме.

А н т о н и о. Я гледай!... Че кой ще ти разреши да арестуващ безвластника?

Е с т а н и с л а о (*спокойно към Алварес*). Алварес!... По всичко изглежда, че този другар е разположен да ни помогне.

А н т о н и о (*към Естанислао*). Да, чужденецо!... Разположен съм наистина да ви помогна! Ще направя опит да вдигна другарите си и да идем на фронта, макар че

нищо не ни задължава да се подчиним на вашия полковник... Москито ли беше?... (*Към Алварес*.) А ти? Гарга да не ти е изпила ума?... Откъде ти дойде на ум да плашиш анархисти с арестуване?... (*Смее се отново, след това към Естанислао*.) Но право да ти кажа, чужденецо, омръзна ми да стоя в тила и да гледам как разни каналии разплакват майката на републиката!... Стреля ми се по живо фашистко месо, а в тила не можеш да правиш това, защото всички фалангисти са сложили републикански значки!... И за решението ми трябва да благодариш само на това, че съм пиян!... Ако беше ме заварил трезвен, щях да изпразня един пълнител в мутрата ти!... Не мога да понасям чужденци, когато съм трезвен.

Е с т а н и с л а о. Защо?

А н т о н и о. Не зная!... Причернява ми, когато ги видя.

Е с т а н и с л а о. Тогава, пийни още малко!

Антонио изважда от джоба си бутилка вино и пие от нея продължително.

А л в а р е с (*тихо към Естанислао*). Ако не бяхте вие, другарю капитан, щях да стоваря едно круше в мундуната на тоя тип.

Е с т а н и с л а о. Грешиш!... Това е честен човек.

А н т о н и о (*сваля бутилката от устата си и я поднася на Естанислао*). А?... Не искаш ли?

Е с т а н и с л а о. Благодаря, приятелю!... (*Взема бутилката и отпива няколко глътки, след това я оставя на масата и вади кутия с цигари, която поднася към Антонио*.) Цигара?

А н т о н и о (*с радостна изненада*). А, чудесно!... Свърших дажбата тая сутрин.

Естанислао пали цигарата на Антонио, после своята.

А н т о н и о (*гълта с наслада дима*). Още не мога да разбера защо си ми симпатичен!... Трябва да съм ужасно пиян.

Е с т а н и с л а о (*остро, като променя неочаквано тона си*). Аз ще ти обясня!... Ти не си никак пиян.

А н т о н и о. Хайде де!... Тогава нямаше да бъдеш жив.

Естанислао *(продължава със същия тон)*. Но съвестта ти на пролетарий е възмутена от безобразията в тази лабертарна комуна!... Ти предпочиташ да бъдеш в окопите, вместо да гледаш безчинствата на Морено в тила. А лъжата, че си пиян, е само маска, с която искаш да скриеш пред нас и околните страха си от него.

Антонио *(объркан)*. Ставаш безразсъден, чужденец!...

Естанислао. А ако ругатните, които отправяш към Морено, без да споменаваш името му, са само провокаторско средство да узнаеш какво мислим за него, ще ти кажем направо: за нас, комунистите, Морено е вулгарен бандит и предател на републиката.

Антонио *(след пауза, през която гледа Естанислао с изненада)*. Ти... да не си се побъркал, чужденец?

Естанислао. Това е положението!... Ако си с нас, убеди другарите си да изпълнят заповедта на полковник Москера!... А ако си против нас, не се преструвай на пиян.

Антонио *(замислено, след дълга пауза)*. Харесваш ми, чужденец!... Макар че всичко, което говориш, е твърде дръзко и може да струва живота ти.

Естанислао. Не съм дошъл тук да треперя над живота си.

Антонио. Само това ме кара да те уважавам!... Предполагам, че нашият славен отред ще изпълни заповедта на полковник Москера... След като направим събрание и обсъдим въпроса, разбира се.

Естанислао. Тогава върни се в селото и свикай събранието!... Не е необходимо да съобщаваш на Морено решението си. Той ще бъде против него.

Антонио. Не бой се!... Ние не се подчиняваме като вас нито на водачите си, нито на тиранията на болшинството. Но Морено трябва да повика други хора от града. Тази комуна е продоволствена база на нашите бойни отреди в околията. Не знаеш ли това?

Алварес. И бивша собственост на неговата любовница, нали?

Антонио. Разсъждаваш като буржоазен еснаф, лейтенантче!... Глупаво е да упрекваш Морено, задето си е избрал любовница от аристокрацията!... Същото би направил и ти!... *(Към Себастиан)*. Хайде, подлецо!... Повикай нашия учител!

Себастиан *(небрежно и сърдито)*. Казах ти, че дон Хулиян не е тук.

Антонио *(гневно)*. Искам да се уверя лично, кучи сине!... Върви пред мене! *(Сваля автомата от рамото си.)*

Себастиан *(в паника)*. Сеньори, спасете ме!... Този човек е луд!... *(Скрива се зад Естанислао и Алварес.)*

Антонио *(измива се високо и продължително)*. Няма да ти направя нищо, храбрецо!... Твоето раждане е обида за испанските мъже!... *(Окачва отново автомата върху рамото си.)* Хайде!... Не искам да влизам сам, за да не разправят после, че съм безчинствувал по частните домове.

Себастиан *(уплашено към Естанислао)*. Сеньор капитан!... Забранете на този тип да оскърбява дома на една почтена жена!...

Естанислао. Върви с него!... Ние отговаряме за тебе.

Антонио *(иронично ухилен, към Себастиан)*. Сеньор!... Ваш покорен слуга!... *(Сваля баретата си и се покланя.)*

Себастиан тръгва с разстроено лице към дясната галерия и излиза през нея, последван от Антонио. Естанислао отива при колоните на галерията и почва да разглежда съсредоточено орнаментите им.

Алварес *(въздъхва дълбоко и сяда уморено на един стол до масата)*. О, републико, републико!... Подозират ли ония, които проливат кръвта си за тебе в окопите, какви деца си наредила в тила?... Карамба!... *(Удря гневно с юмрука си по масата.)*

Естанислао *(загледан в колоните)*. Колко ирационално и чувствено е това арабско изкуство!...

Алварес. Завиждам ви, другарю капитан!... Как можете да мислите сега за арабското изкуство?

Естанислао *(без да премества погледа си от колоната)*. А какво да правя?... Да почна да буйствувам като тебе ли?

Алварес *(горестно)*. Никога поражението не ми се е струвало толкова близко!

Естанислао *(идва към масата)*. Няма поражение за комунистите, Алварес!... Има само отделни епи-

води в борбата, едни от които печелим, а други — губим, за да вървим напред. . . Това е всичко.

А л в а р е с (*става от стола*). Какво ще правим, ако анархистите откажат да отидат в окопите?

Е с т а н и с л а о. Нека поговорим първо с Морено. (*Гледа през желязната врата към парка*.) Насам идва някакво кюре! . . . У вас няма заплетен случай, в който да не се появи кюре.

А л в а р е с. Да! . . . Кюретата придружават душата на испанеца от люлката до гроба. . . Може би появата на това кюре е знак от бога, че стоим пред смъртта.

На прага на желязната врата се появява отец Сантьяго. Той се спира нерешително и прави малък, смирен поклон.

О т е ц С а н т и я г о. Добър ден, сеньори! . . .

Е с т а н и с л а о. Добър ден, отче.

О т е ц С а н т и я г о (*приближава се към Естанислао*). Простете за дързостта ми, сеньор, но навярно вие сте командирът на новата част, която пристигна днес следобед в селото?

Е с т а н и с л а о (*сухо*). Да, аз съм.

А л в а р е с (*заядливо*). Много бързо сте разузнали, отче! . . . Не намирате ли, че интересът ви към движението на военните части може да ни разсърди?

О т е ц С а н т и я г о. Надявам се да ми простите, сеньори! . . . Аз се осмелих да дойда тук, за да видя дон Хулиян Морено.

Е с т а н и с л а о. Ние също търсим дон Хулиян Морено, но не знаем дали е тук.

О т е ц С а н т и я г о (*сърс скръбно съжаление, като изважда и поглежда старомодния си часовник*). Той обеща да ме потърси сам, но не направи това.

Е с т а н и с л а о. Да се разчита на обещанието на анархист е направо лекомислие. Не ви ли е известно това?

О т е ц С а н т и я г о. Бог ме е научил да се уповавам дори в надежди, които изглеждат лекомислени.

Е с т а н и с л а о. В такъв случай Морено опровергава както бога, така и надеждите ви. Мога ли да попитам: защо ви е дотрябвал този бандит?

О т е ц С а н т и я г о (*след пауза, смутено*). Сеньор капитан! . . . Християнският дълг ме кара да ви предупредя, че не е безопасно да наричате дон Хулиян Морено

с подобни имена. . . Особено пред идейните му съмишленици.

Е с т а н и с л а о. Предполагам, че вие не сте идеен съмишленик на Морено.

О т е ц С а н т и я г о. Естествено, сеньор! . . . Макар че някои особени обстоятелства тук позволиха на мене, а също и на сеньора Инес Монтеро, бившата собственица на това имение, да влезем в съвета на местната либертарна комуна.

А л в а р е с. Отче свети. . . Вие сте решили да се забавлявате с нас.

О т е ц С а н т и я г о. Не се удивлявам на изненадата ви, сеньори.

Е с т а н и с л а о (*към Алварес*). Бивша собственица на феодално имение и свещеник управляват комуна от анархисти! . . . Ето нещо, което не бих се надявал да видя дори в Испания.

А л в а р е с. Кратко и ясно! . . . Този отец е изпратен от бога да ни осведоми за политическото положение тук.

О т е ц С а н т и я г о (*смирено и малко горчиво*). Трябва да добавя, сеньори, че благодарение на нашето участие в комуната преминаването към либертарния режим тук се извърши без особени сътресения.

Е с т а н и с л а о. Искате да кажете, че Морено не посмя да избие селяните, които получиха земя от републиката и се опълчиха срещу либертарната идеология, нали?

О т е ц С а н т и я г о. Благодарение на бога и на доня Инес той се задоволи само да ги изсели оттук.

А л в а р е с (*към Естанислао*). Разбирате ли огромната услуга, която Морено е направил на франкистите, другарю капитан?

Е с т а н и с л а о. Предполагам, че тъкмо това е накарало почтената сеньора Монтеро и този любезен отец да влязат в управителния съвет на комуната.

О т е ц С а н т и я г о. Прибързано ни оскърбявате с иронията си, сеньор! . . . Ако разрешите да ви осведомя за причината, поради която търся дон Хулиян, може би ще добиете известна представа за истинското положение тук.

Е с т а н и с л а о. Говорете, уважаеми отче!

О т е ц С а н т и я г о (*смутено*). Сеньори! . . . Дон Хулиян Морено. . . въпреки напредналата си възраст. . .

влезе в отношения с една девойка, която живее при доня Инес.

Алварес. Изнасили я, искате да кажете!

Отец Сантияго. Да!... Простете, че спирам вниманието ви върху този печален факт.

Естанислао. Печален?... Не!... Това е просто весел епизод в сравнение с другите злодеяния на Морено.

Отец Сантияго. Но доня Инес убеди Морено да поправи грешката си, като се ожени за тази девойка.

Естанислао (*престорено сериозен*). А!... Това е вече съвсем друго!

Пауза, през която Естанислао и Алварес се споглеждат за миг, след това избухват с висок и продължителен смях. През железната врата, идейки от парка, влиза бързо Инес, облечена в костюм за езда. Тя се спира внезапно, като върти нервно камшика в ръцете си и поглежда първо отец Сантияго, след това Алварес и най-последно Естанислао.

Инес (*остро и сухо*). На какво се смеете, сеньори?

Естанислао. На проекта на този старец да ожени Морено!

Инес (*гневно*). А какво смешно намирате в това?

Естанислао. Смяхът е субективна реакция, сеньора!... И във всеки случай — физически безобидна!... (*Весело към отец Сантияго.*) Почтени старче!... Към какъв брак склонихте добряка Морено?... Към църковен или към граждански?

Инес (*остро към Естанислао*). Вие сте чужденец, нали?

Естанислао (*покланя се*). Да, сеньора!... Как-то благоволихте да забележите по акцента ми.

Инес. Тогава не се подигравайте с честта ни!... Това е единственото нещо, което пазим докрай.

Естанислао. Има различни понятия за чест, сеньора!... За кое от тях говорите?

Инес. За испанското, което, изглежда, ви е непознато.

Естанислао. Грешите!... То ми е напълно познато. Но Морено е най-недостъпен именно за него.

Двамата се гледат враждебно. От дясната галерия излиза Пилар

и застава невзмутимо до една от колоните, гледайки любопитно Естанислао с гордо вирната глава.

Естанислао (*към Пилар*). Ти ли си потърпевшата?

Пилар (*със самочувствие*). Да, сеньор!... Чудно ли ви се вижда?

Естанислао. Никак!... Морено не е лишен от вкус.

Инес. Завиждате му, нали?

Естанислао. Учудва ме само, че ви е заменил с нея.

Алварес. Морено е андалузец!... А всички андалузци имат арабски наклонности към разнообразие в любовта.

Инес (*презрително към двамата*). Благодаря!... Кавалерството у вас се надпреварва с остроумието ви!... (*Тръгва към дясната галерия, но се спира изведнъж.*)

От дясната галерия тикайки пред себе си инвалидна количка, в която седи дон Луис, излизат Антонио и Себастиан.

Антонио (*ухилва се широко на Инес*). Монте почитания, сеньора!... (*Сваля с жест баретата си и прави подигравателно дълбок поклон.*)

Инес (*задушена от гняв*). Кой ти позволи да вли-заш в къщата ми?

Естанислао. Аз.

Инес. А кой сте вие?... Кой ви е изпратил тук?... С какво право носите униформа на испански офицер и се бъркате в нашите работи?

Алварес. Сеньора, не намирате ли, че дързостта ви почва да става опасна?

Пауза, през която Естанислао я гледа мрачно и строго.

Инес. Ще се намерят испанци, които да я защитят.

Алварес. Ако говорите за Морено, неговата защита в сегашните обстоятелства е доста несигурна.

Инес. Но поведението му е по-достойно от вашето, защото не се подчинява на авантюристи от чужбина.

Антонио. Мисля, че не сте искрена!... (*Към Алварес и Естанислао*). Всяка стара мома мечтае за авантюристи.

Инес (с презрителен смях). Грешниш, Антонио!... За разлика от другите стари моми аз не се обиждам от възрастта си!... Ти ли доведе тези гамени тук?

Антонио. Да, сеньора!... Но нима тези млади и красиви гамени са ви неприятни?

Инес. Ще потърся и твоята отговорност за нахалството им.

Антонио. Анархистът отговаря само пред своята либертарна съвест, сеньора!... Не ви ли е известно това?

Себастиан (към Естанислао и Алварес). Удобна организация!... Дава права, но не изисква задължения, пали?

Инес (с упрек към Себастиан). А вие?... Как позволихте да безпокоят баща ми?

Себастиан. Заповядаха ми.

Инес. Нима трябва да се подчинявате всекиму?

Себастиан. Такива са времената, сеньора!... Ако искате да ви бъде полезен, разрешете ми да се подчинявам всекиму.

Естанислао (към Алварес). Щастлива република, Алварес!

Инес (горчиво). Да, чужденецо!... Идеална република, за да се забавлявате с нещастията на гражданите ѝ.

Естанислао (поглежда презрително към Инес, без да ѝ отговори, после към Алварес). Ние губим ценно време!... (Към Антонио.) Значи, Морено не е тук, приятелю!... Така ли?

Антонио. Да, капитане!... Морено наистина не е тук!... Освен ако се е скрил да пише афоризми за любовта в стаята на сеньората, която се оказа заключена!... Това е навик от нелегалните му години, когато тази почтена дама го криеше от цивилната гвардия.

Инес. Престани да ругаеш поне учителя!

Антонио. Този учител ни научи на всички възможни пороци и на една възвишена добродетел: да не почитаме никакви авторитети!... Включително и неговия.

Естанислао (към отец Сантияго). Позволете, отче!... Преди малко вие споменахте, че Морено е решил да се ожени за тази девойка, нали?... (Посочва Пилар.)

Отец Сантияго. Да!... Така ми обеща дон Хулиян.

Естанислао (към Антонио). Следователно мо-

жем да го потърсим и осведомим за решението на отреда утре.

Антонио. Не бързай толкова, чужденецо!... Не разбираш ли какво става?... Нашият учител е решил да сключи своя тринадесети брак поред, а това е ново доказателство за кавалерството му!... Ако се ожени за камериерката, никой няма да подозира, че е бил любовник на господарката.

Инес (с гняв и отвращение). Престани!... Гнусотата на клеветите ти става противна като вида ти.

Антонио (внезапно озлобен). Тъй ли?... Всеки има оня вид, който природата и условията са му дали!... Погледнете вашия достоен баща например! (Посочва дон Луис.) Нима той щеше да се превърне в парализиран труп, ако не бе прекарал целия си живот в пиене на коняк, стрелба по гълъби и авантюри с леки жени?

Инес. Чудовище!... (Улавя количката на баща си и почва да я тика към галерията.)

Дон Луис (глухо). М-м-м-о!... М-м-м-о!... (Прави енергичен отрицателен знак на дъщеря си да не го вкарва вътре.)

Инес го поглежда с тревожна изненада, след това се подчинява на жеста му и оставя количката.

Естанислао (към Антонио). Сбърка, приятелю!... Не трябваше да извеждаш този болен старец от къщи.

Антонио. Аз не го изведох!... Той сам пожела да излезе!... (Към дон Луис.) Кажете, стари развратнико, не беше ли така?

Дон Луис (глухо). М-м-м-о!... (Прави сърдито утвърдителен знак с глава.)

Антонио. Ето!... Видяхте ли?

Дон Луис (глухо, с ридеща интонация). М-м-м-о-о-о... (Прави знак с двете ръце, че иска да напише нещо.)

Себастиан изважда от джоба си бележник и молив и му ги подава.
Дон Луис започва да пише.

Антонио (към Естанислао и Алварес). Както виждате, сеньори, болестта е парализирала моторните центро-

ве на речта му, но е пощадила слуховите!... Обяснявам ви всичко това, защото съм учил девет семестъра медицина. Той разбира всичко, каквото му приказвате, но не може да говори!... Идеален случай за депутат в либерална опозиция на парламент от консерватори, нали?... И затова ненапрасно този идалго е представлявал тридесет години окръга си в кортесите!... Съвършено олицетворение на аристократична и традиционна Испания, нали?... (Сочи дон Луис.)

Естанислао (с досада, към Антонио). Стига, човече!... Всичко това е напълно излишно!... (Към Инес.) Приберете баща си в къщи, сеньора!... (Отново към Антонио.) Сигурен си, че Морено не е горе, нали?

Антонио. Защо питаш мене, а не любовницата му?

Отец Сантьяго. Нека всевишният да прости клеветите ви, дон Антонио!... В цялата околия няма по-добродетелна жена от доня Инес.

Антонио. Глупости, отче!... Нима добродетелта у жените се вижда като гребена и мантилията, които слагат на главите си през страстната седмица?... Защо се преструвате на наивен пред бога?...

Естанислао (намръщено). Да видим какво е написал старецът!

Себастиан взема от дон Луис бележника и го подава на Алварес.

Алварес (чете от бележника). «Моля сеньорите да не обвиняват в нищо дъщеря ми!... За всичко, извършено в моя дом, отговарям само аз.»

Антонио. Прекрасно, нали?... Старческата склероза връща на този идалго безразсъдната смелост на младостта. Можете да бъдете напълно сигурни, че ако не беше парализиран, щеше да ви обяви дуел заради нахалството да разговаряте с дъщеря му.

Инес (презрително). Свърши ли, Антонио?

Антонио. Не още, сеньора!... Искам да кажа няколко думи на тези наивни момчета за историята на Арко Ирис.

Инес (саркастично). Кажи им!... Може би това ще бъде полезно за убежденията им.

Антонио (към Естанислао и Алварес). Благодарение на Морено, сеньори, либертарната революция тук се извърши така, че в съвета на комуната влязоха няколко

неграмотни селяни, тази застаряваща, но все още нелишена от прелест дама, бившият ѝ изповедник и почти всичките ѝ верни до смърт чиновници, едни от които виждат тук!... (Посочва Себастиан.) Необикновено дори за една революция, извършена от безвластници, нали?... Но по този начин инвентарът на имението не бе реквизиран, персоналът му се спаси от неудобствата на мобилизацията, а доня Инес и баща ѝ чакат спокойно идването на франкистите, за да възстановят отново феодалната собственост върху земята си!... Може би ще помислите, че ги очаква възмездие заради тяхното сътрудничество с анархистите?... О, нищо подобно!... Цяла рота от братовчеди със знатни имена ще ги спасят от плебейския гняв на Франко и фалангистите му!... (Към Естанислао.) Кажи, чужденецо, виждал ли си по-безумна и забавна страна?

Естанислао (сухо, към Антонио). Говориш безинтересни неща!... Много по-важно е да се върнеш в селото и да убедиш другарите си да изпълнят заповедта на полковник Москера. Ще го направиш ли?

Антонио. Ще го направя, чужденецо!... (Сърдито към Инес.) Свърших.

Инес (застава пред Антонио). Сега аз искам да кажа нещо.

Антонио. Говорете!

Инес. Досега съм те щадила!... Но вече дори да искам, не бих могла да спася кожата ти.

Антонио. Ще платите скъпо, ако ви хрумне да се отървете от нея.

Инес. Виждам!... Продад си я заедно с либертарната си чест срещу покровителството на комунистите.

Антонио (гневно). Глупава чест, заради която продължаваме да бъдем роби на феодалните господари.

Естанислао (към Инес). Умело и безопасно спекулирате с честта на испанските мъже, сеньора!... (Покланя се леко.) Простете за безпокойството!... (Към Алварес и Антонио.) Да вървим!...

Пауза, през която тримата тръгват към желязната врата, но са принудени да се спрат. Във вътрешния двор нахлуват Амбросио, Николас, Гилермо и Педро, последвани от безредна тълпа анархисти. Всички са въоръжени до зъби с автомати, бомби, пистолети и пат-

фронташи. Един от тях носи китара. Позите и движенията им са разпаса̀ни и дръзки.

Амбросио (*посочва Естанислао и Алварес*). Ето ги двете гълъбчета!...

Николас. Ой, миличките!

Педро (*високо*). Не забравиха да се представят първо на шафрантията!

Всички избухват с висок, циничен и подигравателен смях, който утихва постепенно.

Естанислао (*спокойно и смело*). Е?... (*Гледа въпросително към анархистите.*) Какво има?

Педро, ухилен нахално, отива при Естанислао и сваля, а след това поставя отново кепето върху главата му. Анархистите избухват в смях, който затихва бързо. Инес наблюдава сцената злорадо. Със силен юмручен удар в челюстта Естанислао поваля Педро на земята.

Гилермо (*с преси́пнал глас*). Другари!... На оръжие!...

Анархистите надават гневни викове, вадят пистолетите или откачват автоматите си. Отец Сантьяго се прекръства, а дон Луис закрива инстинктивно очите си с ръце. Същото правят Инес и Пилар. Алварес изважда бързо пистолета си. В настъпилата суматоха само Естанислао остава невъзмутим и намества кепето върху главата си.

Себастиан (*с неистови викове, скрит зад една от колоните*). Сеньори!... Приятели!... Не стреляйте!... Тези офицери не са сами!... В селото има цял баталион войници!...

Викове на Себастиан опомнят анархистите. Те прибират оръжието си и недоволно и сдържано ругаят.

Педро (*гневно, като се изправя и трие челюстта си*). Това куче е чужденец!... (*Посяга да извади пистолета си.*)

Антонио (*улавя ръката му*). Стой!... Може би също като тебе е син на работници.

Естанислао (*към Педро*). Какво искаш?

Педро. Каканижеш испанския като немски търговец!

Естанислао. Говоря го, както мога.

Амбросио (*излиза важно напред и оглежда Естанислао от глава до пети*). Документите!...

Естанислао (*изважда документите си и му ги подава*). Заповядай!...

Амбросио (*взема документите и ги подава на Антонио*). Провери ги!

Естанислао. А защо не ги провериш ти?

Амбросио (*гузно и малко стеснено*). Защото... съм неграмотен.

Неколцина от анархистите се изсмяват подигравателно.

Амбросио (*гневно, обръщайки се към смеещите се*). Каналии!... Защо се смеете?... Баща ми нямаше пари да ме издържа в училище. Не съм виновен за това.

Естанислао. Виновен си, приятелю!... Комунистите организираха навсякъде курсове за ограмотяване! И много другари анархисти се научиха да четат.

Антонио (*върща документите на Естанислао*). Книжката му са в ред.

Амбросио (*към Естанислао*). От каква народност си?

Естанислао. Спомняте ли си кой беше Георги Димитров?

Амбросио. Спомняме си, разбира се!... Да не сме бабички с изветряла памет?

Естанислао. Е!... Аз съм сънародник на Димитров.

Между анархистите се надига тиха врява с одобрителни възклицания.

Педро. Значи, ти си комунист, байно!

Естанислао. Да, комунист съм!... Какво от това?

Педро. Комунистите искат да заместят фашистката власт със своя.

Естанислао. Какво по-естествено от това?

Педро. Ние сме анархисти и не можем да търпим никаква власт.

Естанислао. Първо трябва да бием фашистите, а после ще водим спорове за властта.

Антонио. Ще ги бием на кукуво лято, ако продължаваме да си люлеем краката в тила.

Амбросио (строго, но без гняв към Антонио). Ти си мълчи!... Пияница!... (Към Естанислао). Откъде идваш с войниците си?

Естанислао. От бойната линия.

Амбросио. А защо си питал за нас в селото?

Естанислао. Нося заповед от полковник Москера да отидете в окопите.

Между анархистите избухва весел и подигравателен кикот.

Педро. Друга заповед полковник Москера не можа ли да измисли?

Естанислао (горчиво). Не можа. Две трети от защитниците на сектора са избити.

Амбросио. Ние не обичаме да изпълняваме заповеди, чужденецо!... Подчиняваме се само на собствени решения!... Не е ли известно на полковник Москера това?

Естанислао. Това е известно на всички, които ви познават!... Но между нашата партия и вашата федерация има споразумение за пълно единство в борбата и причисляване на вашите бойни отреди към редовната армия.

Амбросио. Ние принадлежим към анархистите, които не признават това споразумение!... (Обръща се назад.) Така ли е?

Анархистите (в разбъркан хор). Така е!... Така е!

Естанислао. Това е безумие, другари!... Ще загубим войната, ако не обединим силите си. Помогнете да спасим републиката!

Амбросио. Не ни заблуждавай с тревожни приказки, чужденецо!... Ние знаем, че положението е сериозно, но не толкова лошо.

Естанислао. А аз ви казвам, че на тукашния сектор положението е лошо, защото идвам от окопите. Три дни стояхме под огъня на немската артилерия без сън и почивка. Половината от войниците и почти всички офицери в моя баталион са избити.

Амбросио (с известно усилие). Казах!... Няма да мръднем оттук.

Естанислао. Тогава... макар и съсипани от умора и безсъние, ние ще се върнем в окопите!... (Гневно.) Не ни е за първи път да се бием, когато вие отказвате да сторите това!... (Към Алварес.) Да вървим!

Алварес (презрително към анархистите). Почивайте в тила, докато врагът ви заобиколи и почне да ви избива като мръсни кучета.

Естанислао и Алварес тръгват с твърди крачки към железната врата.

Антонио (яростно към другарите си, качвайки се на един стол). Каналии!... Срам ме е да ви гледам!... Испански анархисти ли виждам пред себе си, или страхливи, угоени плъхове?

Амбросио (към Естанислао). Стой, чужденецо!...

Естанислао и Алварес се спират и обръщат.

Антонио. Засрамете се от поведението си, безвластници!... Работниците в Барселона гладуват, но снабдяват армията с оръжие, а ние преяждаме като свини и не вършим нищо!... Жените и децата на Мадрид поднасят в окопите патрони, а ние отказваме да сменим съсипани от боеве наши братя!... Спасете пролетарската си чест, анархисти!...

Напрегната пауза, през която анархистите мълчат и гледат към Антонио.

Амбросио (към другарите си). Безвластници!... Антонио ни каза истината!... Защо мълчите като попадени?

Анархистите продължават да мълчат и обръщат погледите си към Амбросио.

Амбросио. Правя предложение да отидем на фронта!

Глас от анархистите. Да живее Дурути!
Останалите анархисти (в разбъркан хор,

вдигайки юмруците и автоматите си). На фронта!... В окопите!...

Амбросио прави знак на другарите си да млъкнат. Възгласите затихват.

Амбросио (след къса пауза към Естанислао). Какво ни зяпаш, чужденецо!... Това сме ние, анархистите от Арагона!... Дай заповедта на полковник Москера!

Естанислао изважда от джоба на ризата си заповедта на полковник Москера и я подава на Амбросио. Амбросио наплюнчва палеца си, допира го до един химически молив, който му дава Антонио, и отпечатва палеца си върху заповедта. Естанислао прибира отново заповедта, като отдава чест и стиска ръката на Амбросио. В този момент долита далечен и глух тътнеж на артилерийска канонада.

Естанислао. Чувате ли?... Врагът подновява атаките си.

Амбросио. Няма да го изтървем, чужденецо!... (Към другарите си.) Безвластници!... Пригответе се веднага за поход!

Анархистите запяват «Маршът на Петия полк» и почват да излизат през железната врата. Песента заглъхва постепенно и няколко мига след това остава да се чува тътнежът на артилерийската канонада.

Инес (сухо, към Себастиан). Разходете баща ми в парка!... (Към отец Сантьяго.) Отче!... Придружете го, моля!

Себастиан бута количката и излиза с нея в парка. Отец Сантьяго се покланя учтиво и тръгва след тях.

Естанислао (към Алварес). Алварес!... Настанете момчетата в парка, а не в селото.

Алварес. Разбирам, другарю капитан!

Инес (с ирония). Правилно... Фашистката авиация щади грижливо именията на господарите!... Тук ще бъдете в по-голяма безопасност.

Естанислао (сухо). Искате ли някой мнение за нашата безопасност?

Инес. Забранено ли е да изпитвам симпатия към вас?

Естанислао. Много бързо прехвърляте симпатиите си от анархистите върху нас.

Инес. Нима се учудвате на това?... (Вади табакерата си и запалва цигара.) Единственото благоразумно решение пред толкова смела личност като вас е да декларирам веднага симпатията си!... (Гледа го насмешливо.)

Естанислао (сухо). Аз ви освобождавам от тази необходимост.

Инес (разсмива се). Тогава разрешете да проявя добрите си чувства спонтанно!

Естанислао. Ще бъде уместно, ако не ги превръщате в нахалство.

Инес (леко разгневена). При дадените обстоятелства нахалството ми е белег на откровеност!... Защо не оцените това?

Естанислао (поглежда я безразлично). Нямам време!... (Към Алварес.) Поставете секретни постове и зенитните картечници в парка!

Алварес (удря токовете си и застава «мирно»). Разбирам, другарю капитан!

Естанислао. След това изпратете сержант Ибанийес с няколко войници при мене!

Алварес. Разбирам, другарю капитан!

Естанислао. Нямам други нареждания, Алварес... След вечеря бих желал да изпуша няколко цигари с вас.

Алварес. Разбирам, другарю капитан!... (Отдава чест и излиза през железната врата.)

Инес (насмешливо учудена). Забелязвам, че имате способност да правите испанците послушни като агънца!... Как постигате това?... Ние сме най-недисциплинираният народ в света.

Естанислао (сухо). Обръщам се към достойнството им. Испанците нямат нужда от дисциплина.

Инес. При всички испанци ли апелирате към достойнството им?

Естанислао. Да. При всички, с изключение на аристократите.

Инес. А как постъпвате с тях?

Естанислао. Налагам дисциплината, която изисква воденето на войната.

Инес (след пауза, през която го гледа иронично и играе с камшика си). За сведение... аз съм аристократка!... Поне минавам за такава в разни родословни книги и алманаси.

Естанислао. Надявам се да не ми създавате главоболия.

Инес. Ще видим!... (Приближава се към него и го разглежда дръзко.)

Естанислао (с досада). Е?...

Инес (сърдито). Какво?... Трябва да се махна ли?... (Сяда на един стол и продължава да го гледа предизвикателно.)

Естанислао. Никой не ви пъди оттук.

Инес. И да ме изпъдите, ще се върна пак!... Франкистите са вече при Пеня Брава.

Естанислао. Така ли се говори из вашите среди?

Инес. Не само из монте!... Знае се и във вашия щаб!... Бригадата ви е заобиколена отвсякъде.

Естанислао. Радвате се, нали?

Инес. Искам да ви го напомня.

Естанислао. С каква цел?

Инес. Просто за да не бъдете толкова високомерен.

Естанислао. Докато аз съм тук, всяка ваша постъпка в полза на франкистите може да струва живота ви.

Инес. Глупости!... Франкистите ще ви смачкат и без моята помощ.

Естанислао (гневно). Това е нахалство!... (Прави крачка към нея.) Ще ви арестувам веднага!

Инес. Нима?... (Гледа го усмихнато.) А не е ли нахалство да твърдите, че съм любовница на Морено?

Естанислао. Не ме интересуват вашите отношения с Морено.

Инес. Но може би аз се интересувам от вас?

Естанислао. Това не е важно за мене.

Инес. Важно е все пак!... (След пауза към галерията.) Пилар!...

От дясната галерия влиза Пилар.

Пилар. Сеньора?

Инес. Пригответи стаи за капитана и лейтенанта му!

Пилар. Да, сеньора!... (Излиза през лявата галерия, като се усмихва на Естанислао.)

Естанислао. Тъкмо мислех как да преодолея възмущението ви!... Възнамерявам да настаня щаба си в къщата ви.

Инес. Аз пък реших да изпреваря вашата грубост!... Харесва ли ви камериерката ми?

Естанислао. Защо питате?

Инес. Нима трябва да разменяме само враждебни декларации?

Естанислао (след пауза, през която я поглежда подозрително). Да, харесва ми.

Инес. Прилича на портокалов цвят, нали?

Естанислао (цитира). «С лице по-мургаво от зелената луна»!...

Инес. Не!... Не заслужава чак стих от Лорка.

Естанислао. На всички мъже ли се усмихва така обещаващо?

Инес. Не. Само на ония, които ѝ харесват.

Естанислао. Ако поговорите по същия начин с нея, мога да ви поздравя като отлична сводница.

Инес. Мъжете винаги имат нужда от сводници!... Но подозирам, че вие сте естет като Морено. Той също сравняваше това момиче с образи от поезията, но една вечер го изнасили.

Естанислао. Вие сте рядко безочлива жена!... Ако се боите за себе си, няма нужда да ме насочвате към камериерката си.

Инес. Да се боя за себе си?... (Разсмива се.) Аз съм стара мома и възрастта ме пази достатъчно.

Естанислао. Очаквате да опровергая това, нали?

Инес. Да не си въобразявате, че кокетирам с вас?

Естанислао. Щеше да бъде по-достойно, вместо да ми предлагате друга жена.

Инес става от стола си и отива при Естанислао, като застава с гръб към него, съвсем близко до гърдите му. Естанислао я гледа, без да мръдне.

Инес (обръща главата си назад и го гледа въпросително). Ето!... Предлагам себе си!... Харесвам ли ви?

Естанислао. Не си въобразявайте подобна глупост!

Инес (изсмива се късо и сяда отново на мястото си). Видите ли колко добре ме пазят годините!...

Естанислао. Обяснете поведението 'си!

Инес. Не е ли ясно? . . . Предложих ви любов! . . .
Като улична жена или сводница — все едно.

Естанислао. Срещу какво?

Инес. Срещу една услуга! . . . В такъв случай обикновено се предлагат любов или пари, нали? . . .

Естанислао (*презрително*). Защо не ми предложите пари?

Инес (*гневно*). Защото нямам! . . . (*Гледа го в очите*.)

Естанислао (*избухва възмутено*). Кажете ми какво искате, без да ми предлагате нищо! . . . Не съм изнудвач на жени!

Инес (*продължава да го гледа в очите*). Сега не мога.

Естанислао (*изсмива се късо*). Постъпвате драматично в неподходящи обстоятелства, а това е смешно.

Инес (*с гневен вик, като скача от стола си*). Не е смешно! . . . Смъртта обикаля около нас! . . . Не я ли усещате? (*Приближава се отново към него*.)

Пауза, през която Естанислао я гледа изпитателно.

Инес (*все още разстроена*). След няколко дни тук можете да бъдете пленен или убит.

Естанислао. Само убит. Франкистите не вземат пленници.

Инес (*горчиво*). Да, франкистите не вземат пленници! (*Измерва го тъжно с погледа си от глава до пети*.)

Естанислао. Ако продължавате да ми напомняте това, ще ви арестувам наистина.

Инес. Ще бъде полезно! . . . Аз също мога да бъда убит.

Естанислао (*иронично*). От кого? . . . От франкистите ли?

Инес. От вашите съюзници анархистите.

Естанислао. Доколкото разбрах, вие сте в отлични отношения с тях.

Инес. Членувам дори в организацията им.

Естанислао. Странно! . . . (*Обхваща с ироничен поглед двора и галериите*.) Впрочем никак.

Инес. Кое е странното, капитане?

Естанислао. Аристократите почнаха да стават анархисти.

Инес. В Испания може да се случи всичко! . . . Дори реките да потекат в обратна посока.

Естанислао (*след пауза, през която гледа*). Какво искате от мене?

Инес. Анархистите могат да ме арестуват. Ще позволите ли това?

Естанислао. Не мога да ви отговоря, преди да знам в какво ви обвиняват.

Инес. Снощи се скарах с Морено.

Естанислао. Хм! . . . Намерили сте с кого да се скарате.

Инес (*след къса пауза*). Чакам отговора ви, капитане! . . .

Естанислао. Личните спорове между анархистите не ме интересуват.

Инес (*гледа го няколко мига неподвижно, след това сяда на един стол до масата и подпира челото си с ръка*). Шегувате ли се, или се преструвате на наивен?

Естанислао (*сурово*). Какво се е случило?

Инес (*поглежда часовника си и става от стола развълнувана*). Преди това трябва да ви предупредя за една опасност.

Естанислао (*равнодушно*). Опасност?

Инес. Да! . . . След малко оттук ще мине контролният патрул на анархистите.

Естанислао. Какво от това?

Инес. Тази къща е част от щаба на бойните им отреди в града.

Естанислао. Боите се да не ви арестуват ли?

Инес. Още не съм заплашена от това, но могат да арестуват вас.

Естанислао. Трудно ще арестуват командир на боен баталион! . . . (*Разсмива се*.)

Инес. Не се смейте! . . . Известно ли ви е какво представлява Иберийската федерация на анархистите?

Естанислао. Има си хас да не ми е известно!

Инес. Тогава влезте вътре, когато чуете шума от колата на контролния патрул!

Естанислао (*иронично*). Вие ми предлагате да се скрия от анархистите в къщата ви? . . . (*Изсмива се пак*.)

Инес. Какво унижително намирате в това?

Естанислао. Мой дълг е аз да им внушавам респект, а не те на мене.

Инес. Не е ли суетност да носите дълга като шампионска значка върху гърдите си?

Естанислао. Ако го криех, щеше да бъде малодушие.

Инес. Боя се, че умението ви да разговаряте високопарно на испански език сега няма да ви помогне! . . . Анархистите от контролния патрул са напълно различни от тези, които изпратихте преди малко на фронта.

Естанислао. Здравият разум е еднакъв у всички.

Инес. Здравият разум е напуснал отдавна страната ни! . . . Не ви ли е известно това? . . . Повикайте по телефона лейтенанта си с няколко войници!

Естанислао (*сухо*). Лейтенантът ми има друга работа сега.

От парка се чува зловещо и тъжно виене на куче.

Инес (*с гримаса*). Кучето на Морено! . . . Безпокои цялата къща и става непоносимо.

Естанислао. У нас съществува поверието, че когато едно куче почне да вие, на господаря му няма да се случи добро.

Инес (*разсмива се гневно*). А у нас това е пълна сигурност! . . . Но, за нещастие, кучетата на анархистите лъжат като господарите си.

Виенето се чува отново, този път по-продължително и по-зловещо.

Инес. Капитане, мога ли да ви помоля за нещо?

Естанислао. Кажете!

Инес. Застреляйте това куче!

Естанислао. Защо не възложихте този кървав подвиг върху бившия си управител?

Инес. Защото мисли, че най-благоразумното поведение в една либертарна комуна е пасивността дори пред кучетата.

Естанислао. Наклонен съм да го оправдая! . . . Ако вляза заради вас в спор с Морено, излишно е да прибавям още един повод — убийството на кучето му.

Инес (*след късо колебание*). Тогава ще го застрелям аз! . . . (*Излиза бързо през желязната врата.*)

Естанислао гледа учудено след нея. От лявата галерия влиза Пилар.

Пилар. Банята е готова, сеньор! . . . Каква вода предпочитате, много гореща или хладка?

Естанислао. Ние сме доволни, когато изобщо намерим вода.

Пилар. Тогава ще ви приготвя ваната с хладка вода. Хладката вода успокоява нервите и помага на човека да забрави войната.

Естанислао. Уставът препоръчва да не забравяме войната.

Пилар. Оставете тази вечер устава настрана! . . . В Арко Ирис могат да ви се случат само приятни неща.

Естанислао. Така ли?

Пилар. Да, сеньор! . . . Всичко зависи само от вас! . . . В Арко Ирис има добро снабдяване, хубаво вино и . . . (*Млъква многозначително.*)

Естанислао. И? . . . (*Гледа я въпросително.*)

Пилар. Не съм сестари жени! . . .

Естанислао. Искаш да кажеш, прилича на добре обзаведен публичен дом?

Пилар (*невъзмутимо*). Публичните домове са единствените хуманни заведения, предназначени за войника през време на война, сеньор! . . . Не ги ли посещавате?

Естанислао. Не, нямам навик.

Пилар (*с известно недоверие*). Чудно!

Естанислао. В моята страна публични домове не съществуват.

Пилар. Как така?

От парка се чува изстрел, последван от вой на умиращо куче, който пресеква изведнъж. Пилар издава слаб вик на уплаха.

Естанислао. Сеньората застреля кучето.

Пилар (*идвайки на себе си*). Да!

Естанислао. Защо трепериш?

Пилар. Уплаших се, сеньор! . . . Това куче беше много зло! . . . Искяхме да го отровим, но нямахме стрихнини.

Естанислао. А какво ще каже Морено, когато научи?

Пилар. Самият той ни разреши да го убием.

Естанислао. Защо не го уби сам?

Пилар. Морено убива само човеци, сеньор.

Естанислао. Внимавай!... В това, което казваш, има политическа преценка.

Пилар. Опазил-ме бог!... Аз-никак не обичам да се занимавам с политика.

Естанислао. *(след пауза, през която я разглежда изпитателно)*. Как се казваш?

Пилар. Мария дел Пилар де ла Вирхен де Ковадонга!... Това е малкото ми име. А фамилното — Молинеро.

Естанислао. А какво значеше Пилар де ла Вирхен де Ковадонга?... *(Мъчи се да си спомни.)* Не беше ли това каменният стълб, посветен на Богородицата, в свещената пещера, от която преди осем века кастилските рицари почнаха войната срещу маврите?

Пилар. Да, сеньор!... Към същата пещера днес отново напредват маврите.

Естанислао се размива весело. През желязната врата влиза Инес.

Инес *(строго и малко учудено, виждайки Пилар)*. Пилар?

Пилар. Дойдох да кажа, че сте са готови, сеньора.

Инес. Благодаря!... Не си ми необходима повече.

Пилар излиза през лявата галерия.

Инес *(сухо към Естанислао)*. Камериерката ми успя ли да ви покаже остроумието си?

Естанислао. Мисля, че ѝ попречихте вие.

Инес. Тя беше проста селянка, но баща ми я изпрати да следва балетна школа в Севиля. Там научи известно светско държане и изкуството да кокетира с мъже.

Естанислао. Докато разговаряхме, не показва особен талант в това.

Инес. Уместно е да ви предупредя, че става понякога дръзка.

Естанислао. Повече от вас?

Инес *(размива се горчиво)*. Да!... Подозирам, че тази вечер двете сме си обявили състезание.

Естанислао. В такъв случай трябва да приемем

като голямо нещастие за двете, че не съм глупав или суетен.

Инес. А аз мисля, че това е цяло щастие, капитане!

Естанислао. Казахте, че това момиче е завършило балетна школа. А какво търси като камериерка у вас?

Инес. След като завърши школата, настоях пред баща ми да я приберем отново. В Севиля щеше да стане лека жена.

Естанислао. А тук?... Попречихте ли ѝ да стане лека жена?

Инес. Първото нещо, с което вашите републикански съюзници откриха ерата на либертарния режим, бе свободната любов!

Естанислао. Затова ли носите пистолет със себе си?

Инес. Да!... Пистолетът е абсолютно необходима вещ в една либертарна комуна!... Съветвам и вас да не се разделяте със своя.

От парка се чува шум на спираща моторна кола.

Инес *(тревожно)*. Иде!...

Естанислао. Кой?

Инес. Контролният патрул!... Влезте веднага вътре!... *(Улавя Естанислао за лакътя и го тегли към лявата галерия.)*

Естанислао. Не!... *(Освобождава се с рязко движение от ръката ѝ.)*

През желязната врата влиза Хуан Фернандес. Той обхваща с поглед двора и като вижда Естанислао, дава веднага сигнал с една свирка, която изважда от джоба на ризата си.

Фернандес *(към Инес)*. Добър вечер, Инес!... *(Поздравява с вдигнат юмрук.)*

Инес. Добър вечер, Хуан Фернандес!... *(Поздравява също с вдигнат юмрук.)*

Фернандес. Търся другаря Морено.

Инес. Не съм го виждала от снощи.

Фернандес. Но вчера на обед той е казал в клуба, че тръгва за Арко Ирис.

Инес. Беше тук и вечерта си замина.

Фернандес. Не знаеш ли къде отиде?
Инес. Провери в родното му село!... Говореше, че не е виждал отдавна майка си.

Фернандес. Да, може би е там!... Старицата е болна.

През желязната врата влиза почти тичешком Хоселито с откачен автомат и застава зад гърба на Естанислао.

Инес (*остро*). Какво значи тази комедия, Хуан Фернандес?

Фернандес. Изпълнявам дълга си, Инес!...

Инес. Не разбирам, защо трябва да правиш това като страхливец?

Фернандес поглежда враждебно Инес, но не казва нищо, след това се приближава към Естанислао и го измерва с поглед.

Фернандес (*към Естанислао*). Вие какъв сте?
Естанислао. Не виждате ли?... Офицер от армията.

Фернандес. Документите!...

Естанислао. Длъжен сте да ми покажете първо своите!

Фернандес изважда от джоба на ризата си някаква карта и му я показва отдалеч, без да я подава. Естанислао дръпва безцеремонно картата от ръката му, преглежда я и му я връща заедно със своите документи. Фернандес започва да преглежда документите на Естанислао внимателно.

Фернандес (*повдига враждебно глава*). Вие сте чужденец?

Естанислао. Да, чужденец съм.

Фернандес. А защо в документите ви пише, че сте испанец?

Естанислао. Не знаете ли?... Защото бях доброволец в международните бригади, а след изтеглянето им останах в редовната армия.

Фернандес. Значи, сте руснак?

Естанислао. Не, не съм руснак?

Фернандес (*саркастично*). Заповядано ви е да криете?... Нали?

Естанислао. Не!... Не крия нищо от другарите, които се бият за републиката. Но ако бяхте от комитета за ненамесата, щях да твърдя, че съм испанец. Същото правят десетки хиляди италианци и немци от франкистката армия.

Фернандес (*иронично*). Испански армии, съставени от чужденци!... (*Изсмива се късо*.)

Естанислао. Не, другарю безвластник!... Чужденци, които се бият насила или доброволно в испанските армии!... Голяма грешка е да смесвате едните с другите.

Фернандес. Опитвате се да ме убедите?

Естанислао. Да!... Това е по-разумно, отколкото да коментирам излишно и глупаво като вас.

Инес. Фернандес!... Уместно е да те предупредя, че този чужденец е добил испански навици, а освен това има и свои, които не познаваш.

Фернандес (*саркастично*). Да, забелязвам, че ти е симпатичен.

Инес (*гневно*). А на тебе не е ли симпатичен, Фернандес?... Не ти ли омръзна да гледаш хора, които се огъват като влечуги в краката ни?... (*Застава между Естанислао и Хоселито*.)

Фернандес (*грубо към Естанислао*). Какво търсите при тази жена?

Естанислао. Не съм длъжен да ви давам обяснения!

Фернандес. А влиза ли в правата ви да агитирате срещу либертарния режим и да увещавате анархистите да отиват на фронта?

Естанислао. Агитацията ми срещу либертарния режим е ваша измислица!... Но наистина убедих другарите ви да отидат на фронта. Това е заповед от щаба на бригадата!... (*Високо и гневно*.) Ако сте републиканци, трябва да я изпълните, а ако не се подчините, не лъжете работниците, че сте антифашисти и пролетарии!...

Фернандес (*след пауза, през която се изсмива саркастично*). Добре сте използвали свободата, с която се вземат решенията в нашите организации, чужденцо!... (*Поставя документите на Естанислао в джоба на ризата си*.) Благоволете да ме последвате в града!

Естанислао изважда светкавично револвера си и го насочва към Фернандес. Същото прави и Инес, която насочва револвера си в Хоселито.

Фернандес *(с тиха ярост)*. Значи... Оказвате съпротива!

Естанислао. Да, сеньор!... И всяко мръдване на вашия човек ще струва живота ви.

Хоселито *(към Инес)*. Махни се отпреде ми, Инес!...

Инес *(насмешливо)*. Хоселито!... Рано е да се самоубиваш.

Хоселито. Да видим кой ще се самоубие пръв.

Инес. Очевидно ти, а после Хуан Фернандес.

Естанислао *(към Фернандес)*. Добре е да знаете, че в баталиона ми има мотоциклетисти с картечници, които ще ви настигнат веднага.

Фернандес. Утре ще поговорим на друг език!

Естанислао. Отлично, сеньор!... Франко би ви наградил с орден!

Фернандес гледа объркано Естанислао, след това прави гневен знак на Хоселито да прибере оръжието си. Хоселито окачва на рамо автоматата си. Инес и Естанислао прибират също револверите си.

Инес. Трудно ще надприказваш този чужденец, Фернандес!... По-добре е да го оставиш на мира!... Имам съображения да не позволя арестуването му в моя дом.

Фернандес *(гневно)*. Поведението ти се нуждае от обяснения, Инес!...

Инес. Ще ги дам пред Морено, Хуан Фернандес!

Фернандес с надменно вдигната глава тръгва към железната врата, последван от Хоселито.

Естанислао *(след двамата)*. Стойте!...

Фернандес и Хоселито се спират и обръщат.

(Тихо, с иронична усмивка.) Документите!

Фернандес се връща и му подава документите. Естанислао ги прибира. Фернандес и Хоселито излизат през железната врата. Чува се шум от потеглянето на моторна кола.

Инес *(с весело оживление, като се приближава към*

Естанислао). Винаги ли показвате такова тъпо равнодушие пред смъртта?

Естанислао я гледа неподвижно и втренчено.

(Със същия тон.) Ако тези сеньори ви бяха отвлекли, щяха да ви застрелят веднага и хвърлят в канавката на шосето!... Съдебните отговорности са формалност, която не ги интересува!... Тогава по дяволите вашите мотоциклетисти с картечници и всичкото ви блестящо хладнокръвие досега!...

Естанислао продължава да я гледа по същия начин.

Инес. Защо ме гледате така?... Уверявам ви, погледът ви не е много християнски!... Рядко съм виждала мургави хора с толкова светли очи!... *(Усмивнато.)* Вашият народ трябва да е някаква ужасна сбирщина от авантюристи, събрани от четирите краища на света!...

Естанислао отива при нея и я прегръща неочаквано. Върху лицето на Инес се появява гримаса на напрегнатост и уплаха. Естанислао поглежда за миг лицето ѝ, след това я пуска веднага, без да я целуне, и се отдръпва от нея.

Инес. Какво?... *(Усмивва се тъжно.)* Защо избягахте?

Естанислао. Липсва нещо.

Инес. В любовта винаги липсва нещо.

Естанислао. О, говорите за любов!... *(Изсмихва се късо.)*

Инес. Не се смейте! Любовта се ражда или умира в такива моменти!... *(След пауза, горчиво.)* Какво липсва в мене?... Младостта?

Естанислао. Глупости!... Само съгласието ви!

Инес. Нима е необходимо?

Естанислао. Въпрос на вкус!... *(Сяда на стола до масата и запалва цигара.)*

Инес го гледа с дълбока изненада, след това се приближава бавно към него.

Инес *(тихо, с дълбоко възмущение)*. Вие ми харесвате!

Естaнислaо (*махва с ръка*). Обяснете постъпката си преди малко!...

Пауза, през която Инес го гледа със затаен дъх.

Естaнислaо (*рязко*). Чакам!

Инес (*почти шепнеешком, след огромно вътрешно напрежение*). Вижте какво има горе в спалнята ми!... (*Изважда от джоба си един ключ и му го подава.*) На втория етаж... срещу стълбата!... (*Посочва към дясната галерия.*)

Естaнислaо се изправя неочаквано и бързо, без да вземе ключа. Инес стон с протегната ръка.

Инес. Не искате да влезете сам!... (*След къса пауза.*) Добре!... Почакайте сержанта и войниците си.

Естaнислaо дръпва внезапно ключа от ръката ѝ, след това с твърди и спокойни крачки влиза през дясната галерия в къщата. Инес гледа няколко мига след него, сяда на един стол и закрива лицето си с ръце. Естaнислaо се връща след малко. Инес се изправя бързо, като го гледа с широко разтворени очи.

Естaнислaо (*рязко*). Сеньора!... В стаята ви лежи застрелян човек!

Инес (*хрипливо и задъхано*). Да!... Това е Морено...

Естaнислaо. Кой го уби?

Инес. Аз?

Пауза, през която двамата се гледат втренчено.

Естaнислaо (*с неочакван гняв*). Говорете!... Вие ме изправяте пред едно престъпление!

Инес (*с пронизващ вик*). Не е престъпление!... Снощи той се опита да ме направи своя любовница!... Трябваше да стрелям!...

Естaнислaо прекарва ръка по челото си и сяда на един стол до масата, като запалва нова цигара.

Естaнислaо (*сухо*). Има ли свидетели за това?

Инес. Само камериерката ми.

Естaнислaо навежда глава и пуши мрачно.

Инес (*тихо и отпаднало*). Какво ще правите с мене? Естaнислaо. Нима очаквате друго, освен да ви предам в ръцете на законната власт?

Инес го гледа потресена, с разтворени от ужас очи.

Инес (*с яростен вик*). А кое наричате вне законна власт?... Губернатора, милиционерите и съдиите, които треперят от безотговорните банди на анархистите ли?... Кой ви дава право да ме предавате в ръцете на страхливци и подлещи?... Защо се преструвате, че не виждате истината?... Така ли щяхте да постъпите, ако на моето място бе вашата съпруга или сестра?... (*След къса пауза, с болка, отпадналост и дълбока горчивина.*) О, капитане!... Вие сте бил страхливец!...

Естaнислaо се изправя рязко. През желязната врата влизат един сержант и няколко войници.

Сержантът. Другарю капитан!... Разрешете да остана!... Доведох наряд за преглед из помещенията.

Естaнислaо (*с равен глас*). Аз ги прегледах, Ибаньес!... Всичко е наред... Освободи хората да почиват!

Инес и Естaнислaо обръщат бавно лицата си един към друг.

Завеса

ВТОРО ДЕЙСТВИЕ

Същата обстановка на другия ден сутринта. Небето е чисто и прозрачно. През желязната врата, откъм страната на парка, се разхожда с равномерни стъпки часови от баталиона на Естанислао. Масата до басейнчето е покрита с бяла покривка, върху която лежат няколко счетоводни книги. Себастиан, седнал на стол, вписва в една от тях сметки. От дясната галерия излиза Пилар с поднос и прибори за кафе, които поставя върху масата.

Пилар. Махнете тези книги, дон Себастиан!... Сеньората ми заповяда да приготвя закуската за офицерите тук.

Себастиан (*престава да работи и се обляга на стола*). Значи... тя ще закуси с тях?...

Пилар (*троснато*). Да!... Изглежда, че красивите мъже са приятни не само на тъй наречените пропаднали жени.

Себастиан (*шокиран*). Какво искаш да кажеш?

Пилар. Просто виждам, че и благородните дами постъпват като севилските балетни звезди, когато искат да уловят някой шаран: канят го на интимна закуска.

Себастиан (*възмутено*). Неблагодарница!... (*Става от стола*.) Сеньората прави всичко възможно да ни измъкне от опасността, а ти ѝ се подиграваш!

Пилар. А кой докара тази опасност?... (*След пауза*.) Вие сте като отец Сантьяго, дон Себастиан!... Той също иска да бъдем благодарни на бога, защото ни спасява от нещастията, които идват пак от небето.

Себастиан (*запалва цигара*). Сеньората действа направо и смело!... Винаги съм се възхищавал от това.

Пилар. Вие сте роден да се възхищавате от аристократите, сеньор!

Себастиан (*гневно*). А аз още не мога да разбера кому служиш в дъното на душата си: на нас или на червените.

Пилар. И аз не мога да разбера същото за вас!... Обогатихте се през републиката, а минавате за флангист.

Себастиан (*гледа я заплашително*). Внимавай!... От снощи дрънкаш само глупости!...

Пилар. Това засяга ли ви?... Да не сте поп или аристократ?

Себастиан (*гневно*). Млъкни!... Аз съм преди всичко испанец!

Пилар (*невъзмутимо*). Вие сте преди всичко чуден хамелеон, дон Себастиан!... Няколко месеца преди падането на всеки режим успяхте да промените цвета си!... Но не намирате ли, че е по-добре да не крещите толкова!... (*Поглежда към часовия*.) Този чужденец може би разбира езика ни.

Себастиан (*с надменно и пренебрежително спокойствие*). Проверих!... Той е сънародник на капитан!... но за разлика от него не разбира нито дума испански.

Пилар. А откъде знаете, че не се преструва?

Себастиан. Попитам го дали не иска да му намеря жена, но той продължи да ме гледа като теле!... Ако разбираше, нямаше да ме остави на мира.

Пилар. А кого щяхте да посочите в такъв случай?

Себастиан. Тебе, разбира се!... Бива те да разуваш само между прости войници.

Пилар. Вашата хитрост наистина може да смае човека, сеньор!... Но аз подозирам, че този баталион е опасен за вас. Капитанът му е истински мъж.

Себастиан (*саркастично*). Харесва ти за леглото, нали?

Пилар. Да, но снощи сеньората ми забрани да флиртувам с него.

Себастиан. Съвсем правилно!... Бой се от глупостта ти.

Пилар. О, не!... Просто е решила да го запази за себе си! (*Гневно*.) Но ако беше изрод като Морено, щеше да го предостави на мене.

Себастиан. Нима се учудваш?

Пилар. Отдавна съм престанала да се учудвам на тази мухлясала девственица!... (*След пауза*.) Но по какво заключавате, че тя е решила да действа с капитана

смело?... Тоест да пожертвува целомъдрието си, както биха се изразили глупците?

Себастиан *(след къса пауза, тихо и доверително)*. Снощи разговаряха до късно в библиотеката.

Пилар. О-о!... А как установихте това?

Себастиан. Чух през вратата.

Пилар. Вие сте по-наблюдателен дори от ревнива жена!... А какво стана после?

Себастиан *(гневно)*. Глупачка!... Да не си въобразяваш, че аз ще си позволя да следя доня Инес?... *(След пауза.)* Защо се хилиш като севилска уличница?

Пилар. Значи... след дебелия и стар бръмбар върху чистата орхидея на Арко Ирис ще опитва да кацне едно елегантно водно конче!... Е, успя ли?

Себастиан *(възмутено)*. Вещица!... *(Взема книгата, хвърляйки враждебен поглед към Пилар, излиза през дясната галерия.)*

Пилар започва да нарежда приборите върху масата. От лявата галерия излиза Естанислао по риза с отворена яка. Той е без кепе, но на пояса си носи кобур с пистолет. Няколко мига той гледа към парка и съзерцава сиянието на утрото.

Пилар *(кокетно)*. Добро утро, сеньор капитан!...
Естанислао *(сепва се)*. О!... Добро утро,
Пилар!

Пилар. Добре ли спяхте?

Естанислао. Отлично!... Отдавна не съм спал така.

Пилар. Казах ли ви, че тук не е съвсем лошо?

Естанислао. Разбира се, мила!... В първия миг човек добива погрешна представа за Арко Ирис, но после вижда, че тук е прекрасно!... Вашите стари хронисти наричат Андалузия благословена от мохамеданския и християнски бог страна.

Пилар. Много лошо е, когато различни богове почнат да благославят една и съща страна!... Човек се чуди кому да угоди.

Естанислао *(гледа я изпитателно)*. Но аз предполагам, че ти си добра католичка и служиш само на християнския бог?

Пилар. Бедата е там, че в делата на християнския

бог у нас се бъркат дяволи с най-различни политически убеждения, сеньор.

Естанислао. А нима е трудно да различиш в делата на бога пръста на дявола?

Пилар. Тук не могат да сторят това дори учените монаси от Августовския орден, сеньор!... И затова в Севилия, а не другаде се е родил първообразът на любовниците — грешният и прокълнат дон Жуан.

Естанислао *(гледа я с изненада)*. Сериозно?

Пилар. Да, сеньор!... Андалузия е страна на свети и целомъдрени жени, които любовта превръща в грешници и хетери.

Естанислао. А ти към коя категория спадаш?... Към целомъдрените или хетерите?

Пилар. Нима доня Инес не ви осведоми снощи за това?

Естанислао *(сухо)*. Защо мислиш, че е трябвало да ме осведоми?

Пилар. Старите моми треперят за морала около себе си.

Естанислао. Но доня Инес не прилича никак на стара мома. Тя е доста хубава и добре запазена жена.

Пилар. Е да!... Аристократите нямат друга работа, освен да се занимават със спорт и да пазят външността си.

Естанислао. Тя ми каза само добри неща за тебе.

Пилар. Не би спечелила нищо, ако почнеш веднага да ме нарежда.

Естанислао. Знаеш ли, че ти си доста груба към нея.

Пилар. А тя да не е много деликатна с мене?

Естанислао *(след пауза)*. Ти не ми каза каква си.

Пилар *(натъртено)*. Аз съм грешница, сеньор!

Естанислао. Затова ли отвори вратата на стаята ми посред нощ?

Пилар *(невъзмутимо)*. Искях просто да ви проложа още едно одеяло!... Стори ми се, че нощният хлад е доста остър. *(Дръзко, след пауза.)* А вие какво помислихте?

Естанислао *(сухо)*. Аз не мисля лошо за испанските момичета дори когато гладът или някоя друга грозна причина ги накарат да влязат в стаята ми посред нощ,

Пилар. А защо не предположите вместо грозна причина някое хубаво чувство?

Естанислао. Разбира се, допускам понякога и това.

Пилар. Както у благородните дами, нали?... *(Гледа дръзко и насмешливо няколко мига Естанислао, след това излиза през дясната галерия.)*

Естанислао се усмихва и поклаща глава снизходително. От дясната галерия влиза Инес. Тя се спира и го гледа неподвижно, след това се усмихва.

Естанислао *(бодро)*. Добро утро, сеньора!

Инес. Добро утро, капитан Браво!... В ред ли е всичко?

Естанислао *(гледа я усмихнато)*. Да, сеньора!... В пълен ред.

Инес. Може би има някакви неудобства в стаята ви?... Разговаряхте оживено с Пилар!... Всичко у нас е изхабено и старо.

Естанислао. Всичко у вас е пълно с реликви от осемнадесетия век.

Инес *(горчиво)*. С противната плесен на аристократична, бедна и унижена Испания!... Изглежда, че имате вкус към безполезните дреболии?

Естанислао. Да!... Някога мечтаех да стана художник.

Инес *(гледа го развълнувано)*. Защо не станяхте?

Естанислао. Изключиха ме от академията!... Но вашата камериерка умее чудесно да принуждава човек към оживен разговор. Лесно ли се справяте с коментарите ѝ?

Инес. Мъча се да постигна това с помощта на търпението... *(След пауза.)* Тя ви ухажда! Не забелязвате ли?

Естанислао *(повдига рамене)*. Трудно забелязвам кой ме ухажда и кой не.

Инес. На всеки случай преди малко се разминахме в коридора и тя беше готова да ме разкъса с погледа си.

Естанислао *(изсмихва се късо)*. Това е яkobинският гняв на народа срещу аристократите, възпламенява се и отминава великодушно.

Инес. А защо сега се възпламени така внезапно?

Естанислао. Изглежда, че класовият антагонизъм продължава и в либертарните комуни.

Инес. Може би държанието ѝ ще стане по-ясно, ако ви запозная с биографията ѝ: тя е бивша метреса на баща ми.

Естанислао. Ако искате да я уязвите, правите го несполучливо!... За това, че е била метреса на баща ви, е виновна не тя, а вашето общество.

Инес *(леко раздразнена)*. Искам само да кажа, че баща ми ѝ приписа един малък чифлик, който отдавна я е направил независима!... Но войната я накара да потърси отново убежище у нас!... Тя не е никаква камериерка, а доста заможна и дръзко парвеню, което фактически командува в къщи повече от мене!... Следователно като жени сме поставени в равни условия и няма защо да се чувствува унижена.

Естанислао. Не хитрувайте!... В живота не сте поставени при равни условия!...

Инес *(сухо)*. Да!... Може би така стоят нещата от гледище на политиката.

Естанислао *(с известна тъга)*. Това дразни ли ви?

Инес *(усмихва се)*. Много неблагоприятно би било да се дразня от вас!... *(След къса пауза.)* Но от Пилар се дразня!... Някоя дъщеря, която помни униженията на майка си, не би могла да бъде снизходителна към бившата любовница на баща си.

Естанислао. Това е човешко!... Но аз не мога да изпитвам към Пилар същата неприязън като вас.

Инес *(гледа го замислено)*. Вие сте човек, изтъкан от противоречия, знаете ли?

Естанислао. У всеки човек има противоречия!... У вас няма ли?

Инес. Колкото искате!... Но противоречията правят човека по-добър, нали?

Естанислао. Или поне по-умен!... Ето една истина, която налучкахте сполучливо.

Инес *(с лека ирония)*. Трябва да е марксистическа, щом се съгласявате с нея.

Естанислао *(усмихва се)*. Да, напълно марксистическа.

Инес. Само че... безполезна в случая! *(Клати горчиво глава.)*

Естaнислaо. Зaщo?

Инес. Зaщoтo oкoлo нaс бyшyвa вoйнa и сe виждa сaмo oт двaмa ни.

Естaнислaо. Oстaвeтe вoйнaтa сeгa!... Зaщo нe сe рaдвaтe кaтo мeнe нa тoвa спoкoйнo и хyбaвo yтpo?

Инес (*пoчти гнeвнo*). A нa кaквo дa сe рaдвaм?... Нa тpoхaтa oт щaстие, кoятo ни пoдхвърли снoщи вoйнaтa ли?

Естaнислaо (*тиxo, слeд пaузa, пpeз кoятo я глeдa с изнeнaдa*). Нeкa дa нe нaричaмe щaстие oнoвa, кoетo сe слyчи снoщи мeждy нaс. Пpoстeтe, aкo мoятa дързoст бe пpeкaлeнa.

Инес (*гoрчивo*). Eдин мъж, кoйтo идвa oт oкoпитe, e винaги дързък!... A eднa жeнa, изпaднaлa в нyждa — винaги oтстъпчивa. Зa тoвa ли гoвoритe?

Естaнислaо. Тpyднo e дa сe мeчтae зa дpyгo.

Инес. Aз мeчтaех зa тoвa «дpyгo» пpeз цялaтa нoщ!

Естaнислaо. Пoстъпили стe нeрaзyмнo.

Инес. Изглeждa, чe y мeнe нe дoстигa рaзyмът, a y вaс — чyствaтa!

Естaнислaо. Нe бързaйтe!... В мoмeнтa никoй oт двaмa ни нe мoжe дa кaжe кaквo нe дoстигa y дpyгия.

Инес. Вoйнaтa ни пoмaгa дa бъдeм рeaлисти, нaли?

Естaнислaо. Дa!... Пoмaгa ни пoнe зa тoвa.

Инес. A кoмy e нyжнa тaзи свирeпa вoйнa?

Естaнислaо. Oт нeя сeгa зaвиси свoбoдaтa в цeлия свят.

Инес. Нe мoжeтe ли дa измислитe нeщo пo-yбeдитeлнo зa oпpaвдaниeтo ѝ?

Естaнислaо. Зa милиoни хoрa нямa нищo пo-yбeдитeлнo oт тoвa.

Инес (*избyхвa рaзгълнyвaнo*). Тoгaвa пeйтe «oсaннa» нa вoйнaтa!... Бийтe сe, yмpeтe c вoйницитe си!... Щe ви зaрoвя пoд пaлмитe, a нa грoбa ви щe пoстaвя чeрвeнa звeздa!... И вмeстo eвaнгeлиe щe нaкaрaм oтeц Сaнтиягo дa чeтe нaд нeгo мaркcичeски книги!...

Естaнислaо. Oтeц Сaнтиягo e тaкa oбъркaн, чe мoжe дa нaпpaви дoри тoвa. (*Смee сe.*)

Инес (*гoрчивo*). Пoлoжeниeтo, в кoетo сe нaмирaмe двaмaтa, ви зaбaвлявa мнoгo, нaли?

Естaнислaо. Oпaснo e, aкo ни пpaвeшe тъжни.

Инес (*oстрo, слeд пaузa*). Вие жeнeн ли стe?

Естaнислaо. Щo зa въпpoс?... Нимa e вaжнo тoвa сeгa?

Инес. В извeстнo oтнoшeниe — дa!...

Естaнислaо. Нe, нe сьм жeнeн.

Инес. Нo мoжe би oбичaтe нeкoя дeвoйкa вьв вaшaтa хлaднa и дaлeчнa стpaнa?

Естaнислaо. Мoятa стpaнa нe e тoлкoвa хлaднa, кoлкoтo си вьoбpaзявaтe!... Нитo хoрaтa ѝ.

Инес (*oстрo и нaстoйчивo*). Питaм ви, oбичaтe ли нeкoя жeнa тaм?

Естaнислaо. Дa, oбичaх!... Нo тaзи жeнa вeчe нe същeствyвa. Убихa я фaшиститe.

Инес. И вeрoятнo нe мoжeтe дa я зaбpaвитe?

Естaнислaо. Пoчитaм пaмeттa ѝ!... Нo лyбoв-тa y нaс нe стигa дo мeтaфизикa.

Инес (*cyxo*). Блaгoдaря!... Искaх дa знaя тoвa.

Естaнислaо. A зaщo ви e дa гo знaтe?

Инес (*гнeвнo*). Зaщoтo y нaс лyбoвтa сe пpeвръщa в мeтaфизикa.

Естaнислaо (*шeгoвитo*). Винaги ли?

Инес. Дa!... Пpeвръщa сe в aндaлyзкoтo «кaнтe хoндo».

Естaнислaо. Кaквo бeшe тoвa «кaнтe хoндo»?

Инес. Пeсeн зa лyбoв и смърт, кoитo взaимнo сe eкзaлтирaт.

Естaнислaо. Кoлкo тържeствeнo!... Тoрeaдoр yбивa oт рeвнoст цигaнкa!... Или цигaнкaтa — тoрeaдoрa!... Кaк бeшe?

Инес. Нe сe пoдигрaвaйтe!... Тoвa, кoетo стaвa мeждy нaс, мoжe дa свърши c «кaнтe хoндo».

Естaнислaо. Щe бьдe зaбeлeжитeлнo!... Нo мислa, чe дaвaтe гoлям пpoстoр нa вьoбpaжeниeтo си.

Инес. Мълчeтe!... С тoвa мoжeтe дa пpeдизвикaтe смърттa.

Естaнислaо. Вие, испaнцитe, имaтe eдин oтвpaтитeлeн нaвик: дa мислитe нeпpeстaннo зa смърттa.

Инес. Вие същo нe мoжeтe дa гoвoритe, бeз дa нaпoмнятe зa смърттa.

Естaнислaо. Тoвa e, зaщoтo сьм вeчe нaпoлoвинa испaнeц. Нoсa дoри испaнскo имe.

Инес. Кoй ви измисли тoвa имe?

Естaнислaо. Вoйницитe.

Инес. A знaтe ли кaквo знaчи «бpaвo»?

Естанислао. Зная. Прилагателно с много значения.

Инес (*замислено и сякаш на себе си*). Значи «смел», «мъжествен», «великолепен»!... (*След къса пауза.*) Но значи и «разбойник»!... (*Разсмива се.*)

Естанислао. Това ме обижда малко.

Инес (*с нарастващо външение*). Напразно!... Разбойниците са на голяма почит у нас!... Само заради смелостта им да се противопоставят на безумните ни закони!... Вие бихте били чудесен разбойник в нашата Сиера Невада!... (*Тихо и мечтателно.*) Разбойник, който раздава собствено правосъдие!...

Естанислао. Разбойничеството няма да помогне на испанския народ!... И доказателство за това е вашата либертарна комуна.

Инес. Не я ругайте!... Тази комуна беше най-прекрасната ми мечта!... Но изчезна като сън!... Удави се в безумия!... (*Вздъхва дълбоко.*)

Естанислао. Не е хубаво само да се мечтае.

Инес. Но аз страшно обичам да правя това!... (*С оживление.*) Искате ли да помечтаем малко?

Естанислао (*усмихва се*). Добре.

Инес. Но няма да ми се подигравате, нали?

Естанислао. Обещавам.

Инес (*с нарастващо оживление*). Тогава представете си, че двамата сме разбойници в Сиера Невада!... Или не!... По-добре в степите на Венецуела! Умеете ли да яздите?

Естанислао. Едва ли колкото вас!

Инес. Нищо!... Като всеки разбойник ще се научите бързо!... А аз летя като стрела на кон!... Умея да хвърлям ласо, играя си с пистолет!... Моето потекло по майчина линия е от Венецуела!... Аз съм отчасти креолка, знаете ли?... Дори в жилите ми текат капчици индианска кръв!... Не съм от чистокръвните благородници на Кастилия, които са целували ръката на Наполеон!...

Естанислао. Не знаех това. Но какво ще правим в степите на Венецуела?

Инес. Ще постъпим на работа в имението на един роднина на майка ми!... Ще гоним с ласо полудиви бичи и коне,

Естанислао. Значи, искате да се превърна в ковбой?

Инес (*разочаровано*). Вие сте ужасен!... (*След пауза, през която мисли.*) А какво ще правите, ако успеете да се измъкнете жив оттук?

Естанислао. Ще отида да се бия за свободата на друг народ.

Инес. На кой народ?

Естанислао. На китайския например.

Инес (*горчиво*). И пак няма да помислите за мене!... (*Със затаен дъх.*) Вие сте разбойник... разбойник... разбойник!... И аз ви обичам всеки миг повече!... (*Гледа го жадно.*)

Естанислао. Ако бившата ви прислуга ви чуеше, щяхте да загубите над нея феодалния си авторитет.

Инес (*гледа към желязната врата*). Вашият часови изчезна някъде.

Естанислао. За да не смущава разговора ни.

Инес. Колко е учтив!

Естанислао. Той ме обича много. Лежали сме заедно в затвора.

Инес (*учудено*). Вие сте лежали в затвора?

Естанислао. Да!... Участвувах в едно антифашистко въстание.

Инес. Къде?... В Китай ли?

Естанислао. Не. В моята страна.

Инес. Значи, вие сте професионален бунтовник?

Естанислао (*усмихва се*). Да!... Почти професионален бунтовник.

Инес. А винаги ли сте бил комунист?

Естанислао. Винаги!... Още в първите класове на гимназията.

Инес. А не сте ли се отказвали някога от идеята си?... Не сте ли изпитвали разочарование от другарите си?

Естанислао. Не!... Един комунист не се отказва никога от идеята си!... Каквито и разочарования да изпита от другарите си.

Инес (*тихо и учудено*). Защо така?

Естанислао (*усмихва се*). Свойство на самата идея.

Инес. Трудно ли е да стане човек комунист?

Естанислао. Не е много лесно.

Инес. А какво трябва да прави?... Да четете ли? Анархистите ви се смеят най-много за това, че постоянно четете или учите нещо.

Естанислао. Това е, защото простите анархисти са обикновено неграмотни, а образованите — лениви!... Но и четенето е недостатъчно.

Инес. Тогава какво?

Естанислао. *(усмихва се)*. Защо питате?

Инес. Има аристократи, които са членове на вашата партия!... Знаете ли?

Естанислао. Да, знам!... Командирът на републиканската авиация например.

Инес. Също и съпругата му.

Естанислао. Да, и съпругата му, която завежда отдел във Външното министерство.

Инес. А знаете ли, че един испански крал, дон Санчо Втори, е провъзгласил всички испанци за аристократи?

Естанислао *(усмихва се)*. Умен крал!... Вероятно е разбрал, че истинските аристократи в страната му са орачите, железарите и тъкачите.

Инес. Но вашата партия също би могла да обяви всички испанци за комунисти.

Естанислао *(с лека ирония)*. Малко трудно сега, но положително ще го направи някога.

Инес. Тогава и аристократите биха могли да станат комунисти, нали?

Естанислао *(усмихва се)*. Разбира се.

Инес *(усмихва се също)*. Простете ми!... Отклоних ви върху тема без съдържание.

Естанислао. Най-приятно нещо в разговора с испанци е липсата му на съдържание.

Инес *(след пауза, през която го гледа)*. Колко различен изглеждате сега от онова, което ми се сторихте вчера!

Естанислао. Ние сме от два различни свята, но като хора — еднакви.

Инес. Може би ненапълно еднакви!... Вие разсъждавате и се владеете, а аз не мога!... Нямам чувство за мярка!... И понякога забравям действителността!... Ударете ми плесница, когато прекаля!

Естанислао. Добре!... Ще ви ударя плесница, когато прекалите. *(Гледа я усмихнато.)*

Инес. И няма да ме намразите, нали?

Естанислао. Не!... Няма да ви намразя.

Инес. Това е чисто испански недостатък, разбирате ли?... Когато живеем, ние мечтаем или сънуваме!... В испанския език «сън» и «мечта» се означават с една и съща дума: «суеньо»!... За нас — животът е сън!...

Естанислао. Да!... Вие, испанците, живеете, когато сънувате!... И сънувате, когато живеете.

Инес. Много глупаво ли е това?

Естанислао. Не!... Това е най-прекрасното нещо в света!... Животът, мечтата и сънят са форма на една и съща действителност, които се допълват взаимно!... Но знаете ли, че аз започвам да забравям тази действителност? *(Поглежда часовника си.)* Трябва да видя какво правят войниците!... Сеньора!... *(Удря токовете си и се покланя леко.)*

Инес. Чакам ви да закусим заедно.

Естанислао излиза през желязната врата. Инес сяда на един стол до масата. От дясната галерия влиза Себастиан.

Себастиан. Ще разрешите ли, сеньора?

Инес *(разсеяно)*. Да?... *(Поглежда го с досада.)* Какво има, Себастиан?

Себастиан. Простете, доня Инес, но Пилар и аз... не знаем какво става... Има ли някаква промяна в положението ни от вчера?

Инес. Има, Себастиан!... Смятам, че докато капитан Браво е тук, не ни заплашва никаква опасност.

Себастиан. Уверен съм, че това се дължи на респекта, който вдъхвате у всички мъже, сеньора.

Инес *(сухо)*. Не!... Дължи се просто на факта, че капитан Браво е честен и великодушен човек. Това е един истински «кабалйеро», който може да служи за пример на много испанци.

Себастиан. Не съм наклонен да виждам качества на «кабалйеро» у един чужденец комунист, но щом го казвате вие, готов съм да го приема.

Инес *(с досада и раздразнение)*. Това е всичко, което смятам за необходимо да ви кажа, Себастиан!... Друго?

Себастиан *(леко засегнат, но запазвайки своята почтителност)*. Мое задължение на скромн служител във вашия дом е да изразявам мнението си само когато

благоволите да го поискате! . . . Но има един въпрос, който обстоятелствата налагат да повдигна сам.

Инес (с досада). Говорете!

Себастиан. Червената бригада, към която спада баталионът на капитан Браво, е обкръжена отвсякъде.

Инес (сухо). Чух го по-радиото.

Себастиан. Тъкмо това ме безпокои дълбоко, сенъора! . . . Ако не настъпи някакво разместване на военните части от двете страни, има опасност Арко Ирис да се превърне в арена на сражения и да понесе големи щети. Позволявам си да посоча и опасността, която надвисва над вас и вашия болен баща.

Инес. Всичко това е въпрос на случайности, които не зависят от моята воля, Себастиан!

Себастиан. Не, сенъора! . . . Досегашният ми опит показва, че много неща зависят от вашата мъдра и предвидлива смелост.

Инес (остро). Какво искате да кажете?

Себастиан. Ако баталионът сложи оръжие без бой, имението ще бъде спасено от разрушения, а капитанът и войниците му ще запазят живота си.

Инес (скача като ужилена от стола си). Говорите глупости, Себастиан! . . .

Себастиан. Доня Инес! . . . Това е единственият разумен и човешки изход.

Инес (с вълнение, което не може да скрие). А каква е гаранцията, че животът на капитана ще бъде запазен?

Себастиан. Тази гаранция съм аз.

Инес (враждебно и презрително учудена). Вие?

Себастиан. Разрешете да ви оведомя, сенъора! . . . Фалангата в републиканския тил има своя организация. И вашият скромнен служител заема отговорен пост в нея.

Инес. Откога?

Себастиан. От много месеци насам, сенъора.

Пауза, през която Инес го гледа няколко мига неподвижно, след това почва да се разхожда от единия край на сцената до другия. Себастиан я наблюдава със самодоволна и малко надменна усмивка.

Инес (сяда внезапно на един от столовете до масата). Не! . . . Това е невъзможно, Себастиан! . . . (Вдъхва дълбоко.)

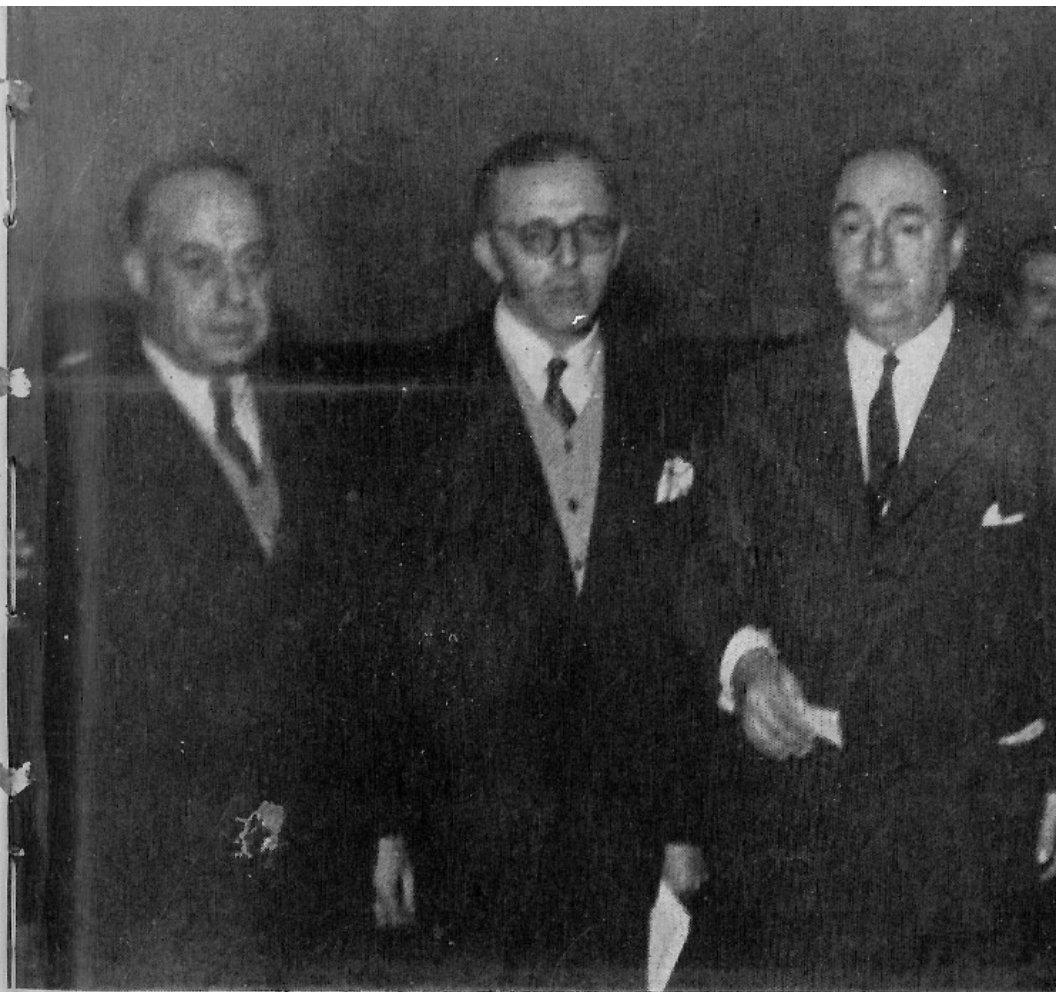
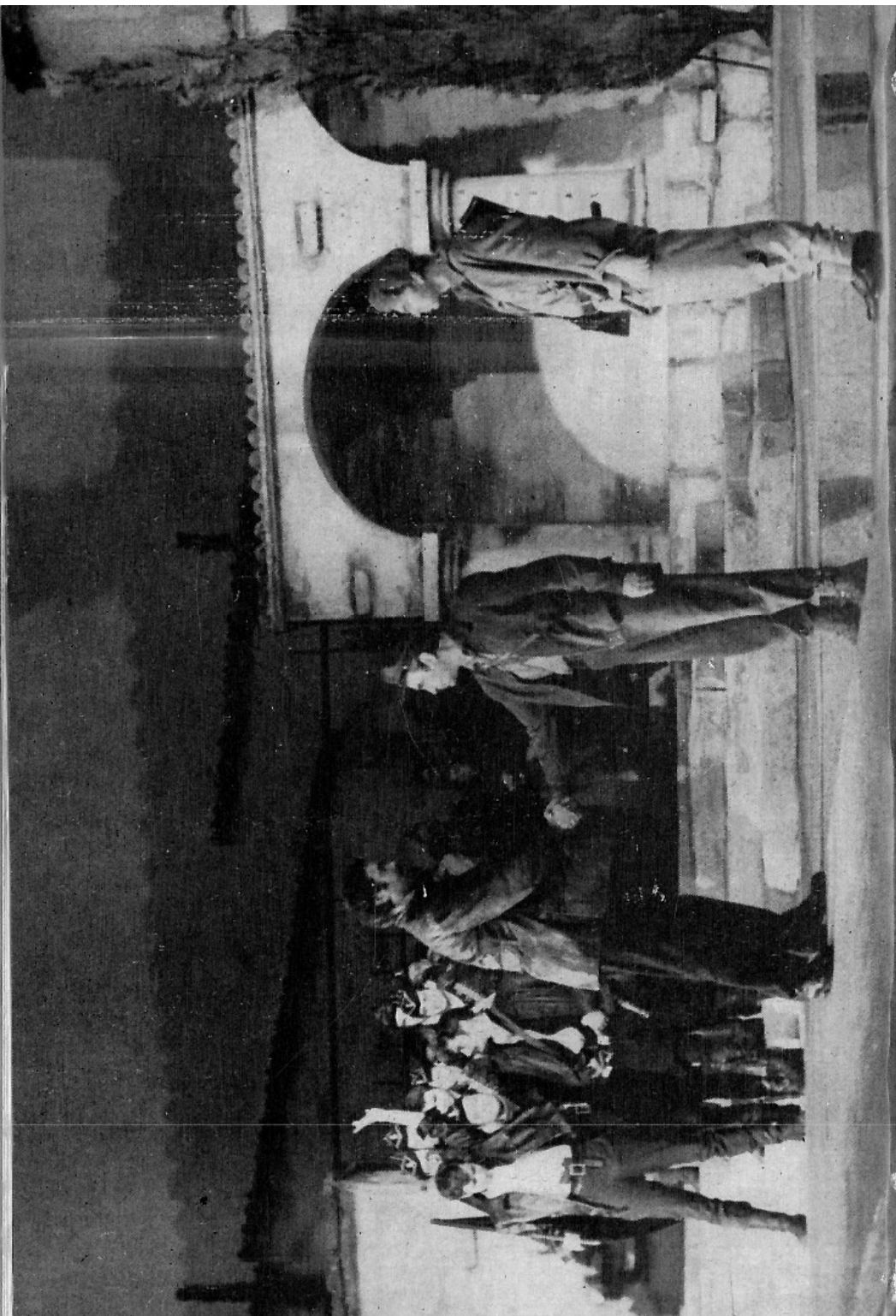
Себастиан. Защо мислите така, доня Инес?

Сцена от пиесата „Вишневият“

Сцена от пиесата «Почивка в Арко Ирис»,
постановка на Народния театър

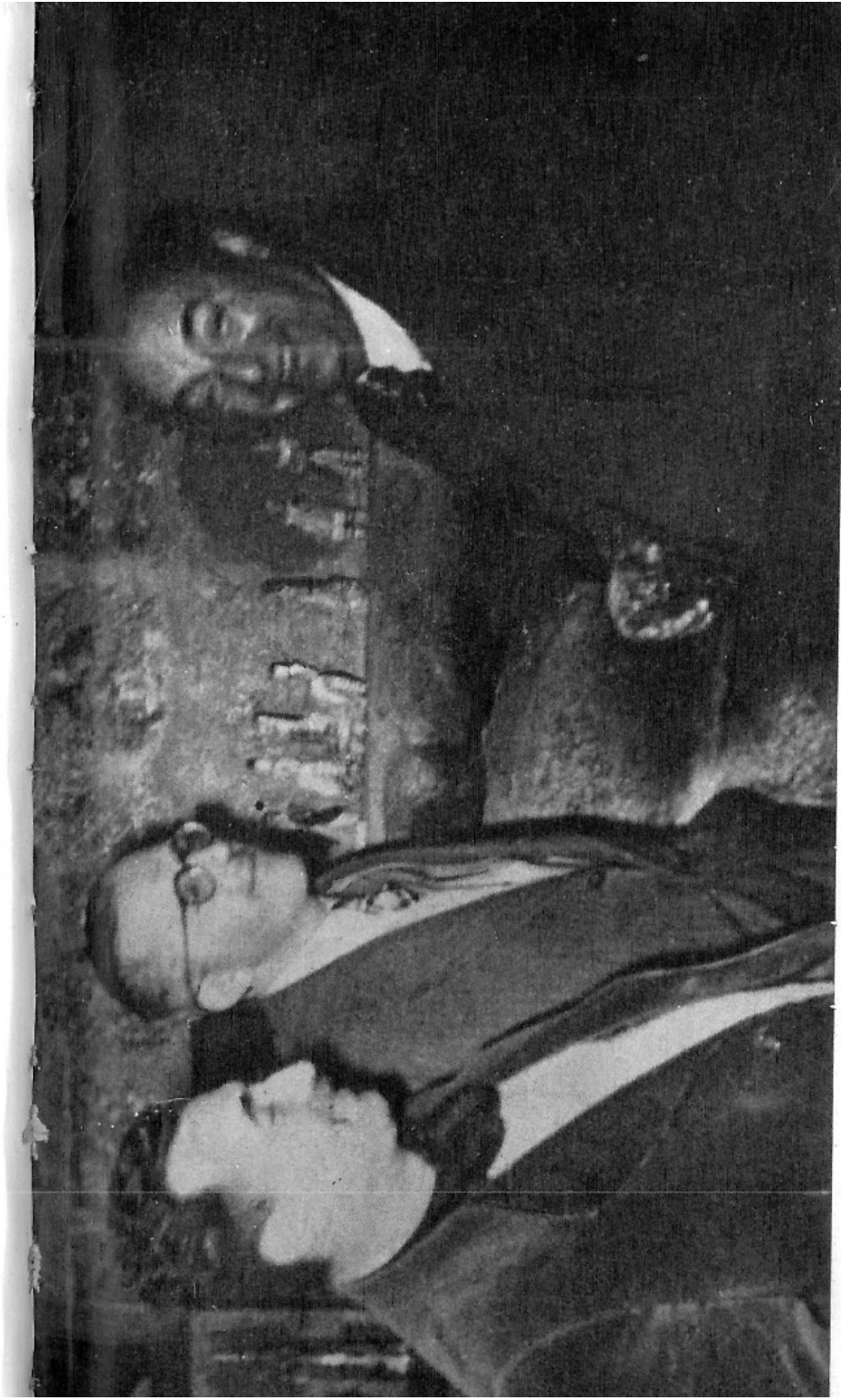

▲ Никола Фурнаджиев, Димитър Димов и Пабло Неруда в Чили

◀ Сцена от пиесата «Почивка в Арко Ирис»,
постановка на Народния театър

Димитър Димов и Пабло Неруда в Чили

▲ Ж. Амаду, Димитър Димов и Пабло Неруда във вилата на Пабло Неруда
▼ Димитър Димов и дъщеря му Сибил Димова

И н е с. Защото капитанът не е нито подлец, нито стра-
хливец.

Себастиан. Нима да бъдеш разумен е подлост?

И н е с. Понякога да!... А той е неспособен за това.

Себастиан. Въпрос на убеждаване от ваша
страна!

И н е с *(гневно, ставайки отново от стола си)*. Какво
чи въобразявате?

Себастиан. Никой не е уверен повече от мене във
вашата почтеност, сеньора!... И ако добих смелост да ви
говоря, това се дължи само на дълбоката ми привързаност
към вас.

И н е с *(разколебана и по-скоро на себе си)*. Трябва да
помисля!

Себастиан. За съжаление не разполагате с време,
сеньора!...

И н е с. Какво значи това?

Себастиан *(тихо, като се оглежда предпазливо)*. Дългът ми към вас стои над всичко, сеньора!... И
той ме кара да ви разкрия една моя тайна, която може да
струва живота ми!... *(След късо колебание.)* Тази нощ
войските на каудильо ще атакуват републиканците по
целия сектор.

И н е с *(с тих ужас)*. Още тази нощ?

Себастиан. Да, сеньора!... Снощи получих
нареждане за бойна готовност по шифрованите предавания
на Радио Бургос.

И н е с *(глухо)*. И Арко Ирис ще бъде атакуван, та-
ка ли?

Себастиан. Почти сигурно, ако републиканското
командуване не изтегли баталиона другаде!... *(След
пауза.)* Но какво е вашето решение, сеньора?

И н е с *(мрачно)*. Ще го взема довечера.

Себастиан. Мислех, че не ще се поколебаете да го
вземете още сега.

И н е с *(гневно и властно)*. Не ви питам какво мисли-
те!... В Арко Ирис заповядвам аз, а не вашата фалан-
га!... *(Излиза през дясната галерия.)*

От дясната галерия влиза бързо Пилар.

П и л а р *(саркастично)*. Казах ли ви, че вие сте тъп
като маслинов дънер, дон Себастиан?... Не виждате ли,

че сеньората е изгубила ума си по този капитан? . . . А на всичко отгоре извършихте и глупостта да я предупредите за нападението! . . . Честна дума, не съм виждала по-несъобразителен водач във фалангата от вас! . . . Хм! . . . *(Стрелва го презрително с двете си ръце.)*

Себастиан *(объркан)*. Може би ще реши това, което предложих.

Пилар. А-а! . . . Надявайте се!

Себастиан *(заразен от тревогата ѝ)*. Глупачка, която продава родината си на червените за една любовна нощ! . . . *(Почва да се разхожда по сцената.)*

Пилар *(наслаждава се на тревогата му)*. Всичко това прилича много на легендата за Абен Хамет и доня Бланка де Кастиля?

Себастиан *(без да слуша)*. Какво? . . . *(Спира се и я гледа сърдито.)*

Пилар. Между една католичка и един безверник пламва любов!

Себастиан *(гневно)*. Ако ти завъртя една плесница, ще се намериш с твоите легенди хей там! . . . *(Посочва ѝ другия край на сцената.)*

Пилар *(обидено)*. Да не съм ви съпруга, сеньор?

Себастиан *(насочва гнева си към нея)*. Не можа да се справиш с един нищо и никакъв червен капитан, а го остави да прави със сеньората, каквото си иска.

Пилар. Сеньората да не е малолетна?

Себастиан *(все тъй разгневен)*. Последната уличница от Триана би действувала по-умело от тебе! . . . *(Почва отново да се разхожда.)*

Пилар *(с очевидно желание да се забавлява)*. Успокойте се, дон Себастиан! . . . Защо трябва да се боим от любовното питие на Тристан и Изолда? . . . Нека капитанът и сеньората го изпият до дъно! . . . Може би в последния момент, изправен пред смъртта, Тристан ще види кораба с белите платна на Изолда, която идва да го спаси! . . .

Себастиан *(на себе си, без да я слуша)*. Разчитай на жени, за да се разкаеш десет пъти след това *(Излиза гневно през дясната галерия.)*

От дясната галерия влиза Инес.

Инес *(сухо и строго)*. Пилар! . . . Тебе търсех!

Пилар. Заповядайте, доня Инес?

Инес. Ще набереш ли карамфили за масата, или аз трябва да направя това?

Пилар *(дръзко учудена)*. Кога сте вършили някаква къщна работа, сеньора? . . . Дори брането на карамфили лежи върху моите ръце.

Пауза, през която Инес я поглежда с досада, без да отговори.

Пилар *(иронично)*. Какви карамфили ще заповяда да набера за капитана, сеньора? Бели или червени?

Инес *(избухва)*. Бели! . . . Червените предлагат само уличните жени на Севиля!

Пилар *(приема сражението охотно)*. Не ругайте уличните жени, сеньора! . . . Бог ги е създал, за да пазят от мъжете целомъдрието на почтените! . . . Какво щяхте да правите без мене, ако капитанът бе грозен и стар като Морено?

Инес *(вън от себе си)*. Докога ще изкупувам престъплението, което баща ми извърши над тебе?

Пилар *(иронично и снизходително)*. О, моля ви! . . . Не се тревожете от това престъпление! . . . Сто пъти съм ви казвала, че аз съм благодарна на вашия баща! . . . Ако той не ме беше изпратил да следвам балетната школа в Севиля, щях да си остана завинаги окаяна и неграмотна селянка.

Инес *(разкайва, че е приела разговора)*. Аз се разбунтувах срещу моя свят именно заради селяните!

Пилар *(заядливо)*. А каква полза от това? . . .

Инес *(гневно)*. Не съм се върнала още при тях! . . . Ще търся истината, докато я намеря! . . . Трябва да я намериш и ти!

Пилар *(саркастично)*. О-о-о! . . . Изглежда, че капитанът е почнал да работи идеологично над вас! . . . Еволюирате, както се казва, от анархизъм към комунизъм! . . . Рицарят на печалния образ се готви за нов поход! . . . И аз, бедният Санчо, трябва да тръгна отново след него! . . . Така ли? . . . *(Злъчно, почти с омраза.)* Не! . . . Не, сеньор Тристе Фигура! . . . Омръзнаха ми авантюрите ви! . . . Санчовците са уморени.

Инес *(гневно)*. Лакенте и проститутките са уморени! . . . Санчовците се бият за републиката!

Пилар *(злобно, но без да се гневи)*. Значи, да измрат до един за републиката! . . . Така ли?

Инес. Сто пъти по-достойно за тях!

Пилар. Колко жалки същества сме ние, жените, доня Инес!... Любовта ни превръща в тесто, от което мъжете могат да правят, каквото си искат!... А не е ли по-добре да заповядваме ние, вместо те на нас.

Инес (уморено). Махни се!

Пилар (с патос и злъч). Накарайте капитана да предаде Арко Ирис без бой!... Това е подвигът, който трябва да извършите, за да не бъдете така жалка и безпомощна поне в любовта си!... (Излиза бързо през желязната врата в парка.)

Инес опира ръка в челото си и остава така няколко мига, след това с бавни крачки излиза през дясната галерия. През желязната врата, идейки от парка, влизат Естанислао и Алварес.

Алварес (обръща се и гледа към парка). Много ми харесва Пилар, другарю капитан!

Естанислао (разсеяно). Ухажвай я!

Алварес. Испанките са романтични жени!... За да им обърнеш внимание, трябва да бъдеш монах, теоретик или анархист!

Естанислао (гледа към дясната галерия и очевидно чака появата на Инес). Но слушал съм, че това са най-верните съпруги в света.

Алварес. О, да!... Но ревността им може да скъси живота ви наполовина.

Естанислао. Ти женен ли си, Алварес?

Алварес. Питате ме втори път!... Слава богу, не съм.

Естанислао. Погледни къде отива Пилар!... (Сяда на един стол до масата.)

Алварес отива при желязната врата, поглежда през нея в парка и се връща.

Алварес. Пасторална картина!... Бере карамфили.

Естанислао. Наблюдавай я и не допускай да се мотае между войниците.

Алварес. А разрешавате ли да спя служебно с нея?

Естанислао (разсеяно). Да!... Само че... не

бъди груб!... (Пали цигара.) В това момиче има някакво странно достойнство.

Алварес. Всички испански кокотки са пълни с достойнство!... Това са нашите «махи» от времето на Гойя, които мъжете са уважавали често повече от съпругите си.

Естанислао (поглежда часовника си). Защо се бави още Беналкасар?

Алварес. Защото най-любимото нещо в нашите щабове е безполезният разговор.

Естанислао. Искам да му разкажа по-скоро историята с Морено.

Алварес. Мисля, че е по-добре да не му казвате нищо.

Естанислао. От партията не трябва да се крие нищо, Алварес!

Алварес. Та какво лошо сте извършили?

Естанислао. Морено е обществена личност и аз нямам право да укривам смъртта му по лична преценка.

Алварес. Личните решения са понякога най-разумните!... Спестяват шума от дърдоренето.

Естанислао (замислено). Не ги обичам!... Винаги съм бил против тях.

Алварес. Това ми се струва необяснимо за толкова умен и волеви човек като вас!... (След пауза.) Но ако кажете на Беналкасар, ще събъркате!... Няма да ви разбере!... Той е честен като Сократ и фанатик като Лойола.

Естанислао. Греша, Алварес!... Той е най-добрият комисар, с когото съм работил. В дъното на душата си той е романтик и фантаст като нас.

Алварес. Ще вдигне олелия до бога!

Естанислао. Това ще бъде пак от порив към чистотата в поведението на комуниста.

Алварес. Тази чистота взе да ми става досадна!... Кара ме да се преструвам, а това ме ядосва!... (Приближава се до масата и гледа приборите.) О-хо!... Тук се приготвява нещо!

Естанислао. Да!... Ще закусим заедно с домакинята!

Алварес (саркастично). А взехте ли разрешение от Беналкасар?... Може да ни поквари!... (Взема една чашка от масата и почва да я разглежда.) Това е ужасно скъп и старинен сервиз!... Твърде е възможно в него да

са пили кафе любовникът на кралица Мария-Кристина, дон Мануел Годой или граф-херцог Оливарес, който е превръщал олтарите в брачно легло, за да роди безплодната му съпруга дете! . . . Просто съм отвикнал да гледам интересни и красиви неща! . . . *(Оставя чашката и се обръща към Естанислао.)* Заповядах на готвача да реквизира две миурски телета, които след няколко години биха загинали славно на арената! . . . А сержант Ибаньес подозира в избите тарагонско вино! . . .

Естанислао *(сухо)*. Вчера се разбрахме на тази тема, Алварес! . . . Никакво вино!

Алварес. Днес не се чува артилерийска стрелба.

Естанислао. Утре ще я чуем положително.

През железната врата, идейки от парка, влиза бавно Беналкасар с пелерина, пистолет на пояса и чанта през рамо.

Беналкасар *(унило)*. Добро утро, момчета! . . . *(Поздравява с вдигнат юмрук.)*

Естанислао. Здравейте, Беналкасар! . . . Какво правихте цяла нощ в града?

Беналкасар *(мрачно)*. Пяхме псалми в щаба за погребението на още една републиканска бригада! . . . *(Хвърля бавно пелерината и чантата си върху един стол и сядат на друг.)*

Естанислао *(с равен глас, сякаш не се е случило нищо особено)*. Значи, наистина сме обградени?

Беналкасар *(след дълга пауза, през която пали цигара)*. Да!

Алварес. Подозирах, че това ще стане още докато се биехме при Посо Верде! . . . *(Избухва изведнъж към Беналкасар.)* А какво правите вие, политическите комисари? . . . Спите ли?

Беналкасар *(избухва на свой ред)*. Да! . . . Спим и сънуваме като тебе само жени! . . . *(След пауза, към Естанислао.)* В последните заповеди на генерал Алвареда се установи явно предателство! . . . Комисарят на армията, който пристигна снощи с извънредни пълномощия, заповяда арестуването му и назначи на негово място полковник Москера.

Алварес *(саркастично)*. Политическите комисари и франкистките агенти играят в нашите щабове на криеница?

Беналкасар *(сухо)*. Тази сутрин генерал Алвареда бе арестуван, момче!

Естанислао. Какви заповеди носите за нашия щаб, Беналкасар?

Беналкасар. Ще отбраняваме Арко Ирис, докато бригадата прави опит да си пробие път към шосето за Валенция.

Алварес. Значи, се превръщаме в пожертвуван ариергард! . . . *(Горчиво.)* Ето смисъла на нашето оттегляне в Арко Ирис!

Беналкасар. Това е, момчета! . . . Да ви окуражавам е излишно, а да ви утешавам — смешно! . . .

Пауза, през която тримата мълчат.

Естанислао *(бодро)*. Алварес! . . . Не забеляваш ли, че другарят Беналкасар е подстригал брадата си по-елегантно от последния път?

Алварес *(мрачно)*. Не обичам бради. Напомнят ми за светиите.

Беналкасар *(към Алварес)*. Аз съм свършил йезуитска семинария, а от нея човек може да излезе както светия, така и политически комисар.

Алварес *(сухо)*. Зная! . . . Съединявате добродетелите им в едно.

Беналкасар *(без гняв към Естанислао)*. Капитан Браво! . . . Не намирате ли, че това момче става понякога дръзко?

Естанислао. Ако не беше дръзко, нямаше да се запише доброволец в Петия полк.

Беналкасар. Единственото му качество!

Естанислао. В момента достатъчно, Беналкасар!

Беналкасар *(гледа с добродушен упрек Алварес, след това му поднася цигарите си)*. Вземи! . . . Това е «Честерфилд».

Алварес *(церемониално)*. Благодаря, другарю комисар! . . . *(Взема цигара.)*

Беналкасар *(гледа приборите върху масата)*. Какво е това? . . . *(Намръщва се леко.)* Пак ли авантюри с леки жени?

Пауза, през която Беналкасар ги гледа подозрително.

Естанислао. Да, Беналкасар!... Тук има две прекрасни жени!... Каго хурните на аллаха, които утешават след боя мюсюлманските души.

Беналкасар. *(саркастично след пауза, през която поглежда отново приборите)*. Доколкото разбирам, те имат намерение да ви утешават преди боя.

Алварес. Защо да им отказваме?

Беналкасар. *(иронично)*. Едната е май на четирidesет години!

Естанислао. Откога почнахте да се отегчавате от възрастта на жените, Беналкасар?

Беналкасар. *(опитва се да бъде снизходителен)*. Разбирам ви напълно, момчета!... Но за нещастие вие сте попаднали в харема на Морено, който е свърталище на негодници!... *(Рязко)*. Една аристократка, една севилска танцьорка и един агроном, който ги пази като евнух, нали?

Естанислао. Вие сте научили вече подробности?

Беналкасар. Разузнаването от щаба ги подозира в шпионаж, но не смее да им направи нищо!... И тримата са под закрилата на личната гвардия на Морено.

Естанислао. Ние изпратихме снощи тази гвардия на фронта.

Беналкасар. Какво?... *(Изправя се поразен)*.

Алварес. Да!... Капитан Браво направи точно това.

Беналкасар. *(към Естанислао)*. Как успяхте?

Алварес. Само с няколко думи!... Изглежда, че комунистическата истина е най-силна, когато се казва без украшения.

Беналкасар гледа удивено Естанислао, който се усмихва леко. От дясната галерия влиза Себастиан със счетоводни книги под мишница и тръгва към желязната врата.

Беналкасар. *(бързо към Алварес)*. Кой е този човек?

Алварес. *(насмешливо)*. Евнухът!

Беналкасар. Искам да поговоря с него!... *(Властно, към Себастиан)*. Хей, приятелю!... Вие там... с тефтера под мишницата!... Елате веднага при нас!

Себастиан оставя книгите до една колона и се приближава уплашено към масата.

Себастиан. Благородни сеньори?... Ваш покорен слуга!... *(Покланя се смутено)*.

Беналкасар. Не сме благородни сеньори, а републикански другари!... И в името на всички календарни светни не желаем да ни бъдеш слуга!

Пауза, през която Себастиан избърсва с кърпа потта от челото си.

Себастиан. *(идва малко на себе си)*. Това са обръщения, с които съм свикнал, сеньор!... Ако ви нарека другари, рискувам да унижа с раболепие своята откровеност пред вас.

Беналкасар. *(весело)*. Правилно потърсихте опора в откровеността, братко!... Веднага познавам, че сте свършили йезуитски колеж.

Себастиан. *(възстановява напълно достойнството си)*. По какво познахте, сеньор?... *(Усмихва се с известна снизходителност)*.

Беналкасар. По речта ви, която се точи тихо и гладко като струя зехтин!... Но не се безпокойте от това, братко!... В Испания човек не може да свърши друго училище освен йезуитско!... Господ е надарил йезуитите с таланта да възпитават.

Себастиан. *(с достойнството на човек, който схваща иронията, но желае да остане обективен)*. Като изключим големите им недостатъци в други отношения, те са наистина големи педагози, сеньор!...

Беналкасар. Кой може да оспори това?... Дори витлеемския младенец, ако попадне в ръцете им, те биха могли да го превърнат в дявол!

Себастиан. Как трябва да разбирам думите ви, сеньор?

Беналкасар. В духа на двойния смисъл, който крият всички човешки слова, братко!... Аз съм свършил също йезуитско училище. И то не светски колеж, а духовна семинария, която тренира духа да се катери по стръмната стълба на черковната йерархия.

Себастиан. *(сухо)*. Много се радвам, сеньор!

Беналкасар. И аз също, братко!... Седнете!... *(Посочва му стол)*.

Себастиан сяда като вдървен на края на стола.

Себастиан (*след пауза*). С какво мога да ви бъда полезен, сеньор?

Беналкасар. Любопитството ми е напълно човешко и няма никакво отношение към вашите политически убеждения. . . Интересува ме просто, как вашата бивша господарка доня Инес Монтеро премина от бляскавата феодална среда в суровото лоно на безвластието?

Себастиан (*въздъхва с известно облекчение*). Това е дълга история, сеньор!

Беналкасар. Разкажете ни я, ако обичате, без да забравяте логиката на истината и отделяйки съществено от маловажното, както са ни научили нашите отци йезуити!

Себастиан (*след пауза, през която мисли напрегнато*). Струва ми се, че е уместно да се спра само върху два фактора за това преминаване: единия — икономически, а другия — психологически. Добре е да ги разгледам заедно. Разрешавате ли?

Беналкасар. Отлично, братко! . . . Вие се приближавате удивително към нашия исторически материализъм.

Себастиан (*с достойнство*). Иронизирате ли, сеньор?

Беналкасар. Не, братко! . . . Казвам самата истина! . . . Говорете, прочее!

Себастиан. Арко Ирис беше едно напълно ипотекирано и разорено имение, сеньор! . . .

Беналкасар (*насърчително*). Да?

Себастиан. Две трети от доходите му се поглъщаха за погасяването и лихвите на огромната ипотека, а останалата част се прахосваше от дон Луис — бог да прости греховете му — в Монте Карло или нощните клубове на Мадрид. Доня Инес и майка ѝ — покойната доня Асунсион — водеха мизерен за тяхното обществено положение живот.

Беналкасар. Изглежда, че бедността не оставя на мира дори испанските благородници.

Себастиан. Относително казано, това е самата истина, сеньор! . . . Доня Инес и майка ѝ не можеха да се покажат с нужния блясък дори на такова обикновено тържество, каквото е великденският бой с бикове в Севиля.

Всичко това огорчаваше много доня Инес. Тя намрази своята среда, стана саможива, губеше се по цели часове да язди сама из пустеещите земи на имението. . . А тъкмо тогава, сеньори. . . по нашите места се появи дон Хулиан Морено, преследван и търсен под дърво и камък от цивилната гвардия.

Беналкасар. И тя му даде подслон, нали?

Себастиан. Да, сеньор!

Беналкасар (*хитро усмихнат, към Естанислао*). Едно малко уточнение: всичко това през последните дни на диктатурата на Примо де Ривера! . . . (*Отново към Себастиан*.) А как ще си обясните, братко, това странно разбирателство между оскърбената аристокрация и свирепото безвластие?

Себастиан. Чрез диалектиката, сеньор! . . . Когато двама души се разбунтуват срещу трети, те стават съюзници независимо от различията помежду си.

Беналкасар. Ах, братко! . . . Вие ме смайвате!

Естанислао (*саркастично, към Беналкасар*). Възразете му, Беналкасар!

Беналкасар. Честна дума, не мога! . . . Но това не ще попречи да прибавя за дружбата между доня Инес и Морено още един мотив! . . . (*Към Себастиан*.) Тя му стана любовница нали, братко?

Себастиан. Сеньор! . . . Вероятно не ще ви хареса, че аз съм религиозен! . . . Но кълна се в Макаренската Богородица, че доня Инес не е била никога любовница на Морено! . . . Това е долна клевета. . . Морено е почти шестдесетгодишен. . . нисък, дебел, червенкос! . . . Прилича на лоена топка.

Беналкасар. Какво от това?

Себастиан. Разликата между доня Инес и Морено е, както слънцето на небето и тинята на Гуадалкивир.

Беналкасар. И вие смятате, че той е оставил вашата господарка непокътната?

Себастиан. Много пъти съм си задавал именно този въпрос! . . . Допускам, че я е пожелавал, но изпитвам пълна сигурност, че тя не му е позволила да докосне с пръст дори края на роклята ѝ.

Беналкасар. Върху какво се гради вашата сигурност?

Себастиан. Това е нещо, което бихте усетили, ако видите доня Инес, сеньор.

Беналкасар. Възхитен съм от вярата ви в жените, братко!... Вие сте чист романтик.

Себастиан. Говоря само за доня Инес, сеньор.

Беналкасар. Бог да ви пази от лукавствата на любовта, братко!... Благодаря за разговора!... Не искам да злоупотребявам повече с времето ви.

Себастиан *(изправя се с облекчение)*. Сеньори!... *(Покланя се, след това взема счетоводните книги и излиза през желязната врата в парка.)*

Беналкасар *(след пауза към Естанислао и Алварес)*. Е?... Какво мислите?

Естанислао *(сухо)*. Никога не предполагах, че разговорът между двама йезуитски възпитаници може да бъде толкова скучен!... Дори когато единият е фалангист, а другият — политически комисар.

Беналкасар *(леко обиден)*. Съжалявам, ако ви отегчих, но този хитрец е разправил същата версия и на майора от разузнаването в щаба. Искан да я чуете и вие.

Естанислао *(сухо)*. А защо е необходимо да се поучаваме от версии, вместо да разсъждаваме върху факти?

Беналкасар. Защото тази жена е опитна хетера, готова на всичко.

Естанислао *(спокойно)*. Не, не е!... Но даже и да беше, какво от това?... *(Усмихва се.)*

Беналкасар *(след пауза, през която размисля)*. Всъщност... така е, дявол да го вземе!... Може би сте прав!... *(Разсмява се горчиво.)* Утре вечер ще гнием в пръстта, а аз съм седнал да ви чета морал.

Алварес. Ако бяхте станали свещеник, другарю комисар, енорията щеше да пропищи от вас.

Беналкасар *(след пауза, без да обръща внимание на Алварес)*. Между другото забравих да ви кажа, че Морено е изчезнал някъде!... В щаба предполагат, че забягнал с чужда валута в чужбина.

Естанислао. Не, Беналкасар!... Морено не е забягнал в чужбина!... Той е убит вчера сутринта и трупът му лежи горе!... *(Посочва към втория етаж на къщата.)*

Беналкасар *(скача като ужилен от стола си)*. А?... Какво?... *(След пауза, със съмнение.)* Не!... Вие се шегувате с мене!...

Естанислао. Сега обстоятелствата не позволяват да се шегуваме, Беналкасар!

Беналкасар *(възбудено)*. Карабма!... А кой го е убил?... Вие ли?... Да не се е опитал да ви арестува?... *(Хваща се за главата.)* Господи!... Как ще ви оправдавам сега?

Естанислао. Не бързайте, Беналкасар!... Убила го е Инес Монтеро, за която мислите, че е негова любовница.

Беналкасар *(все още недоумяващ)*. Инес Монтеро?... Убила го е тя?

Естанислао. Да!... При опит да я изнасил.

Беналкасар *(след пауза, с неочакван гняв)*. А защо ми казвате всичко това едва сега?

Естанислао. Вие дойдохте преди малко, Беналкасар!

Беналкасар *(внезапно загрижен)*. Но това е политическо убийство от страна на реакцията! *(Свик към Алварес.)* Алварес!... Арестувайте веднага всички!... Аристократката най-напред!... Тази развратница трябва да бъде предадена на анархистите.

Алварес. Анархистите ще я застрелят веднага.

Беналкасар *(гневно)*. Какво ме интересува?... Сега не е време да мислим за това.

Естанислао. Трябва да ви интересува, Беналкасар!... Ние не можем да оставим честните републиканци, макар и анархисти, да се избиват помежду си!... Те са наши съюзници.

Беналкасар *(с изненада и гняв)*. Вие наричате Инес Монтеро републиканка!... Честна... при това?

Естанислао. Да, Беналкасар!... Инес Монтеро е честна жена.

Беналкасар *(с нарастващ гняв)*. Сериозно ли говорите, капитан Браво?... Да не сте спали вече с нея?... *(Саркастично.)* Бих я оставил на ваше разположение още една вечер, но обстоятелствата налагат.

Естанислао. Не говорете грубости, Беналкасар! Най-простият човешки дълг ни налага да защитим живота на тази жена.

Беналкасар. Вие превръщате човешкия дълг в абстрактен хуманизъм.

Естанислао. Абстрактното и конкретното са да-

дени в живота като единство!... Не ви ли е известно това?

Беналкасар. А вие ги съединявате произволно, за да спасите живота на една жена от аристокрацията.

Естанислао. Тази жена се е разбунтувала срещу своята класа.

Беналкасар. За да заблуждава наивници като вас.

Естанислао. Вие се заблуждавате, Беналкасар!... Инес Монтеро може да стане наша съюзница.

Беналкасар (иронично). Кога?... След нашето поражение ли?

Естанислао. Да, след нашето поражение, Беналкасар!... Тогава испанските комунисти ще имат най-голяма нужда от съюзници.

Беналкасар (гневно към Алварес). Какво чакате?... Заповядах ви да арестувате Инес Монтеро!

Естанислао (застава пред Беналкасар). Аз се противопоставям на това арестуване!

Беналкасар. Вие?

Естанислао. Да!

Беналкасар. А кой сте вие?

Естанислао. Не знаете ли?

Беналкасар (с гневен вик). Зная!... Един авантюрист, дошъл в страната ни, за да прикрие своите грешки към партията!

Естанислао (след пауза, горчиво и тихо). Откъде научихте това, Беналкасар?

Беналкасар. От всичко, което се говори за вас!... И друг път под маската на хуманизма и партийния билет сте бранили хора, обвинени в предателство.

Естанислао (високо и гневно). Да, Беналкасар!... Бранил съм честни комунисти, обвинени несправедливо!... Не съм се съгласявал малодушно с доносите на клеветата!... И продължавам да мисля, че съм постъпвал правилно.

Беналкасар. Как се осмелявате да ми говорите така?

Естанислао. Нима е престъпление да кажа какво мисля пред партийен другар като вас?

Пауза, през която Беналкасар го гледа със смесен израз на гняв,

смайване и обърканост. Естанислао издържа погледа му докрай.

Беналкасар (хрипливо). Капитан Браво!... Вие сте били наистина враг!

Алварес. Задето се бие от три години срещу Франко ли?

Беналкасар (с гневен вик). Лейтенант Алварес!... Арестувайте веднага този чужденец!

Алварес. Отказвам да направя това!

Беналкасар. Отказвате?... (Поставя ръка върху дръжката на пистолета си.)

Алварес. Срам ме е да арестувам комунист, с когото съм стоял пред смъртта при Мадрид, Теруел и Гуадалахара.

Беналкасар (вън от себе си). Алварес!... (Измъква пистолета си.)

Естанислао (спокойно). Заповядвам ви да се подчините веднага на партията, Алварес!... (Към Беналкасар). Беналкасар!... (Отпаса ремъка с пистолета си и го премества върху рамото на Беналкасар.) Повикайте мотоциклетисти да ме откарат в щаба!...

Пауза, през която Беналкасар стои поразен.

Алварес. Другарю комисар!... Вие не сте комунист от Пети полк!... Вие сте обезумял фанатик от йезуитската семинария!... (Отпаса ремъка с пистолета си и го поставя в краката на Беналкасар.)

Пауза, през която Беналкасар остава още няколко мига в същата поза, след това поставя полека на земята ремъка с пистолета на Естанислао и сяда разстроен на един стол до масата, като диша тежко. Естанислао отива бавно при него и поставя ръката си върху рамото му.

Естанислао. Беналкасар!... Има трудни моменти, в които партията не само ни позволява, но даже ни заповядва да слушаме съвестта си!... Арестувайте ни, ако мислите, че можем да допуснем предателство!... Но чуйте и гласа на съвестта си, ако не сте уверен в това!...

Беналкасар. Какво искате от мене?

Естанислао. Не моля за нищо, Беналкасар!...

Беналкасар (изправя се внезапно). Приберете

оръжията си!... (Гледа няколко мига в лицата им и излиза през желязната врата.)

Естанислао и Алварес вземат от земята ремъците с пистолетите си и ги опасват отново на себе си.

Алварес. Казах ли ви?... Това е нашият Беналкасар!

Естанислао. Трябва да поговоря още малко с него!... (Излиза бързо след Беналкасар.)

Алварес тръгва през лявата галерия към стаята си. През желязната врата, идейки от парка, влиза Пилар с букет карамфили, които поставя на масата в една ваза. Алварес се спира и я гледа усмихнато. Пилар изважда един червен карамфил от букета и почва да го нагласява в косата си, без да забелязва Алварес.

Алварес (високо). Пилар!... (Тръгва бързо към нея.)

Пилар (стрясва се). Ах, сеньор!... Уплашихте ме!... Вие сигурно сте бискаец!

Алварес. А защо не от Авила де лос кабалъерос, където се раждат най-чисти кастилци?... (Прави безцеремонно опит да я прегърне.)

Пилар (отскубва се ловко). Чакайте малко!... (Продължава да нагласява карамфила в косата си.) Само в Андалузия мъжете умеят да ухажват жени!

Алварес. Но аз нямам време да пея серенади като тукашните контета, Пилар!... Дай ми червения карамфил от косата си!... (Посяга да го вземе.)

Пилар (отблъсква ръката му). Не мога да ви го дам, сеньор!... Андалузките момичета дават този карамфил само на мъжа, когото обичат!... Макар че циганката Педрина, която ни научи да танцуваме, ни препоръчваше да го даваме на всеки мъж, който ни ухажва.

Алварес. Я гледай!... Защо пък на всеки?

Пилар. Защото това предпазва от среща с истинската любов.

Алварес. А защо да бягаме от истинската любов?

Пилар. Педрина казваше, че истинската любов е много страшна!... Зад нея винаги невидимо крачи смъртта.

Алварес (заинтересувано). А по какво можем да различим истинската любов от неистинската?

Пилар. Неистинската е като бенгалски огън, сеньор!... Блясва ярко и ослепително, но след това в очите ти нахлува мрак, досада и безразличие. А истинската е като жарава, покрита с пепел!... Не се забелязва.

Алварес. Ти можеш да удавиш човека с думите си.

Пилар. Да, сеньор!... Аз съм като язовир!... Отприщат ли ме, спасявай се!

Алварес. Пилар!... Знаеш ли, че тези глупави истории за любов и смърт са измислени, за да скрият две жестоки неща: бедността и неравенството, които разкъсват сърцата на испанците.

Пилар. Винаги ли, когато разговаряте за любов, не забравяте и политиката, сеньор?

Алварес. Винаги, Пилар!... За мене войната, политиката и любовта се сливат в едно!... Но нашият политически комисар не може да разбере това.

Пилар. Сега вие заплашвате да ме удавите с думи.

Алварес. Пилар!... Думите на испански са като рояк от пъстри и красиви пеперуди, които летят около върха на сабята или дулото на пистолета му.

Пилар. За да скрият сабята или пистолета му!... (Усмихва се.) Нали, сеньор!... Хайде да не приказваме олкова!

Алварес (развълнувано). Добре, Пилар!... Но тази вечер искам да потанцувам с тебе в града!... Ще дойдеш ли?... (Прегръща я отново.)

Пилар (насмешливо и равнодушно, без да го отблъсква). Добре, сеньор!

Алварес. Но пак те моля да ми дадеш преди това карамфила си!

Пилар. Не!... Този карамфил няма да ви дам никога!

Алварес (тъжно, с копнеж). Но аз искам само него!... И може би нищо друго, Пилар!

Пилар. Колко много пеперуди се разлетяха около вас!... (Отблъсква го полека.) Пуснете ме!... Идва някой!

Алварес я пуска и влиза през лявата галерия в стаята си. От дясната галерия влиза Себастиан.

Себастиан (*намръщено*). Защо не му даваш карамфила си?

Пилар. Мога да разполагам поне с карамфила в косата си.

Себастиан. Какво искаше да му покажеш с това?

Пилар (*сърдито*). Ставате като дребнава свекърва, дон Себастиан!... Във всяка работа човек трябва да вложи малко изкуство.

Себастиан (*мрачно*). Довечера той трябва да бъде отстранен оттук!... Или да бъде пиян!... Разбираш ли, мъртвешки пиян!... (*Тръгва към дясната галерия.*)

Пилар (*с досада към него*). Ако дойде баща ми, внимавайте да не направи скандал!

Себастиан излиза през дясната галерия. През желязната врата, идейки от парка, влизат бавно Естанислао и Беналкасар. Пилар почва да нарежда карамфилите във вазата.

Пилар (*звънливо*). Сеньорите ще закусят с доня Инес, нали?

Естанислао. Да, Пилар!... Другарят комисар ще закуси заедно с нас.

Пилар. Ще съобщя на сеньората!... (*Разглежда любопитно Беналкасар.*)

Беналкасар (*към Пилар*). Защо ме разглеждаш така?

Пилар. Имате красива брада!... (*Излиза бързо през дясната галерия.*)

Беналкасар. Това ли е севилската танцьорка? Естанислао. Да, това е!... Красива като Богородица на Мурильо, нали?

Беналкасар. Ако беше грозна, фалангистите нямаше да я завербуват за разузнаването си!... Защо я оставяте да се движи свободно?

Естанислао. Не е ли по-опасно, ако я затвора с някой часови?

Беналкасар. Е, да!... Часовият може да вземе пример от командирите си!

От лявата галерия излиза Алварес. Той се спира и гледа учудено Беналкасар.

Алварес (*весело*). Монте почитания, другарю комисар!...

Беналкасар (*надменно и все още с нотки на гняв в гласа си*). Реших да видя вашите шафрантии!... Ако се върнем повторно, сигурно няма да ги заварим тук!... Ще избягат при франкистите.

Алварес (*замислено*). Боя се, че няма да се върнем, другарю комисар!

Беналкасар (*иронично*). Тъй ли?... Защо?

Алварес. Защото изобщо няма да излезем оттук!

Беналкасар (*саркастично*). Забравих, че любовниците треперят винаги за живота си.

Алварес. Напротив!... Бият се по-добре!... Донжуаните са отлични дуелисти!... Не ви ли е известно това?

Беналкасар. Предпочитам офицерите в батальона ми да бъдат комунисти, а не донжуани.

Естанислао. Комунисти са, Беналкасар!... Но да ги обесим ли, ако харесат жена.

Беналкасар (*след пауза, през която гледа мрачно сервиза върху масата, след това обхваща с поглед целия двор*). Тук липсва само домоуправител!

От лявата галерия излиза Себастиан в бял смокинг и ръкавици, носейки поднос с чашки коняк.

Алварес (*весело*). Ето го!

Себастиан, пристъпвайки важно и тържествено, поднася коняка първо на Беналкасар, след това на Естанислао и Алварес.

Себастиан. Една чашка истински «Карлос кинто» идва добре преди сутрешното кафе!

Беналкасар (*с тиха и мрачна ирония към Себастиан*). Вие бяхте агроном, братко!... Нали?

Себастиан (*усмихва се с достойнство*). Да, сеньор!

Беналкасар. А защо изпълнявате функции на лакей?

Себастиан. Смятам, че това не ме унижава, сеньор!... (*Усмихва се снизходително на светското невежество у Беналкасар.*) Това изразява почитта, която доня Инес и аз изпитваме към вас!

Беналкасар *(гледа го втренчено)*. Благодаря, братко!

Пауза, през която Беналкасар, Естанислао и Алварес изпиват чашките си.

Себастиан *(след като изпива и своята чаша и оставя подноса върху масата)*. Сеньори!... *(Покланя се на тримата и излиза през дясната галерия.)*

Алварес *(към Беналкасар)*. Накарайте го да изпусне още една струя зехтин!... *(Разсмива се.)*

Беналкасар *(мрачно)*. Вие се смеете, а утре вечер този тип ще разстрелва пленените войници в упор!...

Алварес. Грешите, другарю комисар!... Нито един от войниците ни няма да се предаде на фашистите жив.

Беналкасар *(след пауза, през която навежда главата си и после я повдига внезапно)*. На колко години си, Алварес?

Алварес. На двадесет и четири.

Беналкасар. А вие, капитан Браво?

Естанислао. На тридесет и осем.

Беналкасар *(почва да се разхожда бавно и замислено по сцената)*. А аз съм на четиридесет и шест!... Осем от тях прекарани в затворите на Примо де Ривера!... Малка разлика, но сякаш съм старец в сравнение с вас!... И често се питам дали недоволството ми от вас не се дължи на това, че не мога да разбера хумора... безгрижието... лудешката смелост... всички тия дарове на младостта, от която, изглежда, съм отвикнал през време на войната и стоенето си в затвора.

Алварес. Не, татко Беналкасар!... Не сте отвикнали поне от хумора и смелостта си!... И затова ви обичаме.

Беналкасар *(спира се някак тъжно и учудено)*. Обичате ли ме?

Естанислао. Разбира се, Беналкасар!... Нима не вярвате в това?

Беналкасар *(почва отново да се разхожда)*. Красива и буйна арогантност на младостта, която бе потисната завинаги у мене в режима на йезуитската семинария!... Революционна романтика, която бе немислима в суровата нищета на миньорите в моята родна Астурия!...

(Тихо и тъжно.) Това е, което притежавате вие, а липсва у мене!... Това е, с което бих могъл да си обясня и сегашното ви поведение!... *(Развълнувано.)* Но понякога ми се струва, че в постъпките ви има нещо, което засяга дълбоко моя опит, моите понятия за дисциплина, моята отговорност пред партията!... Трябва или да го приема, или да насоча отново пистолета си в гърдите ви!...

Естанислао *(шеговито и малко тъжно)*. Приемете го, Беналкасар!... Лошо е да насочвате пистолет в гърдите на комунисти!... Особено когато сте уверен, че не са и не могат да бъдат предатели.

Беналкасар *(мрачно)*. Водим сурова борба!

Естанислао. Пистолетът е последното средство на комуниста в тази борба.

Беналкасар. Нямаме време да преценяваме всичко!... Не е по силите на един само човек.

Естанислао. Тъкмо затова трябва да преценяват всички, а не отделният човек.

Беналкасар *(спира се и гледа Естанислао в очите)*. Опасна теория, капитан Браво!

Естанислао *(усмивва се)*. Животът ще я превърне неизбежно в практика, Беналкасар!

Беналкасар. Не ви арестувах само защото утре ще бъдем изправени пред смъртта!

Естанислао. Хитрувате, Беналкасар!... На арестуването се противопоставя само съвестта ви на комунист и човек. Това е всичко.

Беналкасар *(раздразнено)*. Мълчете!... Щяхте да ме принудите да стрелям върху вас и после върху себе си.

Естанислао *(усмивва се)*. Видяхте ли до какво можеше да докара вашата практика?... Баталионът щеше да остане без офицери.

На желязната врата се показва отец Сантьяго. Той се спира нерешително и прави учтив поклон.

Отец Сантьяго. Добро утро, сеньори!...

Естанислао. Добро утро, отче!... Домакините търсите, нали?

Отец Сантьяго. Да, сеньор!... Свикнал съм от дълги години да започвам пастирската си работа между енориащите с посещение у сеньората.

Естанислао. Тогава седнете при нас!... Можем да прием заедно кафе.

Отец Сантияго. Боя се да не погледна на вашия разговор!... Ще почакам в парка. (Гледа с кратка и малко тревожна изненада Беналкасар.)

Беналкасар. Не се смущавайте от мене, отче!... Нека веднъж безбожният разум и католическата вяра да пият заедно кафе!... Седнете!... (Посочва му стол.)

Отец Сантияго. Благодаря, сеньор!... (Сяда на един стол до масата.) Свети Тома Аквински е казал, че разумът и вярата не са тъй враждебни, колкото изглеждат.

Беналкасар. Вашият епископ още ли не е обявил свети Тома Аквински за еретик?

Отец Сантияго. Не, сеньор!... Но епископът ще ме порицае, ако ме види да пия кафе с вас.

Беналкасар. А защо не ви порица, когато влязохте в либертарната комуна?

Отец Сантияго. Това е грях, за който ще бъде наказан направо от бога!... (Поклаща в тъжна усмивка главата си.)

От дясната галерия излиза Пилар, облечена в дълга, жълта рокля с волани, носейки китара и кастанети в ръцете си. Всички я поглеждат с изненада, но тя, без да се смущава от никого, продължава към желязната врата.

Беналкасар (високо към Пилар). Стой!...

Пилар (спира се в театрална поза, като поглежда Беналкасар през рамото си). Сеньор?

Беналкасар. Имаш ли кърпичка?

Пилар изважда кърпичката си и я разтърсва във въздуха с кокетна усмивка.

Тогава изтърви я да падне, а после се наведе да я вземеш, за да те разгледаме по-добре!

Пилар (пуска кърпичката си на земята и я взема с елегантно движение, като продължава да се усмихва). Така ли, сеньор?

Беналкасар. Благодаря, мила!... (Към отец Сантияго.) Отче!... Защо господ не прибере тази жена в манастир, а ѝ праща изпитания с анархистите?

Отец Сантияго. За да пречисти душата ѝ, сеньор!... Господ се радва повече на спасените грешници, отколкото на непорочните праведници.

Пилар (гневно към отец Сантияго). Да пукна, ако на вашата възраст можете да определите дали съм грешница, или праведница!...

Пилар тръгва сърдито към желязната врата, но Алварес я улавя.

Алварес. Къде отиваш?

Пилар. Да се упражнявам на чист въздух, сеньор!... Нали знаете, че съм танцьорка?

Алварес. А кой ще ти свири?

Пилар. Ще накарам някого от войниците ви.

Алварес. Дай китарата!... (Издърпва китарата от ръцете ѝ.) Няма нужда да търсиш друг!...

Алварес настройва китарата с няколко удара върху струните ѝ, след това почва да свири мелодия в такт на болеро. Мелодията заразява Пилар и тя почва да прави леки, танцуващи движения, които завършват със стремителен пирует и бурно изтракване на кастанетите ѝ. От дясната галерия излиза Инес. Когато я забелязва, Пилар спира танца си и Алварес престава да свири.

Инес (саркастично към Естанислао). Не подозирах, че републиканската армия е толкова весела!... (Поглежда строго и намръщено към Пилар.)

Естанислао (усмихва се). А защо предполагате, че трябва да бъде тъжна?... (Посочва Беналкасар.) Другарят Беналкасар!... Политически комисар в моя баталион!...

Инес (поглежда хладно Беналкасар). Бях забравила, че в републиканската армия има политически комисари! Беналкасар. Съжалявам, ако моето присъствие ви припомня това.

Инес (сухо). Не съм толкова изплашена, колкото предполагате!... (Гневно към Пилар.) Кой ти позволи тази комедия?

Пилар (сърдито). Това не е комедия, сеньора!... Аз трябва да поддържам техниката си.

Инес. А помисли ли кой ще сервира закуската?

Пилар. Дон Себастиан!... Той сам пожела да на-

прави това!... И облече летния си смокинг, вмирисан ужасно на нафталин.

И н е с. Попитайте ли дали това своеволие ще ми бъде приятно?

П и л а р *(гневно)*. Когато господарите се улисат в любов, слугите започват да своеволничат!...

И н е с *(след пауза, с усмивка към Беналкасар)*. Плодовете на демокрацията, другарю комисар!

Б е н а л к а с а р *(доволно)*. Не са толкова лоши!

Пилар дръпва сърдито китарата си от Алварес и тръгва бързо към железната врата, но се спира изведнъж. На железната врата брадясал и чорлав се появява Молинеро. Пилар го гледа като вкаменена, след това се обръща назад и поглежда с уплаха първо Инес, после Беналкасар.

И н е с *(с горчива и спокойна ирония)*. Това е баща ти, Пилар!... Не го ли познаваш?

П и л а р *(с тревожен вик, сякаш креци за помощ)*. Дон Себастиан!... Дон Себастиан!...

От дясната галерия излиза бързо Себастиан с бутилка коняк в ръка. Той показва бутилката на Молинеро и с нетърпелив жест го подканя да я вземе и влезе в къщата. Молинеро се приближава до него и грабва бързо бутилката, след това започва да оглежда мрачно и последователно присъстващите. Най-послед погледът му се спира върху Пилар.

М о л и н е р о *(умолително)*. Пилар!... *(Почва да хлипа тихо.)* Пилар!... *(Задавя се от плач.)*

О т е ц С а н т и я г о. Сеньори, трябва да ви предупредя!... Този нещастник е луд!... Гневът и умилението мъчат безредно болната му душа.

М о л и н е р о *(заплашително към отец Сантияго)*. Какво бръщолевиш, попе?

О т е ц С а н т и я г о. Нищо, братко!... Казвам само, че голямо нещастие постигна твоя живот, и моля бога да успокои душата ти.

М о л и н е р о *(отива при отец Сантияго)*. Плюя на твоя бог и на всички богородици и светии около него!... *(Дръпва широкополата шапка от главата на отец Сантияго и я хвърля на земята.)* Не те ли знам какъв беше на младини?... В черквата говореше да бъдем милостиви, а

в къщи раздаваше пари под лихва!... От амвона проповядваше на жените целомъдрие, а в изповедалнията галеше младите селянки по гърдите!... Учеше ни на християнска кротост, а благославяше ония, които ни грабеха и убиваха!... *(Разсвива се горчиво.)* Сега си почтен, знаей!... Старостта порази и твоето охранено тяло, а страхът ти от ада те кара да водиш живот на светец!... *(Съжалително.)* Жалко човече си ти, отче Сантияго!... *(След пауза, през която продължава да се смее.)* Какво!... Слушам, че си искал да жениш дъщеря ми за анархиста!... Вярно ли е това?... *(Иронично.)* Значи... искаш да я направиш съпруга на голям човек, а?... Да отива на великденския бой с бикове в каляска с лакей, а?... *(Задавя се от смях, след това съжалително.)* Е-е-е-ех, дърти лъжецо!... Затвори си очите, когато старият, парализиран развратник примамва момичето ми, а сега искаш да го венчаеш за анархиста!... *(Гневно и отривисто.)* Шмекери!... Шут!... Сводник в расо!...

С е б а с т и я н *(навежда се и подава шапката на отец Сантияго)*. Разрешете, сеньори!... С този човек е необходима строгост!... *(Улавя Молинеро за мишницата.)* Хайде!... Стига толкова!... Не отегчавай сеньорите с пиянските си брътвежи!... *(Опитва се да го тегли към дясната галерия.)*

М о л и н е р о *(съпротивява се гневно)*. Пусни ме, управителю!... Не съм разбойник или крадец да ме държиш така!... *(Отскубва се от ръката му.)* Изедник!... Преди крадеше от господарите, а сега от комуната!...

Б е н а л к а с а р. Пуснете го!

М о л и н е р о *(иронично учуден към Беналкасар)*. А вие какви сте, сеньори?... Франкисти?... Анархисти?... Комунисти?... Или пладнешки разбойници, дошли да смъкнат от гърба на селяка почернялата кожа, която е останала още върху гърба му!... *(Гневно.)* Плюя в лицето ви, каквито и да сте!... Не се боя вече от никого!...

П и л а р *(с ужас)*. Татко!... *(Спица се към Молинеро и запушва с ръка устата му.)*

Е с т а н и с л а о *(тихо)*. Чувате ли, Беналкасар?

Б е н а л к а с а р *(мрачно)*. Чувам!... *(Гледа втренчено Молинеро.)*

Е с т а н и с л а о. Запомнете думите му!... Те казват страшни неща!

Беналкасар *(поглежда го иронично и хладно)*. Уплашихте ли се?

Естанислао *(гневно)*. Не!... Не се плаша като вас от истината, Беналкасар!...

Пилар *(в паника, притискайки Молинеро към себе си)*. Сеньор... другарю комисар!... Той... той не съзнава какво говори!... *(Целува през сълзи баща си.)*

Беналкасар. Не бой се, момиче!... Няма да му сторим нищо.

Инес *(с вик на истерия)*. Говори още, Молинеро!... Лудостта ти забрави да обвини мене!

Молинеро *(посочва я саркастично с пръст)*. Блудницата, която докара либертарната комуна тук!... *(Смее се)*.

Себастиан се спуска към Молинеро и удря силна плесница върху лицето му.

Беналкасар *(гневно)*. Кой ви разреши да посягате на този човек?

Себастиан *(смутено)*. Простете, сеньор!... Това е единственият начин, по който мога да го накарам да дойде на себе си!... Оскърбява републиката.

Беналкасар *(с вик)*. Ние ще пазим честта на републиката, а не вие!

Пауза, през която Молинеро стои зашеметен от плесницата, след това по лицето му се появява израз на ужас.

Молинеро *(тихо, умолително, с треперещ глас)*. Благородни сеньори!... Простете на жалкия опозорен пияница!... *(Спуска се към Себастиан, пада на колене пред него и почва да целува ръцете му.)* Управителю... началниче... благодетелю мой!... Спаси ме, ако тези хора са анархисти!... Кажете им, че давам на либертарната комуна всичко, както давах на господарите!...

Беналкасар *(отива при Молинеро и го разтърсва за рамото)*. Човече!... Служил ли си войник?

Молинеро *(уплашено)*. Служил съм, сеньор!... Сражавал съм се за господ, за Испания и за дон Алфонсо Дванадесети на Куба и Филипините.

Беналкасар *(мрачно)*. Тогава стани!... *(Из-*

правя го, а после се обръща гневно към Себастиан.) Махнете се оттук!...

Себастиан излиза бързо през дясната галерия.

Пилар *(прегръща гневно баща си)*. Влез вътре, татко!...

Инес *(високо и остро към Естанислао)*. Капитан Браво!... Кажете на комисаря защо повикахме този човек!

Беналкасар *(рязко към Инес)*. Зная, сеньора!... *(Към Молинеро.)* Човече!... Върви да изкопаеш гроба за престъпника, който уби вярата ти в републиката!... В градината, а не в избата!... Ние не крием от никого нищо!

Пауза, при която Инес, Пилар и отец Сантьяго гледат към Беналкасар изумени.

Молинеро *(отново с враждебна ирония към Беналкасар)*. А вие какви сте, сеньори?... Франкисти!... Анархисти?... Комунисти?... Или пладнешки разбойници, които... *(Млъква изведнъж и почва да гледа с предишния ужас Беналкасар.)*

Алварес. Карамба!... Този човек е наистина луд!

Пилар *(през сълзи и не на себе си)*. Милост!... Милост, сеньор комисар!... *(Притиска Молинеро към себе си.)*

Беналкасар *(отива при Молинеро и слага ръката си върху рамото му)*. Успокой се, братко!... В момента сме само човечи!...

Къса пауза, през която всички гледат Беналкасар.

Пилар. Татко!... За първи път пред нас стоят човечи!...

Завеса

ТРЕТО ДЕЙСТВИЕ

Същата обстановка вечерта. Сцената е осветена от една петролна лампа с абажур, поставена на масата. Силуетите на палмите и портокаловите дървета се очертават върху червеникав фон на зарево от утихнал пожар. Пред желязната врата продължава да се разхожда въоръжен с автомат часови. В момента на вдигането на завесата Пилар седи на един стол до масата и свири на китарата си бавна и тъжна андалузка мелодия. През желязната врата, идейки от парка, влиза Себастиан.

Себастиан *(с досада)*. Един глупав «Юнкерс» пусна няколко запалителни бомби в селото и целият баталион се втурна да гаси!... Като че ли кой знае какво става!...

Пилар *(прекъсва свиренето)*. Духаше вятър и пожарът можеше да унищожи цялото село.

Себастиан. Глупости!... Така разправят, за да превърнат тичаницата в подвиг!... Гори само къщата на отец Сантьяго. И няколко хижи около нея!...

Пилар. За вас хижата на един бедняк не струва нищо, но за селянина тя е всичко!... *(Почва да свири отново.)*

Себастиан *(гневно)*. Престани с тази китара!... Ще взема да я счупя най-после в главата ти.

Пилар. Винаги се гневите, когато ви е страх!... *(Оставя китарата на един стол.)*

Себастиан. А тебе не те ли е страх?... Ако на Фернандес и разбойниците му хрумне да дойдат сега, няма кой да ги спре.

Пилар *(изправя се)*. Часовите останаха по местата си.

Себастиан. Часовите не могат да спрат цяла банда от анархисти.

Пилар *(раздразнено)*. Според мене капитанът постъпи, както трябва.

Себастиан. Евтина демагогия на безличен човек.

Пилар. Защо да е безличен?

Себастиан. Защото не смее да види сам единствения възможен изход от положението и принуждава сеньората към фантастични постъпки, които могат да струват живота ни!... *(Гневно.)* Когато една жена на нейната възраст види млад мъж, оглупява и се превръща в карикатура!...

Пилар. А какво бихте казали, ако сеньората му предложи да предаде Арко Ирис без бой, но той откаже да направи това?... Ще ни предаде веднага в ръцете на Хуан Фернандес.

Себастиан. Та нали се гневя тъкмо срещу това!... *(След пауза, презрително.)* И срещу вашата неспособност да му подействувате като жени!...

Пилар. Има два вида мъже, дон Себастиан!... Едни, които се ръководят от честта и ума в главата си, и други, които зависят от прищевките на жените и всичко останало!... Капитанът е от първите.

Себастиан. Искаш да кажеш, прилича на евнух?

Пилар. Евнухът сте вие, дон Себастиан!

Себастиан. Аз?

Пилар. Да, сеньор!... Вие сте селянин, превърнат от аристократите в духовен евнух на своята класа.

Себастиан *(отива при нея и я разтърсва в ън от себе си за рамото)*. Ти... съзнаваш ли какво говориш?... Ако утре кажа това на другарите от фалангата, ще бъдеш разстреляна!

Пилар *(освобождава се от ръката му)*. Няма да посмеете!... Сеньората ще ви уволни веднага.

Пауза, през която Себастиан я гледа потресен, след това сяда бавно на един стол до масата. От дясната галерия излиза Инес.

Инес *(възбудено)*. Какво става?... Върна ли се капитан Браво?

Себастиан *(саркастично)*. Не знаем нищо, сеньорал!... Ние сме арестувани!... Само вие имате разрешение да излизате от парка.

Инес. Молинеро работи ли?

Себастиан. Да!... Напредва към подземното

царство с десет сантиметра в час!... Първото нещо, което ще видят анархистите, ако дойдат да търсят Морено, е този трап!

П и л а р *(гневно)*. Нямате право да се подигравате с баща ми, дон Себастиан!... Той е стар и немощен!... Не ви ли стига, че го замесихте в престъпление, което може да струва живота му?

Пауза, през която Инес поглежда хладно Пилар.

И н е с *(сухо към Себастиан)*. Дадохте ли на войниците нещо за пиене?

С е б а с т и а н *(саркастично)*. Напълних походните им водоноски с коняк!... И с това окачих въжето на шията си!... Остава само комисарят им да научи вашето безумие и да ритне столчето под краката ми.

И н е с *(след пауза, през която го гледа неподвижно)*. Заемете прилична поза, когато разговаряте с мен!

С е б а с т и а н *(иронично)*. Простете!... *(Изправя се небрежно и тръгва към дясната галерия, но се спира за миг, усмихнат горчиво.)* Приличате на дамата от турнира, която хвърля ръкавицата си между леопарда и тигъра, а след това иска от верния рицар да я донесе в ложата ѝ.

И н е с *(изсмива се късо)*. Какво общо има между вашето малодушие и постъпките на рицарите, Себастиан?

Себастиан излиза през дясната галерия.

И н е с *(гневно към Пилар)*. И тебе ли те е страх?

П и л а р *(рязко)*. Не!... Не ме е страх!... Но нямам право заради лични чувства да поставяте живота на други хора в опасност! Достатъчно сте правили вече това!

И н е с *(горчиво на себе си)*. Бунт на тъй наречените верни слуги!... И тъкмо в момента, когато трябва да разчитам на тяхната солидарност!

П и л а р. Всяка солидарност има предел!... Себастиан ме осведоми за вашите намерения.

И н е с. И тези намерения те възмутиха, нали?

П и л а р. Не мога да оправдая егоизма им.

И н е с *(саркастично)*. Какъв обрат!... Вчера ме съветваше да поставя този егоизъм над всичко!

П и л а р *(горчиво)*. Наистина обрат, сеньора!...

Страшни са обратите, когато почувствуваме истината в сърцето си.

И н е с. Развълнува те мелодрамата, която тази сутрин комисарят разигра с баща ти, нали?

П и л а р. Нима се учудвате?... Защо не допуснете, че бащиното нещастие може да развълнува и една бивша селянка?... Или подобни чувства са достъпни само за аристократите?

И н е с. С кого разговарям сега?... С бившата селянка, която обичах като сестра, или с кокотката от Севиля, която стана метреса на баща ми?

П и л а р. И с двете!... Но нека бъдем наясно, сеньора!... Вие никога не сте ме обичали като сестра!... Вие ме обичахте само така, както една господарка може да обича конете или кучетата си.

И н е с. Неблагодарница!... *(Сяда на един стол до масата.)* Седни!... Искam да разговарям със селянката!

П и л а р *(сяда също)*. А защо не и с кокотката?... Това няма да ви унижи!... Кокотките се различават от селянките само по това, че едните продават на аристократите твърде евтино труда си, а другите — твърде скъпо телата си!

И н е с *(злобно)*. За да блестят с накити, като прелъстяват слабоумни старци, нали?

П и л а р. Благородните дами не обичат ли също да блестят с накити, сеньора?... Но те получават условията за това като наследствена рента, а ние — от слабоумните старци, с които спим.

И н е с. Ти се продаде от алчност, а не от необходимост!... Имаше храна и подслон!

П и л а р *(изсмива се късо)*. О, сеньора!... Къде останана вчерашният хуманизъм на мисълта ви за героичните санчовци?... И колко странно омразата заглушава в душата ви благородния порив, който някога ви накара да се разбунтувате срещу средата си!... Та нима човек е като животните и може да живее само с храна и подслон!... Нима не иска да получи образование и да бъде третиран от околните като равен?... Всеки ден имаше някаква дреболия, която ми показваше невъобразимата, унизителна пропаст между феодалната сеньора и момичето от народа!... Но аз трябваше да понасям това безропотно, защото земята, животът, съдбата, честта ни... всичко е в ръцете на вас, аристократите!... *(С нарастващ гняв,*

като се изправя.) Помислихте ли за моето достойнство? Дойде ли ви на ум поне веднъж за баща ми, когото вашият произвол превърна в отрепка и лиши от разсъдък? . . . Не, сеньора! . . . Това, което стана тази сутрин, не е мелодрама, а събитие, което отвори очите ми! . . . Не вие, разбунтуваната аристократка, а тези мъже, които дойдоха вчера и ще паднат нощес, са истинските защитници на селяните! . . . (След пауза, тихо). Още ли се учудвате на моя обрат, сеньора?

И н е с (изсмихва се късо). Вече не! . . . Но с този обрат искаш да спечелиш капитана, нали?

П и л а р. Вие подозирате, че искам да ви отнема капитана?

И н е с (злобно). Не би могла! . . . За него ще си останеш пак само една продажна уличница, която работи за фалангистите.

П и л а р (горчиво). Да, вие го улеснихте твърде много да види в мене само продажната уличница! . . . (Замислено и тъжно.) А как постъпвате вие? . . . Заповядахте на Себастиан да напие войниците му! . . . От мене искате да отида с Алварес в града! . . . А вие ще предложите на капитана една разходка на коне под лунната светлина до скалите на Сан Мигел, нали? . . . (Отново с горчивина.) Пак запазихте за себе си романтиката, а за мене — вулгарното прелъстяване в някой бар!

Пауза, през която Инес я гледа изпитателно и напрегнато.

(неочаквано, с ирония). А ще вземете ли и ласото си?

И н е с (мрачно). Защо ми е ласото?

П и л а р. Когато капитанът чуе канонадата от сражението, може би ще хукне към Арко Ирис! . . . А вие така добре умеете да хвърляте ласо! . . . И сутринта ще го доведете на франкистите като укротен и вързан див кон! . . . (Разсмихва се.)

И н е с (с гневен вик, ставайки от стола си). Защо се смееш? . . . Бих направила дори това, за да го изтръгна от войната и смъртта! . . . (След пауза, презрително.) Върви! . . . Разкажи на комисаря или на неговия капитан всичко! . . . Предателството е твоята стихия.

П и л а р (горчиво). Моята стихия! . . . А не си ли затворихте очите пред нея, за да реабилитирате след войната своите безумия с анархистите? . . . Не! . . . Няма да

кажа никому нищо, сеньора! . . . Но няма да взема участие и във вашата подлост.

И н е с. Трепериш от фалангистите за кожата си, нали?

П и л а р (с горчива ирония, но гордо). О, не! . . . Просто ще спазя още веднъж тъпия закон за феодалната вяроност! . . . Под достойнството ми е да допусна да мислите, че искам да ви руша в съзнанието на човека, когото обичате.

През желязната врата, идейки от парка, влизат Естанислао, Алварес и отец Сантияго. Последният носи със себе си вързопче с дрехи.

А л в а р е с (към отец Сантияго). . . . А аз мисля, отче, че ако господ е изпратил в къщата ви огън, това е сигурен белег за гнева му срещу вашата враждебност към републиката.

О т е ц С а н т и я г о. Не може ли да се приеме обратното обяснение, сеньор! . . . Че той се сърди на моята симпатия към нея!

Е с т а н и с л а о. Това е допустимо! . . . Отец Сантияго призна неща, които биха накарали всички архиепископи на Толедо да се обърнат от яд в гробниците си.

И н е с (към тримата). Вие сякаш не идвате от пожар, а от градинско увеселение! . . . (Към отец Сантияго.) Моите съчувствия за изгорелия ви дом, отче! . . .

О т е ц С а н т и я г о. Благодаря, доня Инес! . . . Гледам на този пожар като на поука, изпратена от бога.

А л в а р е с. Не намирате ли, че бог поставя твърде висока цена на поуките, които ви изпраща? . . . Цяла къща — и то доста комфортна!

О т е ц С а н т и я г о. Сега се усещам по-праведен отпреди, сеньор! . . . Като в чистите евангелски времена, когато християнските пастири са притежавали само по една риза на гърба си! . . . (Показва усмихнато вързопчето с дрехи.)

Е с т а н и с л а о. Така селяните ще вярват повече в онова, което им казвате от амвона.

О т е ц С а н т и я г о (с кротка усмивка на симпатия към Естанислао). Нали? . . . (Скръбно към Инес.) Една неприятна вест, сеньора! . . . Касетката със спомените от майка ви, доня Асунсион, потъна в огнената стихия.

Е с т а н и с л а о (бързо към Инес). Казах на един

мой сънародник да я потърси!... Нека жаравата угасне.

И н е с (*махва с ръка*). Излишно безпокойство, капитане!... Нима сега трябва да мислим за това?... (*Едно-временно към Естанислао и Алварес*.) Монте благодарности за помощта, която оказахте на селяните!... Има ли пострадали момчета от баталиона ви?

А л в а р е с. Не, сеньора!... Този пожар е като хладка водича в сравнение със запаления петрол, който немските огнехвъргачки изсипват понякога в окопите ни.

И н е с (*прави жест на ужас и отвращение*). Мълчете!... (*Окопите се веднага*.) Жените не обичат да им се разправя за военната техника.

А л в а р е с. Правилно!... Те са хуманната половина на човешкия род. Но не е ли уместно да придружите благодарността си с чашка коняк?

И н е с. Мислех да направя тъкмо това!... (*Към Пилар*.) Пилар!... Погрижи се!

Е с т а н и с л а о (*с упрек към Алварес*). Алварес!

А л в а р е с (*махва с ръка към Пилар*). Остави, Пилар!... Капитанът не разрешава да пием.

П и л а р (*сухо*). Може би има право.

А л в а р е с. Е, да!... Началството винаги има право!

Е с т а н и с л а о (*към Пилар*). Пилар!... Донеси на лейтенанта една чашка коняк!... Но само една!

А л в а р е с. Чакай, Пилар!... Ще поинскам друга награда от сеньората! (*Към Инес*.) Разрешавате ли да прекараме няколко часа с Пилар в града?

И н е с (*бързо и развълнувано*). Разбира се!... Стига да иска!

А л в а р е с (*към Пилар*). Пилар?

П и л а р (*сухо*). Нямате щастие тази вечер, лейтенант Алварес!... Не ми се ходи в града.

А л в а р е с. Значи... Не ми е позволено нито да пия, нито да танцувам!... Така ли?

И н е с. Поискайте още една награда, лейтенанте!...

П и л а р (*високо и рязко*). Аз ще я предложа сама!... (*Към Алварес*.) Искате ли, вместо да отидем в града, да изпея тази вечер пред войниците ви «Маршът на Петия полк» и «Песента за четиримата генерали»?... Ще направим и малък оркестър от китари, под който мога да танцувам и една арагонска «хота»?

И н е с. А защо не едно «болеро», Пилар?... Ще хареса на войниците повече.

П и л а р. Арагонската «хота» е бойният танц на испанците, сеньора!... Може би сега предпочитат нея.

Е с т а н и с л а о (*доволен*). Отлична идея, Пилар!... Ще дойда да гледам и аз.

И н е с (*сухо към Естанислао*). Капитан Браво, не си ли спомняте, че днес ви предложих да отидем до Сан Мигел на коне след вечеря?... Под лунната светлина слюдените му скали блестят приказно!

Е с т а н и с л а о (*леко объркан*). О, забравих!... Но това е доста трудно сега, сеньора!...

И н е с (*саркастично*). Не искате да пропуснете арагонската «хота»?

Е с т а н и с л а о (*усмихва се*). Не!... Просто намирам, че след спектакъла лейтенант Алварес има право да отиде с Пилар в града!... А в такъв случай баталионът не трябва да остава без офицер.

И н е с (*саркастично*). Такъв ли е правилникът в републиканската армия?... Когато лейтенантът се забавлява, капитанът да носи задълженията му?

Е с т а н и с л а о. Да, сеньора!... Така постъпваме, когато много пъти наред лейтенантът е жертвувал почивката си заради капитана.

И н е с (*към Алварес*). Какво е вашето мнение, Алварес?

А л в а р е с. Каквото може да се очаква, сеньора!... Допускате ли, че мога да ви лиша от разходката с капитана до Сан Мигел?

П и л а р (*високо и сърдито*). Благодаря, лейтенант Алварес!... (*Излиза бързо през дясната галерия*.)

А л в а р е с (*гледа учудено след Пилар*). Какво си въобразява това момиче?

И н е с. Мисли, че не трябва да правите разлика между мене и нея. (*С усмивка към Естанислао*.) Както не я прави капитан Браво, нали?

Е с т а н и с л а о (*леко намръщен*). Причината е по-сериозна, сеньора!... У неприятеля има признаци на раздвижване.

А л в а р е с. В най-лошия случай няма да бъдем нападнати по-рано от утре.

Е с т а н и с л а о. Боя се, че можем да бъдем изненадани и тази вечер, Алварес!... Оттеглянето на нашата

бригада е започнало и това ще накара франкистите да избързат.

Пауза, през която всички гледат загрижено към Естанислао.

Отец Сантияго (*тихо и развълнувано*). Ще моля бога да пази живота на великодуншите!... (*Към Инес.*) Сеньора, позволете да се оттегля при баща ви.

Инес (*разсеяно*). Вървете, отче...

Отец Сантияго излиза през дясната галерия.

Алварес. Аз трябва да заобиколя войниците, другарю капитан!... (*Удря токовете си.*) И да им съобщя за спектакъла на Пилар.

Естанислао. Много добре!... Направете го, Алварес!

Алварес излиза през железната врата.

Инес (*нервно*). Какво означава това?... Желание да не засегнете Пилар... или събитие, което очаквате наистина?

Естанислао. Защо не оставите това нещастно момиче на мира?

Инес. Защото прекалява с угодничеството си към вас! Но наистина ли очаквате нападение?

Естанислао. Да!... И добре е да ви кажа какво трябва да правите в такъв случай!... Опорна точка на нашата позиция ще бъде селото, но снаряди могат да стигнат и тук!... Необходимо е още при първите изстрели да слезете с баща си в избата!

Инес (*с гневен вик*). И да чакам там със скръстени ръце, нали?

Естанислао (*след пауза*). Защо сте толкова нервна?

Инес. А каква искате да бъда?... Да екзалтирам с песни и танци бойния дух на вашите войници ли?

Естанислао. Това е единственото разумно нещо, което може да ни се предложи сега.

Инес (*уморено и безнадеждно*). Значи, няма да отидем до Сан Мигел?... Така ли?

Естанислао. О!... (*Изсмихва се късо.*) Вие си въобразявате войната като престрелка между няколко души в безлюдните степи на Венецуела!... Аз трябва да

бъда всеки момент тук, за да командувам баталиона си.

Инес (*след пауза, отново с гневен вик*). Тогава арестувайте и затворете глупачката, която ви обича, в избата!... Смачкайте с военни маршове и арагонски «хота» мъката, която разкъсва сърцето ѝ!... Издигнете смъртта като последен и върховен лозунг на републиката!...

Естанислао (*тихо, като се приближава до нея*). Инес!... За живите мъката и смъртта се превръщат в спомен, а споменът — в мъдрост!

Инес. А за мъртвите?

Естанислао (*почти шеговито*). Изчезват заедно с тях.

Инес. Точно така!... Какво ги интересуват живите?

Естанислао (*тихо, с тъжна усмивка*). Един наш поет е казал, че тия, които умират за свободата, стават безсмъртни.

Инес (*гневно*). Не ме интересува какво казват на вашия варварски език поетите!

Естанислао (*тихо*). На моя варварски език е казана една от най-великите истини за човека.

Инес. И вие ми предлагате да живея с тази истина?... (*Горчиво.*) Не всяка истина е мъдрост.

Естанислао. Но това, което е казал нашият поет, е чудна и възвишена мъдрост, Инес!... Това е мъдростта на Алварес, на Беналкасар, на войниците ми, които тази вечер или утре ще паднат убити!... Това е мъдростта на целия испански народ, който се бие за свободата си!... Това е мъдростта на вашата истинска република, която днес загива, а утре ще възкръсне отново, за да живее цяла вечност!...

Инес. А защо ви е тази мъдрост, когато вие няма да съществувате?

Естанислао. За да я предадем на живите, Инес!... На тия, които идват след нас и които ще почнат борбата отново!... Това е смисълът на сраженията, които трябва да водим докрай.

Инес. Докрай?

Естанислао. Да, докрай!

Инес. И не можете да кажете нищо друго?

Естанислао (*с неочаквана суровост*). Какво друго?

Инес (*горчиво*). Нима у вас няма нито искрица лю-

бов, която би могла да ви накара поне да се замислите малко?

Естанислао (*отново с топлота и съчувствие*). Любовта и свободата са едно и също нещо, Инес!... Нима робът може да обича, преди да стане свободен?... И нима свободният, който не смее да обича, е наистина свободен?

Пауза, през която Инес го гледа втренчено.

Естанислао (*бодро и усмихнато*). Така е, разбира се!... Снощи ние се освободихме за миг от всичко, което ни разделяше!... Може би така ще се обичат хората в нашия бъдещ свят!... И ние ще се борим тъкмо за това — да ги освободим от веригите на класите, на насилието, на враждата и глупостта, които им пресичат пътя да се обичат!...

Инес (*тихо и тъжно, със затаен дъх*). Разбойник!... Умен, хитър, безсъвестен разбойник!... Спасихте живота ми от анархистите, за да се подигравате сега с безумието ми, нали?

Естанислао (*размива се*). Вижте каква нощ!... (*Посочва изгрялата вече луна*.) Нощ на зелена луна и на андалузки разбойници.

Инес (*горчиво*). Безумна и жестока като всички испански нощи, откакто е почнала войната!

Естанислао (*замислено*). Да, може би!... Но за мене е нощ на размисъл!... Нощ, в която човек утвърждава себе си!... Нощ, която му се струва като награда за всичко хубаво, което е извършил досега в живота си!... (*Гледа Инес усмихнато и малко тъжно*.)

Инес (*горчиво*). А после?

Естанислао. Има ли значение какво ще стане после?

Инес (*настръхнала*). После край!... (*Яростно*.) Край!... (*Почти с истерия*.) Край! (*Прегръща безпомощно една от колоните и почва да хлипа*.)

На железната врата, идейки от парка, се показва неочаквано Беналкасар. Той се спира и гледа неподвижно Инес, която продължава да хлипа.

Беналкасар (*рязко и саркастично*). Драма?...
Инес (*гневно, след дълга пауза, през която се обръща*

към него и го гледа). Да, сеньор комисар!... Испания е пълна с драми!... Не ви ли е известно това?

Беналкасар. Повече, отколкото на вас!... Но защо намесвате в тях и чужденците?

Естанислао. Още ли ме считате за чужденец, Беналкасар?

Беналкасар (*с гневен вик*). А какъв сте?... Вашата небрежност към баталиона, който републиката ви е поверила да командувате, е престъпна!...

Естанислао (*сухо и спокойно*). Какво се е случило, Беналкасар!... Обяснете!

Беналкасар (*вън от себе си*). Кой е позволил на тази жена да изпрати на войниците цяла бъчва с коняк?

Естанислао (*смаяно*). Как е възможно това?... (*Поглежда неволно Инес*.)

Беналкасар. Възможно е!... Докато вие преживявате любовни драми, врагът върши саботажа си!

Естанислао (*сухо*). Оставете ме сега, Беналкасар!... Направете каквото трябва в баталиона, а аз ще потърся виновните тук.

Беналкасар (*презрително*). Ако не се разнежите отново!

Инес (*с вик на отчаяние*). Няма да се разнежи!... Войната и смъртта ще свършат работата си докрай!

Пауза, през която Беналкасар гледа озадачено ту Инес, ту Естанислао, след това с рязко движение излиза през железната врата

Естанислао (*приближава се бързо към Инес*). Вие ли направихте това?

Инес. Да.

Естанислао (*с нисък и задушен от възмущение глас*). Защото франкистите ще нападнат тази нощ Арко Ирис, нали?... И вместо да ме предупредите за това, опитахте се да отдалечите Алварес и мене оттук и да напиете войниците ми, нали?... За да бъдем всички изклани като овци, нали?

Инес (*с вик на ужас*). Не!... Нямаше да стане това!

Естанислао. Лъжете, защото сега треперите за живота си, нали?

Инес (*отчаяно*). Не мисля... не треперя за своя живот!

Естанислао удря силна плесница върху бузата ѝ. Инес го гледа вцепенено. Естанислао сяда на един стол до масата.

(тихо, като се окоптва и слага ръка върху бузата си).
Исках да победим заедно смъртта.

Естанислао *(въздъхва горчиво)*. Трябваше да предвидя, а не да наказвам постъпката ви.

Инес *(горчиво и тъжно)*. Предвиждате лошо!... Вие не сте свободен човек!... Вие не можете... не смееете да обичате жената, за която в една вечер станяхте всичко на света!... Вие сте готов да я стъпчете в краката си заради вашата далечна, недостъпна мечта!

Естанислао *(мрачно)*. Да!... Тъкмо в това се състои моята свобода!

Инес. Любов ли наричате това?

Естанислао. Да, това бе любов!... По-силна и по-смела, отколкото ако вие бяхте от моя свят или аз от вашия!... Но вие не я заслужавате.

Инес. Значи... напразно сме мислели, че можем да се обичаме.

Естанислао. Да!... Съвсем глупаво и напразно!

Пауза, през която Инес се приближава до него и обвива с ръце шията му.

Естанислао *(изправя се внезапно)*. Махнете се оттук!

Пауза, през която Естанислао сяда отново на мястото си. Върху лицето на Инес преминава последователно израз на тъга, след това — на примирение и най-сетне — на затворена гордост. С рязко движение и решителни крачки тя излиза през дясната галерия. Зад една от колоните в най-далечния край на галерията се показва Пилар с китара в ръка и познатата жълта рокля с волани. Отривисто и патетично тя започва да пее изведнъж «Маршът на Петия полк», като си акомпанира с китарата. Естанислао я поглежда за миг разсеяно и безразлично, продължавайки да седи на стола си. След като свършва песента, Пилар идва при него с китарата.

Естанислао *(след пауза, през която я разглежда хладно и снизходително)*. Това беше упражнение, нали?

Пилар. Не, сеньор!... Изпях го заради вас!

Естанислао *(след пауза, през която я разглежда изпитателно)*. Седни!... *(Посочва ѝ стол до масата.)*

Пилар. Не смея, сеньор!... Доня Инес ще се разгневи, ако ме види да разговарям с вас седнала като равна!... И нейният гняв може да огорчи и вас!... Дори капитани от републиканската армия се превръщат в мухълъвци пред гордостта и великолепието на благородните дами!... Освен това трябва да помисля и за вечерята!... Тези дами могат да умрат от глад, ако някой не се погрижи да ги нахрани.

Естанислао. Нахалството ти става все по-голямо.

Пилар. Без него никой не би ме уважавал, сеньор!

Естанислао. Седни!... *(Посочва ѝ повторно стол.)* Искам да разговарям с тебе!... С риск да ме наречеш отново «мухълъ».

Пилар. Аз ви нарекох само така, за да почнем разговор.

Естанислао. И този трик ли научи пак от Педрина?

Пилар. Да!... Всичко лошо, което виждате у мене, съм научила от Педрина. Аз бях любимата ѝ ученичка.

Естанислао. Не се съмнявам!... От кого научи доброто, което понякога виждам у тебе?

Пилар. От доня Инес, сеньор!...

Естанислао. Обичаш ли я?

Пилар. Трудно бих се решила да я мразя.

Естанислао. Но това не ти пречи да ѝ се подиграваш жестоко, нали?

Пилар. Доня Инес прилича на старинно бижу!... Тя е просто уникален екземпляр в съвременния музей от испански аристократи!... Човек може да обича нейната красота и да се подиграва на нейната безполезност!

Пауза, през която Естанислао запалва цигара и гледа замислено дима ѝ.

Пилар. За какво се замислихте, капитан Браво?

Естанислао *(горчиво и някак с досада)*. За моята далечна родина, Пилар!... В нея има едно затънено място, където жените танцуват върху огън.

Пилар (*удивено*). Върху огън?... Това е любопитно!... Разкажете подробно!

Естанислао. Те изкопават плитък трап, широк и дълъг колкото този двор приблизително!... После наклаждат в него голям огън и след като се образува жар, дебела няколко сантиметра, почват да танцуват върху нея.

Пилар. Невъзможно!... Вероятно танцуват с дебели сандали и фустите им са импрегнирани?

Естанислао. Не!... Те танцуват съвсем боси и само повдигат роклите си над коленете.

Пилар (*възбудено*). А краката им?... Сигурно изгарят ужасно?

Естанислао. Не!... Не зная какво става, но не изгарят!... Дори огънят не оставя никакви следи върху кожата на ходилата им.

Пилар. Но тогава... те са магьосници!...

Естанислао (*усмива се*). Някои наистина ги считат за магьосници.

Пилар. А какъв е танцът, който играят?

Естанислао. Един старинен танц!... Прилича малко на арагонската «хота».

Пилар. И вие сте виждали този танц с очите си?

Естанислао. Да, виждал съм го често, понеже бях интерниран в тази област от полицията... Но веднъж една от танцуващите жени получи сърдечен удар, падна и умря в огъня.

Пилар (*възхитено*). Но това е прекрасно!... Да умреш, танцувайки върху огън!

Естанислао. Едва ли!... По-скоро глупаво.

Пилар. Сигурно тази жена е обичала някого истински?

Естанислао. Вероятно!... За да се реши на този подвиг с болно сърце!... Но ти приличаш на нея, Пилар!... Ти танцуваш върху огъня на войната и може би ще умреш върху него!

Пилар (*усмива се*). Затова ли ми разказахте тази измислица, сеньор?

Естанислао. Не!... Танцът, който ти описах, не е измислица.

Пилар. А какво е?... Поне сравнението?

Естанислао. Приятелски съвет да разговаряме откровено.

Пилар. Значи, да се готвя за разпит?

Естанислао. Да!... (*Усмива се горчиво.*)

Пилар. А какво ще последва, ако откажа да отговарям на въпросите ви?

Естанислао. Нищо!... Разчитам само на твоята добра воля.

Пилар (*саркастично*). Не е ли достатъчно да разчитате само на доня Инес, сеньор?

Естанислао (*рязко, след пауза*). Не!

Пилар (*усмива се*). Странно!... Доня Инес има всички основания да се чувства морално задължена към вас.

Естанислао (*сухо*). Доня Инес изпитва дълг само към себе си.

Пилар (*усмихнато*). Е, да!... Без този дълг аристократите не биха могли да бъдат аристократи!... Но защо се обръщате към мене, сеньор?

Естанислао (*рязко*). Защото ти си човек от народа, Пилар?

Пилар. Какво от това?

Естанислао. Би могла да ми кажеш някои неща, изхождайки от друга преценка.

Пилар. Простете, но аз съм като баща си: еднакво безразлична към монархията, републиката и либертарната комуна.

Естанислао. Ако мога да простя това на баща ти, не бих могъл да го простя на тебе.

Пилар. Има неща, които републиканците не биха могли да простят и на себе си.

Естанислао (*мрачно*). Комунистите не са виновни за тях.

Пилар. Това изменя ли положението?

Естанислао (*рязко и грубо*). Аз зная, че ти служиш на фалангата, Пилар!

Пилар (*разсмява се весело*). Така ли?... По какво заключавате?

Естанислао. По снощния ти опит да влезеш в стаята ми.

Пилар (*тихо и малко тъжно*). Ставате груб!... А начинът, по който разговаряме досега, не дава основание за това.

Естанислао. Не е много приятно, когато те мислят за глупак и се опитват да те разузнават. Казвам това като предпоставка за по-нататъшния ни разговор.

Пилар. А какво имаше да разузнавам? . . . Жалки остатъци от разбит баталион с осем картечници, няколко минохвъргачки и едно пехотно оръдие.

Естанислао. Оръдието не е пехотно, а противотанково.

Пилар. Добре, ще донеса това на франкистите! . . . Но няма, за да го узная, трябваше да спя с вас?

Естанислао. Тогава защо влезе в стаята ми?

Пилар. Защото ми харесахте, сеньор! . . .

Естанислао (*усмива се снизходително*). Пилар! . . . Ако искаш да минеш за елементарна и глупава, правиш го несполучливо! . . . А ако искаш да кажеш, че ти харесвам, поднасяш това доста банално!

Пилар (*учудено*). Нима изглеждам толкова тъпа, сеньор! . . . (*След пауза*.) Но въпросът ви не е каква съм аз, нали?

Естанислао (*мрачно*). Аз зная каква си! . . . Моят въпрос е: какво представлява доня Инес? . . . Освен старинно бижу, на което човек може да се подиграва или радва! . . . Настъпва момент, в който трябва да решавам съдбата ѝ. Питам те от името на народа.

Пилар. О, сеньор! . . . (*Изсмива се почти саркастично*.) В този момент народът не се интересува никак от вашите отношения с доня Инес! . . . Защо се криете зад името на народа? . . . Вие ме питате всъщност дали нейните чувства към вас са искрени, или не? . . . Това е всичко! . . .

Пауза, през която двамата се гледат неподвижно. Лицето на Естанислао изразява мрачна съсредоточеност, а на Пилар лека, иронична тъга.

Естанислао (*рязко, като става от стола си*). Достатъчно, Пилар! . . . Разпитът свърши! . . . Ти не искаш да ми кажеш нищо!

Пилар. Напротив! . . . Бих желала да ви кажа всичко, сеньор! . . . Човешкото достойнство накара някога доня Инес да се разбунтува срещу този свят, но душата ѝ остана покрита с феодалната плесен на миналото като стените на това старо жилище! . . . Тя ви обича, но това е дива, пламенна, неразбираема за вас любов! . . . Старинна

и великолепна като душата ѝ, варварска и готова на всичко като страстите в нашите романи и древни рицарски хроники! . . . (*Усмива се тъжно*.) Но вие харесвате тъкмо този анахронизъм у нея, нали?

Естанислао (*сухо*). Харесва ми само вашата почтеност към нея.

Пилар (*тъжно и замислено*). Вие не трябва да я мразите, сеньор! . . . Тя ви обича! . . . Тя е това, което е! . . . Не би могла да бъде друга.

Естанислао (*сухо и равнодушно*). Все едно каква е.

Пауза, през която се чува военна тръба, свираща вечерен сбор

Пилар (*става бързо от стола си*). Господи! . . . Забравих, че доня Инес ви бе поканила на вечеря!

Естанислао. Аз ще вечерям с войниците си, Пилар! . . . Ето, тръбата свири!

Пилар. Как? . . . Нима няма да вечеряте заедно?

Естанислао (*сухо*). Не! . . . Вероятно самата доня Инес не би желала вече да вечеря с мене.

Пилар (*тревожно*). Какво се е случило между вас?

Естанислао. Нищо особено.

Пилар. Няма ли да отидете на коне до Сан Мигел?

Естанислао. Не! . . . Няма да ходим никъде.

Пилар (*тихо*). А на моя импровизиран спектакъл пред войниците. . . ще дойдете ли?

Естанислао. Да, ще дойда! . . . Но не закъснявай много с него! . . . Войниците ми трябва да се наспят добре тази нощ! . . . Утре ще водим сражение.

Пилар (*внезапно развълнувана, с висок и променен глас*). Не, сеньор! . . . Войниците ви не трябва да спят тази нощ! И с моите песни и танци аз искам да ги държа бодро! . . . (*Тихо, след пауза*.) И да ги накарам да обичат още по-силно Испания!

Пауза, през която Естанислао прави внезапно крачка към нея, като се спира и я гледа втренчено.

Естанислао (*развълнувано*). Благодаря, Пилар! . . . Това е, което исках да чуя тази вечер от тебе! . . . След малко ще заповядам бойна готовност на баталио-

на!... Но ако ме лъжеш, ще изморя напразно войниците през цялата нощ и утре няма да се биеш добре.

П и л а р *(с вик на ужас от своето издайничество)*
Не лъжа!...

Естанислао отива при нея и целува ръката ѝ. Пилар приема жеста с изумено лице, върху което пробягва израз на гордост и щастие. В този момент от дясната галерия излиза Инес, облечена в костюм за езда, ръкавици и камшик под мишницата си. Виждайки сцената между Естанислао и Пилар, тя замръзва на мястото си.

И н е с *(с ледена ирония, сваляйки и поставяйки бързо ръкавиците си)*. Каква неочаквана галантност от вас, капитан Браво!... Мога ли да попитам с каква услуга бившата ми камериерка е заслужила вашата признателност?... Или просто имате навик като баща ми да ухажвате хубавите слугини?

Е с т а н и с л а о *(сухо)*. Тук няма камериерки и слугини, сеньора.

И н е с *(отива при Пилар)*. А ти?... Успя най-сетне да спечелиш благоволенieto му! *(Удря я жестоко с камшика си през шията и гърдите.)*

Пилар не мръдва от мястото си и я гледа безмълвно.

Е с т а н и с л а о *(с гневен и възмутен вик)*. Не ви ли е срам?... *(Отива бързо при Инес, дръпва камшика от ръцете ѝ и го захвърля настрана.)*

И н е с *(с леден глас към Пилар)*. Подай ми го!... *(Посочва ѝ с ръка захвърления камшик.)*

Пилар изпълнява мълчаливо и покорно заповедта ѝ.

Е с т а н и с л а о *(с горчива изненада и негодувание)*. Пилар!... Какво правиш?

И н е с *(злорадо)*. Напразно се опитвате да рушите вековни отношения, сеньор!...

Е с т а н и с л а о. Днес ще разрушим едно, а утре друго!... И така, докато повалим напълно вашата противна и жестока власт над селяните.

И н е с *(гордо)*. Аз се противопоставих на тази власт преди нея!... *(Посочва презрително Пилар.)* И тя и до днес служи на фалангистите.

Е с т а н и с л а о. Вие сте виновна за това!

П и л а р *(глухо)*. Сеньора!... Отивам да приготвя вечерята. *(Излиза през дясната галерия.)*

Е с т а н и с л а о *(гневно)*. Не разбирате ли, че това момиче не реагира на оскърблението ви само защото ви обича?

И н е с *(презрително, като хвърля камшика и ръкавиците си върху масата)*. Не превръщайте в драма подлостта на дребните и малодушни слуги!... Не ви подхожда.

Е с т а н и с л а о *(горчиво)*. И все пак това, което извършихте, е недостойно за вас, Инес!...

И н е с *(приближава се бавно към него, като го гледа саркастично)*. Инес!... Вие продължавате да ме наричате Инес!... *(Свива конвулсивно юмруците си.)* Както снощи!...

Е с т а н и с л а о *(тъжно)*. Да!... Последната дума, която ще произнесе тази нощ, ще бъде «Инес»!

И н е с *(тихо и задавено)*. Разбойник!... *(Прави усилие да задържи сълзите си.)*

Двамата се гледат в очите. През желязната врата, идеяки от парка, влиза бързо и шумно Алварес.

А л в а р е с *(весело)*. Войниците приеха идеята за спектакъла с акламации!... Образуван е оркестър от китаристи, който в момента се упражнява!... Двама души изявиха готовност да участвуват като партньори на Пилар в арагонската «хота»!...

Е с т а н и с л а о. Принуден съм да ви разочаровам, Алварес!... Спектакълът няма да се състои!...

А л в а р е с *(удря токовете си и застава мирно)*. Разбирам, другарю капитан!

Е с т а н и с л а о *(сухо и отсечено)*. Заповядвам да поставите баталнона в бойна готовност първа степен, Алварес!

А л в а р е с. Разбирам, другарю капитан!... *(Видът му става съвсем служебен.)*

Е с т а н и с л а о. Необходимо е заповедите ми да се изпълнят веднага, Алварес!...

А л в а р е с. Разбирам, другарю капитан!... *(Към Инес.)* Сеньора!... *(Покланя се леко и с бързи, широки крачки излиза през желязната врата.)*

Инес (след пауза). Какво значи това?
Естанислао, Военно нареждане.

Инес вади от джоба на панталона си табакера и запалва цигара.

Инес. Изглежда, Пилар ви е осведомила за всичко!

Естанислао. Не съм длъжен да ви обяснявам решението си.

Инес (с горчив смях). Ласото е привързано към седлото на коня ми!... Ако бяхме отишли до Сан Мигел, щях да ви омотая с него.

Естанислао. Трудно бихте направили това, защото вече познавам характера ви.

Инес. Щяхте ли да стреляте върху мене?

Естанислао. Нима се съмнявате в това?

Инес. Имам добро мнение за бързината, с която изваждате пистолета си!... (Тихо и замечтано.) Колко логично би било да се унищожим взаимно в тишината на Сиера Невада и под блясъка на слюдените скали!

Естанислао. По-уместно би било, ако в момента мислехте за свободата на народа си.

Инес. Още ли продължавате да се хвалите с това съмнително понятие за свобода, което партията ви култивира в индивидите си?

Естанислао. Всеки разбира свободата по своему!... За одного тя е право да избира смъртта, а за друг — да поставя над всичко егоизма си!... (След пауза.) Но ако излезете, рискувате да срещнете патрула на Хуан Фернандес.

Инес. Може би ще го потърся сама!... Омръзна ми да живея всред безлични души, дресирани да се подчиняват.

Естанислао (сухо). Ще бъде неразумно, ако продължавате да оскърбявате тия души!... Отсега нататък не разрешавам никакво излизане от двора както на вас, така и на прислугата ви.

Инес. Значи... арестувани сме?

Естанислао. Тълкувайте нареждането ми, както ви е угодно.

Инес. Пилар ли ви внуши това?

Естанислао. Да!... Тя ни спаси от вашия план да бъдем избити.

Инес (с гневен вик). Мълчете!... Ако бях надвила

смъртта пред вас, щях да я надвия и пред франкистите! Дивизията срещу вас се командува от мой братовчед.

Естанислао. Милостта на врага би била най-позорното възмездие за моята непредпазливост.

Инес. Почвата да говорите надутото като испански благородник.

Естанислао. Трябва да съм научил това от вас.

Инес взема камшика от масата и почва да се разхожда нервно, удряйки с него по кантовете на панталоните си.

Естанислао (замислено, без гняв). Един от нашите философи е казал, че последователите на анархизма са побеснели буржоа!... Аз бих добавил: а родоначалниците му — побеснели аристократи.

Инес (спира се внезапно). Такава съм!... Бясна и дива!... (Захвърля гневно камшика си.) Предайте ме на Фернандес!... Този противен свят няма нужда от мене!

Естанислао. Не, Инес!... Този свят има нужда от смели и силни характери като вашия!... И затова ще ви запазя!

Инес (яростно, като свива и вдига юмруците си към него). Не бих могла да кажа същото за вас!

Естанислао. Моят живот не принадлежи на вас.

Инес. А на кого?

Естанислао. На испанските работници и селяни.

Инес (гневно). Стига лозунги!... Нима испанският народ се състои само от работници и селяни?

Естанислао. Да!... Всичко велико, което Испания е дала на света, е изградено върху техния тежък и многовековен труд!... А вие... вие сте като картина от Веласкес, като стих от Лорка, като ритъм на сегедия — само частица от красотата, която са създали испанските работници и селяни!... И ако остана верен на тях, аз оставам верен и на това, което обичам у вас!...

Инес. Утешавайте с тази мъдрост себе си! (След пауза, през която почва да се разхожда отново и спира изведнъж.) Защо целувахте Пилар?

Естанислао (с гримаса на негодувание). Целувал съм Пилар?

Инес. Или ръката ѝ!... Все едно!

Естанислао. Не е все едно!

Инес. Не знаете ли, че когато поласкаете с внимание един слуга, той почва да критикува веднага господаря си и става безочливо интимен с вас?

Естанислао. Лош и несправедлив предразсъдък към слугите!... Пилар не забрави нито човешкия си дълг към вас, нито приличието пред мене.

Инес. О, да!... Тя умее да клевети отлично с намеци!

Естанислао. Намеците ѝ бяха само във ваша полза.

Инес. Но успя да ви каже със заобикалки това, което знаеше, че ще ви кажа в последния момент аз!... Нали?

Естанислао. А защо мислите, че е постъпила така?

Инес. За да ви спечели!... Тази развратница умее да прелъстява дори седемдесетгодишни старци!... Но не мислете, че съм стигнала до унижението да ви ревнувам от бившата си камериерка!

Естанислао. Позволете да забележа, че бившата ви камериерка ви превъзхожда поне с едно качество.

Инес. Зная!... Тя е млада и цъфти!

Естанислао. Не!... Превъзхожда ви с великодушието си.

От дясната галерия излиза Пилар и приближава до масата.

Пилар (глухо). Вечерята е сложена, сеньора!

Естанислао (към Пилар). Седни за малко при нас!

Пауза, през която Пилар поглежда учудено Естанислао, а след това Инес, но не сяда.

Инес (остро към Естанислао). Ако тя седне, аз ще си отида!... (Към Пилар.) Махни се!

Пилар покорно и мълчаливо тръгва към дясната галерия. Естанислао се изправя неочаквано.

Естанислао (към Пилар). Пилар!... (Пилар се спира и обръща.) След вечеря ще дойда да пия кафето си в стаята ти!

Пилар (глухо). Заповядайте, сеньор!... Поканете и лейтенант Алварес, ако е свободен!... (Излиза през дясната галерия.)

Естанислао (сухо към Инес, като удря леко токовите си). Сеньора!... Надявам се да спазвате нареждането ми!... (Отива при часовия и разменя тихо няколко думи с него.)

Инес. А ако не спазвам нареждането ви?

Естанислао (сухо). Дадох заповед на войника да стреля. (Излиза през лявата галерия.)

От дясната галерия излиза отец Сантьяго.

Отец Сантьяго (тихо). Доня Инес!...

Инес (уморено, като се сепва). Простете, отче!... Забравих, че вече нямате дом!... Вие ще останете у нас!... Ще кажа на Пилар да ви приготови стая.

Отец Сантьяго. Благодаря, доня Инес!... Но аз исках да ви кажа друго.

Инес (с досада). Пак ли някое странно и неизпълнимо желание на баща ми?

Отец Сантьяго. Няма нищо по-печално от старостта, сеньора!... Трябва да бъдем снизходителни.

Инес (почти сурово). Ала понякога капризите на тази старост стават непоносими.

Отец Сантьяго. Както знаете, той забравя мислите и желанията си почти мигновено!... Но сега, преди да задреме в креслото си, той повтори два пъти нещо, което ми се стори разумно и почтено.

Инес (с гримаса). Какво иска?

Отец Сантьяго. Той каза, сеньора, че е несъвместимо с вашата чест, ако не предупредите капитана за нападението.

Пауза, през която Инес гледа мрачно и смаяно отец Сантьяго.

Инес (горчиво). За пръв път в живота моят баща си спомня за честта, отче!... Но капитанът е вече предупрежден.

Отец Сантьяго (въздъхва облекчено). Не се съмнявам, че това сте направили вие, доня Инес!...

Инес (мрачно). Не, отче!... Направи го Пилар!

От лявата галерия излиза Естанислао с каска, пелерина и револвер на пояса.

Естанислао (*към отец Сантияго*). Имам една молба към вас, отче!

Отец Сантияго. На услугите ви, сеньор капитан!... (*Покланя се почитателно.*)

Инес. Преча ли?

Естанислао. Не, не пречите, сеньора!... (*Към отец Сантияго.*) Ако утре Арко Ирис падне в ръцете на неприятеля, моля ви да изпратите това писмо в родината ми!... Съдържа няколко думи до майка ми! (*Подава му писмото.*)

Отец Сантияго (*взема писмото*). Ще го изпратя, сеньор капитан!... Дълбока почит заслужават майките, които са отгледали синове като вас.

Инес. Не трябваше ли да бъде удостоена поне с това доверие, капитан Браво?

Естанислао. Простете!... Мисля, че отец Сантияго разбира по-добре чувствата, които дължим на другите!... (*Излиза през желязната врата с тежки и широки крачки.*)

Отец Сантияго. Колко честен, но странен е този чужденец, сеньора!... Обърка дори вас, а на мене смути вратата в посланията на нашата света католическа църква!... (*Тихо и сякаш на себе си.*) Сигурно греша, но взе да ми се струва, че не всички червени са прокълнати от бога.

Инес. Суров... жесток... зъл човек, отче!... (*Тръгва бързо към дясната галерия, но се спира.*)

На желязната врата се показва отново Естанислао. Сега той държи в ръката си малка металическа касичка.

Естанислао. Отче!... Вероятно това е касичката, за която се безпокояхте, нали?... Моят сънародник я е намерил в пепелта.

Отец Сантияго (*развълнувано*). Да!... Това е касичката със спомените на доня Инес от майка ѝ!

Инес. Къде е вашият сънародник?

Естанислао. Идеше насам, но се върна!

Инес (*гневно*). А не допуснахте ли, че му дължим някаква благодарност!

Естанислао. Аз ще му я предам!... Бързаше да се върне, защото трябваше да копае окопи. (*Поставя касичката на масата.*) Моля проверете съдържанието ѝ!

Инес (*гневно*). Обвинява ли ви някой в кражба?
Естанислао. Това е молба на моя сънародник, сеньора!... Беднякът е научен да подозира, че околните се съмняват в честността му!... (*Посочва отново касичката.*)

Инес отива при масата, изважда връзка ключове от джоба си и отваря касичката, като изсипва гневно съдържанието ѝ върху покривката. От касичката падат златни накити и диаманти.

Инес. Доказахте честността на вашия сънародник, капитан Браво!

Естанислао. Така и очаквах!... (*Гледа накитите*). В диамантите има наистина някаква престъпна сила.

Инес (*горчиво*). И нещо издайническо, нали?... Сякаш светят с безумния блясък в очите на Молинеро!... Това са накити, които майка ми успя да спаси от баща ми!... Той ги крадеше от нея, за да ги подарява на кокотките или изиграва на комар.

Отец Сантияго (*с ужас*). За бога!... Какво говорите, доня Инес?

Инес. Казвам истината, отче!... Затова майка ми ги предаде на съхранение у вас!... (*Към Естанислао.*) Един аристократ искаше да ми ги отнеме, а един плебей ми ги връща!...

Естанислао. Плебеят не злорадствува!

Инес. Щях да бъда по-доволна, ако злорадствува!... Омръзна ми великодушието ви.

Естанислао. Напразно се дразните!... В момента съм всичко друго, но не и великодушен към вас.

Инес. Бих желала да стана безчувствена като вас!... (*След пауза.*) Разпределете тези накити между войниците си!

Естанислао. Губите мярка, сеньора!... Испанците, които командувам, не са конквистадори.

Инес (*гневно*). И аз не съм това, което мислите!...

Естанислао. Мога ли да предложа една разумна идея, сеньора? Вие никога няма да носите тези накити!... Ако ги завещаете за постройка на черква или олтар, ще повторите безславно мелодрамата на прадедите си, които поне е имало за какво да се разкайват!... Не е ли по-добре да изразходите стойността им с бистър ум след война-

та? . . . Тогава Испания ще бъде пълна с деца без бащи и семейства без поддръжка!

Инес (*поставя навитите в касичката и подава последната на отец Сантьяго*). Приберете ги, отче! . . . Тоя зъл чужденец е изпратен от бога да удря неспирно върху съвестта ни!

На железната врата, въоръжени до зъби, се появяват внезапно Хуан Фернандес и двама анархисти. Часовият се опитва безуспешно да попречи на влизането им. От дясната галерия излизат смутени Пилар и Себастиан.

Часовият (*улавя Фернандес за яката на ризата му и го разтърсва*). Стой! . . . Тука да не е клуб на анархистите в Барселона? . . . Сваляй веднага оръжието!

Фернандес (*сърдито към Естанислао*). Тук не се ли говори испански?

Естанислао. Не се сърдете, Фернандес! . . . Испанският език е изчезнал от цели дивизии на франкистката армия, но вие не знаете това, защото стоите в тила! . . . Моят сънародник ви казва да свалите оръжието си.

Фернандес (*към другарите си*). Свалете оръжието!

Фернандес и другарите му свалят оръжието си, което натрупват на купчина върху земята. В това им помага и часовият, който претърсва джобовете им.

Часовият (*вади от джоба на Фернандес кръгла бомба*). Тези синковци не тръгват никъде, без да напълнят джобовете си с бомби.

Фернандес (*към Естанислао*). Значи. . . ще разговаряте с нас като с пленници? . . . (*Усмива се саркастично*.) Моят отряд чака на шосето.

Естанислао. И моят баталион е готов, Фернандес! . . . Не е ли по-добре да разговаряме като републиканци?

Фернандес. С това намерение съм дошъл! . . . (*Сухо към Инес*). Натоварен съм да претърся къщата ти. Инес. По какъв повод?

Фернандес. Учителят е изчезнал безследно.

Инес. Да не предполагаш, че е заспал или пиян, а аз крия това от тебе?

Фернандес. Ако е заспал, ще го събудим, ако е пиян — ще го вземем да изтрее, а ако го няма — ще си отидем.

Инес. Казвам ти, че го няма.

Фернандес. Искам да се уверя в това.

Инес. Странно недоверие, Хуан Фернандес! . . . В такъв случай обърнете се за разрешение към капитан Браво! . . . Арко Ирис сега е под неговите заповеди.

Фернандес (*към Естанислао*). Предвиждах възраженията ви! . . . (*Изважда от джоба си лист хартия и го подава на Естанислао*.) Разрешение от щаба на бригадата ви да направя обиска.

Естанислао (*без да взема листа*). Предвиждате погрешно! . . . Нямам намерение да преча на обиска.

Фернандес (*сухо*). Благодаря! . . . (*Прави знак на другарите си да го последват и влиза с тях през дясната галерия в къщата*.)

Инес (*с горчива ирония*). И аз благодаря, капитан Браво! . . .

Тягостна пауза, през която Инес с надменно спокойствие вади и запалва цигара. Часовият се връща на мястото си. Естанислао гледа загрижено купчината с оръжие, оставена от анархистите. Пилар взема китарата си, сяда на един стол и почва да я настройва. Отец Сантьяго гледа слисано ту един, ту друг от присъстващите. Паника проявява само Себастиан. Той започва да обикаля нервно по цялата сцена, след това взема някакво решение и се отправя към железната врата, за да излезе през нея в парка, но часовият го връща и това увеличава още повече уплахата върху лицето му.

Пилар. Капитан Браво! . . . Танцът на жените върху огъня, за който ми говорихте, изглежда свързан с опасности! . . . Властта у вас не взема ли мерки да ги предотврати!

Естанислао. Не, Пилар! . . . Това е народен обичай!

Пилар. Изглежда, че вашият народ е като испанския! . . . Обича да си играе с огъня.

Естанислао. Да, Пилар! . . . Не се бои от огъня. Себастиан (*загубва всякакво самообладание*). Отче Сантьяго! . . . Молете се! . . . Молете се за душите ни!

Естанислао (*към Себастиан*). Приятелю!... Какво става с вас?... Вземете назаем малко хладнокръвие от дамите!... (*Посочва Инес и Пилар*.)

Инес (*към Естанислао*). Докога ще ни поучавате, сеньор?

Естанислао (*усмихва се*). Докрай!

Инес. Почвате да злоупотребявате!... Правите го непрекъснато от снощи.

Естанислао. Аз съм като светните ви!... Не искам да отстъпя нито една спорна душа на дявола.

Инес. С оглед на вашето спасение, нали?

Естанислао я поглежда, без да отговори.

Себастиан (*с треперещ глас*). Отче Сантьяго!... Искам да се изповядам!

Отец Сантьяго. Готов съм, братко!

Себастиан (*задъхан*). Дайте ми сила да умра за господ и за Испания!... (*С ужас*.) Те застрелват без съд... без разпит... без обяснения!... (*Хуква пак към желязната врата, но часовият го връща*.)

Инес. Отче!... Изповядайте този малодушен човек!... Срам ме е да го гледам.

Себастиан (*истерично*). Доня Инес!... Вие сте виновна за всичко!... Вие!... Вие!...

Отец Сантьяго (*отива при него и му поднася кръста*). Целуни кръста, синко!... Това ще те успокои.

Себастиан целува кръста и се успокоява малко.

Отец Сантьяго. Елате да се изповядате, синко!... (*Улавя Себастиан подръка и го повежда към дясната галерия*.)

Естанислао. Простете, отче! Забранявам съвещанията.

Отец Сантьяго пуска Себастиан. Последният гледа Естанислао с разтворени от ужас очи.

Инес (*гневно*). Забранете ни всичко, капитан Браво!... Забранете ни да пазим живота си, да се оправдаваме, да разговаряме!...

Естанислао. Сеньора!... Аз съм длъжен да ви

защитя от насилия, но не и да ставам укривател на постъпките ви.

Пилар почва да свири на китарата си андалузко «болеро».

Инес (*към Пилар*). Не превръщай във фарс нещата ни пред този чужденец.

Естанислао. Това е мелодия на любов и скръб, сеньора!... А нима те са фарс за чужденеца?

Инес (*гневно*). Вашето поведение е най-големият фарс тази вечер!

Естанислао. Ще ви отговоря след малко.

Пилар оставя китарата си върху масата и отива при една от колоните на лявата галерия, като застава изправена до нея. От дясната галерия се чуват силни викове, наситени с гняв и мъка. Миг след това от галерията изскачат анархистите.

Фернандес (*с животински рев, обезумял и настръхнал*). Кой уби Морено?

Естанислао (*отива при него и поставя ръката си върху рамото му*). Фернандес!... Отдайте първо почит към убития другар!

Фернандес поглежда Естанислао тъпо, недоверчиво и донякъде учудено, след това идва малко на себе си. Яростта на анархиста отстъпва място на вековното испанско чувство за форма и церемониалност, от което не може да се освободи в този момент дори Фернандес.

Фернандес (*мрачно и тържествено*). Почит към убития безвластник!... (*Вдига нагоре свития си юмрук, като поглежда към другарите си*.)

Другарите на Фернандес застават мирно и вдигат десните си юмруци. Естанислао остава неподвижен. Отец Сантьяго се прекръства, Пилар прави гримаса на отвращение. Себастиан, комично и жалко с колебливо движение, вдига също юмрука си. Лицето на Инес заглава предишния си израз на надменно и презрително спокойствие.

Фернандес (*с гневен оттенък в гласа си, поглеждайки Естанислао*). Почит към убития републиканец!... (*Продължава да стои с вдигнат юмрук*.)

Естанислао вдига юмрука си нагоре, но равнодушният израз на лицето му показва, че изпълнява само една формалност.

Фернандес *(сваляйки юмрука си и с глас, в който кипва отново предишната ярост, заплаха и сурова печал.)* Мизерници!... Кажете!... Кой уби Морено?... *(Гледа последователно Инес, Пилар, Себастиан и отец Сантьяго.)*

Пилар *(ведро и спокойно)*. Аз.

Отец Сантьяго. Девојката е невинна, сеньор!... Аз извърших това престъпление.

Инес *(с гневен и презрителен глас)*. Не е вярно, Фернандес!... Аз застрелях Морено!...

Фернандес *(не на себе си)*. Престъпници!... Реакционна измет!... Всички до един в колата!... Няма да ви застреляме!... Ще ви разкъсаме с ножовете си!...

Естанислао *(улавя подръка Фернандес и го завежда при масата)*. Имате нужда да се успокоите още малко, Фернандес!

Фернандес *(с нещо средно между ридание, размисъл и патос при надгробна реч, които все пак звучат не смешно, а трагично)*. Морено!... Старче!... *(Строполява се върху един стол и облегнат на масата, подпира челото си с ръка.)* Поетичен ум на древен мъдрец в грозно тяло на обезобразен от вериги роб!... Говореше безумия, а убеждаваше всички!... Подпалваше черкви, а вярваше в бога!... Бореше се за селяните, а обикна господарката им!... Караше да треперят всички, но запазваше непокътната свещената свобода на индивида!... Морено, учителю наш!... *(С тих и скръбен вопъл, който замира в хълцане.)* Ти би оправдал дори убиеца си!...

Пауза, през която Фернандес хълца няколко мига почти беззвучно. Всички го гледат съчувствено, включително и часовият, който влиза в двора извикан с движение на ръка от Естанислао. Себастиан, с дебнеш поглед и крадливи движения, се промъква към желязната врата.

Инес *(мрачно)*. Да, това бе Морено!

Фернандес *(избухва отново, като скача от стола си)*. Престъпници!... А защо уби този неповторим човек!... *(Гледа диво към Инес.)*

Естанислао *(прави знак на Инес да мълчи, а*

след това тихо към часовия). Стой при оръжието и не им позволявай да го вземат!

Часовият сваля от рамото си автомата. Себастиан се присламчва все по-близо до желязната врата.

Фернандес *(отново в депресия, като навежда глава)*. Дойде и твоят ред, старче!... Падна като толкова други между нас!... Но с тебе сякаш изчезна нашата смелост и светлината, която осветяваше пътя ни в хаоса на тая война!... Мъка, съмнения и страх ще нахлуят сега в сърцата ни!... *(Отново яростно към Инес.)* Инес!... Съзнаваш ли какво извърши?

Инес *(спокойно)*. Не крий зад викове паниката в душата си, Хуан Фернандес! Познавам те отдавна!... В същото състояние ти се намираше, когато падна честният Дурути!... А Морено беше един от моралните убийци на Дурути. Не знаеш ли това?

Фернандес *(тихо, без да я слуша)*. Инес!... Ти уби Морено!

Инес *(с мрачен патос)*. Убих безумието в досегашната ни тактика, Фернандес!... Убих хаоса, който унищожаваше вярата на испанските работници и селяни в републиката!... Ако още не виждаш това, презирам глупостта ти!... А ако трепереш от другарите в града за живота си, презирам малодушието ти!...

Фернандес *(след пауза, през която гледа втренчено Инес)*. Няма малодушие у нас, безвластниците, Инес!... *(Надменно към Естанислао.)* Отвеждам със себе си убийците на републиканеца Морено!

Естанислао. Не позволявам това, Фернандес!

Фернандес. Заради тази жена ли?... *(Посочва Инес.)*

Естанислао. Заради републиката, Фернандес!... Вие не се подчинявате на нейните закони и с това я осъждате на гибел.

Фернандес. Повторно ви напомням, че моят боен отряд чака на шосето!

Естанислао *(високо и гневно)*. Ударете ни в тила, докато се готвим да отбием атаката на франкистите!

Пауза, през която Инес гледа Естанислао с усмивка на затаен възторг и щастие. Себастиан е вече съвсем близо до желязната врата и

поставя дясната ръка в джоба си. Пилар почва да следи движението му тревожно.

Фернандес. *Аз си отивам, чужденце! . . . Това ли е последната ви дума?*

Естанислао *(сухо и рязко)*. Не ще ви позволя да мръднете оттук!

Фернандес *(с бесен вик към другарите си)*. На оръжие! . . .

Фернандес и другарите му се спускат към купчината от оръжия, но часовият стреля върху тях. Един от анархистите пада мъртъв. Фернандес и другият се спират смразени. Себастиан изважда от джоба си пистолет и се прицелва в Естанислао.

Пилар *(с вик на ужас)*. Капитан Браво! . . . Пазете се! . . . *(Хвърля се пред Естанислао и го закрива с тялото си.)*

Себастиан стреля и улучва Пилар. Инес изважда мигновено своя пистолет. Себастиан хуква към желязната врата, но Инес го поваля с изстрел. Пилар, залитайки, прави няколко крачки, след това се улавя за гърдите и пада в ръцете на Естанислао. Инес се спуска към двамата и подкрепя Пилар. Отец Сантияго се прекръства. Инес и Естанислао поставят Пилар на един стол до масата. С последни усилия Пилар сваля от косата си червения карамфил и се опитва да го подаде на Естанислао, но ръката ѝ се отпуска и карамфилът пада на земята.

Инес *(глухо към Естанислао)*. Вземете го! . . .

Естанислао се навежда и взема карамфила.

Инес *(разтърсва рамото на Естанислао)*. Целунете я! . . . Докато е още жива! . . .

Естанислао. Не! . . . Лъжата би унижила нейното достойнство! . . . Този карамфил е символ на бунта ѝ.

Инес. Грешите! . . . Това е сърцето ѝ! . . . Тя се разбунтува истински, след като дойдохте вие.

Двамата гледат как Пилар умира. Чуват се няколко далечни изстрела, последвани от други, по-близки. Почват да свирят тръби, отначало една, после втора, трета, четвърта. . . През парка почват

да тичат войници с каски, с карабини или автомати в ръце. Изстрелите, глъчката и напрежението се увеличават.

Инес *(към Естанислао)*. Какво е това?

Естанислао. Бойна тревога! . . . Фашистите нападат! . . . *(Обръща се внезапно към анархистите.)* Бандити! . . . Бягайте! . . . Изпокрийте се в къщите на града!

Фернандес *(с мрачно достойнство)*. Не сме бандити, чужденце. . . а селяни от Арагон! . . . И моите безвластници ще се бият за републиката заедно с вас! . . . Чакаме заповедта ви.

Естанислао. Тогава заемете позиция в селото! . . . Вие сте майстори на ръкопашния бой.

Фернандес *(с горчива усмивка)*. Казахте най-послед една добра дума и за нас!

Естанислао. Историята ще каже повече, ако умрете за републиката!

Фернандес и другарите му вземат оръжията и излизат през желязната врата.

Инес *(с блуждаещ поглед и широко разтворени очи)*. А какво ще правя аз?

Естанислао. Ти трябва да живееш, Инес! . . . Бори се смело срещу тиранията, която иде! . . . И разказвай на живите за последния републикански баталион в Арко Ирис! . . . *(Към отец Сантияго.)* Отче! . . . Погрижете се за тази жена! . . . *(Излиза бързо през желязната врата, последван от часовия.)*

Инес *(с пронизващ нечовешки вик)*. Естанислао! . . . *(Пада на земята сред засилващия се шум от сражението и дисонансите на оркестъра.)*

РАЗКАЗИ

СЕВАСТОПЛ, 1913 ГОД.

— Един момент! . . . — казва Виктор Ефимич. — Позволи ми да сложа ред в спомените си. . . Така! Това се случи в Крим през 1913 година. Отдавна, нали? Но за мен е като вчера. Удивително, но трябва да призная, че за нас, офицерите от разузнавателната служба, една авантюристка, една шпионка, една непозната жена, като че ставаше веднага по-интересна от другите. Тия прокълнати жени съдържат елемент на опасност, зад който стои смъртта, а понякога ми се струва, че любовта и смъртта са две сили, които внезапно се екзалтират. . . Приеми думите ми, както искаш. Това бе вкус, създаден от навика, наречи го, професионален. Ние обичахме опасните жени, както бонвиваните обичаха суетните. . .

Историята се случи през лятото, в Севастопол, с един поручик от Преображенския полк. Да го наречем поручик Х. Личността му? Няма значение. Достатъчно е да знаеш, че бе задоволителна. Говоря за общата култура, външността, маниерите. . . т. е. за тия качества, притежаването на които в нашия занаят е необходимо. Началниците безспорно имаха доверие в него. Този поручик получи заповед да замине за Севастопол и да се запознае там с една млада жена. Същевременно той бе натоварен да следи и за похвата на няколко подозрителни чужденци, с които знаехме какво да правим. Министерството го снабди с известна сума пари и няколко фалшиви документа върху народната отбрана. Веднага, щом пристигна в града, поручик Х. влезе във връзка с няколко свои познати които го въведоха в елегантното общество от вилите. Самият той нае една малка вила близо до морето. След това почна да ходи по дансинги и музикални тържества, почна да прави посещения у познати семейства, да играе бридж

и да се интересува от жени. Той бе твърде прилежен в това отношение, пък не можеше да се каже, че и жените го избягваха. Усърдието му скоро се увенча с успех и една вечер той се занозна на дансинга с тази, която търсеше. Запознаването стана в една много приятна атмосфера на флирт и космополитно общество. Жената, на която го представиха, бе германка, видимо богата и от добро семейство. Трябва да ти опиша тази жена. Представи си едно тънко, бледорусо създание с нежен профил и зелени очи. Бялата вечерна рокля придаваше на красотата ѝ една прозрачност, един особен, седефен чар. Името ѝ? За какво ли ти е да го знаеш? Важно е, че тя бе много млада, много красива, но ако човек се взреше по-внимателно в зелените ѝ очи, щеше да забележи в тях един пуст, леден блясък, който отнемаше нещо невидимо от младостта ѝ. Тя симулираше темперамента на богата, разглезена жена, но каква затвореност, каква меланхолия прозираше в тия хладни очи! . . . У нея имаше финес, култура, интелигентност. . . Говореше няколко езика. Тя поддържаше интереса към себе си с изящна и съдържана духовитост, но същевременно се пазеше да не стане център на внимание. Накратко, това бе една превъзходна жена от друг климат, но заедно с това една самка, един вампир — позволи ми да употребя израза за тоя тип жени, създадени уж от модерния живот, но всъщност стар като света. Представи си сега, че студената ръка на тая жена сграбчеше някое младо сърце или станеше любовница на някой зрял мъж, който заема отговорен пост, но не съзнава ужасната съблазън на любовта. Не се учудвай! . . . Работливите и усърдни мъже, които стават добри специалисти, са именно такива. Те работят и в работата пропускат младостта, пропускат живота си. Липсата на сантиментален опит ги прави трагично незащитни. Една такава жена — и те се превръщат в самоубийци или страхотни предатели. . . Не вярвам да се учудваш сега на мерките, които нашата разузнавателна служба взе, за да се отърве от тази рядка и опасна личност. Освен това наблюденията на поручик Х. можеха да посочат и евентуалните ѝ съучастници. Накъсо — тая жена трябваше да се унищожи. Сведенията на нашите разузнавачи я определяха като агент от висока класа. Ние знаехме вече, че тя бе дъщеря на германски офицер, загинал през колониалните походи, а това предполагаше един по-добър морал, една реше-

телност и една твърдост в постигането на целта, която не всички шпиони притежават. Кой мрачен жребий бе тикнал това разкошно създание в ноктите на шпионажа? Може би романтични подбуди, някоя любовна история, споменът за баща ѝ. . . Възможно е, но аз допускам и други причини. Германските офицери са богати, произхождат от аристокрацията, но това, разбира се, не е правилно, пък може да се случи и тъй, че и аристократите да останат без пари. Би ли могъл да си представиш тази жена, задоволена с плебейския труд в някоя кантора? Почти винаги епилогът на шпионската кариера е застрелването, но затова пък дава възможност за елегантен и бляскав живот.

Толкова интелигентност, толкова красота и съблазън можеха да станат опасни или поне да забъркат малко нашия поручик Х., но, за щастие, той остана тъй невъзмутим, както очакваха шефовете му. Последните наистина бяха избрали достоен ловец за дивеча, който искаха да хванат. От тази вечер поручик Х. почна да ухажва германката по твърде умел начин, като не забравяше да наблюдава и другите мъже, които се увъртаха около нея. Голям напредък в отношенията им се постигна, когато тя научи, че е офицер. Тя му призна полушеговито, че обожаваше униформите, че като малка най-обичала да играе с оловни войници. Дватамата почнаха да се срещат все по-често и между тях се създаде деликатна и непринудена близост. С небрежен вид тя му разкри постепенно някои подробности за себе си. Каза му например, че е напълно свободна, но малко уморена от живота и търси забрава в пътуването. Изрази също тъй готовността си да остане в Русия, докато средата я забавлява. После направи намек, много предпазлив и носталгичен, за красотата на една искрена любов, освободена от условностите на живота. Всичко това той приемаше много ловко, с горещината и възторга на девствен мъж, който не познава измамата. Може би ти е известно, че такива мъже се харесват понякога (искрено) дори на съвсем развратни и преситени жени. Поручик Х. много сполучливо бе избрал да симулира именно тоя тип. С естественост, на която би могъл да завиди и най-добрият актьор, той ѝ разкри скромно своята доброта. След това с малко суетна гордост той ѝ даде да разбере, че работи в министерството, че шефовете му го ценят и разчитат на него. За доказателство

той ѝ посочи цял куп военни съчинения, които бе донесъл от Петроград и с които искаше да се подготви за трудни и специални задачи. Най-сетне в разни дребни случаи той се постара да прояви оная мъничка глупост, оная задължителна наивност у честните мъже, която е тъй насърчителна за жените. Тя постигаше това разкриване на личността му с очарователна непринуденост, с милите и капризни въпроси на влюбена жена. Какво върховно напрежение на ума и волята изискваха тия преструвки, тая безчовечна игра между две същества, които можеха да се обичат наистина, ако не обичаха по-силно родините си! . . .

Една лунна вечер тя пожела да се разходят край морето. Сигурно би могъл да си представиш тия тихи лунни нощи в околността на Севастопол, твърде подобни на тукашните, тия сребристи часове между дансинга и прибирането в леглото, пълни с толкова фосфорна светлина, с толкова прозрачност и меланхолия. . . Вълните пляскаха тихо и сподавено, дърветата шумоляха, между стъблата на тревите пълзяха големи, светещи насекоми. Всичко около тях бе наситено с дълбок и концентриран живот, с онова тайнствено сладострастие, в което трепти морската нощ. Тая нощ двамата станаха любовници и зората ги завари прегърнати. Силният и възбуждащ парфюм на германката се смесваше с дъха на телата им, с някаква безкрайна и жестока печал, която измъчваше и двамата. . . Знам, че не обичаш разнежването. Анализът на такива моменти отнема прелестта им. Искях да ти кажа само, че имаше мигове, в които двамата изпитваха изкушението да хвърлят маските си, но, уви — каква подлост или каква възвишена твърдост на духа, — дори когато телата им замираха в спазмите на любовта, те продължаваха да бъдат врагове. . . И колко жестоки!

След тая нощ те прекараха в малката наета вила още много други. Най-после поручик Х. реши, че моментът за действие е настъпил, и почна да забравя върху писмената маса в стаята си отворени папки, разни карти с червени знакове и шифровани книжа, от които можеше да се заключи, че той използва отпуската си да готви някакъв важен доклад. Неговата доверчивост стигна дори дотам, че той почна да дава на германката ключа от вилата и когато имаха среща, да прави едно от тия малки, лесно простими закъснения, които после изкупуваше с целувки. Но странно нещо! . . . Тя като че не можеше да

забележи тия примамливи карти с червени кръстчета, тия шифровани книжа и таблици. Наистина тя не знаеше руски, може би не разбираше от сложната наука за шифрите, но имаше прекрасна възможност да ги отнася лист по лист у себе си и да ги връща преписани или фотографирани. Напразно поручик Х. очакваше да намери някой документ изчезнал, разместен или поне пипнат, напразно посипваше листовите с невидим прах и поставяше влакна върху ключалките — всичко си оставаше непокътнато. С трескаво нетърпение, към което се примесваше и една странна мъка, той мислеше за часа, в който жертвата му щеше да влезе в капана.

Но времето летеше и нищо не променяше положението. Само че прегръдките на германката като че ставаха поуморени, по-хладни. Може би се бе преситила вече, както бе преситен и той. Понякога тя се изтръгваше от ръцете му и очите ѝ гледаха пространството с пустия и леден израз на очи, които могат да гледат невъзмутимо дори смъртта. Към края на август един следобед, в който се усещаха първите тръпки на есента, тя му съобщи, че трябва да замине при някакви роднини в Хамбург. Тя бе твърде мила и се постара да го убеди, че приключението оставя много красив спомен у нея. След това се разделиха и романът завърши тъй, без развръзка и служебен успех за поручик Х. Или по-право, той се мъчеше да си втълпи, че все пак бе постигнал известен успех: през пребиваването си в Севастопол да прояви дейност.

Той се яви на доклад в министерството, но с каква ирония, с какви жестоки подигравки го посрещнаха там! . . . Истина ти казвам, нищо не може да се сравни с изненадите, които поднася нашият занаят. Тъкмо когато си уверен в успеха си, откриваш изведнъж, че противникът просто се е подигравал с теб. Предишния ден нашите агенти бяха арестували в Петроград един съмнителен левантинец с паспорт за Франция. В куфара му намериха сведения за бреговата охрана на Севастопол. Това бе един мръсник, един подлец, който веднага се изплаши и разкри всичко. Връзката му с жената, която поручик Х. бе следил, не подлежеше на съмнение. Каква подигравка! . . . Да, драги ми! . . . Това е шпионажът! Жесток и без никакви скрупули. Когато ни се струва, че вършим подлост, противникът ни смайва с още по-големи. И така през цялото лято поручик Х. бе служил за параван

на една виртуозна шпионка, която бе успяла да се добере до сведения за бреговите батареи. Кога и как? Та тъкмо това е изкуството — да действуваш незабелязано! Той почувствува гняв — гнева на измамен мъж, на победен противник. После изведнъж той съобрази нещо; в книгата на арестувания имаше един адрес, посочен от германката в Париж. Считайки левантинеца за сигурен агент, тя му бе поверила адреса си в Париж. Каква непредпазливост! Но най-добрите агенти стават жертва именно на такива дребни грешки. Ако поручик Х. можеше да намери германката в Париж, той знаеше как да ѝ отплати. Трябва да ме разбереш!... Тук не се касаеше толкова до отмъщение. Шпионажът е жестока борба на хладни разсъдъци, които не познават страстите. Унищожението на германката лишаваше противника от един способен агент, значи, го отслабваше, това бе първо и, второ, понеже сведенията не бяха предадени от левантинеца, с нейното премахване противникът нямаше да ги научи никога. Още същия ден поручик Х. замина за Париж. Адресът не беше фалшив. Поручик Х. намери посоченото жилище и един любезен портнер, който след бакшиша стана още по-любезен, му даде всички необходими сведения. Да, тук наистина живееше една млада чужденка, която след дълго отсъствие се бе завърнала снощи. Целия следобед поручик Х. прекара в наетото затворено такси при ъгъла на улицата. Вечерта германката излезе от къщи и се качи на друго такси. Автомобилът на поручик Х. го последва. Виждал ли си Париж нощно време? Не?... Впрочем това няма никакво значение. Тая вечер и поручик Х. не обръщаше внимание на фериата, не чуваше шума, не виждаше тълпата. Очите му бяха впити в малката червена светлина на таксито, което возеше германката. Цялото му същество бе застинало в оная статична напрегнатост на мисълта и волята, която превръща агентите на шпионажа в бездушни, но свръхчувствителни автомати, очакващи момента, който ще ги постави изведнъж в трескаво действие. Хладен и остър като нож, разумът му бе готов да състави мигновено план за действие и да го замести веднага с хиляди други.

Най-после таксито спря и германката влезе в градината на един ресторант. Поручик Х. я последва. Това бе малка, красива градина, с много елегантен, с много почтен вид, но още без посетители. Върху всяка маса имаше

лампа с кремав абажур. Германката седна и си поръча вечеря. Навярно тук се хранеше често. Поручик Х. издебна момента и седна на една друга маса, зад няколко мимози, през стъблата на които можеше да я наблюдава незабелязано. Тя бе в тъмносиня пола, в спортно сако с тютюнев цвят и чайножълта блуза. Тая простота в облеклото, това хармонично съчетание на цветовете придаваше на загорялото ѝ в Севастопол лице един златист и нежно ярък блясък. Докато чакаше вечерята, тя подпря бледорусата си главица с ръка и зачете вестник. Каква красота, каква интелигентност лъхаше от замисленото ѝ лице!... Без да очаква, без да иска, поручик Х. се развълнува и почна да мисли за часовете, които бе прекарал с нея. Защо силите на живота бяха тъй зли, защо това нежно и ефирно създание играеше на гоненица със смъртта? Каква бе всъщност? Добра? Зла? Можеше ли да обича някого истински? Какво криеха нощите в Севастопол, тия дълбоки спазми, това ужасно мълчание в часове, които другите жени използват да изтръгват обещания, да ни уверяват в лъжи? Защо не открадна книгата му? Може би от непредпазливост, може би от предчувствие, че документите бяха фалшиви. Но агент като нея трябваше да рискува, да се увери в това. Тя не се докосна до тях, не ги дори погледна. Кое я бе възпряло? Любовта ли? Ами куфарът на левантинеца? Да, но подлостта и лъжата у шпионите са професионално средство, всекидневна необходимост. Те не дават никакво указание за сърцето... Тъй разсъждаваше поручик Х. и в душата му се разгаряше оная страшна мъка, която изпитваше в Севастопол. Той се сепна изведнъж и дойде на себе си, когато германката бавно повдигна глава от вестника. Зелените ѝ очи се загледаха уморено в пространството. Това бяха пусти, ледени очи на жена без сърце, на шпионка без милост.

И той я намрази отново.

Тя се навечеря, изпуши една цигара и стана от масата. Поручик Х. я последва веднага. Сега тя не взе такси, а тръгна пеш из многолюдната улица, всред тая шумна, космополитна тълпа, все тъй сама, все тъй чужда на хората, на музиката, на радостта. Той я следеше отдалеч по тютюневото сако. Какво благородство, каква хармония имаше в спокойните движения на това деликатно тяло, на тия крехки рамене!... Тя погледна часовника си и почна да върви по-бързо. След това вне-

запно зави по една напречна улица, която водеше към кейовете на реката. Тая улица бе по-тъмна, с по-малко минувачи. Известно време тя вървя по нея, после влезе в алеята на една градина. Поручик Х. я последва и тук. Сега той съзнаваше само едно: че обстоятелствата му даваха възможност да изпълни плана си по-лесно, отколкото предполагаше, тъй лесно, че дори изведнъж го обзе някакво смущение. Очевидно тя имаше среща с някого. Къде и с кого? Нима го интересува? Той се усмихна с горчива решителност: може би това, което се готвеше да изпълни след малко, щеше да спаси живота и съвестта на някой французин в униформа. Тя се отби в една странична алея, която бе съвсем пуста. Ако се съдеше по направлението ѝ, тази алея водеше към някоя спирка за малките параходчета по Сена. Поручик Х. на свой ред ускори крачките си. Разстоянието между двамата ставаше все по-малко. Тя чу стъпките му и се обърна, но лицето му бе в сянка и не го позна. Още половин минута, още двадесет секунди, и малкият му специален револвер с глухи, почти безшумни изстрели щеше да я повали върху пясъка. Той я приближаваше, приближаваше. . . Сега разстоянието помежду им не бе повече от няколко метра. Ръката му бавно повдигна и насочи цевта на оръжието в тила ѝ. . . После изведнъж се отпусна. Стори му се, че в този момент нямаше нищо по-отвратително, по-недостойно за един офицер от това да отправи куршумите си в гърба на тази слаба жена. Но в неочаквания обрат, с който промени решението си, нямаше никакво отстъпление от дълга, никакво разколебаване в целта. Той само отстъпи тъй, както би отстъпил, ако някоя физическа невъзможност му попречеше да я постигне веднага. Ако германката трябваше да умре и по силата на морала си той не можеше да ѝ стане палач, друг трябваше да поеме тая длъжност. Той веднага изработи нов план.

Докато изящната фигура на съществото, което искаше да убие, се отдалечаваше в полумрака, той седна уморено на една скамейка и запали цигара. Без съмнение, германката не се изплъзваше от ръцете му. Той имаше възможност да я следи, да открие съучастниците ѝ в Париж. С това той щеше да нанесе такава вреда на противника, каквато никакви сведения не можеха да изкупят. Той изпуши още няколко цигари, обмисляйки подробно действията си за утре. После стана от скамейката и тръгна

по направлението, в което изчезна шпионката. Една остра мъка, същата, която изпитваше в Севастопол, потискаше цялото му същество. Обзе го желание да стигне по-скоро кейовете, да се разходи по Сена, да потъне в нощните удоволствия на Париж. Какъв тъжен порив към наслади, които трябваше да задушат спомена от други! . . . Но той се прибра веднага в хотела си и прекара нощта в кошмарни сънища. Струваше му се, че вижда взвод френски хусари, които опираха карабините на гърдите си, докато хор от барабани биеше злоещо и продължително. . .

После пред него изпъкваше бледорусото лице на шпионката, с изопнати черти, със стиснати устни. Струваше му се, че зелените ѝ очи бяха по-пusti, по-ледени от всеки друг път.

Рано на другия ден поручик Х. отиде в дома на един френски капитан, когото познаваше от Петроград. Дватамата бяха участвували в конни състезания. Французинът го посрещна очарован. Те имаха мили спомени от известни неща в Петроград. Спомниха си опасни скокове, познати жени, комични епизоди и се смяха като деца, при все че смехът на поручик Х. не бе твърде жизнерадостен. През време на закуската той разправи на французина повода за идването си. Лицето на последния стана изведнъж напрегнато, сериозно. Веднага след това двамата взеха такси и отидоха във военното министерство. Французинът представи поручик Х. на няколко млади офицери, после на по-стари и най-сетне на един дребен полковник с монокъл и снежнобяла коса. Този полковник седеше зад огромно бюро в разкошен кабинет и старческите му ръце бяха украсени с брилянтни пръстени и много грижлив маникюр. Поручик Х. направи разкритията си и на него. Когато свърши, полковникът се усмихна и каза вежливо:

— Благодаря ви, драги поручик, благодаря! . . . Това естествено би било много ценна услуга. Но жената, за която говорите, е застреляна преди малко! . . . Нашите агенти я арестуваха снощи.

Виктор Ефимич бе млъкнал и очите му гледаха уморено хоризонта. Безветрието и тишината бяха пълни. Морето приличаше на огромно, тъжно езеро, което заспива в нощта. От време на време до нас долиташе меланхоличният плясък на някоя съвсем слаба вълна.

— Това е! — произнесе внезапно Виктор Ефимич. — Но би ли могъл да се сетиш нещо?

Кимнах с глава, че мога, но не казах нищо. Той ми благодари с поглед. След малко гласът му прозвуча отново — дрезгав и малко задушён:

— Обикновено заравят шпионите като кучета, в някоя случайна дупка. Така хвърлиха и нея. Но това тяло!... Ужасно, нали!

И после добави:

— Има кошмарни нощи, когато ми се струва, че още го държа в ръцете си...

КАРНАВАЛ

След скучния бал ние прекарахме остатъка от нощта в дома на моя приятел Б., където се събираше винаги общество без илюзии. Бяхме около десетина мъже от най-различна възраст, отърсени от всякаква сантименталност, хладни, цинични и образовани, изпълнени с тънко презрение към всичко, което не съставляваше част от нашето собствено аз. Ние бяхме най-отвратителните мислещи същества. В късния час домакиният разкри съкровищата на своя бар — сбирка от най-различни упойтелни течности. Почнахме с уиски, разкритикувахме няколко вида коняк и преминахме към ликьорите, като ставахме все по-бъбриви. Светските клюки ни отведоха от конкретни примери на човешка глупост към по-отвлечени разсъждения. И може би за това, че животът отдавна бе пресушил сърцата ни, ние почнахме да разискваме за любовта. Разказвах се лични преживелици, цитираха се мислители, навеждаха се статистики, криминални и патологични случаи, като всичко това се изказваше с немалко снобизъм и предубеждение. Човек можеше да помисли, че има работа с луди хора, ако всеки от събеседниците вярваше поне в една десета от онова, което поддържаше.

— Не обичам сантименталностите — каза д-р Х., като изтърси пепелта от ревера на фрака си, — мразя разнежването, психологията на спомените, тоя блудкав анализ на асоциации между миризмата на цъфнал глог и бялата рокля на някоя полудевственица... Тъй като духът старее заедно с тялото, всяко сантиментално връщане към спомените прилича на инфантилизъм. Историята, която ще чуете, не е меланхолична реминисценция. Тя е просто жизнен опит, тема, която поставям за разискване. Нали търсим истината!...

Това се случи по времето, когато жените носеха сложни прически и блузи с буфанирани ръкави, а елегантността на един мъж се познаваше по брадата му, по редингота по колосаните ръкавели и бастуна с дръжка от слонова кост. Смешно, нали! . . . Но някога представлявах точно такава карикатура и минавах за очарователен. Професията ми даваше възможност да дружа с охолно общество, да живея на широка нога, да поддържам собствен фиакър, слуга, ергенска квартира. . . с една дума — да удовлетворявам всички изисквания на тогавашната мода. Между другото аз бях домашен лекар у едно семейство, където имаше две сестри. По-малката — всъщност само тя представляваше интерес — притежаваше физическата привлекателност на кокотка и почтеното име на баща си. Тя не бе глупава, дори минаваше за интелектуална и четеше Франси дьо Кроасе, който по онова време заместваше Декобра. С нея човек можеше да изкара едно приключение и да остане доволен. Накъсо, тя можеше да бъде щастлива по начин, който отговаряше на темперамента ѝ, но, уви. . . дробовете на това превъзходно създание бяха проядени от туберкулоза! Само аз знаех това и, разбира се, пазах тайната като професионално задължение. Не знаех дали една жена на двадесет и три години можеше да има по-горчива тайна, по-безнадеждна младост. Тя се казваше Ани, бе дъщеря в богато семейство, възпитаница на прочут колеж, животът ѝ предлагаше лукс, спокойствие и удоволствие, но въпреки това трябваше да умре. . . Не мога да си представя нищо по-идиотско от съдбата. Виждал съм бедняци с жизнен характер и превъзходно здраве, смазани от варварска мизерия по същия безсмислен начин.

Понякога аз заварвах Ани сама. Тя ме приемаше в стаята си всред купища от книги и грамофонни плочи с модни шлагери. Нейните игриви сини очи ме гледаха с горчива усмивка, сякаш искаха да кажат: «Не е ли безобразно? Едва ли някой обича живота повече от мен, а смъртта ме дебне тъй подло! . . .» Тя бе прекарала дълги години в прочути санаториуми и спазваше донякъде известен режим, та болестта още не бе хвърлила върху лицето ѝ грозната жълтеникава сянка на смъртта. Само очите ѝ горяха в пламъка на всекидневна треска и гледаха с някаква прозрачна, възбудена яснота. Постепенно аз забелязах, че тя не бе равнодушна към мен. Когато отивах

у тях, тя проявяваше към мен ония тънки нюанси на кокетство, чрез което жените показват предпочитанието си. Тя ме приемаше винаги блестяща, винаги усмихната и елегантна, като даваше вид, че не се съмнява в оздравяването си, и се закачаше духовито. Може би ще помислите, че тя ми харесваше! . . . Нищо подобно. Аз бях влюбен в Елена, нейната омъжена сестра, която приличаше на троянската Елена — с гръцки профил, с тежки златни коси, с царствени движения и леко нравна като нея. Тя се бе развела с мъжа си — един незначителен архитект — и сега търсеше друг съпруг, с по-голямо обществено положение. Нодокато ухажвах Елена, аз виждах все по-ясно, че болната Ани, нейната сестра, ме обичаше — потисната, безнадеждна страст, която се излъчваше от дълбочината на недъгавите ѝ гърди. Наистина тя имаше хубаво тяло, бе мила и пикантна, но аз изпитвах към нея леко физическо отвращение, отвращението, което изпитваме към труп.

Един мрачен зимен ден Ани ме извика по телефона. Заварих я сама пред камината. Пламъците озаряваха лицето ѝ с червеникава светлина. Тя бе в хубава дълга рокля от черно кадифе, с бели хризантеми на рамото. Русата ѝ коса образуваше елегантен контраст с облеклото, със златните гривни върху ръцете ѝ. На една масичка до камината бяха поставени бутилка ликьор и цигари. Не се учудих — Ани ме приемаше винаги изискано. Но в по-високия глас, с който говореше, в подчертаната небрежност на движенията ѝ аз долових женската свенливост, която искаше да се превърне в самоувереност. Предусетих постъпката ѝ — рефлекс на живота, който отлиташе. Тя ми каза, че имала бронхит, но всъщност нямаше никакъв бронхит. След това ме осведоми, че родителите и сестра ѝ заминали за Виена. Най-сетне — и дявол да го вземе, това може да направи само жена, стигнала до отчаяние — тя заяви, че ме обича и че е готова да стане моя любовница. Тя направи признанието си със сподавен глас, със зачервено лице, със стиснати зъби. После се извърна и закри очите си с ръка, сякаш разбра изведнъж колко ниско бе паднала.

Почувствувах съжаление. Тя приличаше на нещастно болно дете. Съзнах, че щях да извърша престъпление, ако направех това същество дори от състрадание своя любовница — любовница, която трябваше да се измъчва,

да ревнува, да съперничи със здравите и силни жени, които щяха да ѝ оспорват подарената плячка. Не, не исках да разруша остатъка от здравето ѝ по този начин! Отидох при нея и като галех косите ѝ, се опитах да ѝ внуша, че тя наистина е достойна за любов, но сме се срещнали твърде късно и че сърцето ми е вече другаде. Жалки думи, които я накараха да се усмихне горчиво! Не съзнаваше ли сега по-мъчително от всеки друг път недъга на болестта си? Не разбираше ли милостта в душата ми? Аз, разпуснатият светски човек, почвах да говоря изведнъж за вярност към някаква любима! Какво ми струваше едно приключение повече! Толкова ли бях нравствен? Не се ли отвращавах всъщност от заразата, от нейните проядени дробове, от тоя дъх на смърт и разложение, който издаваха гърдите ѝ? И тя се разплака неударимо.

Тогава помислих за нейния жалък нещастен живот, за болестта, която дълбаеше гърдите ѝ от детинство. От най-крехка възраст тя е била принудена да се разголява пред лекари, които са я чукали, прислушвали, гледали с апарати. И това събличане под мъжки погледи я е деморализирало страшно, убивало е постепенно у нея онова чувство на естествена свенливост, на женска гордост, което сега не можа да ѝ попречи да направи признанието си. Спомних си скъпите швейцарски санаториуми, тия разкошни преддверия към смъртта, в които снегът, слънцето и силната храна бяха възбуждали тялото ѝ всред самота, всред изгарящи мечти за любов... Помислих и за сегашното ѝ положение. Недъгът ѝ се пазеше в тайна, но всъщност това бе публична тайна и всички млади мъже я избягваха като прокажена.

— Аз съм безсрамна, ужасно безсрамна — прошепна тя тихо, като дойде на себе си.

— Ани — казах, — вие сте превъзходно мило момиче.

— Уличница, която се предлага.

В думите ѝ имаше горчивина, която ме накара да я съжаля повече от най-падналата жена. И може би в известни моменти любовта би могла да бъде само състрадание, защото казах искрено:

— Ани, кълна ви се, че ако бях ви срещнал една година по-рано, ако...

— Ако не беше сестра ми — каза тя остро и после до-

бави с меланхолия: — Да, тя е чудесно здраво животно.

— Но вие ще оздравеете, ще станете като нея.

— Така залъгват децата, аз знам, че ще умра. Заради мен са изхарчени толкова пари, а болестта напредва... Аз съм просто безполезна, заразна дрипа, която никой не докосва... Така е. Получих от живота малко, съвсем малко. В санаториума режимът и целомъдрието ме вбесяваха. Вместо да спя през нощта, пушех и четях романи, а призори отварях прозореца, за да не познае сестрата. Имах и любовник, един англичанин, глупак, болен като мен... Идиотско, нали! Но нямаше нищо по-отвратително от самотата. Правех това, защото обичах живота, удоволствията...

И като се усмихна, прибави с горчива нежност:

— Също като вас!...

След това по примера на всички нещастни човешки същества, които търсят смисъл и в най-голямата безсмислица, почнала да търси някаква съмнителна наслада в болестта си. Каза, че удоволствията в живота добивали пълната си сила само когато над тях се надвесвала смъртта... Направила това откритие с любовника си англичанин. Може би никога нямало да я разбере. Понякога изпитвала странно удоволствие да мисли за смъртта, за ковчега, за червеите, които щели да гризат тялото ѝ. Така дребните радостни на живота добивали особена стойност.

Тя говореше бавно, уверено, като философ, който разсъждава. Малката ѝ руса главица се озаряваше все тъй тайнствено от пламъците на камината. После изведнъж като самоубиец, който посяга към отровата, взе от масичката една цигара. В тоя момент нямаше нищо по-жестоко от това да ѝ отнема цигарата, да подчертая болестта ѝ. Не го направих, а даже напротив, поднесох ѝ огън.

— Благодаря — каза тя. След това глътна жадно тютюневия дим. — Понеже обичате удоволствията, разсъждавате човешки. Всеки друг на ваше място би ме обсипал с упреци, би ме задушил с морални проповеди... Много по-разумно е да живея един месец пълнокръвен живот, отколкото да се влача пет години по санаториуми...

Тя продължаваше да гълта тютюневия дим и да разсъждава с болезнената логика на нещастно, прокълнато същество. Като свърши цигарата си, изпи няколко чашки

ликьор и седна между възглавниците на дивана. От алкохола очите ѝ добиха блясък, който беше ненаситен, тъжен, почти зъл. Ръцете ѝ се откриваха върху тъмния фон на роклята с мъртешка белизата, на която лакираните нокти и гривните придаваха още по-трагична изразителност. След това, може би водена от опита с англичанина, уверена в някакво тайнствено въздействие на личността си, в притегателната сила на болката и страданието си, тя се усмихна и потупа мястото до себе си — знак, с който ме канеше да седна до нея. Подчиних се и седнах. Състраданието — уверявам ви, в първия миг само то — ме накара да я прегърна. Изпитах усещането, че държа в ръцете си разкошен, узрял, прояден от червен плод. После почувствувах изведнъж мрачния пламък на тялото ѝ, който премина в моето. Стори ми се неочаквано, че Ани всъщност бе много по-чувствена, много пожелана за мен от сестра си. Това бе мигновено усещане, проявление на интуиция, която се загубва в лабиринта на мисълта. В следващия миг обаче изпитах към нея познатото леко отвращение. От косата ѝ лъхаше фин парфюм, някакъв специален продукт за часове на прелъстяване и забрава. Но към това благоухание се примеси изведнъж — въображаемо или в действителност — лек противен дъх, дъхът на разложението в нейните гърди. И тогава парфюмът ѝ ми се стори като ония благовония, с които мажат телата на умрелите, за да скрият миризмата на смъртта. Ала аз продължавах да я държа. Отвращението, което изпитвах, изчезваше постепенно. Дори потърсих устните ѝ, които тя извърна настрана, за да ме спаси от опасна целувка. В тоя жест имаше толкова човечност, толкова липса на егоизъм. . . Бедната, тя се страхуваше да не ме зарази. В пламъка на това осъдено на гибел същество имаше някаква особена привлекателност, нещо тъжно и пронизващо, като меланхолията на слънчев ден през късна есен, в която цветовете на умиращата растителност изглеждат по-ярки.

Но защо я желаех? Откъде дойде внезапният порив да покрия лицето ѝ с целувки? Може би това, що изпитвах, се дължеше на простото състрадание към Ани, което вече не съзнавах. Ние съчувствуваме, когато обичаме, и почваме да обичаме, когато сме годни за съчувствие. Може би аз я желаех, защото бе красива и съблазнителна, тъй както бих пожелал всяка друга жена. Може би най-сетне въз-

нението ми се криеше в оная носталгия към покоя, която животът тъй незабелязано натрупва в съзнанието ни. Светската среда, в която живеех, напрежението, амбициите, това безумно надпреварване към повече успехи, към повече удоволствия не създаваше ли скрита умора, несъзнаван копнеж към спокойствието на мъртвите? А ето че Ани отиваше към това спокойствие, изпъдена от банкета на живота. Не ме ли привличаше именно с това, не бях ли трагична фигура, която искаше да се присъедини доброволно към нейната последна любовна игра, към нейния *danse macabre*?

Или пък, дявол да го вземе, във всичко, що изпитвах, прозираше някаква тайна връзка между любовта и смъртта, връзка, която жизненият инстинкт у мене, преситен светски човек, не можеше да разкъса — същата, която кара примитивните характери да убиват от ревност и психопатите да намират в убийството сладострастие. Защо Ани ме привличаше тъй отвратително? Не бях ли рудиментарен психопат и аз? Незнаех ли, че в подсъзнанието на всеки морален човек съществуваха в зародиш всевъзможни извратености, асоциации и комплекси, настрояния, които в даден момент изскачат на повърхността и завладяват чувствата, оскърбявайки разума и достойнството? И все пак възможно ли беше всичко това? Ах. . . ето до каква степен мисълта ми бе покварена от учението на един тогава още млад виенски психиатър, учение, което аз възприемах повече с цинизма на светски човек, отколкото с разумната критика на лекар.

Ала в тоя момент — и това са редки, мрачни откровения, които повдигат булото на подсъзнанието ни — аз съзнах ясно, отвратително ясно, че Ани ме привлича със своята близка смърт, с проядените си гърди, с болката и меланхолията на страстта, която изпитваше към мен. Именно това придаваше острата, пронизваща съблазън на лицето ѝ, на тия начервени устни и мъртешки ръце, украсени с гривни. Тя приличаше на водна лилия, прозрачен, болен цвят, израснал всред миазми. Напразно умът ми, свикнал да мисли аналитично, да разцепва нещата до крайност, се стареше да проникне в това смущение на чувствата. Напразно се уверявах, че здрава и жизнерадостна, Ани би ме привличала по същия начин. Веднага щом си я представях отделно от смъртта, от болката и меланхолията ѝ, магнетизмът на личността ѝ из-

чезваше. Тогава разбрах, че има тайни, има движения на чувствата и волята, в които разумът никога не може да проникне, които са свързани с тайната на самия живот. . . И така аз продължавах да я държа в ръцете си, напрегнат от лудост, всред пароксизма на тъмната и жестока сила, с която ме привличаше тялото ѝ. И тогава, и то бе спасителен момент, който ме отърва от угризенията на мрачно изстъпление, аз видях върху лицето ѝ циничната усмивка на жена, която побеждава. Това бе усмивка, която ме вбеси. Ужасната, отвратителната нишка на страданието ѝ, с която ме притегляше, се скъса. Свърши се. . . Опомних се. Магията изчезна.

Тя се превърна отново на предишното нещастно, окаяно същество, към което изпитвах само състрадание. Дори не я освободих веднага от прегръдките си, защото съзнах, че можех да направя това, когато пожелаая. В нея виждах сега само голото, мизерно човешко същество, отърсено от всякакъв морал, от всякаква метафизика, безсмислената ферментация на живота, който се ражда и умира в тинята на наслаждения! Като безпомощен червей тя се гърчеше в тази тиня и със сетни сили се стремеше към още едно последно наслаждение. Но не бях ли същият червей и аз? Не обичах ли наслажденията като нея? Можех ли да се отърся от тях, когато завладявах чувствата ми, когато изскачаха от мръсната тиня на подсъзнанието, в което любовта и смъртта, нежното състрадание се преплиташа тъй отвратително? В този момент разбрах, че ако тя възбуждаше у мен извратена страст с болното си тяло, аз я привличах със славата на разпуснат мъж, с цинизма на душата си и печалната опитност на развратник. Ние бяхме тъй достойни един за друг, както жиголото и кокотката.

Но като съзнах всичко това, у мен се прояви рефлексът на културно животно, силата на навика да се владеем. Това бе властта на морала, чрез който възпитателите дресират тъй умело тъмните нагони у човека. Казах си уверено, че може да съм най-разпуснатият безумец, най-поквареният прелъстител, ала поне не бях извратен до такава степен да търся сладострастие в прегръдките на една болна жена. И аз оставих Ани, оскърбена и печална, отнасяйки в сърцето си християнско съжаление, което за нея бе по-жестоко от постъпката, която

не извърших. Уви, моралът на нашия разум е понякога тъй абсурден!

След това Ани се отдаде внезапно на блестящ светски живот, прахосвайки безумно остатъка от здравето си. Аз я виждах по балове и в театъра, на семейни вечеринки, където след всеки валс, след всяка цигара и изпита чаша вино очите ѝ ставаха по-прозрачни, а розовите петна върху бузите ѝ по-ярки. В това самоубийство, в този разрушителен живот имаше нещо безумно, жалко и героично. Но аз бях твърде зает, за да размишлявам върху поведението ѝ. Аз ухаждах сестра ѝ, ухаждах я с тъпата упоритост на дете, протегнало ръце към блестяща порцеланова кукла. И по някакъв странен каприз на куклата, която ухаждах, усилията ми отиваха напусто.

— Какво собствено харесвате у нея? — ме запита веднъж Ани.

— Не зная — отвърнах безпомощно. — Може би упоритостта ѝ.

— Така е — каза тя. — Това е тактика на жени, които не броят дните си.

И тя продължи живота си, разпуснат, тъжен и безумен, като прекара едно кръвоизлияние, първото след завръщането ѝ от санаториума.

— Здрава съм — каза тя една сутрин по телефона. — Нямам нужда повече от вас, но елате следобед у дома. Ще се държа прилично.

Заварих я с шапка, с палто и маншон, готова за излизане. Тя ме прие по най-скандален начин.

— Извинявам се — обясни тя. — Отивам на чай в английската легация. Искан да ви кажа две думи. В събота има бал с маски.

— За това ли ме извикахте? — попитах възмутен.

— Малко ли е? — каза тя. — Елена ще отиде на бала в черен испански костюм и мантия.

— Та какво ме интересува това?

— Какво ли? Не мислех, че сте тъй глупав. . . Костюмът на Елена е приготвен в пълна тайна.

— Ще я познаят по целомъдрието!

— Ако не го забрави в къщи. Довиждане.

Изведнъж разбрах всичко.

— Ани — извиках, — вие сте ангел!

Тя се усмихна презрително:

— Мога да бъда и дявол. В салона е баба ми. Ще ви приеме вместо мен.

Следващата събота отидох на бала, след като положих най-дребнави грижи за външността си. Отидох към полунощ с фиакъра, както подобаваше на лекар с клиента от висшето общество. Трябваше да чакам ред зад дългата върволица от частни файтони, които бяха дошли преди мен. По онова време автомобилът бе все още опасно нововъведение. Докато колите се придвижваха пред входа, оправих цилиндъра, ръкавиците, хризантемата върху бутониерката на фрака си. След това влязох вътре, раздавайки наляво и надясно поклони с небрежна елгантност, като завързвах разговори или разкривах с шеговито нахалство инкогнитото на много маски. По онова време липсваха сегашните разкошни зали, но затова пък публиката бе тъй отбрана и костюмите тъй изискани. Светлината се разливаше обилно върху театралната феерия от домина, трубадури, върху червените униформи на офицери от гвардията и фраковете с белоснежни жилетки на бонвивани или сериозни господа, дошли да придружат някоя сестра, някоя дъщеря или съпруга. Накитите блестяха, роклите шумоляха, оркестърът свиреше полки и кадрили, всред мелодията на които ръководителят със смешна церемониалност даваше команди на танцуващите. И аз вървях с тая тълпа, посипана със златния прах на човешката суетност, вървях обсипан с конфети, замерван със серпантини, чиито ленти се стараеха да ме уплетат в мрежата на стари и в авансите на нови флиртове. Усмихнах се като сатир и макар да отговарях на всички закачки, не обръщах сериозно внимание на никоя от тях. Със затаен дъх, с напрегнато внимание, през което пробягваха сладостни образи, аз търсех русата жена с черен испански костюм. И най-после аз я намерих! Не знаейки откъде, тя изникна пред мен съвсем неочаквано, с маска от черно кадифе, с разкошни руси коси, които се подаваха под мантията. По костюма, по сините очи, по очертанията на устните и прекрасния овал на брадичката, която маската оставяше открити и за които бях мечтал с такъв копнеж, аз познах Елена — очарователна самка в карнавална нощ. На любовните думи, с които я обсипвах, тя отговаряше с неми, усмихнати движения, с упорито и тайнствено мълчание, но затова пък жестовете ѝ бяха тъй мили, тъй обещаващи! Тя танцуваше непре-

къснато, облягаше се на рамото ми, гледаше ме с оня мил, аналитичен поглед, с който жените понякога преценяват любовниците си. Само от време на време устните ѝ се свиваха горчиво-подигравателно, сякаш искаше да подчертае, че в приключението нямаше никаква илюзия, че то щеше да трае само една нощ и на другия ден трябваше да се забрави. Ние лудувахме безспир, опиянявахме се от тия отдавна забравени валсове, полки и кадрили, които сега можете да чуete само с меланхоличния тембър на шарманка или от изтритите плочи на някой престарял грамофон. Ако някога съм блестял като моден фронт в апогея на елгантността, на успеха и на остроумието си, това бе тая вечер, всред лудешкия смях на карнавала, под нестихващия ритъм на музиката, с тия обезумели маски, които за няколко часа прикриваха условно трагедиите на живота.

След това фиакърът ни отведе в квартирата ми. Нощта бе топла, по небето трептяха звезди. Духаше южен вятър, който топеше снега и посеше първия, възбуждащ лъх на пролетта. Когато влизахме в къщи, тя ме накара с нямом движение на ръка да обеща, че не ще се докосвам до маската ѝ. Обещах с иронична усмивка, която тя се престори, че не забелязва. Циничният любовник у мен се надсмиваше за лишен път над глупостта и нахалството у жените. Дали наистина бе уверена, че не знаех кого отвеждам в квартирата си? Или условната преструвка за нея бе равносилна с истината! Но ние прекарахме една приятна нощ, нощ, която изхабява, която превръща младостта в пепел. Призори тя си отиде съвсем сама всред поривите на южния вятър и песента на водосточните тръби. Тя не позволи дори да я изпратя до пиацата на файтоните, до някоя близка улица. И тогава, като забравих комедията на притворството ѝ, стори ми се, че в любовната прищявка, в мълчанието и личността на тази жена имаше нещо тайнствено, недостъпно, което не бях предполагал досега.

Аз продължавах да я виждам, но не се вълнувах вече от нея. Впрочем това е баналният резултат на всяко приключение, съдбата на чувствата у всички развратници. Пък и самата Елена не желаше да си спомня за него. И неусетно аз я забравих.

Аз забравих и Ани, която умря в една дъждовна майска нощ, когато въздухът бе наситен с миризма на мокра

пръст и цветята благоухаеха най-силно. Към пневмонията, която я повали, се присъедини и гангрена в каверните ѝ. Стаята бе изпълнена с нетърпима отвратителна миризма. И през отворения прозорец таа миризма на разложен труп се смесваше с благоуханието на цветята. Няколко минути преди да издъхне, аз видях очите ѝ — лазурен поглед, в който светна първо горчивина, а след това нежност и странна, подигравателна усмивка. После изведнъж този поглед се разшири, потъмня. Тя съзна, че умира. Очите ѝ замръзнаха в неподвижен, стъклен израз, пълен с ужас и мъка. Това бяха очи на същество, което смъртта изтръгваше от жестоката и сладостна спазма на живота, очи, които подобно на хиляди други не знаеха защо бяха живели, къде отиваха.

Аз видях Елена след петнадесет години на един бал, в който саксофоните и цимбалите заместваха нежния оркестър от нощта на забравеното приключение. След дълго отсъствие тя се бе появила отново в София с мъжа си — някакъв чужденец. Веригата от познанства ни събра в една компания и ние поговорихме за миналото. Тя бе все още хубава и привлекателна, макар да се познаваше, че бе запазила вида си чрез спорт, масажи и диета. Но в красотата ѝ имаше нещо пусто и невзрачно — печата на годините, който събуждаше досада. Тя бе просто една запазена блондинка. Поканих я да танцуваме — на петдесет години мъжете изпълняват протокола дребно. Почнах да я забавлявам с банални светски остроумия.

— Знаете ли? — каза тя внезапно. — Никак не сте остарели!

— Мъча се — признах скромно.

— И аз също — вметна тя със смях. — Смешно, но поне героично!

Погледите ни се срещнаха. Очите ѝ продължаваха да се смеят, меки, сини и златисти — очи на запазена блондинка, които все още търсеха любов. Но любов на тия години! . . . Късен цвят в късна есен! Аз бях вече кисел стар ерген.

— Госпожо — казах тогава, — боя се да не е само смешно!

Клепките ѝ замигаха бързо:

— Това е, предполагам, отмъщение за миналото?

— Напротив, мисля с носталгия за него.

— Изобщо може би?

— Не, специално за вас.

— Но вие никога не сте били платоничен!

— Тъкмо за това.

Тя ме погледна мило, учудено, после изведнъж — подигравателно:

— Драги, не допускам, че паметта на един от двама ни изневерява тъй рано.

— Уверен съм — потвърдих весело.

Защо бягаше от един мил, приятен спомен от младостта си? Непоправимо, женско лицемерие!

— Елена — казах развълнувано. — Нима не си спомняте карнавала през 19. . . година, фиакъра, квартирата ми. . . нощта, която прекарахме в забрава?

— Много сте мил — каза тя тъжно, — но тук има недоразумение. Не си спомням нищо подобно. С други, да, да, но с вас! . . . Честна дума!

Тя повдигна рамене. В очите ѝ нямаше нито следа от притворство. Дявол да го вземе, тя не лъжеше. . . Или пък бе оглупяла напълно!

— Тогава — казах горчиво — сигурно ще си спомните един черен испански костюм с мантиля. Жените, ако не друго, помнят поне дрехите си.

— Така е. . . Но никога не съм обличала подобен костюм. Или не, чакайте!

— Ах. . . най-последно!

Очаквах да се оживи, но вместо това лицето ѝ се изкриви от ужас.

— Боже мой! . . . — прошепна тя. — Та това бе костюмът, с който Ани отиде на бал, преди да умре!

Исках да кажа нещо, но вълнението стискаше гърлото ми. Всред виенето на саксофона и такта на цимбалите усещах миризма на разложен труп, към който се примесваше дъх на ухаещи цветя, виждах лазурния поглед на една жена, която бях държал в прегръдките си — разкошен цвят, стъпкан в пиршеството на живота.

ЗАДУШНА НОЩ В СЕВИЛЯ

Знаех предварително, че маестро Кинтана беше прочут, но неприветлив и злъчен художник от Севиля и че имаше прошарена коса, благороден профил и гъвкави, котешки движения на тореро. Професор Алмасака от Мадрид, който ми даде писмо до него, ме предупреди, че художникът може да ме изпъди или приеме много добре според настроението, в което го заваря. Когато се представих на маестро Кинтана, той прочетѐ небрежно писмото от Алмасака, а после ме измери с досада от глава до пети.

— Ще ви потърся след три дни. — каза той сухо. — Сега съм зает.

Не бях удостоен дори с вниманието да бъда задържан повече от пет минути в къщата му и да се полюбувам на възшебния *ratio interior* с пълзящи ямнини по стените, с няколко палми и басейн, в който шуртеше вода от една колона, покрита с арабески. Художникът ме прне с такава досада, сякаш бях смутил най-скъпоценните часове на творчеството му.

Всичко това беше равностойно на изпъждане и аз си отидох напълно уверен, че няма да ме потърси. Бях горчиво разочарован от прехвалената испанска учтивост. Прекарах два дни в разглеждане на Севиля, ръководейки се от моя *guide bleu*. Така избягнах баналността да бъда развеждан от място на място като невеж американски турист и се любувах на всичко, което ми харесваше, без да се дразня от нетърпението на някой платен водач. Беше горещо и задушно, но над града се носеше благоуханието на палмите и цветята от градините на Делиснас. Никога в живота си не бях виждал толкова слънце и цветове, толкова пронизващ контраст между светлинните

и сенките. В катедралата имаше тонове от злато и сребро, безценни произведения от слонова кост, одежди от разноцветни платове и хиляди диаманти, изумруди и рубини, които замрежваха погледа, а около нея гъмжеха сакати инвалиди от гражданската война и гадни, въшливи просяци. Сутрин жизнерадостни жени, забулени в тъмни воали, отиваха на литургия в катедралата, а вечер тъжни кокотки смучеха цитронада в отсрещния бар. Така добивах парадоксалното впечатление, че кокотките бяха богомолки, а богомолките — уличници. Но това впечатление се дължеше очевидно на умората от тропическата горещина.

На третия ден, когато се прибрах в хотела, заварих в хола маестро Кинтана.

— Къде се губите по цял ден? — попита той сърдито. — Тази сутрин ви търсих да ви покана на обед у дома, а снощи говорих по телефона за вас с Алмасака. Той ми каза, че не сте от глупавите чужденци, които посещават Испания.

Тонът му беше рязък и злъчен, но в думите му долових нещо подобно на комплимент и отчасти на извинение, задето ме бе изпъдил през първия ден. Отговорих съдържано, че не бих желал да злоупотребявам с приятелските ми чувства към синьор Алмасака.

— Оставете това! . . . — рече художникът, като махна с ръка, сякаш искаше да разкъса мрежата на досадната испанска официалност. — Ще вечеряме някъде заедно, а после ще идем в «Лас Каденас». . . Там ще ви представя на една знаменитост. Мисля, че това е най-сполучливото, което мога да предложа на един чужденец, отегчен от безобразната скука на светни, паметници и катедрали. Чували ли сте нещо за Канделита? . . . О, не се тревожете! . . . Това не е кокотка от «Лас Каденас», а почтена жена, с която имам среща в това заведение. Дори самият Алмасака би изоставил лабораторията и книгите си заради нея, ако не изпитваше такъв панически страх от грозната доня Инес. . .

Очаквах да ми предложат всичко друго, но не и това. Канделита беше андалузка звезда, която танцуваше из Южна Америка, а сега гастролираше в мадридското вариете «Фонталба». Грамадни афиши съобщаваха за спектаклите ѝ наред с позивите за поклонение пред мощите на някакъв кастилски светия.

Изпитах неприятното впечатление, че маестро Кинтана се подиграваше с мене. Обиди ме мисълта, че той искаше да замаже своята неучтивост към мене, като ме запознае с Канделита. Може би очакваше да глътна езика си от възторг. Не бях предвзел, но не исках да мина и за глупак, който се възхищава от вариететни звезди.

— След катедралата и Мурильо това ще бъде приятно развлечение за мене — казах с безразлична усмивка, с която исках да отмъстя за лошия прием през първия ден.

Лицето на художника внезапно стана сърдито.

— Няма нужда да се преструвате на сноб — сприхащо рече той. — Севиля не е само катедралата, Мурильо или глупавата легенда за дон Мигел де Маняра! . . . Тук се раждат, живеят и умират хора, а драмата на техния живот е много по-съществена от инвентара на вашия Бедкер! . . . Един час, прекаран в Триана или «Лас Каденас», може да ви научи за Испания повече от мухлясалото величие на Ескуриал, от настроението на Моклер в джамията на Кордова или от словесните упражнения на някой есеист за полумрака на катедралата в Толедо. А Канделита е част от Триана и от живота, Канделита продаде тялото, сърцето и таланта си в «Лас Каденас». . . Това е същинско *sante hondo*, млади човече. . . Вълнуваща човешка драма, истинска трагедия, много по-страшна от съдбата на развратника дон Хуан Теонорио, погълнат от ада и описан от Тирсо де Молина, или от участието на другия прелюбодеец, дон Мигел де Маняра, който подражаваше на Теонорио и обезчести всички почтени севилски жени, а после намери начин да измами бога, като се разкая и построи болница! . . . Така ли е?

Кимнах с глава и го погледнах внимателно.

— Много добре! . . . — Маестро Кинтана също ме погледна внимателно. — Алмасака ме предупреди, че сте сериозен човек. . . Може да поговорим открито за много неща. Не искам да напълните ушите на вашите сънародници с глупости за Испания! . . . Но какво е това?

Той разтвори безцеремонно и неочаквано папката с репродукции, която бях купил преди малко от един букинист и оставил върху масата. И стана тъкмо това, което можеше да завърши представата на маестро Кинтана за личността ми и да го накаже за повторните референции, които бе искал от Алмасака за мене: той попадна на

«Фенерът» и «Перачките» — две картини, рисувани от него, преди да тръгне из пътя на сладникавото изкуство, което го бе направило прочут и богат. «Фенерът» представляваше няколко паднали жени, събрани под светлината на една улична лампа. Лампата хвърляше върху извергнатите зловещи червеникави отблясъци, които разкриваха безсрамната усмивка на затъпелите им лица, злобата, цинизма и отчаянието, които се таяха в душата им. Не можех да си представя по-голям бунт, по-огнен и страстен протест срещу безплодния начин, по който парите можеха да унижат човешкото същество. В картината имаше нещо силно и потресаващо, почти от стила на Гойя.

Лицето на художника се изопна болезнено, сякаш го бяха ударили с камшик.

— А! . . . — рече той гузно. — Къде намерихте тая репродукция?

— У един букинист.

— Тя е отдавна изчерпана. . . Трябва да са ви оскубали здравата.

Не отговорих нищо. Бях купил репродукцията само за десет песети. Букинистът не знаеше, не подозираше нейната стойност. Маестро Кинтана затвори бързо папката. Стори ми се, че беше разстроен като човек, комуто показват разобличаващи документи. Няколко минути той остана отпуснат и неподвижен, сякаш бе поразен от някакво обвинение, което не можеше да отхвърли. После се съвзе и каза глухо:

— Сега знаете, че някога съм вървял из друг път. Бих удушил Алмасака, задето ви изпрати при мене. . . Бих дал хиляди дурса да не попаднеш тая репродукция в ръцете ви.

— Защо? — попитах смутен.

— Защото сега ще трябва да ви говоря за себе си.

— Не е необходимо — казах с известно съчувствие, което художникът не забеляза.

Той гледаше втренчено папката с репродукциите и сякаш още проклинаше Алмасака. Мисълта ми очерта бързо конфликта в живота му — баналната драма на артистите от един свят, в който парите и законът за печалбата управляваха всичко. Съжалявах искрено, задето случайността ме бе накарала да засегна, без да искам, така дълбоко раната му.

— Свършено е! — тъжно изхриптя той. — Ако някой ваш сънародник види репродукцията, кажете му, че маестро Кинтана е обикновен каналия. . .

— Славата на Гойя не намалява от пасторалните сюжети, които украсяват Ескуриал — казах тихо и веднага съзнах колко несполучливо бе утешението ми.

— О, Гойя! . . — произнесе той. — Но Гойя хранил е в монархията дори когато рисува кралското семейство.

Не намерих какво да отговоря и след всичко, което знаех за славата и успехите на маестро Кинтана, почувствувах се потресен. След къса пауза чух гласа му, сух и официално любезен:

— Значи, моля за удоволствието да вечеряте с мене в «Андалузия палас», а после ще идем в «Лас Каденас».

Помислих дали не би било по-добре, ако не се видехме повторно, но вече бях приел поканата и отказът ми можеше да го обиди. Обещах с любезен поклон да бъда след един час в «Андалузия палас».

Той си отиде.

Обръснах се и почнах да обличам друг костюм, а докато правех това, мислех за чудното, но трагично противоречие в живота му. Алмасека ми го препоръча като прогресивен човек, но художникът от двадесет години рисува само сладникави андалузки сюжети, които се търсеха много на богатия южноамерикански пазар. Той притежаваше добра техника, ала вървеше по стъпките на Ромеро де Торес и изкуството му беше безинтересно, упадъчно, кухо. . . Драматичният блясък на Андалузия се губеше в маниерност и малодушно бягство от действителността. Не бях виждал по-банално стилизирани циганки и тореадори от неговите. Но все пак той ми бе симпатичен, доколкото не самоизлъгваше себе си — най-голямото падение за всеки артист.

Вечерята в «Андалузия палас» мина под знака на засилващото се приятелство с него. Той ме разпита подробно за моята страна, а после преминахме върху нещата в Испания. От своя страна аз поддържах твърде неенскрено маската на обективен чужденец, който не желал да взема рязко становище по испанските работи. Ние все още изпитвахме недоверие един към друг.

Когато стана време да отидем в «Лас Каденас», маестро Кинтана попита:

— Виждали ли сте Канделита?

— Да — отговорих, — в театър «Фонталба». Лицето ѝ прилича много на «Дамата от Елче».

— Я гледай! . . — удиви се испанецът. — Нима сте запомнили дори бюста на «Дамата от Елче»?

— Гледал съм го много пъти в Прадо.

Маестро Кинтана се замисли.

— По улиците на Толедо можете да срещнете хора, които сякаш са слезли от «Погребението на граф Оргас» — каза той.

— Случайна прилика — отвърнах разсеяно. — Предполагам, че това е единственото качество на Канделита.

— Да, единственото — потвърди маестро Кинтана. — Сега тя танцува с много техника, но без никакъв пламък.

— А нима някога е танцувала добре?

Художникът замълча, сякаш в паметта му нахлу рой спомени, после трепна и каза разпалено:

— Някога танцът ѝ бе магия. . . чудна поема за живота, любовта и смъртта! . .

Маестро Кинтана направи знак на келнера.

— Време е да вървим — малко нетърпеливо произнесе той. — Тя ще дойде в «Лас Каденас» към единадесет часа.

Тръгнахме по «Сан Фернандо», за да стигнем напречната улица, която водеше към центъра на града. Из въздуха се носеше благоухание на ямнини и миризма на бензин. Тротоарите гъмжеха от навалица, а по масите пред кафенетата седяха контета с черни костюми, колосани яки и ослепително лъснати обувки. Как търпяха това облекло в непоносимата жегата, не ми бе ясно. Всред врявата от навалицата чух внезапно гласа на маестро Кинтана и останах изненадан от това, че той продължаваше да мисли за Канделита.

— Не искам да се чудите на връзката ми с тази жена. . . Ние се познаваме от дните на бедността, когато аз няхах дори пари за ателие, а тя бе като майка си перачка от Триана. . .

Шумът на един трамвай погълна гласа му, после долових отново:

— Сега тя притежава в околностите на Рио Тинго чифлик и от време на време идва да си почине в него, минавайки през Севиля. Тази сутрин я срещнах на Сиерпес. . . Това е всичко.

— Така ли? — попитах условно.

— Съвсем всичко!... Между нас не е имало дори любов или нещо подобно. И ако ви поканих, това е тъкмо защото Канделита и аз няма какво да си кажем...

Сърцето на Севиля е кварталът Санта Крус — безизходен лабиринт, от който можете да излезете само ако попаднете случайно на площада на Доня Елвира и по уличките «Сусона» или «Пимиента» стигнете до стените на Алкасар. Някъде в Санта Крус се намираше «Лас Каде-нас». Заведението представляваше голяма стая с ниски дивани и възглавници за облягане покрай стените. В един от ъглите свиреше оркестър от китаристи, а по средата бе постлана рогозка, върху която танцуваха сегедия около половин дузина севилски момичета в дълги и ярки рокли с волани. Въпреки кабаретния си стил танцът запазваше все още част от своята първична и дълбока сила — хореографския синтез на идеите за любовта и смъртта, съединени в драматичната тема на андалузкото *cante hondó*. В него имаше нещо тъжно, магнетично и чувствено с постоянното и мрачно напомняне за смъртта, която поглъща всичко. Тракането на кастанетите ми се струваше като шум от изсипване на мъртвешки кости в празен ковчег. Повечето от момичетата бяха добре сложени, с продълговати и мургави, но не особено красиви лица. Носеха оранжеви рокли, а в тъмните им коси беше втикнат неизбежният ямин или червен карамфил. Изразът на очите им бе дързък и малко вулгарен, като у всички жени, които зад паравана на изкуството търкуват с тялото си.

Маестро Кинтана поръча херес и се загледа отегчено в синкавия дим на цигарите, всред който се въртяха момичетата. Бе задушно. Миришеше на парфюм и потни женски тела, а горчиво-сладкият херес разливаше меланхолична умора по мускулите ни.

— Откъде идва вашето ужасно *cante hondó*? — попитах всред тягостното чувство, с което ме изпълваше обстановка.

— От мизерията и липсата на пари — бързо отговори художникът. — Циганката не би изневерила на любовника си, ако той можеше да ѝ купи рокля и чорапи... Измаменото момиче не би стиснало камата, ако имаше зестра, с която да се омъжи за друг... *Cante hondó* иде от бедността. *Cante hondó* е варварската нищета на испан-

неца, която го тика към отчаяни постъпки в личния живот... Аз също преживях своето *cante hondó*, когато от «Фенерът» преминах към кича, с който аржентинските милионери украсяват дворците си.

Маестро Кинтана ме погледна горчиво и тогава си спомних една от най-сладникавите му картини: циганка, убита от тореадор. Той бе продал картината за двеста хиляди пезети в Южна Америка.

— А защо преминахте към кича? — попитах мрачно.

— Защото в Париж умирах от глад — болезнено изска художникът, — защото костите на двегодишното ми дете се бяха изкривили от рахит, от мухъла и влагата, всред които живеехме... Защото дори маестро Рейес се произнесе, че «Фенерът» е бездарна картина...

Настъпи мълчание, в което не знаех какво да отговоря. Почти съжалявах за писмото на Алмасака. Не обичам изповедите, а безполезният драматизъм на разкаянето ми напомня ужасните светии на Рибера и Сурбаран. Признанието на художника беше трагично и в същото време — някак противно.

— Идвали ли сте през страстната седмица в Севиля? — попита той след дълго мълчание.

— Не — отговорих разсеяно.

— Значи, не познавате фериата и Севиля през пролетта?

В гласа на маестро Кинтана прозвуча съжаление, в което нямаше снобизъм. Той се наведе и напълни чашата ми с херес. Профилът му, чист и фин, наподобяваше чертите на центурион от римска кохорта. Оркестърът ситнеше нервно бързата сегедия. Китаристите дърпаха струните така лудешки, сякаш бяха решили да разкъравят пръстите си, а момичетата с воланите се въртяха като пумпали. Мъртвешкият звук на кастанетите, въртенето на момичетата и тежкото вино ми докараха кратко завиване на свят. Когато се окопитих, чух гласа на маестро Кинтана:

— ...Тогава небето е още прозрачно и кобалтово-синьо, без омарата на лятото, която му придава пепелносив тон. Из въздуха се носи благоухание на ямнини и портокалови цветове, а в листата на палмите гукат гълъби. Денем градът трепти в ослепителна светлина и сякаш предметите нямат сянка. Привечер всичко потъва в синкав полумрак, разноцветните фасади на къщите загубват

яркостта си и Санта Крус се превръща в зрителна симфония от нежни, тъмнеещи багри. . . Тогава би трябвало да минете през площада на Доña Елвира и да видите как арабските по стените на чешмата му започват да се движат. . . Тогава бихте почувствували магията на това безполезно и женствено арабско изкуство, крехко като дантела, в което някои търсят умозрителност, но което всъщност не ви казва нищо, а само изпълва духа ви с нежа и сладострастие, за да го подготви към оргията на страстната седмица. Никога Севиля не е така нечестива и езическа, както през страстната седмица. В дните, когато Христос е изкупвал човешката жестокост, из кръчмите се лее вино, улиците гъмжат от тълпи с бесен порив към живот. . .

Не знаей дали можете да си представите тия *casetas* от летви и платнища, които общината построява през време на панаира по продължението на улица «Сан Фернандо» и дава под наем. Това са ложи, открити към улицата, така че всеки, който минава по тротоара, може да гледа в тях младите девойки, танцуващи сегедия под звуците на китари. Казетите се наемат от близки хора и представляват нещо като малки семейни казина, в които сестрите или дъщерите на събраните, без да бъдат професионални танцьорки, показват изкуството си на публиката.

Една вечер, преди двадесет години, аз вървях по улица «Сан Фернандо» и гледах тълпата потиснат. . . Усещах се извергнат, самотен и тъжен — онова мрачно състояние на артистите, когато борбата с бедността те кара да губиш вяра в творческата си сила. Току-що се бях завърнал от Мадрид след една година, прекарана в лишения и напразни опити да постигна нещо от мощния замах и колорита на Гойя. Вървях към края на града, казетите ставаха все по-бедни. Инкрустираните с диаманти пейнети отстъпваха място на прости целулоидни гребени, басмени роклици с волани заместваха пъстрите шалове и копринени мантии. . . Но навсякъде царуваше еднакво оживление, еднаква радост, еднакъв порив към живота. Имаше нещо френетично в бясното темпо на сегедията, в синкопите на китарите, във виковете на мъжете и смеха на жените. Сякаш древна иберийска лудост бе обхванала всички. Най-после аз стигнах до последната казета, изпълнена с простолудие от Триана. Някаква отчаяна са-

мотност, пронизваща като болка, ме накара да се спра и да се загледам в нея.

Казетата бе осветена от силна електрическа крушка. В средата имаше голяма маса, а около нея седяха двадесетина мъже и жени с груби лица, с вид на хора, които работеха по кейовете на Гуадалкивир или продаваха плодове. До масата седеше грамадна стомна с вино. Един мургав шишко с обица на ухото свиреше непрекъснато на китара, до него седеше някакъв сержант от цивилната гвардия, а от тротоара, не смеейки да се приближат, зяпаха дрипльовци, чието обикновено занятие трябва да бе просията. Всички пееха и пляскаха с ръце в такта на сегедията. Върху масата танцуваше младо момиче.

Маестро Кинтана млъкна за миг и се загледа унесено в цигарения дим, сякаш още виждаше сцената, после продължи:

— Това момиче бе Канделита, но тогава тя се казваше само Мануела Торес. . . Сигурно сте виждали необикновено красиви женски лица в Мадрид. Там те имат маслинов оттенък и някаква неподвижна, диамантена твърдост, която ви кара да подозирате студенина. Но тук, в Андалузия, слънцето покрива женската красота със златиста и нежна мургавина, кожата добива цвят на узряла праскова, устните приличат на разрязан нар. . . Тя бе ярка, но деликатна и нежна като портокалов цвят. Носеше етина червена рокля с волани, висока пейнета и мантия от същия цвят. Краката ѝ бяха обути в особен вид сандалети без токове, с кръстосани жартieri над глезените, както у танцьорките през времето на Гойя. Тялото ѝ се извиваше в отсечения ритъм или плавно въртене на танца, а обувките ѝ сякаш едвам докосваха масата. . . Имаше нещо неописуемо андалузко в синкавочерната ѝ коса, в златистия портокален оттенък на лицето ѝ, в юношеския чар на тялото ѝ, в движенията на танца ѝ. Това бе чуден, старинен, безподобно испански танц. В него нямаше нищо покварено, нищо шаржирано, нито следа от неприличните движения, които импресариото или директорът налагат на танцьорките в музикхола. Навярно така го бяха танцували древните иберийски жени от времето на император Траян или андалузките селянки пред замъка на визиготския феодал, или девойките от народа пред буйния и сприхав сенйор Гойя. . . Гледах като хипнотизиран. С удивителна издръжливост тя танцува дълго,

докато най-сетне бузите ѝ станаха тъмноалени като карамфила, забоден в косата ѝ. После тя спря изведнъж, залюля се от умората като пияна и се хвърли в прегръдката на сержанта от цивилната гвардия, който я свали от масата. Няколко секунди всички останаха в пълно мълчание, а след това се разнесе взрив от лудешки възторг, от викове и ръкопляскане. . . И тогава аз видях как дрипльовците около мене. . . тая тълпа от бедни хора. . . се вълнуваше от радост. . . как те умееха да ценят изкуството на непоковарения танц, създаден от народа през вековете! . . . Тогава разбрах, че тия груби докери от кейовете на Гаудалкивир, тия продавачки на плодове бяха по-големи естети от директорите на музикховете, които обезобразяваха народния танц с неприлични движения. . . Почувствувах умиление, обзе ме безкрайна почит към девойката, към тия хора, към моя народ, към Веласкес и Гойя. . . към всичко, велико и трайно, което Испания бе създала през вековете! . . . Обзе ме самоувереност. . . Усетих сила и желание за работа. . . Въображението ми начерта композиция, в която щях да предам въздействието на танца върху човека. Съзерцавах мислено картината си — тази танцорка, заобиколена от плебеите, от тълпата бедни хора, които я гледат с изопнати вратове, удивени, смаяни и втрещени от танца. . . Това щеше да бъде наистина нещо в стила на Гойя.

Но докато фантазирах така и с риск да бъда полазен от въшки се мъчех да си пробия път между бедните, за да вляза в касетата, девойката улови внезапно сержанта от цивилната гвардия подръка и се загуби с него в навалищата. Сержантът бе красив младеж с мургаво лице и тъмни мустачки. Лешниковата униформа накара дрипльовците да направят веднага път. Най-сетне аз успях да вляза при хората в касетата — бедни, но чистички и очевидно с определено занятие, което им позволяваше да живеят почтено. Казах, че съм художник, и попитах веднага за името на момичето.

— Това е нашата Манолита — отговори един възрастен мъж, — дъщеря на вдовицата сенйора Торес, която продава риба при моста на Триана. . . А баща ѝ беше машинист, но загина при злополука.

Поласкан от вниманието на един синьорито, мъжът ми предложи чаша вино. Благодарих и седнах до него. Севилците от народа са дружелюбни и приказливи. След

четвърт час аз знаех, че по отношение на рисуването не трябваше да си правя никакви илюзии: сенйора Торес нямаше да позволи на дъщеря си да посещава като модел ателието на художник. Девойката имаше *povio* и се радваше на безупречна репутация в Триана. Най-много, на което можех да се надявам, беше да поговоря с нейния годеник, сержанта Педро Хил, и като покания двамата в ателието си, да поискам позволение за малка скица. Но във връзка с Педро Хил аз научих други факти, които помрачаваха живота на девойката. Бащата на сержанта бе пенсиониран поручик от цивилната гвардия и не позволяваше на сина си да се ожени за бедната Манолита, която нямаше никаква зестра. Вместо за нея той искаше да го ожени за дъщерята на сенйор Косидо, който притежаваше сладкарница до хотел «Инглатера», посещавана много от американски туристи. Сенйор Косидо беше толкова забогатял от тези туристи, че можеше да омъжи дъщеря си дори за млад капитан от цивилната гвардия, ако момичето не вехнеше и линееше тайно от несподелена любов към хубавия сержант.

Моето запознаване с продавачката на риба сенйора Торес и Мануела завърши с това, че аз отидох много пъти у тях в Триана, носейки със себе си триножника и боите. Нахвърлих една картина, която озаглавих «*Las lavanderas*». Тя представляваше Мануела и майка ѝ, наведени с тъжни, загрижени лица над прането. Магазинчето на сенйора Торес до моста над Гаудалкивир не вървеше добре и Мануела трябваше да помага в изхранването на малките си братчета, като переше бельо от хотелите. Аз се запознах един следобед и със сержанта Педро Хил, който бе дошъл у тях. Той имаше меланхолични кафяви очи. Оплака ми се, че службата му е станала тежка и неприятна поради зачестилите работнически вълнения, но нямал възможност да се отдаде на друга професия. Стори ми се, че отношенията между двамата *povios* бяха охладнели. Педро Хил изглеждаше все по-замислен, а посещенията му в Триана у бедната продавачка на риба ставаха по-редки. Една сутрин аз заварих у нея голяма олелия, сякаш се беше случило непоправимо нещастие. Сенйора Торес плачеше и кълнеше, призовавайки гнева на всички светии, но не върху Педро Хил, а върху стария сребролюбец, поручика от цивилната гвардия. Няколко съседки я утешаваха. Мануела не плачеше, но със стиснати юмру-

ци гледаше мрачно пред себе си. Разбрах, че Педро Хил беше отстъпил най-сетне пред настояването на тираничния си баща и предишната вечер се беше сгодил за дъщерята на богатия сладкар. Утших; доколкото можах, двете жени и си отидох.

Маестро Кинтана замълча и бавно отпи от виното си. Китаристите бяха наладнали саксофони и свиреха румба, а момичетата с воланите, превърнати от антракта в обикновени бардами, танцуваха с посетителите. Между последните забелязах и един възрастен господин с високо чело. Стори ми се, че бях виждал няколко пъти този човек из библиотеките на Мадрид да вади бележки от стари книги и ръкописи. Нямаше нищо неприятно в лицето или държането му, но маестро Кинтана се загледа в него с омраза.

— Този тип е ирландец — каза художникът. — От него има някаква блудкава книга върху испанските нрави. . . Не мога да понасям глупците, които обясняват с климата нашите кървави социални противоречия.

Настъпна пауза, в която маестро Кинтана търсеше нишката на мисълта си, прекъсната от гнева:

— Понякога ми се струва, че ако бях следвал пътя, начертан от «Перачките» и «Фенерът», у мене щеше да се разгори нещо от мрачния пламък на гнева и безпощадна ирония, който Гойя и досега запалва у посетителите на Прадо срещу тиранията, невежеството и тъпотата на нашата управляваща класа. . . Представих «Перачките» на общата художествена изложба в Мадрид, но картината има посредствен успех. Критиците не харесаха социалния мотив. Въпреки премълчаването откупи я един скандинавец, който разбираше от изкуство. Дадох малка част от парите на моите бедни приятели в Триана. Сеньора Торес бе на легло, разядена от тежка болест, а Мануела по цял ден переше и гладеше бельо. Тя беше все тъй прекрасна, но в очите ѝ се долавяха първите признаци на умора от сивия, нерадостен живот. Момиче като нея можеше да се омъжи, когато поиска, за някой докер или фабричен работник, ала любимият човек оставя в покрусеното сърце незаличима следа, която трае цял живот. Мануела не можеше да замести с никого красивия, но безхарактерен Педро Хил.

С парите, които взех от картината, прекарах две години в Париж. Не мога да кажа, че тия години допринесоха с

нещо за изкуството ми. Аз угасих пламъка на Гойя, който носех със себе си от Мадрид, в безплодни естетически спорове, в люшкане между скуката, която ми навяваше академизмът, и дружбата с разложени модернисти, с безделници и лентяи, които през деня рисуваха амбулантно метресата на някой дребен чиновник, а вечер критикуваха Пикасо или отиваха да спят в мансардата си с първата срещната уличница. Почнах да копнея отново за Испания, за Веласкес и Гойя, за негата на Гуадалкивир, за палмите, слънцето и зноя на моята родна Севиля. Париж ми беше показал безсмислицата на формалното изкуство. Върнах се оттам с болно дете и озлобена съпруга, но с устрем за работа. Веднага се залових да рисувам «Фенерът», като се хранех само веднъж на ден, за да мога да купувам на детето си мляко и банани. Жена ми понасяше с последни сили пристъпите на мизерията. Бях тъй погълнат от работата си, че забравих да видя какво правят сеньора Торес и Мануела. Картината напредваше и аз очаквах от нея морално удовлетворение, слава, пари. . . Дадох я с пълна вяра в един от постоянните салони на Мадрид, но скандалът, който избухна при появата ѝ, бе неописуем. Критиците ме обсипаха с хули, нарекоха ме порнограф, бездарник, обидя за народа, който е дал Веласкес, Мурильо и Сулоага. Вестниците искаха предварителна цензура на картините, които се излагат в частните салони. Есеистите и молците от академията, които изписваха за резбата върху някое кръстче или олтар цели томове, забиха топлийките на своя хумор в тялото ми. Суровият реализъм на картината ми беше оскърбил плесенясалите естети, нечистата съвест на кликата, която управляваше Испания. След два дни картината беше снета от самия собственик на салона. Получих от него писмо с нищожно обезщетение и съвет да подирия справедливост у маестро Рейес. Чували ли сте за маестро Рейес? Това е най-богатият и най-бездарният днешен художник на Испания. Академията и критиците обаче го величаеха, защото произхождаше от аристократи и рисуваше картини като «Обсадата на Гренада» или «Коронаването на Алфонс XIII». Но по онова време всички го считаха за новатор. Академиците бяха обявили, че дава нова форма на съдържанието у класиците. И тъй аз отидох у маестро Рейес, в малкия му дворец на улица «Реколетос». Предупредих го по телефона за посещението си.

Посрещна ме майордом във фрак и черна жилетка, а един лакей ме отведе в ателието. Художникът се забави малко, тъй че аз имах възможност да разгледам сладникавите му пейзажи от Сан Себастиан и недовършения още портрет на някаква дебела южноамериканска дама. . . От всичко лъхаше мухлясала традиция, баналност, отдавна изчерпана техника, всичко напомняше отегчителната реч на кралски академик върху значението на Сервантес или Тирсо де Молина. Обзе ме желание да се изсмея и да си изляза веднага. Художникът се показва в копринен халат, с дълго мексиканско цигаре в устата. Тъмните му очи с посивели вежди се втренчиха сурово в лицето ми. Той очакваше от мене страхопочитание; а аз го гледах дръзко, почти нахално.

— Какво сте искали да изразите с тези озлобени уличници под фенера на севилската улица? — направо попита той.

А аз отговорих:

— Човешкото достойнство, унижено от парите, сеньор.

— Разбирам! . . . — изръмжа маестро Рейес. — Значи, и вие сте от новите реформатори на Испания! . . . Но ако сте комунист или анархист, това не ви дава право да светотатствувате с Гойя. . .

И маестро Рейес почна да говори гневно за пошлостта на сюжета, за грешките в композицията, за злоупотребата с червения тон, за бездарното ми подражание в колорита на Гойя. . . изобщо за вулгарния реализъм на картината ми. А след това той направи мъглива апология на великите традиции, оставени в испанската живопис от Греко, Рибера и Сурбаран. Слушах, без да възразя, и напуснах ателието озлобен като уличниците, които бях нарисувал. Аз продадох картината след десет години за грамадна сума на един аржентински колекционер. Но на другия ден след посещението у маестро Рейес се прибрах в Севиля съкрушен. Прекарах ужасна нощ. Жена ми плачеше, заклеваше ме да оставя живописиста и да се заломя с каква да е друга работа, посочваше ми бледото лице и кривите крачка на момиченцето ни, което се беше родило в Париж.

. . . Гласът на маестро Кинтана стана дрезгав и заглъхна внезапно. Без да искам, наведох глава. После го чух отново:

— . . . И през тази нощ аз умрях, през тая нощ пламъкът, който Гойя беше запалил в сърцето ми, угасна, през тази нощ аз престанах да служа на истинското изкуство и се продадох! . . . На другия ден жена ми заложи последния си накит, гривна с рубини, останала от майка ѝ. В продължение на шест месеца рисувах пишно облечени тореадори, сладникави циганки от Гренада, Хиралда под ярка, слънчева светлина, банално красиви момичета с ямини и портокали, нанасях върху платното парадния блясък на Андалузия, който криеше язвите ѝ, изсипвах всичкия кич и цялата безвкусица на онова бездарно и сладникаво подражание на класиците, което корифеите от кралската академия бяха нарекли традиционно съдържание на испанската живопис, а парвенютата, снобовете и глупците се надпреварваха да купуват. . . Аз кощунствувах с изкуството, но това нямаше вече значение, защото духът и талантът ми бяха мъртви. След една година моите картини се търсеха на американския пазар, критиците ме поздравяваха за влизането в правия път, писателите преплитаха името ми във филиграните на есетата си и когато искаха да изразят нещо особено вълнуващо, сравняваха го с тоновете на «незабравимия и страстен Кинтана». А в сърцето ми нямаше вече ни капка от страст.

Но аз бях станал богат човек. Детето ми оздравя от рахит, жена ми ме гледаше отново с влюбения и благодарен поглед на първите месеци в Париж. През това време аз забравих напълно моите познайници от Триана. Но една вечер, през седмицата на фериата, аз влязох в «Лас Каденас» с компания, пристигнала от Мадрид, която бе леко възбудена от кръвта на боя с бикове през деня. Последният от шестте свирепи миурски бикове беше разкъсал преди три часа корема на Пабло Редондо. Обичам като всеки испанец боя с бикове, но инцидентът върху арената ми напомняше тази вечер натрапчиво, че нещастникът беше изложил своя живот повече за пари, отколкото за слава. Слушах отегчен коментарите на един литератор и поет, известен с това, че правеше от тауромахията извор на вдъхновението си. От него имаше двутомно изследване върху «Бикове в испанската поезия». Може би не вярвате, че съществува подобна книга, но утре ще ви я покажа. В нея има една хубава и тъжна балада за Педро Ромеро. Бях потиснат от коментарите на литератора,

разстроен от животинския рев на публиката и вида на смъртно ранения Пабло Редондо, когото изнесоха с пожълтяло лице и кръв от устата. . . Нещо ме мъчеше. Почнах да пия. И тогава неочаквано между девойките, които танцуваха сегедиля, видях Мануела.

Прекрасните форми на зряла жена бяха заместили юношеския чар на момичето, което рисувах в Триана. Косата ѝ бе все тъй гъста и синкавочерна, кожата ѝ запазваше портокалено-златистия си оттенък, в очертанията на лицето ѝ се долавяха същите благородни и твърди линии, които имаше древноиберийският мраморен бюст на «Дамата от Елче». Тя бе нещо като примадона на заведението, тъй като момичетата, които я заобикаляха, се оттеглиха и я оставиха да танцува сама. Тя танцуваше с полуспуснати клепки, с едва доловим горчиво-насмешлив израз на лицето си. Но сегедиля ли беше това, или някаква жалка пародия от вертепите на Буенос Айрес? . . . При въртенето роклята с воланите се повдигаше и показваше бедрата ѝ, тазът извършваше противни движения, бюстът и ръцете ѝ се кълчеха сладострастно, сякаш искаше да прелъсти цялата публика. Помислих неволно за старинния, истински танц, който видях преди три години на улица «Сан Фернандо». Сърцето ми се сви от болка. Наведох се да не гледам.

Когато танцът свърши, отидох веднага при нея.

— Мануела! . . . — казах. — Спомняш ли си за мене?

— Да, сеньор — отговори тя развълнувано. — Но не бях сигурна дали вие ме помните и затова не ви се обадох.

— А защо танцуваш така сегедилята?

— Защото патронът иска да я танцувам така.

— Ела на нашата маса — рекох приятелски.

— Мисля, че е по-добре да не идвам — малко тъжно отговори тя. — Доня Мерседес е с вас.

Бях забравил, че съм знаменит и богат. Севиля знаеше дори името на жена ми, която в тоя момент наблюдаваше моя разговор с Мануела почервеняла от гняв. Бедната Доня Мерседес! . . . Тя минаваше за най-елегантната и мила жена в Севиля, но богатството я беше направило сноб. Аз ѝ простих веднага, когато си спомних колко героично делеше с мене глада и мизерията в Париж.

Поговорих с Мануела още малко и научих последните събития в живота ѝ. Тя ми каза, че сеньора Торес се поминала от рак, че братчетата пораснали и ходели на учи-

лище и че сега работела в «Лас Каденас» срещу двадесет пезети на вечер. Веднъж ме срещнала на Сиерпес, но не посмяла да ми се обади. Вероятно маестро Кинтана не би желал да го видят на улицата с момиче, което танцува в «Лас Каденас». Всичко това тя ми разправи тихо и сериозно, без никакво глезене, със своя плътен контралт и напевен, севилски акцент. Разбрах веднага, че това момиче пазеше още достойнството на тялото си.

— О, Манолита! . . . — казах сърдечно. — Ти можеш да бъдеш гостенка на Доня Мерседес и на мене, когато пожелаеш. Но не забравяй никога как танцуваше на улица «Сан Фернандо». . . Това, което танцуваш сега, не е сегедиля.

А тя отговори:

— Зная, сеньор. Искате ли да танцувам за Доня Мерседес и за вас една истинска сегедиля?

— Искам, разбира се.

Тя направи знак на китаристите и почна да танцува отново. Но това сега бе същият танц, който помнех от фериата преди три години — една естествена, непоква- рена сегедиля, стара като иберийските планини, дълбока и чувствена като Андалузия. Това бе порив от много чувства, които извираха от бездната на любовта и смъртта и се сливаха в синтез, който утвърждаваше живота. Това бе изкуството на целия интелигентен, горещ и чувствителен испански народ, една поема, един истински, художествен танц. Тялото се завъртваше бързо и пламенно, ръцете се чупеха драматично в китките, главата се изпъваше внезапно назад, лицето замираще в трепетно напрежение. . .

Когато свърши, изръкопляскаха само неколцина испанци. Чужденците останаха равнодушни. Една голяма американска компания пиеше мансаниля и се смееше шумно, десетина германци, пътуващи групово, ядяха омари, някаква англичанка гледаше жадно красивите китаристи. Танцът не беше развълнувал почти никого. В него липсваха истерията на музикхолите, сладострастните движения на бедрата. Патронът се приближи до Мануела и ѝ направи някаква забележка. Вероятно беше недоволен от начина, по който танцуваше. Тя гордо тръсна глава и му обърна гърба си.

От тази вечер аз почнах да идвам често в «Лас Каденас» и да разговарям с Мануела. Правех това може би

от съжаление към себе си. Тя ми напомняше миналото, «Перачките», дните, когато служех на истинското изкуство. Имаше поразителна еднаквост в участва ни. У нея движението и танцът идеха от кръвта ѝ. Тя също бе родена да създава радост и ведрина чрез изкуството си, а вместо това бе завършила някаква съмнителна школа и танцуваше в «Лас Каденас», както аз рисувах с добра техника сладникави безвкусици за американския пазар. Но колко по-тежък и унизителен беше нейният живот в сравнение с моя!... Тя трябваше да засилва консумацията, да танцува през антрактите с пияни мъже, да отклонява мръсни предложения... С всичко това тя успяваше да се справи без гняв и оплакване, с някакво ледено достойнство, което респектирало и най-арогантните мъже. Тя не позволяваше на никого от посетителите да я изпраща до къщи. Всяка вечер в един часа, когато програмата свършваше, идваше брат ѝ — шестнадесетгодишно момче, което я отвеждаше в Триана. Това упорито и безсмислено целомъдрие изглеждаше почти ненормално. От гледна точка на своята кариера в «Лас Каденас» тя просто пропиляваше дните си, без да печели пари и мисли за старостта. Може би мечтаеше да се омъжи, но и това ми се виждаше недопустимо. Дори най-глупавият севилец или чужденец не би се оженил за момиче от «Лас Каденас» — заведение, в което жените стоеха малко по-горе от обикновените кокотки. Поведението на Мануела оставаше необяснимо за всички. Но колкото повече я наблюдавах, толкова повече се убеждавах, че някаква дива гордост ѝ пречеше да продава тялото си на дребно. С мрачна упоритост, която будеше удивление, тя преследваше друго.

Маестро Кинтана прекъсна разказа си и гневно запали цигара. Очите му пак се втренчиха злобно в тихия, безобиден ирландец, който разговаряше кротко с една от дамите в компанията си. Стори ми се, че ксенофобията на маестро Кинтана към този човек бе прекалена. Тя почна да засяга и мене, а художникът сякаш съзна това и рече:

— Не, не се гневя на този глупак!... Той прилича на тих молец, който безшумно прояжда дрехите... И не подозирам тайно, че ще напишете като него възмутена глава срещу боя с бикове, оставайки равнодушен към изкланите работници в Астурия... През фериата на следващата година из улиците на Севиля се движеше мощна

и дълга спортна кола. Караше я нисък възрастен синковец с бяла коса.

Маестро Кинтана млъкна за миг, после изпусна нервно дима от цигарата си:

—...В Париж съм срещал американски туристи, които прелистват речника, за да видят кой е Наполеон... Виждал съм фермери от Аризона, отегчени до смърт в Лувър или напускащи по средата на действието «Комеди франсез». Но това е безобидният тип. Това са просто хора, на които трудът е попречил да добият образование. По-неприятни са пасторите, които ви дадат двеста франка, за да ги разведете из кабаретата на Монмартр, а после с молив в ръка почнат да ви доказват, че сте похарчили само сто. Но и това е човешко... Ала аз настръхвам, когато видя баби, накачулени с брилянти, да танцуват с бедни студенти от Сорбоната или възрастни борсови агенти от Чикаго да предлагат десет хиляди франка за девственница.

Типът, за когото говоря, не беше ни фермер, ни пастор, ни борсов агент от Чикаго. Той бе дошъл да закупи акциите на Иберийското дружество за минни предприятия. Видях го на един прием у маркиз Палома, директор на дружеството, в което и аз имах няколкостотин акции. Бе духовит, но моравото му лице, дебелия му пръст и цинизмът, с който се подиграваше на испанската неспособност за търговия, ми се сториха извънредно противни. У него имаше хумор, енергия, безсрамие и някаква дяволска издръжливост по отношение на жените и алкохола. Цяла Севиля говореше за лудориите му из кабаретата. Един следобед, като вървах по улица «Сан Фернандо», аз видях Мануела в колата му. Това беше върхът на безсрамието му — да се покаже публично с момиче от «Лас Каденас», след като предишния ден беше гледал от ложата на маркиз Палома и семейството му боя с бикове. Останах като втрещен, но по друга причина. Очаквах Мануела да тръгне с всеки друг, но не и с тип като този. Отидох вечерта в «Лас Каденас». Патронът ми съобщи досадно, че Мануела напуснала заведението внезапно и му заплатила веднага обезщетението от петстотин пезети, предвидено в договора... Прибрах се в къщи измъчен и зъл като оная нощ, когато се върнах от Мадрид след посещенията у маестро Рейес, като оная вечер, когато видях за първи път Мануела да танцува в «Лас Каденас» и миур-

ският бик беше разкъсал тореадора Пабло Редондо. Не знаей дали ме разбирате. . . Аз изпитвах към нея привързаност. . . обич. . . любов. . . любовта към Испания. . . към моя народ.

Маестро Кинтана млъкна отново. Оркестърът свиреше бавно, меланхолично танго. Димът от цигарите се беше стъгтил. Някъде забръмча вентилатор. Художникът отпи от виното си и запали друга цигара.

— След три години от музикховете на Сан Франциско изгря славата на една феноменална испанска танцьорка. Името на Канделита се разнасяше из цяла Южна Америка. Вестниците съобщаваха глупави измислици за детството ѝ. Когато дойде за първи път в Мадрид, отидох да я видя. Тя се появи на сцената с лениви и гъвкави стъпки на пантера, после тялото ѝ бавно се изви и наклони настрана, сякаш заплашваше да падне, но вместо това някаква спазма стърчи изведнъж всички мускули на тялото ѝ. Ръцете ѝ се повдигнаха над главата, кастанетите изтракаха сухо и продължително. Тя остана две секунди като вдървена от електрически ток, а миг след това се понесе в луд, замайващ танц, за чиято бързина не бихте могли да имате представа, ако не го видите. Краката се движеха като машина и удряха пода с невероятното темпо, тялото се въртеше като динамо. Струваше ми се, че след половин минута тя щеше да се строполи безжизнено на пода, но бесният свръхдинамичен танц продължаваше със същото темпо. Косата ѝ се развяваше, очите искряха, устните се свиваха от напрежение, ръцете, краката, трупът, всичките ѝ мускули, всичките ѝ фибри бяха подчинени на този дяволски ритъм, на този невероятен, свръхестествен бърз танц. . . Публиката го следеше със затаен дъх, с гробно мълчание, така че в тишината се чуваха само китарата и главоломно бързите стъпки на Канделита. Когато завесата се спушна, публиката ревеше в делириум. Аз си отидох опечален. Това, което видях, беше оригинално, но механично постижение на добре трениран робот. От Андалузия, от истинската сегедия, от топлото чувство на древния танц не бе останала нито следа. . . Мануела Торес не съществуваше вече.

Маестро Кинтана изпи мрачно и жадно цялата чаша с херес, после продължи:

— Аз никога не бих ви разправил историята на Мануела Торес, ако не ми предстоеше да видя сянката ѝ

след малко. . . Всяка среща с нея ми напомня моето минало, изпълва ме с горестната спазма на мечтите, които не можах да осъществя. . . Напразно се опитвах да запалим отново в сърцето си пламъка на Гойя. Бунтът ми беше пропит от неискреност, колоритът се губеше в банални крясъци, нещо невидимо бе угасило предишната страст. Наближих неусетно прага на старостта, без да постигна нещо. Аз съм само обикновен филистер, когото глупците наричат маестро. . . Но когато срещна Канделита, аз виждам сянката на Мануела Торес. . . сърцето и чудния танц на бедното севилско момиче, простреляно от живота, виждам жестокото и сладостно видение на моя талант, който мизерията закла като палач, виждам творческата сила на испанския народ, потисната от безумието на господарите, които го управляват. . .

Маестро Кинтана замълча пак. Всред гъстия дим на цигарите се движеха уморено и призрачно в бавния такт на тангото няколко посетители, притиснали момичетата с воланите. В паузите на саксофона се ронеха само звуците на пианото.

— А какво стана с Педро Хил? — попитах с досадното любопитство на обикновените хора.

— С Педро Хил? — Маестро Кинтана се намръщи. — Парите на сенyor Косидо запалиха в простата му, сержантска душа необикновено чувство за собственост. Сега той е рентниер и запасен капитан от цивилната гвардия. По-високо от това човек с неговото образование не можеше да стигне. Мрази червените повече от херцог Алба. Една вечер го срещнах на Снерпес и той ме покани да пием по чашка коняк в близкото кафене. Реверът на сакото му беше украсен с лентичките на полицейски орден от гражданската война. Поговорихме за безразлични неща. Напразно се мъчех да разпозная някогашния Педро Хил, младежа, обичан от Мануела. Очите му гледаха мъртво, а върху наедриялото му и подпухнало лице играеше самодоволна усмивка. Това беше лице на убиец, разстрелял в упор пленени републиканци след разгрома в Мадрид.

— Не стана ли дума за Мануела?

— Не — отговори художникът. — През всичкото време той ми разказваше за успехите на своя предприемчив тъст, който закупил хотел на «Сан Фернандо» и сега разработвал голяма сладкарница в Барселона. . . Ве-

роятно искаше да изтъкне, че не се разкайваше за женитбата си с дъщерята на сладкаря. . . Обикновена еснафска гордост.

Маестро Кинтана спря изведнъж.

— Канделита иде — рече той.

В заведението настъпи неочаквано оживление. Патронът, облечен в летен смокинг, почна да се кланя дълбоко на една дама при входа. Зад дамата стоеше хотелски пиколо в червена дреха, натоварен с пакети. По-голямата част от момичетата с воланите изоставиха кавалерите си и се втурнаха да целуват ръцете на своята богата и знаменита колежка, която им носеше подаръци. Радостната възбуда продължи около десет минути, а после се чуваха отделни, сподавени възклицания, които изразяваха възторга на бедните девойки от хубостта, великодушието и нечуваната елегантност на танцьорката. Най-сетне Канделита забеляза художника и тръгна към масата ни.

Тя носеше костюм от светлосив плат и много проста прическа с опъната коса, която приличаше на лъскав черен шлем. Тялото ѝ бе тънко и сухо. Имаше чудесни дълги крака. Приликата на лицето ѝ с древния бюст на «Дамата от Елче» отблизо ми се стори още по-поразителна. У тази жена имаше нещо антично и свръхмодерно. Маестро Кинтана побърза да ме представи, като съобщи за моята далечна народност. Но аз не направих на Канделита по-голямо впечатление от келнера, който ѝ донесе чашка ликьор. После разговорът потече банално за нейното танцуване в Мадрид и за ангажиментите, които имала в Южна Америка. Когато маестро Кинтана или аз ѝ отправяхме искрени комплименти за свършената техника и бездушния начин, по който танцуваше в театъра «Фонталба», тя ни удостояваше с усмивка — една от тия разсеяни, незначещи нищо усмивки, с които артистите позират пред репортьорите или отправят към публиката. Но въпреки безупречната външност и доброто ѝ настроение у нея имаше нещо, което не беше в ред. Сенките под очите и жълтеникавият тен на кожата ѝ издаваха употребата на наркотик. В дъното на зениците ѝ прозираше вулгарна мътилка — като в очите на момичетата от «Лас Каденас», — наслоена може би от нощите, прекарани с бразилски плантатори или капризни любовници от Холивуд. В тия зеници имаше сурова и студена печал, ня-

каква смъртна скука, нещо мъртвешко и празно като в очите на робот, който не можеше да почувствува естествена радост от живота. Колкото и да се мъчех, не можех да разпозная Мануела Торес у тази жена.

След малко забелязах, че маестро Кинтана и Канделита се отегчиха леко един от друг. Дойдоха ми на ум думите на художника, че те въобще нямаше какво да си казват. Свързваше ги само тъжният и сладостен спомен от дните, когато и двамата бяха живели истински. Танцьорката се изправи и ни пожела лека нощ. Маестро Кинтана я изпрати до входа. Когато се върна, момичетата с воланите бяха започнали отново да се въртят в механичната изкълчена сегедиля.

— Не е ли по-добре да излезем? — обърнах се към художника.

— Мислех да ви предложа това — отвърна той.

Почакахме идването на келнера, за да платим.

Когато излязохме навън, атмосферата ми се стори още по-задушна. Високо над къщите грееше пълна, забулена в изпарения луна, а върху светлото млечнофосфорно небе се очертаваха силуетите на грамадните и стройни палми от «Пласа дел Триунфо». Никакъв ветрец, никакво полъхване не раздвигваше листата на палмите. Къщите мълчеха като вцепенени в тежката, почти тропическа нощ. Обля ни пот.

— През август нощите в Севиля са непоносимо задушни — рече художникът, преди да тръгнем по улицата.

АНАТОМЪТ ДА КОСТА

Миналата година бях изпратен на Конгреса за защита на южноамериканската култура в Сантяго. Между тристата или четиристотин темпераментни делегати, разгневени справедливо срещу безобразията на янките, очаквах да видя и бразилския анатом Да Коста, който разработваше проблемата за пирамидните пътища в гръбначния мозък у маймуните. Аз го познавах като прогресивен учен от Мадрид и двамата бяхме близки приятели. За моя изненада обаче Да Коста не бе дошъл на този конгрес. Всички делегати, към които се обръщах с надежда да науча нещо за него, ми отговаряха по един и същи начин със съжаление:

— Не, господине. Не познавам такъв анатом.

Веднъж през време на речта на едно панамско кюре, което искаше да убеди конгреса, че всички социални проблеми са разрешени отдавна от черквата, аз излязох да пия кафе в бюфета. Всички маси с изключение на една бяха заети от големи групи, които разговаряха оживено. Седнах на свободната маса и запалих цигара. Докато чаках кафето, към масата ми се приближи една млада жена. Очевидно и тя се бе поотегчила от благия и социално настроен отец. Жената ме попита на испански дали може да седне на масата ми. Отговорих с едно учтиво «разбира се».

Жената беше дребна. Косата ѝ бе кестенява, очите — светлокафени, а лицето ѝ — бяло, свежо и гладко. От нея се излъчваше нещо, което напомняше прозрачните тонове на акварелен портрет. Носеше скромна кафява пола и лимоненожълта плетена блуза. Върху гърдите ѝ забелязах цветна металическа значка, изобразяваща бразилското знаме, и това ме накара да я попитам:

— Извинете, госпожо!... Може би познавате прочутия анатом Да Коста?

— Не, господине!... — отговори жената с мило смущение от невежеството си. — Не познавам такъв анатом!...

Изпих кафето си и отидох да дослушам речта на панамското кюре. Направих това повече от желание да не стеснявам жената с присъствието си, отколкото от интерес към католическата реторика.

На другия ден следобед при мене дойде поетът Алвареда и ме покани на вечеря в къщи. Това ми се стори голяма чест, понеже на такава вечеря можеха да присъствуват най-много двадесет души и аз бях един от поканените. Благодарих сърдечно и в уговорения час отидох в къщата му. Тъй като бях забравил, че в Чили, също както в Испания, всичко почва половин час по-късно от уреченото време, пристигнах преди останалите гости. След като се посмяхме малко с Алвареда на това, ние потънахме в разговор за поезията му. На края аз го попитах дали не е чувал нещо за анатома Да Коста.

— Не!... — отговори поетът, леко изненадан от въпроса ми. — Не познавам такъв анатом.

Забелязал съм и друг път, че анатомите не будят никакъв интерес у непосветените, но аз отдавам това на тяхната неосведоменост.

На вечерята бяха дошли много делегати. Половината от тях хора познавах лично било от гостуванията им в България, било от Конгреса за защита на мира във Виена. Тук бе например топлият и сърдечен бразилски романист Жетулиу Амейра заедно със съпругата си Амелия. Тук се намираше също белокосата петдесетгодишна аржентинка Розмари Оливарес, с която човек можеше да разговаря на всички теми. Тук присъствуваха романистът Франтишек, поетът Чун Тин, критикът Гайта, драматургът Монтеро и много други. Тук видях най-сетне и жената, която седна на масата ми, докато пиех кафе, отегчен от речта на панамското кюре.

Когато Алвареда ми я представи, аз разбрах, че това бе бразилската поетеса Анета Жераес. Името не ми каза нищо. Съзнах скръбно своята неосведоменост. Обширността на проблемата за микроглийните клетки в малкия мозък, с която боравя от десет години, не ми бе оставила време да се занимавам с бразилската поезия.

Случи се така, че когато седнахме да вечеряме, аз попаднах от лявата страна на Анета Жераес. Стори ми се, че в светлокафените ѝ очи, гледани отблизо, имаше някакво златисто сияние, нещо меко, кротко, нежно и наситено с тъга като в прозрачните синкави изпарения, които в зноен и безветрен ден забулват бреговете на Бразилия. Сега тя носеше старомодна рокля от черно кадифе, с малка елмазена брошка на гърдите, а кестенявата си коса бе обвила в дантелена мантиля. Мантилята имаше също черен цвят и под нея бялото ѝ лице изпъкваше със забравената и старинна красота на жени от отдавна минали португалски времена, когато каравелите на Васко де Гама са бродели из океанския простор. Тя изглеждаше тъй крехка и слабичка, щото аз въпреки сухата си враждебност към митологията я сравних неволно със силфида на тропическия въздух, която най-слабото течение в Сантьяго можеше да разболее от пневмония.

Че Анета Жераес се боеше действително от пневмония, личеше по дрехата, която бе взела, за да се предпази от студа. Тя бе наметнала върху хубавите си рамене едно доста вехто кожено манто, което постоянно се смъкваше и което аз кавалерски ѝ помагах да поставя отново. Пазенето от простуда е впрочем мярка, към която прибегват всички разумни хора, идещи от екватора. Въздухът в трапезарията на Алвареда се отопляваше само от една малка керосинова печка, поставена в тъгъла, и температурата вътре не се отличаваше никак от студа на двора.

Пред мен имаше бутилка. Налях на моята позната вино. Тя изпи чашата си почти на един дъх.

— Пиете бързо! . . . — забелязах малко учуден.

— Студено ми е — обясни тя. — Веднага след вечерята ще стана да си вървя.

Тя говореше испански с бразилски акцент, като разтягаше напевно думите и омекотяваше някои гласни и съгласни.

След вечерята, когато станахме от масата, Анета Жераес се измъкна незабелязано, сбогувайки се само с Алвареда и жена му. Гостите се пръснаха из жилището. Жетулиу Амейра, съпругата му и аз седнахме да пием кафето си до една голяма витрина, а в дъното на салона Розмари Оливарес и секретарката ѝ се мъчеха да разгорят огъня в гранитната камина. Витрината бе осветена силно от неоновни тръби и в нея, на фона от лазурен атлас, сияеха

невероятно ярки пъстри препарирани пеперуди от Бразилия. Добих впечатлението, че някои художници у нас биха упрекнали бразилската природа във формализъм.

— Жетулиу! . . . — рече Розмари Оливарес след безуспешния опит да разпали камината. — Препоръчвам ти да се разхладиш със спомена от тая вечер в Баия.

— Боя се за моето разхлаждане да не се погрижи полицията — отговори Жетулиу Амейра. — Затворите на Варгас са винаги прохладни! . . . Днес научих, че в Бразилия са почнали нови арести.

— Значи, ще си поиграеш с полицията на криеница — продължи Розмари Оливарес. — Вашата компартия има това предимство, че в един щат е нелегална, в друг полулегална, а в трети легална.

— Аз се боя най-много от щатите, в които партията е легална — отговори Жетулиу Амейра.

Романистът сръбна една глътка кафе и остави чашата си веднага, правейки гримаса.

— Бланка! . . . — обърна се той към домашната помощница, която поднасяше кафето. — Донеси ми малко мляко! . . .

И после към мене:

— Когато Алвареда ти предложи от лошото си кафе, не забравяй никога да си поискаш и мляко. Млякото убива лошия вкус на кафето.

— Как! . . . — удивих се. — Ти намираш това кафе за лошо! . . . А на мен ми се струва еликсир.

— От него не би се съгласил да пие дори последният карабинер на Варгас. Но когато минеш с парахода през Рио де Жанейро, ние ще ти предложим от истинското, божественото кафе на Бразилия.

— Не говори празни приказки, Жетулиу! . . . — смъмра го Амелия. — По това време ние няма да бъдем в Рио де Жанейро. Кой ще му го предложи?

— За това ще се погрижи Анета Жераес — отговори писателят.

— Умно! . . . — потвърди Амелия. — Тя може да го посрещне на пристанището и да го разведе из града.

Предложението да разгледам Рио де Жанейро съвпаднаше напълно с намерението ми да потърся там анатома Да Коста.

Четенето на известни романи е насадило у мене предразсъдъка, че красивите жени дори когато изглеждат

невинни, не са всякога безупречни в нравствено отношение. От друга страна, понеже не познавах града, обстоятелствата можеха да наложат да се явя пред анатома Да Коста, придружен от Анета Жераес.

— Какво представлява Анета Жераес? . . . — попитах с предпазливостта на човек, който не желае да се излага пред своя учен колега с неизвестна дама.

— Една превъзходна жена! . . . — отговори Жетулиу Амейра. — Тя е основна учителка и симпатизантка на партията от осем години.

Думите на Амейра потвърдиха доброто мнение, което си бях съставил за Анета Жераес.

Жетулиу Амейра изпи кафето си и стана от креслото. — Амелия! . . . — обърна се той към жена си. — Този полярен въздух не е за бразилци и може да ни умори! . . . Когато Алвареда реши да предложи на гостите си хубаво ядене, обикновено парите не му стигат да купи дърва.

След като семейството Амейра се оттегли, Розмари Оливарес успя да разпали двете единствени целеници в камината и ме покани да се сгрея. Разговорът с нея ми беше винаги приятен. Тя познаваше всички забележителни личности и събития от Мексико до Патагония. Попитах и нея естествено дали не познава анатома Да Коста.

— Не! . . . — отговори тя, след като напрегна паметта си. — Не познавам такъв анатом! . . .

Тогава аз ѝ разправих за плана на Амейра да бъде разведен от Анета Жераес из Рио де Жанейро, докато параходът прави обикновения си престой от няколко часа на пристанището.

— Много добре! . . . — каза тя. — Но, защо не мога да си спомня нищо за този Да Коста! . . . Познавам всички учени на Бразилия.

След две седмици плувах с френския параход «Бретан» покрай изумруденозелените брегове на Бразилия. По цял ден пишех писма, четях географски книги или гледах от палубата хвърчащите риби, които изскачаха от повърхността на водата като снопове от сребърни стрели. Какво друго може да се прави на океански параход! . . . Една вечер обаче, минавайки през танцувалния салон, седнах да допуша цигарата си и да погледам неизвестната на мене «самба», която десетина двойки танцуваха върху паркета. Между тях имаше една двойка от възрастен господин с бяла коса и младо момиче. Възрастният го-

сподин притискаше доста неприлично момичето. Докато се удивявах неприятно на всичко това, на креслото до мене се настани една мършава аржентинска дама, с която почнахме разговор първо за времето, а после за сериозните предимства да се пътува с френски параход вместо с английски, в който скучният правилник задължава пътниците да си лягат рано.

— Знаете ли кой е възрастният господин, който танцува с младото момиче? — попита аржентинската дама.

— Не — отговорих.

— Но това е прочутият артист Дюверне от «Комеди Франсез».

— Ах, тъй ли? — казах, удивен от случая да пътувам с артиста Дюверне.

— Да! . . . — продължи аржентинската дама. — А момичето, с което танцува, е негова секретарка.

Тя се изчерви внезапно и добави с негодувание:

— Една «пълна» секретарка.

— Излагащо! — произнесох със съответния упрек.

Аржентинската дама беше със сложна прическа, с гол гръб и дълга рокля от шумяща лилава тафта. Тя ме осведоми, че е вдовица и че отива да види омъжената си дъщеря в Рио де Жанейро. Голите гърбове у жените, особено у мършавите и възрастните, ми правят неприятно впечатление. Всичко това ме накара да помисля, че бе по-добре да се прибера веднага в кабината си. Но преди да го направя, аз попитах:

— Може би, отивайки често при дъщеря си в Рио де Жанейро, вие сте чували нещо за анатома Да Коста?

— Не! . . . — отговори аржентинската дама с дълбоко съжаление. — Не познавам такъв анатом.

Поклоних се и я оставих на младите офицери от екипажа. Няма нищо по-вежливо от екипаж във френски параход. Офицерите му канят всяка дама, с която кавалерите ѝ спътници по една или друга причина не танцуват.

Един ден преди да пристигнем в Рио де Жанейро, телеграфирах на Анета Жераес. На другата сутрин станах рано и се приготвих за слизване в града.

Заливът на Рио де Жанейро е тъй красив, че аз, като го гледах от палубата, забравих не само Анета Жераес, но дори анатома Да Коста. Пред входа му стърчеше гол и безплоден гранитен хълм, с почти отвесни стени, който

трябва да бе прочутият Пан де Асукар. Срещу него се издигаше амфитеатър от планини, чиито хаотични очертания се губеха в лека млечносинкава мъгла. Стръмните склонове на планините бяха покрити с тъмнозелени тропически гори, а в подножието им като огромен венец бе разположен градът с палмовите градини и разноцветните фасади на къщите си. Небето имаше удивително ярък, сапфиреносин цвят, но над планините, заобикалящи залива, се състояха тежки сребърносиви облаци, които към обед обещаваха гръмотевична буря и проливен дъжд.

Докато гледах всичко това, нашият презокеански гигант, влачен от катерчета, бавно приближаваше кея. Направи ми впечатление, че пристанището изглеждаше безлюдно. Подемните му кранове не работеха, а върху кея нямаше никакви хамали и посрещачи. Вместо тях по него патрулираха войници в бели униформи и коркови каски. Едва тогава забелязах, че на палубата царуваше известна възбуда. Бразилците, събрани на групи, пушеха и усилено коментираха нещо, а жените им, облечени за слизане, сновяха нервно от място на място. Те разнасяха тежките благоухания на парфюмите си и се караха с мъжете си, че не полагат достатъчно грижи за децата и багажа.

До мене, облегнат на парапета, стоеше корабният лекар, който предишния ден ме бе поканил на чашка уиски в бара.

— Какво става? — попитах учудено.

— Не знаете ли? — отвърна лекарят. — Президентът на Бразилия се е самоубил.

— Тъй ли? . . . — произнесох развълнувано. — Кога?

— Преди два часа. Докерите стачкуват, а правителството е обявило военно положение.

Смъртта на бразилския президент не бе особено потреваща новина за мене. Но събитието можеше да провали посещението ми в града.

— Колко неприятно! . . . — рекох с досада. — Значи, има опасност да не получа карта за слизане. . . Така ли?

— Могат да слязат само пътниците, които пътуват за Рио де Жанейро.

Корабният лекар беше много любезен човек и веднага влезе в положението ми.

— Ще се опитам да издействувам една карта от френския комисар за вас — предложи той. — Ще му обясня,

че трябва да се видите непременно с анатома Да Коста.

И при все че лекарят също не познаваше такъв анатом, отиде да ми услужи. Той се върна след малко, придружен от френския комисар на кораба, който носеше картата.

— С тази карта можете да слезете на кея — малко намръщено рече комисарят. — Не зная дали бразилските власти ще ви позволят да отидете с нея в града. . . Около пристанището има полицаи. . . Ако не ви пуснат, във ваш интерес е да се върнете веднага на кораба.

— Благодаря — казах учтиво.

Връчих му паспорта си и взех срещу него картата.

Поставиха пасажерската стълба и пътниците, които отиваха в Рио де Жанейро, почнаха да слизат по нея. Смесих се с тях. Като мене, с карти в ръка, слизаха и няколко аржентинци. Те имаха намерение — това личеше от разговора им — да се забавляват из увеселителните заведения на града. Оставих ги да отминат напред, за да не се стори на останалите пътници, че влизам в компанията им.

При долния край на пасажерската стълба стояха бразилски полицаи. Показах им картата. Те я погледнаха равнодушно и не ми направиха никакво възражение. Същото безразличие към мен проявиха и войниците с бели униформи и коркови каски, които патрулираха по кея. Отправих се в посоката, в която тръгна веселата аржентинска компания. След като направих няколко крачки, забелязах случайно, че до мен вървеше един мулат в бял костюм и панамена шапка. Познавам лично доста мулати и изпитвам голяма симпатия към тях, но този бе с не особено приятно кафяво лице и черни мустачки, висок и мършав. Не му обърнах никакво внимание. Забелязах само, че ризата под сакото му беше розова, а вратовръзката — жълта и с черни точки. Заобиколих постройката, която заемаше почти цялата дължина на кея, и стигнах до широк площад. На другата страна на площада имаше трамвайни коли и автомобили — вероятно такситата. Не видях никакви полицаи и това ме успокои. Огледах се наоколо с надежда да зърна Анета Жераес, но както площадът, така и тротоарът, на който стоях, бяха пуси. Дойде ми на ум, че поради самоубийството на президента и особеното положение на пристанището тя ме чакаше може би при трамвайната спирка или такситата. Докато гледах за Анета, мулатът с белия

костюм се спря да запали цигарата си. Не зная защо присъствието му сега ми се стори неприятно. Тръгнах към такситата. Мулатът ме последва.

Вървейки по нажежения от слънцето паваж, почнах да се подготвям психологически за срещата с един полицаи, който се появи неочаквано пред такситата. Той имаше явното намерение да ме върне назад, тъй като се отправи към мене с бързи крачки и сърдито лице. Но после той съвсем внезапно измени решението си и се върна обратно. Добих впечатлението, без да бъде напълно сигурен в това, че постъпката му се дължеше на някакъв знак, направен от мулата, който вървееше зад мене.

Когато стигнах до такситата, мулатът ме отмина, но след десетина крачки се спря отново и почна да разглежда съсредоточено булевардните списания върху стените на съседната будка. Почнах да се озъртам отново във всички посоки, но Анета я нямаше. Реших да почакам четвърт час, дори повече, а след това, ако Анета не дойде, да взема едно такси и да потърся сам анатома Да Коста. Знаех адреса му от Испания. На тоя адрес си разменяхме научните публикации от много години. Подслоних се от убийствените лъчи на слънцето под сянката на една палма — доколкото човек може да се подслони под палма — и запалих цигара. Отегчен от бездействието ми, мулатът влезе в близкото кафене и седна на една маса до прозореца му. Почнах да гледам разсеяно една възрастна негърка, която продаваше с количка банани, и компанията от аржентинци. След кратки обяснения с полиция те се настаняха шумно в две таксита.

В това време усетих, че някой ме улови за лакътя. Бе Анета Жераес. Тя носеше тъмни очила и рокля от малко избеляло имприме, а през рамото си беше преметнала мрежа от найлонови конци, в която имаше пакет, увит с жълта хартия. Голите ѝ крака със седефен оттенък и мрежа от сини венички при глезените бяха обути в елегантни сандали.

— Анета! . . . — произнесох радостно. — Бях сигурен, че въпреки всичко ще дойдете.

— Знаете за събитията, нали? — попита тя.

— Да. Животът омръзна на президента ви.

— Или неговият живот омръзна другиму. В града има много арести.

— В такъв случай трябва да се разделим веднага — рекох бързо.

— Защо? — възрази тя.

— Защото аз съм опасна личност от социалистическия свят.

— Не се бойте! . . . Приготвила съм бразилски обед специално за вас. След това ще се качим на Санта Тереза, а най-после, ако остане време, можем да потърсим и вашия прочут анатом.

— О, Анета! . . . Благодаря за всичко. . . Но щом слязох на кея, по петите ми тръгна един мулат, който сигурно е детектив. . . Погледнете след малко към прозореца на кафенето!

Тя погледна към кафенето и побледня леко. За да ме успокои, тя се усмихна и каза безгрижно:

— Няма да смее да ви направи нищо.

— Аз не мисля за себе си, а за вас. . . Послушайте ме, Анета! . . . Върнете се веднага! . . . Вината ви ще бъде помалка, ако срещата ни завърши само с един разговор.

Как не ми дойде на ум по-рано, че мога да я изложа пред полицията! . . . Проклинах неблагоразумието си да я дочакам. Няма нищо по-безполезно от късната съобразителност на разсеян професор. Най-после доводите ми ѝ подействуваха.

— Убийството на президента обърка всичко! . . . — рече тя със съжаление. — Впрочем аз предвиждах, че може да стане така. . . И затова взех със себе си поне кафе. . . Кафето на Бразилия! . . .

Тя откачи от рамото си найлоновата мрежа и ми подаде жълтия пакет.

— Благодаря ви, Анета! — казах трогнат. — През дългите зимни вечери на моята родина аз ще пия от това кафе и ще си спомням за Бразилия. . . и за вас.

— Аз съм само частица от Бразилия — рече тя замислено.

— Частица от истината за Бразилия. . . — допълних развълнувано.

— О, не! — възрази тя. — Истината е далеч по-тъжна и ужасна. . . Вие не сте видели нищо.

С тия думи ние се разделихме. В това време мулатът, който ме следеше, разговаряше при прозореца на кафенето с двама души: единият бе едър, рус и червендалест, твърде подобен на немски емигрант, а другият — дребен

и сух, с жълто лице, изпито от някаква тропическа болест. Анета тръгна към трамвайната спирка, а аз се отправих към пристанището. След като се уверих, че мулатът ме следеше, желанието ми да търся анатома Да Коста се бе изпарило. Освен това тежките сребърносиви облаци бяха вече обхванали цялото небе, а някъде ехтяха гръмотевици. Горещината бе станала потискаща, въздухът нетърпимо задушен. Наближаваше буря с такъв проливен дъжд, какъвто може да се излее само около екватора.

Докато бързах към пристанището, обърнах се да зърна още веднъж Анета Жераес. Сърцето ми се сви. Видях едрия червендалест тип, който блъскаше малката ѝ стройна фигурка към една полицейска кола. В същия миг с остро скърцане и бърз удар на спирачките до мене спря друга полицейска кола. Отнякъде изникна мулатът с белия костюм. Той повдигна ревера на самото си и ми показа жълта металическа значка. Гласът му произнесе студиено на испански:

— Федерална полиция! . . .

— Как? . . . — попитах възмутен. — Искате да арестувате и мене ли?

Мулатът отвори вратичката на полицейската кола и ми посочи вътрешността ѝ.

— Сеньор! . . . — добави той със същия леден глас.

— Отказвам най-енергично да се съглася! . . . — рекох дръзко.

— Сеньор! . . . — повтори мулатът и тоя път в гласа му прозвуча мрачно нетърпение.

— Само насила можете да ме вкарате в колата! . . . — продължих гневно. — А за това правителството на моята страна ще протестира утре пред целия свят!

Вместо отговор мулатът застана зад мене и с много добре упражнена полицейска хватка ме блъсна във вътрешността на колата. Строполих се по очи върху седалището ѝ. Около две минути бях напълно зашеметен. Когато дойдох на себе си, усетих, че ми липсваха очилата. Аз съм толкова късоглед, щото без очила не виждам нищо. Почнах да ги търся и ги открих сгънати и поставени в малкия джоб на самото ми. Второто нещо, което забелязах, бе липсата на портфейла и книгата ми. И най-сетне, когато поставих очилата си, видях, че бурята беше вече започнала. По стъклата на автомобила шибаха едри капки дъжд.

Може би след всичко, което стана, трябваше да мълча. Но на професорите е присъща особен вид нервност, която обърква противника с безразсъдството си. Впрочем последното се компенсира широко с крайното им благоразумие в решителния момент.

— Не мога да разбера къде съм попаднал — казах, тършувайки из джобовете си за портфейла. — В ръцете на федералната полиция или на гангстерска банда. . . Моля да ми се върнат книгата и парите веднага!

— Ще ги получите в комисарството — отговори мулатът.

— Но там нищо не ви пречи да отречете, че сте ги взели — подхвърлих злобно. — Искам си ги сега.

Мулатът ме погледна с удивени от нахалството ми очи, но не отговори нищо. Очевидно сторих му се като човек, у когото нервите не бяха в ред.

Автомобилът спря под стряхата на мрачно и старо здание, останало вероятно от колониалната португалска епоха. Мулатът ми заповяда да слеза и да вървя пред него. Минахме покрай един съвсем белолик полицай с револвер и коркова шапка, който се прозина лениво при минаването ни. След това се изкачихме по една мраморна стълба на втория етаж, където мулатът ме предаде на друг полицай заедно с наставления на португалски език, които не можах да разбера. Вторият полицай представяваше нещо средно между кварталон и мулат. За разлика от същинския мулат, който ме арестува, той имаше кръгло и добродушно лице, но това не му попречи да ме заключи безцеремонно в една стая. Стаята имаше малко решетесто прозорче, а мебелировката ѝ се състоеше само от една маса със стъкло за вода и едно доста нечисто легло, върху което забелязах кори от банани. Не се реших да седна на леглото, подозирайки в него въшки или дървеници, чието ухапване можеше да ме зарази с някоя тропическа болест. Останах прав, запалих цигара и почнах да се разхождам из стаята. Гневът срещу арестуването на Анета Жераес ми пречеше да мисля за собственото си положение. Тропическата буря беснееше навън. Гръмотевиците трещяха една след друга, а прозорчето на килията ми сякаш се намираще под водопад.

След половин час полицаят кварталон отключи вратата и ме покани да го последвам. Той ме въведе в кабинета на някакъв комисар с пълничко лице, мустачки и очила,

който седеше зад чисто и добре подредено бюро. В Бразилия можете да видите всички нюанси на човешката кожа. Комисарят бе малко по-светъл от квартиерон, но само зъл расист можеше да го обвини в примес на негърска кръв. От едната му страна седеше чиновник с пишеща машина, а от другата — мулатът с белия костюм, който ме арестува. Комисарят посочи едно кресло и рече вежливо:

— Сеньор!...

Тоя път побързах да седна, страхувайки се, че мулатът можеше да ми наложи това с друга полицейска хватка. Докато се намествах в креслото, забелязах върху бюрото портфейла и книгата си: Комисарят ми ги поднесе.

— Документите и парите ви! — рече той.

— Пребройте ги! — намеси се мулатът.

Хвърлих към него презрителен и хладен поглед на човек, който не желае съвети от грубиян. Веднага след това отправих към комисаря едно учтиво испанско «благодаря» и прибрах парите, без да ги преброя. Комисарят говореше испански по същия начин, по който много българи говорят руски — с увереност, която надминаваше знанията му. Но все пак ние се разбирахме.

— Обяснете причините, които са ви накарали да влезете в бразилска територия без виза — обърна се той към мене.

Почнах с името си, продължих с комитетите, в които членувах, и завърших тържествено с думите: «Director del instituto anatomico en Sofia.»¹ Машинописецът почна веднага да трака не особено бързо на машината си. Понеже Бразилия не изобилствува с грамотни хора, той помагаше на писането си, като сричаше думите предварително.

—... del què?... — запъна се той. — Del instituto atomico?²

Поправих го възмутено.

Изброяването на титлите ми предизвика у комисаря мрачни кимвания с глава и погледи към мулата, в които имаше упрек. Забелязал съм отдавна, че популярността на анатомите се дължи повече на титлите им, отколкото на научните им трудове. Анатомията е твърде древна и подробно разработена наука. В нея няма място за епохални открития. По-голямата част от публиката не подозира,

¹ Директор на анатомическия институт в София.

² На какъв?

³ На атомния институт ли?

че кой да е труд на най-прочутия анатом засяга подробности, които интересуват не повече от трима други анатоми на целия свят.

След това казах, че познавам Анета Жераес от конгреса в Сантяго и че съм я помолил да ми купи един килограм бразилско кафе. Изразих предположението, че инцидентът на моето арестуване се дължи на скръбно недоразумение и че очаквам незабавно както собственото си освобождение, така и това на Анета Жераес. На края помолих да бъда изпроводен до пристанището от някой приличен полицаи, а не от безотговорни агенти, които със своята грубост излагат страната и федералната полиция. Придружих последните си думи с нов гневен поглед към мулата.

Тропическата буря беше престанала и навън отново сияеше слънцето. През прозореца на стаята видях кожестите и мокри листа на някаква палма, които бързо съхнеха. Свалих очилата си и почнах да ги бърша с привичния жест на човек, който си е казал думата и не желае да си губи повече времето.

Комисарят ме гледаше малко объркан.

— Познавате ли анатома Да Коста? — попита той неочаквано.

Мислейки за участието на Анета Жераес, щях да отговоря без малко, че не познавам такъв анатом. Но веднага ми дойде на ум, че комисарят сигурно бе видял адреса на Да Коста в бележника ми и че лъжката ми щеше само да навреди.

— Познавам го, естествено!... — казах с вид на човек, който пие следобедното си кафе. — Това е един от най-известните анатоми в света и на голяма почит у нас.

— Така ли? — бързо попита комисарят.

— Всеки образован човек у нас познава името на Да Коста. Лично аз си кореспондирам с него от десет години.

Интересът у комисаря ставаше все по-голям. Машинописецът се стараше да записва отговорите ми с непосилна за сръчността му бързина. Трябваше да ги повтарям.

— Това е голяма чест за мене — продължих отегчен от сричането на машинописеца, което отнемаше ефекта от патоса ми. — Ние не уважаваме само учените, които проповядват хромозомната теория и расизма.

— Аз също не обичам расистите — заяви комисарят, като погледна стеснено ръцете си с тъмни гърбове и розови длани. — Но да се върнем на въпроса!... Вие имате ли намерение да се видите лично с професор Да Коста?

— Това се разбира от само себе си... Аз исках да обменим мнение по редица въпроси, които ни интересуват живо.

Машинописецът се обърка съвсем, погледът на комисаря стана още по-мрачен, а намръщеното лице на мулата се разведри от ехидна усмивка. Разбрах, че върша някаква грешка, която не ми беше ясна. Но обществената почит, на която се радват анатомите у нас, ме караше да бъда уверен за същото нещо и в Бразилия. Аз не само мислех, че авторитетът на професор Да Коста щеше да накара федералната полиция да ми се извини, но разчитах на него и за освобождението на бедничката и мила Анета Жераес, която не бе анатом.

— А защо не потърсихте професор Да Коста на адреса, който сте записали в бележника си? — попита комисарят.

Усмихнах се горчиво:

— Защото, сеньор... Съгласете се!... Вашият груб агент ми отне всяка възможност за това.

— Ей сега ще имате удоволствието да видите професор Да Коста — рече той.

Изпитах приятно и напрегнато любопитство. Горях от нетърпение да видя как професор Да Коста щеше да защити достойнството на науката и да постави федералната полиция на мястото ѝ.

Комисарят натисна копчето на звънеца. Влезе полицаят кварталон.

— Да Коста!... — произнесе комисарят безцеремонно.

Останах неприятно изненадан. Федералната полиция третираше моя прочут колега като обикновен арестант. Комисарят не спомена дори титлата му.

Бедният Да Коста!... Полицаят го бе измъкнал от лабораторията му по бяла престилка, върху която той едва бе имал време да навлече мушамата си, а ръцете му бяха изцапани от цветните течности, с които боядисваше препаратите си. Той имаше дълго тясно лице с гърбав нос и посивели мустаци. От младостта му бе останал само навикът да се бръсне редовно. Рошавата коса и мустаците му изглеждаха неподстригвани от седмици. Стори ми се,

че никаква женска ръка на майка, съпруга или сестра не полагаше грижи за облеклото му. Ризата му беше измачкана, панталоните — почти без ръбове, обувките му — разкривени. Всичко това изпъкна в тъжен контраст със спомена за елегантния, почти красив младеж, когото познавах от Испания.

Но ако външността на анатома Да Коста ме само изненада, аз бях потресен от окаяното състояние на духа му. Полицаят кварталон не го доведе, а просто го натика в кабинета на комисаря. Няколко секунди късогледите очи на Да Коста мигаха зад очилата му безпомощно, гневно и малко тревожно, като очи на джебчия, когото довеждат в полицията.

Разбрах изведнъж всичко: анатомът Да Коста бе придобил този вид от еднообразния и затворен живот в лабораторията си. Изработването на труд по анатомия изисква невъобразимо търпение, чудеса от постоянство, отказването от удоволствия, на които другите се отдават свободно. Да Коста бе извършил безумието да забрави целия свят заради своите изследвания. Но в замяна на това в света имаше най-малко трима анатоми, които се интересуваха от пирамидните пътища в гръбначния мозък на маймуните и които можеха да признаят изследванията му в тази област за магистрални. Може би анатомът Да Коста не познаваше вече друга действителност освен лабораторията си, освен боите, микроскопите и препаратите, с които работеше, освен скучните немски, английски и френски годишници по анатомия, които четеше до късна нощ. Може би не подозираше какви събития ставаха в Китай, в Гватемала, в Чили или в самата Бразилия... Може би нежното лице на Анета Жераес нямаше да го развълнува повече от един телеграфен стълб... И може би най-сетне във всичко това имаше някаква симпатична чудатост, някаква своеобразна романтика, която трябваше да му простя заради научните заслуги. Ала аз знаех от опит у нас, че такъв тип учени добиват постепенно противен характер и когато развалиш спокойствието им, стават зли като оси.

Появата на Да Коста не събуди никаква почит у представителите на федералната полиция. Но знаменитият анатом остана съвсем безразличен към това. Той продължаваше да бъде само изплашен, защото все още не разбираше нищо. Обзе ме внезапен гняв и желание да му

кажа: «Като не знаеш да пазиш престижа на анатомията, защо си станал анатом?»

— Професоре!... — обърна се комисарят небрежно към него. — Познавате ли този човек?

Да Коста ме погледна с късогледите си, похабени от микроскопа очи. Стори ми се, че в тях светна изненада и следа от вълнение. Веждите му се повдигаха и образуваха нещо подобно на римската цифра пет, написана наопаки. Той ме позна. Миг след това обаче в очите му се запалиха гневни пламъчета. Може би си спомни, че моята страна спадаше вече към социалистическия свят. Впрочем гневът му едва ли се дължеше на политическа неприязън. Такива хора нямат дори политически убеждения. Сега той бе раздразнен само от това, че му развалиха спокойствието.

— Не — отговори той. — Не го познавам.

— Но господинът твърди, че ви познава от института Кахал в Мадрид — настоя комисарят.

— Възможно е — равнодушно отвърна Да Коста. — В този институт работеха всякакви чужденци!

— Той твърди също, че си кореспондирате — продължи комисарят — и че е слязъл в Рио де Жанейро, за да се срещне с вас.

— Да се срещне с мене ли?... — гневно избухна Да Коста. — Нямам нищо общо с този субект.

— А какво ще кажете за адреса ви, който намерихме в бележника му?

— Всеки болшевишки агент може да си запише адреса ми в бележника си.

Сприхавостта е винаги враг на логиката.

— Откъде знаете, че господинът е болшевишки агент? — нетърпеливо попита комисарят.

— Предполагам, че вие го считате за такъв — поправи се бързо Да Коста.

— Ние не го считаме още за такъв — отговори комисарят, гледайки хладно знаменития анатом.

— Извинете, господин комисаре!... — намесих се спокойно. — Аз съм се припознал... Очаквах да намеря тук не бразилския, а португалския анатом Да Коста, от Коимбра, за когото предполагах, че е поканен да чете лекции в Рио де Жанейро.

— Какво искате да кажете с тази плоска лъжа? — обидено попита комисарят.

— Само това, че и аз не познавам този субект!... — рекох сърдито. — Това не е никакъв професор, а само един обикновен занаятчия в анатомията, който няма нищо общо с достойнството на истински учен.

— Как си позволявате?... — бясно изкрещя професор Да Коста.

— Тихо, професоре!... — пресече го комисарят. — Тук не е факултетен съвет.

— Болшевишки агент!... Провокатор!... Злодей!... — продължаваше да крещи към мене знаменития анатом.

— Професор Да Коста!... — забелязах в досада. — Не завиждам на студентите ви.

— А аз съжалявам вашите!... — изхриптя Да Коста.

— За какво ги съжалявате? — попитах ехидно. — Задето не пълня главите им с анатомични доказателства за безсмъртието на душата ли?

— Тишина, господа!... — намеси се комисарят. — Не мога да си гледам работата от вас... Вие забравяте, че сте арестувани.

Той натисна отново копчето на звънеца. Влезе полицията кварталон.

— Сержант Гонзага!... — обърна се той към полицаия. — Отведете професор Да Коста да му снемат отпечатъци от пръстите и го пуснете веднага на свобода.

И после към мене:

— Господине, давам ви четвърт час да се приберете веднага на кораба си... Моят съвет е да не слизате в Баия... или в друго бразилско пристанище.

— Няма да повтарям това неблагоприятно!... — заявих категорично.

Когато излизахме от кабинета на комисаря, Да Коста и аз си разменихме по един хладно презрителен поглед.

За да не видят пътниците от парахода, че федералната полиция ме връща насилствено от града, помолих сержанта Гонзага да ме остави не при кея, а при трамвайната спирка. Той се съгласи, но ми поиска петдесет крузейроса и един пакет английски цигари. Това ни насърчи към друга спогодба. Срещу триста крузейроса, равняващи се на пет долара, той ми връчи и пакета с кафето от Анета Жераес, който бе взел предварително със себе си и който съгласно закона трябваше да бъде конфискуван и предаден в митницата. На края той ме попита дали не бих

искал да си купя и сушени листа от коканновото растение, които при дъвчене премахват умората, но аз му отговорих, че не се нуждая от тази дрога. Разделихме се доволни един от друг.

Когато се изкачих на палубата, почувствувах облекчение. Параходът изглеждаше пуст и сякаш дремеше в сънливата тишина на тропическия следобед. Само тук-таме по палубите и мостовете се мяркаха дежурни моряци от екипажа. По-голямата част от пътниците спяха в кабините си или въпреки самоубийството на президента бяха отишли да разглеждат града. Само аз бях «нежелателен» за бразилския бряг.

Заливът тънеше в ярки тонове на кобалтовосиньо и ултрамарин, а върху повърхността му блещукаха ослепително отраженията на слънцето. Около него като остатъци на разбита от гигантски катаклизъм планина се издигаха стръмните колоси на Пан де Асукар, Корковадо, Петрополис и Санта Тереза. Тайнствените им силуети бяха забулени в прозрачносинкава пелена от влажни изпарения.

Влязох в кабината си, легнах и веднага заспах. Влагата около екватора докарва у несвикналите сънливост.

Когато се събудих, слънцето залязваше, а параходът с бавен ход излизаше от пристанището. Взех един студен душ и отидох на задната палуба да погледам пейзажа. Сега заливът пламтеше в пурпурни и оранжеви светлини, силуетите на гранитните конуси около него изглеждаха тъмновиолетови, а повърхността на океана приличаше на течен сив метал, върху който корабът оставяше бразда от две раздалечаващи се, заоблени вълни. Небето имаше мек изумруденозеленикав оттенък, който на хоризонта преминаваше в медночервен и се преливаше неусетно в цвета на теменужната мъгла. Пейзажът тъмнееше бързо. В тропиците няма здрач и нощта настъпва почти изведнъж.

ПЪТЕПИСИ

ИЗ СУБТРОПИЧНИ БРЕГОВЕ

ВПЕЧАТЛЕНИЯ ИЗ ЕДНО ПЪТУВАНЕ ДО ТАСОС

Пътуването от София до Симитли е удобно, тихо и банално. Живописната бъркотия почва, когато се качите в дековилката. Едвам успявам да намеря място. Краката ми се затискват от куфари и раници. На скута ми заспива едно хлапе, а върху раменете ми намират удобна подпора по-малко щастливите правостоящи пътници. Понасям всичко с патриотично търпение. Многобройни трудови отряди всред комари и жегата работят трасето на нормалната железопътна линия. След няколко години ще пътуваме до Кавала в спални вагони.

Излизам на задната платформа и сядам върху стъпалата на вагончето. Кресна. Лунна нощ. Хаотични блокове, назъбени скали, голи сипеи, прошарени с тъмни петна от храсталак, върху които луната разлива меланхолична, фосфорна светлина. В нощния хлад усещам слаби и едва доловими вълни от топъл въздух, които идват по долината на Струма — първия лъх на южното море. Загорява се. Гигантската верига на Пирин и мощният конус на Елтепе се очертават върху фантастичен фон от жълто-розово сияние. Месецът бледнее. Въздухът е прозрачен. Само планините — хаос от архаични масиви — остават забулени в бледовиолетови изпарения. Слънцето изгрява, ослепително и ярко, върху безоблачно небе.

Става топло. Миниатюрният влак трещи из безкрайното дефиле. Трудови лагери, палатки, колички, полуголи, мургави мъже, които почват работа под утринното слънце, което след няколко часа ще стане безмилостно. Голи сипеи, изкопи, насипи, недовършени тунели. Ми-

наваме старата граница, разрушени гръцки постове, дефилето на Рупел. Бункери — мрачни дупки в непристъпни скали или до самото шее, неверни гнезда на засада и смърт, скрити в букети от разкошна зеленина. Противотанкови препятствия от желяза и бетон, телени мрежи, опожарени минни полета за изчистване на зарядите. Горещината се засилва. Струма става все по-широка, все по-ленива и пълноводна. Жълтозелените ѝ води се влачат под разрушени и поправени мостове. Небето добива пепелносин цвят. Гърдите поемат с мъка горещия въздух. Слънцето припича. Единадесет часът. Дефилето изглежда без край.

Демирхисар. Огромен мост над Струма. Пладне. Горещината е непоносима. Търсим и намираме бюфета. Отвратителна лимонада в мръсни стъкла. Ново прекачване в нормалната железница, в чудновати гръцки вагони, които изглеждат необикновено широки. Влакът потегля в един часа. Летим на юг. Зад нас остават Беласица и Пирин. Веригите им бледнеят, изчезват неусетно в синкава мъгла. Стоя на прозореца. От движението на влака се образува горещ вятър, който не разхлаждава, но поне изсушава потта. Серското поле — възшебна градина с гигантски слънчогледи и царевица, с памук, сусам, тютюн, смокини, нарове, с ожънати ниви, със захарни пшеници, с разкошни кайсии и праскови, като бузите на здрави селски момичета, — поле, някога мочурливо и маларично, а сега отводнено.

Горещината ме принуждава да се дръпна от прозореца. В купето пътува един български флотски офицер със семейството си. Преселване в Кавала. Цигари, запознаване. Скитането от град в град е вечна съдба на офицерите, но нито сянка от недоволство. Ето още един корав българин.

Наближаваме Сер. Скалисти възвишения над града със старинна крепост. Тук ще остана два дни. Сбогувам се със спътниците си. На перона хамалите просто изтръгват куфара от ръцете ми. Зад гарата файтони. Файтонджииите удрят грамадни звънци и така привличат клиенти. Качвам се на една от тия брички — неимоверно стара, може би от времето на Абдул Хамида. Пропадам в седалището. Всичко това ми се вижда тъй необикновено, че просто ме забавлява. Всред гъсти облаци от бял варовит прах стигаме града. Павирани улици, къщи с тераси и гипсови

украшения във форма на меандри. Обяд в ресторанта. Една перка, закрепена на тавана и движена с електричество, докарва известна прохлада. На съседната маса туристи с тропен-хелмове, твърде практични за тия места. Постен ден. Десертът е пшеница, много сладък и ароматичен. Един просяк открадва хляба, с който трябваше да вечерям. Отивам в общинския хотел, където ме чака радостна изненада: баня с душ. Стаята прилича на пещ, но мобилировката е задоволителна и леглото — чисто. Лягам полугол, като каторжниците в Гвиана — без завивка и пижама. Термометърът показва 42 градуса. Горещината ви кара да хвърлите всичко. Хубав сън след нощното бдение в дековилката.

Прибирам се в хотела. Дневният пек, погълнат от стените, се излъчва бавно и ви кара да се потите непрестанно. Угасвам лампата. Мрак, задуха, безсъница. Комарите почват оргията си — подлудяващи тонове от трептене на тънки, опънати до скъсване стоманени жици. Най-после заспивам с претоварен стомах. Пет кошмарни сънища. Събуждам се и пуша. През отворения прозорец южната нощ звучи тайнствено. Сподадени шумове долитат от незнайни посоки. Самотен изстрел, тичане на подковани обувки, задавено бумтене на мотор. . . Тишина.

На другия ден потеглям за Драма. Същото безоблачно небе, същият безнадежден пек и тропическо слънце.

Полето става каменисто и безплодно. Мочури с блатна растителност, тръни с бели цветове и тъжна, изгоряла от слънцето тръстика. Почват възвишения. Отвесни, сиво-зелени скали, долина, подобна на каньон, в дъното на която тече река. Навлизаме в Драмското поле. Горещината е адска. По-скоро към морето, към Кавала, към прохладата на Тасос!

Драма. Стар град, тесни улици, мизерни къщи. Над града голи, нажежени от слънцето хълмове, по които нощно време вят чакали. Печално и неприветливо селище с тропична малария. Никаква връзка между влака и автобуса. Кой е измислил това разписание? Примирияме се с нощуването в града и все пак в последния момент намираме един камион, който тръгва за Кавала. Платформата се препълва: войници, полицаи, жени от народа, един корабостроителен инженер, мой съученик, с къси

панталонки, пистолет и моряшка фуражка, една руса лекарка, с много хубав спортен вид, със зелени очи и загоряло лице, която пътува за Тасос. Великолепно асфалтирано шосе, но малко тясно. Сядаме върху една гума. Неудобно. Пак се изправяме. Разговори за Кавала и Тасос, местни цигари с отвратителен тютюн — добрият се изнася. Камionen кара бързо. При завоите пътниците падат един връз друг, а след това политат на противната страна.

Минаваме селища: Порой, чисто българско, Доскот, споменато в романите на Роже Версел, ония перверзни романи, наситени със садизъм и сладострастие, в които българските «комитаджии» влачат за косите голи жени, а кавалерията ни носи бели престилки, за да не си цапа униформите, когато върши кланета. Печален талант на гръцка и сръбска служба. Дори румъните не го обичат. Като изключим Юго, Ламартин и безобидния Ламуш, едва ли някой французин е казал добра дума за нас. За Лоти сме кръвожадни диваци, а Пол Моран, минавайки през България, е видял само червени чушки, окачени под стрехите. Може би честната интелигентност на французите ще съзρε някога истината.

Възвишенията пред Кавала, забулени в синкава мъгла, се приближават неусетно. Бадем чифлик, Филипи, останки от зидове и антични мраморни колони под знойно слънце. Какво може да види човек от развалини, когато минава покрай тях с тридесет километра в час? Серпантината на шосето почва да се катери по хълмове, проядени от пороища. Тук-таме ниска гора, храсти — посърнала зеленина в сред урви и кафявочервени сипеи върху фона на горещо, пепелносиво небе. Но ето вълни от похладен въздух, лъх на море, което ще видим след малко! Моторът сменя скоростта и тактовете му се сливат в непрекъснато бучене, което тегли нагоре.

Приближаваме върха. Зад него е морето. Последните скали, които скриват гледката! Още половин минута, още един миг, и ние ще видим топлото южно море.

То се показва изведнъж — огромен, тих и син простор, бездна от вода и небе, съединени зад могъщия силюет на Тасос, окъпан също в прозрачна синевина. Първото усещане е това за прохлада, за душевен мир, физическо спокойствие и тишина. После внезапно ви обзема бесен възторг. Виждате, че гледката надминава въображението ви. Искате да имате криле, да полетите в този южен про-

стор, наситен със слънчев блясък и синевина, да полетите към Тасос, към Атон, към архипелага от безбройни гръцки острови. Искате да извикате, да разтърсите за раменете събеседниците си, които също гледат онемели. Надясно се губят едва доловимите очертания на Атон, а наляво — блатните равнини на Саръшабан, мочурите на Места, потънали в омара, и тъмните петна от зеленината на Керамоти. По средата, в краката ви, е Кавала — гигантски амфитеатър от бели, гъсто натрупани къщи, изпъкващ в ослепителен контраст с по-тъмната мастилена синевина на морето, Кавала — южният бисер на България, с геометричните линии на вълнолома си, с античния римски акведукт, с назъбената венецианска крепост, Кавала — с огромните си тютюневи складове, със стръмните си улици, с плажовете, с пристанището, с кейовете, с гемните си, Кавала — град без зеленина, град от бели камъни под огненосивно небе. . .

Сега колата слиза по други серпантини на шосето, по-остри и по-стръмни от тия, по които се изкачихме. Зад нас остават флотските казарми, разни морски щабове, комендантства, вили, хотели. Влизаме в града. Асфалтираното шосе преминава в улица, павирана с гранитни блокчета. Дъх на амбалиран тютюн, на риба, на плодове и на миазми. Монументални здания, напечени от слънцето. Навалица. Български патрули, маршируващи към постовете си в пълно въоръжение, с каски, с бомби, с натъкнати ножове и къси панталонки — очарователни селски момчета, гордостта и цветът на племето ни, — дошли под това огнено слънце от мъглите на Северна България и хладните дебри на Балкана, моряци с шоколадена кожа, флотски офицери с ослепително бели униформи, чиновници от пристанището с оперени лица и неизбежния пистолет на пояса — всичко това говори български, поздравява по български, усмихва се по български.

Слизаме от камiona. Тълпа от гръцки хамачета, които дърпат куфарите. Посочват ми много хотели: «България», «Турист», «Астория», «Пловдив». Препоръка: имат мрежи против комари, течаща вода, без дървеници и съдържателите им не са сводници. Избирам «Пловдив» — до самия кей и твърде лесен за намиране, ако се загубя в тоя лабиринт от непознати тесни улички. Оставяме багажите и веднага отиваме на баня — интересна постройка турски стил, с розови мраморни плочи, с много гореща

вода и усърден теляк, от услугите на когото се отказвам. Почивка в хотела. Пак стая, подобна на пещ, но с балкон към пристанището, от който наблюдавам пожара на залеза: медночервено море, което неусетно взима вид на сребърна плоча, докато портокаленото небе тъмнее зад Атон и скалите на Каламица.

Бръснене и преобличане. Костюм от шантунг, с който вечер зъзнете в София, е за тукашния климат неопценима дреха. Излизам за вечеря. На площада пред пристанището има два големи ресторанта, непосредствено един до друг, които смесват масите, клиентите и синкопите на джазовете си. Бира, мастика, пак бира и чак тогава усещам глад, който утолявам с малко пържена риба и сто грама хляб. Повечето от келнерите са гърци и на всички въпроси отговарят с «да». Ако ги попитате дали са българи, пак ще кажат «да». Ако им поръчате пъпеш, носят диня. Процент не вземат.

Докато вечерям и разсъждавам така, на масата ми идва корабният инженер с компания от моряци. Изпечени лица, грамадни плещи, грубо, но силно красноречие, което ви завладява. Мисля, че това бяха най-симпатичните хора, с които се сближих през време на пътуването си.

Прибирам се късно. Едва намирам хотела в тъмните улици. В ушите ми звънтят моряшки истории. Пак безсъница. Горещината е нетърпима, но няма комари. Мрежата на прозореца е гъста и плътна закована. Заспивам призори. Утро с главоболие. Не съм се още «аклиматизирал». С всички в първите дни било така. Синьо небе, потъмнено от омара, слънце с'огнени лъчи. Въпреки неразположението си отивам на плажа. Има два плажа: единият до самия град, с дървени кабинки, с входна такса и с мръсна вода; пясъкът му е нечист и дъното му е покрито с остри камъни. Другият — Каламица — напомня по размери големите плажове на Варна, но е далеч от града и отиването до него под безмилостния пек на слънцето е доста мъчително. Впрочем отиването може да стане и с моторна лодка. В празнични дни българите отивали на Каламица, а гърците — на градския плаж. В делник ставало обратното. Навик без обяснение.

Сега е неделя и градският плаж гърми от гърци, които съвсем нямат потиснат робски вид. Викове, шум и пляскане на мръсната вода, по която плават динени кори и костилки от праскови. По-големите деца упражняват върху

по-малките особен род садизъм: влачат ги за краката по пясъка, както някога прадедите им са влачели Хектора под стените на Троя, и ги хвърлят в морето. Помислих, че това е игра, но малките излизат разплакани, след като се нагълтат достатъчно от мръсната вода. Чуват се имена като Магдула, Марикула, Димитрос и само понякога се обажда някое нашенско Анче или Сийке, пропуснали да отидат на Каламица. Внезапно писва сирена, досущ подобна на софийските, когато има аеропланно нападение. Какво е това? Тревога ли? Не, свирката на някаква мелница. Часът е дванадесет, ходенето по пясъка прилича на нестинарски танц. Качвам се в моторна лодка и отивам в Каламица. Действително само българи. Хубав плаж, до който някога ще отиваме с удобни автобуси. Колко неща чакат българската предприемчивост? Връщам се със същата лодка, по бански костюм, кацнал върху носа ѝ. Екипажът се състои от двама гърци: един с добродушна усмивка на рибарите от Тасос, който манипулира с мотора, и друг, при кормилото, «капитанът» на лодката, с интелигентно лице и мрачни черни очи. Нищо чудно, ако се казва Язон или Темистокъл. Този млад грък ми прави някак особено трагично впечатление. Прав съм. Това е изпаднал офицер от търговската флота, стигнал до кормилото на тая черупка поради гения на Метаксас. Лодката стига градския плаж. Обличам се и отивам направо в ресторанта. Следобед ще разгледам града, а утре — към Тасос.

Населението е в по-голямата си част работническо. Тютюневите магнати са избягали. Улиците и кръстопътищата са оживени, особено привечер, когато горещината намалява. Чистотата и хигиената в града са задоволителни, но има още много да се работи в това направление. Трябваше да дойдат българите, за да сринат тоя куп от дървени бараки, между площада и пристанището, това бунце от дюкянчета за риба, бакалнички и гниещи мръсотии, за да го превърнат в лехи и цветя.

Отивам най-напред към египетската гробница, с високите кипариси, с желязна ограда и добре поддържана градинка. Тя се намира до самия кей. Тук почива майката на Мохамед Али, основателя на сегашната египетска династия. Мраморен саркофаг в постройка от арабски стил, със стихове от корана по стените. Тъжните и красиви кипариси придават на мястото съответна погребална тър-

жественост, но духът на покойната едва ли ще намери покой тук, до самата пристанище, всред безброй клюкарски кафенета, магазинчета за риба и плодове, всред ругатните на хамаците и виковите на децата, които продават миди, семки и скариди. Напук на шума пазителят на гробницата, г-н Саид Кязимов, пуши цигарата си с невъзмутимо спокойствие. Той е спретнат, извънредно любезен мъж; помислих го за фелах, а излезе «македонец», т. е. според тукашните схващания, една народност, която го отгървава от неудобството да бъде грък или българин. И все пак, за да бъде в хармония с гробницата, в черните му очи, в жълтеникавия тен на кожата му прозира нещо по-скоро фелахско или може би сарацинско, отколкото турско или албанско. Като чу, че се интересувам от «калето», той веднага изрази готовността си да ме чака в пет часа горе пред крепостта, за да ме разведе из нея.

Въпреки горещия час на деня площадът на пристанището е много оживен. Магазините са препълнени с плодове: грозде, круши, ябълки, разкошни едри праскови, дини от Саръшабан и пъпеши от Волос. Между минувачите тичат деца и продават «спория» (семки) и «мегали пастишки» по три лева. Тия «мегали пастишки» представляват просто печени леблеби, слепени с гликоза и събрали всичкия възможен прах и миазми на площада.

Тръгвам най-напред към западната част на града. В ниската си част тя е нова и кокетна, с монументални държавни здания, с тютютени складове, с хубави частни къщи, които по шосето за Драма се разредяват и приличат на вили. Но ето че задълбавам нагоре, по стръмните улици със стъпала, подобни на търновските. Видът на къщите се променя. Това са паянтови постройки, без дворове и зеленина, с врати, по които седят унесено меланхолични стари жени, с решетести прозорци, зад които се подават цветове на олеандри и завеси от басма. От всичко лъха миризма на помийна вода, на разложени плодове, скрито усещане на неприязън и някаква потискаща сънливост. Слизам от тоя тъжен квартал и по главната улица се озовавам отново на площада. Пак катерене, сега към крепостта. Стръмни улици, които приличат на урви, с нажежени от слънцето стъпала. Задуха и смрад. Най-последно излизам горе, в подножието на крепостта, и намирам прохладата в сянката на малък чинар. Градът се простира в краката ми, тъй както го видях на идване, по шосето

от Драма. Тъмносиният залив спи в омарата на деня, с едва набръчкана повърхност от лениви вълни. Безветрието е заковало една платноходка точно в средата му. Няколко облачета, последни остатъци от мъглите на Родопите и Пирин, се стопяват безпомощно, преди да достигнат брега. Саид идва точно в пет часа, уморен и запотен от трудното изкачване, но със същата прелюбезна усмивка върху лицето си. Самодоволно той показва часовника си, а после един страхотно голям ключ, с който отваря вратите на крепостта.

Влизам вътре. Дворът е обраснал с татул, с непознати и бодливи растения, макове и слез. Насекомите бръмчат. Между камъните пробягват зелени и жълти гущери. По изронени стъпала се покатерваме върху крепостните стени, при бойниците, от които някога кръвожадни сарацини или венециански наемници са защищавали укреплението. При всяка стъпка от стената се откъртват ерозириани отломъци. Бойниците и кулите изпъкват с лек контраст върху лазурния фон на залива. Каква гледка! Въображението ми се връща няколко века назад. Представям си залива, осеян с варварските кораби на средновековието — мрачни галерии с платна и чугунени топове, с гребци, оковани с вериги. Пред мене оживява десантът на пиратите, тревогата в крепостта, опустошителното нашествие на разбойниците в града и традиционното клане.

Обръщам се към двора, разделен със зидове на помалки отделения, които могат да се бранят последователно, ако неприятелят прехвърли външните стени. Слизаме от бойниците и тръгваме към вътрешността.

Пред нас се разкриват караулни помещения, водохранилища, стан за началници, карцери, заобиколени с ров и вода, места за припаси и храни. Дъбови врати, обковани с ръждясали желяза, се отварят, скърцайки тъжно и продължително. Лабиринт от високи кули, от тъмни и хладни каземати. В нишите на стените спят прилепи. Под случайно обърнати камъни изскачат скорпиони. Г-н Саид не подозира, че ухапването им може да бъде смъртоносно. Краката ни се спъват в мумифицирани от сухия въздух трупове на грабливи птици, намерили последно убежище в това място на тъга и запустение. Най-последно свършваме обиколката и с чувство на облекчение излизаме отново под синьото небе. Сядаме да починем до един стар топ — проста тръба от чугун с много дебели

стени и килка от Фитил на слепия край. Това е цялата конструкция. Гюлетата са били от камък. Мисля неволно за модерните противосамолетни оръдия с безброй дръжки, лостове, винтове и измерителни уреди.

Слизаме в града. Напразно предлагам на г-н Саид бакшиш, напразно искам да изпием поне по една бира в ресторанта — отказва всичко. Да се разсърдя ли? Нямам право. Г-н Саид е неутрален — на египетска служба — и не приема бакшиш от воюващите.

Отново на площада. Военната музика свири маршове, които заглушават джазовите оркестри в ресторантите. Сядам на една маса и се удивлявам на българското множество. Идват моряците. Настроението се повдига. Най-приятното у тях хора е чувството на здрав хумор. Всичко у тях е някак идеално уравновесено: бохемство без меланхолия, красноречие без театралност, пикантна духовитост, която не стига до цинизъм. Ето напълно естествени хора, без хипертрофирани качества, които не познават червея на амбицията и маниакалните състояния на интелектуалците. Те казват: Какво искате от нас? Плавателни съдове ли? Дадено, ще ги намерим. Нищо, че всичко е потопено или отвлечено от англичаните. Днес пускат моторна гемия, построена в импровизирана корабостроителница, утре ще извадят параходче, потънало във водите на Тасос. Стари платноходки, гниеши в сънливи, забравени заливчета, се преправят наново. Инженерът с очилата изчислява дори когато яде. Техниците чукат от сутрин до вечер. Капитани и моряци обикалят крайбрежието да търсят греди. Всичко кипи от трескава работа за редовното поддържане на рейсовете, за осигуряване на продоволствието по островите и крайбрежието. Представям си ентузиазма на тях хора, когато войната свърши, когато няма да има оскъдица на дървен материал, на машини и работна ръка.

С една от тях моторни платноходки потеглям на другия ден за Тасос. Публиката е неописуемо разнообразна: от елегантни туристи до окъсани и мръсни гръцки селяни; един професор по ботаника разговаря приятелски с механика на корабчето, изцапан като дявол с машинно масло; момичета с широкополи сламени шапки между стражари и войници; един флотски офицер в бяла униформа, седнал до мазни и запотени бакали от Теологос и Потамия. Палубата представлява страхотен хаос от ку-

фари, бохчи, чували, въжета, дрехи, дини и пъпешки. Просто няма къде да стъпите. Качвам се на предната хоризонтална мачта и се улавям за въжетата. До мене се покатерват и други пътници. Предупреждават ни да не паднем. Няма да паднем. Разбира се, ако изпуснем въжетата и загубим равновесие, политаме надолу, но това е все едно да се хвърлиш сам. Мястото, което заемаме, има предимства: далеч от бензиновите пари на мотора, простор за гледане и морски вятър. Няма нищо по-приятно от вятъра в тая жегата, под това изгарящо слънце и неизменно синьо небе.

Моторът почва да пухти. Команди, вдигане на котвата. Най-после гемията се отлепва от кея. Водите на пристанището са тихи като езеро и в тях се отразяват тю-тюневите складове. Отминаваме вълнолома. Градът се отдалечава достатъчно, за да бъде обхванат от един поглед — прекрасна панорама на амфитеатър от бели къщи, увенчан с назъбената корона на венецианската крепост.

Почва вълнение. Гемията се клати. Заедно с това идва редът и на дребните палубни трагедии: разсипани стомни, морска болест, пожълтели като лимон лица. Една възпитана дама, която иначе не би посмяла да оригне, повръща шумно в морето. На един войник му става толкова зле, че трябва да легне върху палубата. Почват запознания и дребни услуги. Фотографическите апарати щракат. Един художник си скицира с молив силуета на Атон. Някои пътници се събличат полуголи до пояс.

Синьозелените маслени вълни равномерно повдигат и снишават носа на гемията, който ги разпенва леко. Въздухът става съвсем чист, съвсем прозрачен. Слънцето блести по-ярко, отколкото на сушата, но вече не измъчва, не уморява — горещината му се поглъща от водата. Усещате постепенно как ви обхваща магията на южното море — едно странно размекване на духа, една отпуснатост, която би ви накарала да останете завинаги там. А какво ли е още по-на юг, по островите на архипелага? ... Стресва ме гласът на художника, който иска цигара. Слизам от мачтата и мястото ми веднага се заема от един младеж с фотографически апарат.

Време е да побърза с пътниците. Отивам в компанията на професора. У всички ботаници има нещо ведро и успокоително, като букет от полски цветя. Има ли по-мирно занимание от това да събираш растения? Русо е свършил

живота си с ботанически занимания. Г-н професорът, спечелил вече симпатиите на пътниците, разправя за Тасос, обходен от него надлъж и нашир. Един морски офицер му показва 'саксийка' със срамежлива мимоза — удивително растение, което при докосване свива листата си, растение екзотично и употребявано за сравнение в романите, на което, уви, модерните жени вече тъй малко приличат. Славата на растението се разнася по цялата палуба; всеки иска да го пипне и да види как ще се свият листата му, докато най-сетне морският офицер го прибра благоразумно от ръцете на любопитните експериментатори. Професорът разправя за чудесата на растителния мир. От флората разговорът преминава върху фауната: уважаемият учен ни осведомява със същото търпение за местонахождението на разни офиурии, криноидеи и холотурии, на тия безбройни молуски и бодлокожи, изучаването и класификацията на които представлява цял епос в историята на зоологията.

Между това възвишенията на Кавала и низините на Саръшабан остават все по-далеч зад нас, а желаният остров се приближава. От далечен и тайнствен силует в синята бездна той се превръща постепенно в хаотична планинска верига с върхове и долини, със склонове, които се потапят стръмно в дълбините на морето. Тъмно-зелени борови гори, скалисти зъбери, селца, сгущени в долините, плажове, всичко това почва да става все по-ясно, все по-вълнуващо. Какви са тия сребристозелени петна между останалата растителност? Маслинови гори, едно от богатствата на острова. Гледката — тая дива и величествена планинска верига, която се издига внезапно над морето, тия дълбоки и сочни цветове на синьо и зелено, тоя субтропичен блясък, който се излива от слънцето върху пищната растителност на острова — става все по-вълшебна. Вятърът е неизразимо приятен — ни горещ, ни хладен, — едно леко въздушно течение, което гали, което създава убеждението, че въздухът, морето и сушата имат еднаква топлина, че неприятните усещания на студ и горещина, на грижи и умора изобщо не могат да съществуват.

Екипажът разгъва платната; вятърът помага на мотора. Гемията ускорява хода си. Приближаваме Казавити, малка спирка по пътя за Лимен и гнездо на малария.

Визапно водата добива ярък, изумруденозелен цвят,

който не може да се сравни с нищо: с белия пясък на дъното става някаква вълшебна игра на лъчите. Представите си ярки електрически слънца, потопени в басейн с тъмнозелена вода, но и тогава ефектът няма да бъде същият. И върху това чисто, излъчващо сякаш собствена светлина дъно, под тая прозрачна като слъза морска вода се виждат ефирните, малахитовозелени тела на медузите.

Заливчето на Казавити е плитко и гемията спира далеч от кея. Няколко лодки докарват и вземат пътници. Продължаваме за Лимен покрай скалисти мраморни брегове, обрасли с маслинови и борови гори. Водата е на места все така светещо, изумруденозелена, докато на други става тъмна и гемията плува над гори от водорасли — убежище на безбройни мекотели и бодлокожи, които вълните изхвърлят при буря върху плажовете. Мисля си какъв неизчерпаем обект може да бъде Тасос за природоизпитателите, за историците, за художниците и белетристите. Гемията заобикаля един скалист нос и пред нас се показва изведнъж заливът на Лимен. Наляво остава малкото, необитаемо и обраснало с храсти и диви смокини островче Тасопула (малката Тасос; на гръцки вероятно името Тасос е от женски род). Вече ясно се вижда и Лимен с пристанището си — малко селище, околийски център на острова, сгущено в китни брегове.

Приближаваме. На кея чака малка навалица. Пристанището е плитко (Бяло море е изобщо плитко), но не става нужда от трансбордиране с лодки. Зад кея се намира малък площад с ресторанти и кафенета. Градецът е до самото пристанище. Къщите са стари, паянтови, заобиколени с разкошни букети от маслини, нарове и смокини. От улицата лъха нещо съвсем близко до нашия бит, нещо провинциално, успокояващо и романтично. Поразени сте само от кобалтовата синевина на небето и тропичния блясък на слънцето, от тази избуяла и пищна растителност. Пътниците се разпределят бързо между хотелите. Отивам в хотел «Македония» по препоръка на местния лекар, който се връщаше на острова с гемията. Този хотел се състои само от един етаж с три стаи в стара тухлена сграда. Обстановката е напълно домашна: стенен часовник, пердета от басма, иконостас (гръците са много набожни). Дъските са изтъркани усърдно с керемиди. Посреща ме една стара гръкня с бяла коса и едно гроз-

ничко куцо момиче — и двете с твърде почтен вид. Показват ми стаята. Не харесвам леглото — пружината е развалена. Момичето ме уверява, че тази пружина е «пъохубава» от всички останали. Човек потъвал в нея и заспивал лесно. В края на краищата съгласяват се да поставят ново легло. Оставям багажа и отивам в ресторанта. Няма почти никого. Пътниците са се наели и разотиили. Обедът е сносен: пържен кефал, омлет, ппеш. Масата е на два метра от кея, под сянката на огромен чинар.

Не съм срещал другаде по-влшебно син пейзаж, повече мир, повече тишина! Варна е влшебна, но там не можете да починете. Пижамите и елегантността изопват сетивата ви. Тук всичко е наситено с блясък и знойна синевина, всичко е ярко и ослепително, но почти меланхолично тихо. Отнякъде долита свирене на флейта, наивна мелодия, която звучи пасторално и замира над синия залив, над бреговете, потънали в розмарин, смокини и нарове. Усещането на проникновеност в мислите, на яснота и душевен мир, което ви обзема, е неопиуемо. Разбирате изведнъж тайната на древна Гърция, става ви ясно защо в тия слънчеви острови мраморът е оживявал в божествени форми, защо зоологията и ботаниката на Аристотеля са били натурфилософия.

Прибирам се в «хотела», в малката стая с радостни, синьо боядисани стени, с пердета от бяло хасе и дъски, изтъркани с керемиди. В ъгъла има иконостас с осветена вода и стръкове босилек. Днес трябва да е някакъв празник, защото въпреки оскъдицата на зехтин набожните гъркини са запалили кандило. Същия навик има и майка ми. Колко еднакво е религиозното чувство навсякъде! След хотелите на Серес и Кавала чувствавам нужда именно от такава обстановка. Заспивам непробудно. Събуждат ме стъпки от подковани обувки в коридора. Художникът отива да рисува. Няколко минути лежа в полудрямка. От градината през отворения прозорец идва тихо мърморене на гръцки. Това е съвсем обикновен махленски разговор между стари жени, от който естествено нищо не разбирам, но долавам, че се отнася до някои си Калиопе и Аглае и до един Херакли — имена на музи и герои, които звучат хумористично и все пак са оцветени от известна романтика. Слизам в градината. Горещите часове на деня са преминали и слънцето клони

към запад. Бих могъл да почета Балабановите преводи на «Орест» или «Агамемнон», които донесох със себе си от София, да се отпусна в тревата, между олеандрите, в тия дълбоки сенки от нарове и смокини, в тая прохлада, наситена с благоухание на розмарин, но искам да видя пак морето — тихото, синьо море, което при залеза ще добие нови цветове. Отивам на брега и действително гледката е поразителна. Тя създава у вас неизразимото усещане на зрителна симфония, на прозрачни въздушни декори в портокалени, теменужени и изумруденозелени цветове. Слънцето е току-що залязло зад бреговете на Орфанския залив и оранжевите му светлини гаснат бавно зад силуетите на далечни планини. За миг морето се превръща в разтопена сплав от злато и сребро, с тия светещи изумрудени ивици, в които има сякаш някаква магия за очите. И върху акварелната прозрачност на морето, на небето и далечния хоризонт се очертават на преден план и зад вас като нанесени с тежки маслени бои бреговете на острова със смолистата зеленина на боровете, с охрата на скалите и по-светлите ивици на плажовете. А над зеленината, над боровете и маслинови гори се издигат мраморни зъбери и останки от древна крепост, които сега, огрени от червеникавото сияние на залеза, добиват розов цвят. После неусетно всичко потъмнява, превръща се в пепелни тонове и виолетовите сенки на нощта бавно прегръщат острова.

Малките ресторантчета до кея се изпълват с екскурзанти и чиновници, които вечерят с пържена риба и плодове, разговарят високо, играят на табла, пият кафе или тасоско вино, което е гъсто, сладко и има особен вкус от прибавки на ароматични треви. Професорът по ботаника урежда екскурзия до Ипсарион — най-високия връх на Тасос. За съжаление, не ще мога да отида; не съм екипиран.

Вместо това на другия ден сутринта отивам в музея. Хубава постройка с желязна ограда. В градината, между розмарин, олеандри и непознати южни треви, стърчат колони и блокове с надписи от древни времена, статуи на крилати лъвове, портали, корнизи, капители.

Влизам в музея. Посреща ме дребен слаб инвалид, с интелигентно лице и приветлива усмивка. Това е г-н Клонарис, пазителят на музея, понастоящем на българска служба. Говорейки за него, не мога да премълча, че този

почтен грък спечели веднага симпатията ми. В продължение на три часа (аз бях единственият посетител) той ме разведе из музея, разказвайки на френски историята на всяка статуя, на всеки надпис, на всяка дреболия. По отношение на старините си Тасос е един ограбен остров. Англичани, французи, турци, италианци са задигали каквото могат. Г-н Клонарис ми разправи любопитни случки, дори дипломатически интриги във връзка с тази археологична треска. И все пак това, което е останало, дава понятие за миналото величие на острова. Изглежда, че древните жители на Тасос са били народ от скулптори. Изобилният мрамор е давал широка възможност за артистични прояви и на не дотам призвани — нещо като евтиния печат в България, който подканя всяка жена да издаде стихосбирка. Особено впечатление ми направи главата на Дионисий като юноша, с прекрасния античен овал на формите си, с дълбочината на израза си, с онай божествена и ведра чувственост, която има лицето на Венера от Милос.

Образът на тоя бог се вижда навсякъде. По всичко личи, че древните обитатели на острова, артисти и бохемни, са давали предимство на култа към него. За това са допринесли навярно и лозята. Г-н Клонарис ми преведе надписите върху няколко мраморни плочи — норми за цената на местното вино и наказателни постановления за ония шмекери, никога неизчезващи под слънцето, които го кръщават с вода и вина от по-добро качество. Митичните същества около Дионисий са се радвали на не помалко уважение. В музея има сребърна монета, от едната страна с надпис на града, в който е била сечена, а от другата с нимфа и сатир, сплетени в най-интимна любовна прегръдка. За по-удобното ѝ разглеждане един от посетителите на музея се е сетил да подари лупа. Двата предмета — монетата и лупата — символизират заедно древната невинност и порнографичното любопитство на туристите. В музея има стотици барелефи, надписи, статуйки и всевъзможни други интересни неща, които възстановяват пред вас всекидневния живот на древността. Видях хаванчета за лекарства, направени от мрамор, които прекрасно биха могли да се употребят във всяка модерна аптека; кандила и глинени съдове с фини рисунки и артистично подбрани цветове; купове от женски накити — брошки, пръстени, гривни,

дреболии, внушаващи острото усещане за тленността на човешкото тяло. За всеки предмет г-н Клонарис разправя с удивителна осведоменост и търпение; не ще бъде зле, ако и в софийските музеи има по един такъв човек да обяснява предметите на несведущите. Излизам от музея извънредно доволен, с обещание от г-н Клонарис да ме разведе на другия ден из развалините в околностите на града.

Между това наближава единадесет часът. Времето е тъкмо за морска баня. По указание на г-н Клонарис избирам плажа зад хълма с развалините и по една пътека, която върви между скали от мрамор всред вълшебни борови и маслинови гори, тръгвам към морето. Няма нищо приятно от това да вървиш пеша като Едипа в тия гори, по тия места, където всеки камък е отломък от миналото. Въздухът е наситен с миризма на смола. Между клоните на боровите и маслините прозира синьо, жизнерадостно небе с ярко слънце, а при всяко възвишение блясва ултра-мариновата повърхност на залива. Добродушни гърци ме поздравяват с «калимера» (добър ден) и един от тях се отбива от пътя си, за да ми покаже по-добре къде се намира плажът. Напразно ще търсите в лицата на тия хорица нещо от свирепия израз на мохаджирите и караманлите, на преселените от Мала Азия. Това са в пълния смисъл на думата островитяни, деца на щедра и слънчева природа, които не познават враждебността и вероломството. Впрочем и самите гърци на Тасос се чувствуват някак различни от сънародниците си по другите острови и в Тракия. Нещастията на Гърция, революциите, бесните политически страсти и изстъпленията над българите идеха от критянина Венизелос и малоазийските преселници, свикнали на грабителска търговия и лихварство. Кемал се отърва благоприятно от тях.

Добрият грък, който ме доведе до плажа, изчезна, бърз като сатир, по една козя пътека между скалите. Плажът е пред мене. Ако Венера според преданието се е родила от морската пяна във водите на Кипър, това раждане трябва да е станало върху плаж, подобен на този. Представете си маслинови и борови гори, които се спускат до широка пясъчна ивица, зад която следва топло и чисто като кристал море, скали от мрамор и базалит, заобиколени с ивици от белоснежна пяна, пейзаж, който е бил същият и преди две хиляди години. Представете си

всичко това под синевината на разкошно кобалтово небе, под блясъка на ослепително южно слънце, но без горещината, без омарата и зноя на черноморските плажове, без какофонията от просташки шлагери и викове, без мравуняка от разплути човешки тела, окичени с разноцветни дрипи. Представете си го безлюдно, спокойно и величествено, като в първите дни на битието, с меката топлина, с тишината и сладостта на маслиновата гора, с въздушната прозрачност на хоризонта, за да почувствувате чара на тия девствени плажове на Тасос.

И внезапно ви обзема странното желание да скъсате с останалия свят, да останете завинаги тук. Духът ви се очиства от миазмите на скептицизма, иронията и циничната проникателност. Неволно се удивлявате на начина на мисленето си досега, на упоритото и всекидневно самохвалство, че не притежавате никакви илюзии, на тоя покварен вкус към знание. Всичко около вас сега е така просто, слънчево и радостно, така спокойно и прекрасно! В съзнанието ви изпъква и мраморната глава на Дионисий от музея. Питате се защо сегашният човек пречупва всичко през ледената призма на разума, защо човърка психологията и гризе корените на страстите, а не може да почувствува радостта на пейзажа.

И ето че магията на този пейзаж ви връща двадесет века назад, освобождава ви от огромния товар на горчива мъдрост, който притиска духа ви, от жизнения опит на съвременността. За миг се чувствувате бодър и свеж като древен грък, за миг си въобразявате, че от маслиновата гора могат да изскочат нимфи и сатири. По пътеката, която излиза от гората, действително се показват живи същества, но това са спътниците ви от корабчето; един сатир с туристически обуца и две нимфи с цикламени устни и маникюр. След малко идват и други посетители на плажа. Към един часа всички се отправяме към селището. Пак същата дива пътека между борове, маслини и скали, зад които се вижда лазурният фон на небето и повърхността на залива. В хотела художникът ми показва скиците си. Човекът е талантлив, но в самата действителност, в тия тасоски цветове, в прозрачността на въздуха и преливането на тоновете има нещо, което по никакъв начин не може да се предаде с бои върху платното, както и да се опише с думи.

Обядвам с неизбежната пържена риба, със случаен

подарък от войнишки хляб и плодове. След спането излизам на разходка в околността. Наслаждавам се на тая ярка, блажена и тиха светлина, в която дреме островът. След продължително скитане из маслинови и борови гори, след като гърдите ми се напълниха с дъх на смола и благоухание на южни треви, излизам на шосето за вътрешността на острова и сядам в градината на едно ханче. Какво мога да поръчам освен «кафе» от счукани бадеми и смокини, варени с мед? Поръчвам ги на една стара жена, а пристигат донесени от младо момиче с много черна коса и матово лице. Никак не ми е странно, че това интелигентно и фино същество е научило малко български.

Но ето че госпожицата засича и си помага с френски. Обръщаме на френски. От разговора става ясно, че г-ца Кристола е студентка. Следвала аптекарство в атинския университет и поради събитията прекъснала образованието си.

Трагедията на милиони младежи!... Сега тя се оплаква най-вече от това, че е отслабнала и погрозняла (показва с пръст изразително лицето си), че липсват достатъчно хляб, масло и витамини, а също червило и тоалетен сапун. Казвам ѝ, че и в София е отчасти така, но тя недоверчиво и меланхолично поклаща глава.

Прибирам се в Лимен късно, след залез слънце. В ресторантчето при кея заварвам едно семейство от София, което с тревожно нетърпение очаква сина си, отишъл на екскурзия с професора. Майката се безпокои много. Уверявам я, че няма никаква опасност. Най-после синът, осемнадесетгодишно момче, се задава в тъмнината. Екскурзията излязла чудесна. Професорът намерил растения, които търсел, и установил с анероид, че Ипсарион бил с двеста метра по-висок, отколкото било отбелязано в картата. Прием тасоско вино и разговаряме за прелестите на острова. В залива се движат светлините на рибарски лодки. Въздухът е напоен с дъх на мекотели и водорасли.

До ушите ни долита слаб плясък на вълни и скърпане на лодки, закотвени до кея. Отнякъде пак се разнасят звуци на флейта, старинна и тъжна мелодия, чиито сребрени тонове се разливат в нощта и ви карат да мислите за представление в древен гръцки театър. Тръгваме към хотела. Белите снопове светлина на джобните фенерчета осветяват за миг ципестите крила на големи, хвърчащи прилепи.

Няколко минути оставам сам в градината, в дълбокия мрак на смокини и нарове, чиито листа шумолят тайнствено. Върху невероятно чистото и прозрачно небе трепкат брилянтни звезди, а Млечният път опасва небосвода като гигантски светещ пояс — облак от милиарди слънца, подобни на нашето. За миг се чувствувате смазани от тази безкрайност. Неволно ги съпоставяте с прекрасния малък свят на острова и разбирате изведнъж как не само ограничеността на знанията е карала древните гръцки учени да бъдат едновременно и астрономи, и зоолози, и ботаници, и проникатели на сърцето. . . Тук битието ви се струва като поема, която трябва да се изучи, да се обхване и изживее напълно.

На другия ден ставам съвсем рано. Искам да видя субтропичната зона на острова, това невъобразимо богатство от цветни тонове, в които се къпят морето, небето, маслиновите гори и скалите от мрамор. Не мога да намеря сравнение или по-точно това, което намирам, е бездушно и важи само за ония специалисти, които боравят в лабораториите с индикатори и фотометри, които познават постиженията на германската индустрия за анилинови бои, това безбройно количество от номерирани цветове, тонове и нюанси. Мога да кажа само, че и цветовете на тази островна феерия са меки, въздушни и прозрачни, с оптическия лайтмотив на синьо и розово, на зелено и оранжево, които дават неописуеми съчетания.

Отивам в музея. Там има вече няколко души. Ще дойдат и други, за да образуваме група, която г-н Клонарис ще заведе на Акропола. И докато чакаме, пушим отвъртително лоши цигари между старините, в това общество от мраморни богове, от нимфи, сатири и Бакхусови процесни върху барелефите. Навсякъде Дионисий и сподвижниците му! Още веднъж ви облъхва органическият елемент на острова, чистотата и радостта на пияния бог, който тича из горите окичен с гроздове.

Между това групата се събира и към осем часа тръгваме за разкопките, които почват още в самия Лимен: античните порти на града, храмовете на Посейдон и Дионисий, от които са останали само мраморните блокове в основата им. По стръмна пътека навлизаме в смесена гора от борове и маслини. Стигаме една терасовидна площадка — мястото на римска арена за гладиаторски борби, под която се намират останките на още по-древен гръцки

театър. Виждате как арената е задушила театъра, как тия кървави *circenses* са изместили играта, върху сцената на която мирният грък не е могъл да изтърпи дори едно въображаемо убийство, та последното е трябвало да става зад нея, виждате как е загинала една велика култура поради враждите, анархията и безволието на демокрациите си. Гледката, която се разкрива от това място, е била наистина достойна за зрителите, които са идвали тук да възвисят духа си чрез театъра: заливът се вижда отвисоко и блести с ослепителна синевина. Представям си не гладиаторските борби, а «Едип цар» или «Орест», представени под блясъка на звездите в някоя тиха нощ, със замръзнали от напрежение зрители и актьори, чрез които говори гласът на самата съдба.

По мраморните блокове, обрасли със сивозелени и оранжеви лишен, подскачат кози. Едно деветгодишно момиченце със скъсана рокличка, с издраскани от тръните крака и тънко като цикада наглежда животните. Внезапно всички забелязват дивата прелест на козарката, античното лице, маслиновите ѝ очи. Отначало погледите я смущават, но после тя се окопитва.

— Как се казваш? — пита някой.

— Аликс — отговаря момиченцето плахо и в усмивката му, в това несъзнавано кокетство на бъдеща жена, има нещо вечно и старо като острова.

Продължаваме нагоре. От всяко по-високо място панорамата на залива става все по-широка и по-красива. Г-н Клонарис обръща вниманието ни върху няколко тъмни ивици, които почват от брега и се пречупват под прав ъгъл навътре в залива — подводни останки от древни вълноломи. Античният град на Тасос е броил към сто хиляди жители. Имал е отделни пристанища за търговските и военните кораби. Ако Тасос в древността е живял под владичеството на съседни държави, причината е може би тази, че никъде в Лимен не срещнах храм или изображение на Марс. Красотата размеква винаги.

Най-сетне стигаме върха. Часът е дванадесет, а тръгнахме в осем. При всяка развалина г-н Клонарис разказва продължително историята на разкопките, споменава имена на посланици и пълномощни министри, които са се карали за тях. Няколко души от компанията си записват точно от коя година преди Христа са разкопките, като че им предстои изпит по история. Няма да бъде зле, ако ня-

кой компетентен археолог напише една-две популярни статии във вестниците за разкопките в Тасос, ако даде цялостна историческа панорама на мястото. Сега стоим пред останките на някаква крепост, разрушавана и поправяна много пъти от гърци, от римляни, от сарацини, венецианци, турци, от кого ли не. Същият средновековен безпорядък от стени с назъбени бойници, от кули, блокхаузи и каземати, както крепостта в Кавала.

Окоето си почива малко от тази варварщина при олтара на един пан, издълбан в мраморната скала, между крепостта и съседното възвишение, върху което се намира храмът на Аполон. Отиваме при храма, който не е бил особено голям, но има чудесно местоположение. Наоколо растат смокини и борчета. До храма се намира връх с безредно натрупани мраморни скали. Изкачваме се на него. Оттук се вижда цялата околност на Лимен и почти целият хоризонт с изключение на оная част, която е затулена от планинските масиви на острова. Южният склон на върха представлява почти отвесна мраморна скала. Всеки поглед надолу докарва виене на свят. Спомням си от книгите на Страшимиров описанието на една подобна скала в Пирин. В пропастите като че действително има нещо, което «тегли». Съзнавате много добре, че никога не бихте се хвърлили с главата надолу оттук, чувствувате опасността инстинктивно; вземате по-здрава опора и все пак нещо ви кара да се наведете, да хвърлите поглед от шеметната височина.

Смущението ни е твърде голямо, когато г-н Клонарис заявява, че трябва да слезем по тази скала. Как, с вължета ли? Забелязваме, че в скалата има издълбани стъпала. Всъщност слизането съвсем не е тъй трудно, нито дори опасно. Трябва само да не си въобразявате, че непременно ще паднете. Когато всички слизат долу, г-н Клонарис съобщава, че преди няколко години една млада англичанка е разбила черепа си, слизайки по тези дяволски стълби. Някой пита дали англичанката е била красива. С такта на опитен сісегопе, който умее да забулва местата с романтика, г. Клонарис отговаря, че още не може да я забрави. Всички туристи обичат легендите дори когато последните са жестоки.

Слизаме към Лимен покрай древна крепостна стена, построена от грамадни мраморни блокове. Никаква мазилка. Блоковете се крепят само чрез тежестта си. Върху

стената има древен надпис: «Построй ме Парменон.» По-надолу следва врата с името на същия строител или властник, доста мрачна, тясна и неприветлива.

През нея едва ли би могло да мине муле, натоварено с маслини. Затова пък още по-надолу се намира друга една врата, която ни развеселява много. Това е вратата на силените — възрастните сатири, ония вечно пияни същества, дали достойно възпитание на бога Бакхус. Оттук са минавали веселите и разюздани дионисии. Внезапно дамите извърщат глави и се отдалечават засрамено. До вратата има барелеф, който изобразява сатир. По замисъл, символика и изпълнение барелефът е непорочен и прекрасен като въображението на ваятеля, който го е създал, но позата на сатира е невъзможна за описание. Питаме защо известни части на барелефа са повредени. Г-н Клонарис отговаря, че тук всичко е свързано с легенди: жените от околността очуквали мрамора и получения прах пиели против безплодие. Настигаме дамите и ядем сладко от смокини в едно кафене. Археологичната разходка свършва.

Между това дните текат — топли, сини и златисти, — дни с розови утра, с лазурни следобедни часове, с оранжеви залези. От две седмици не съм чел вестници. Лежа на плажа или скитам по горите. Събирам вкаменелости или късам растения. Искам да уловя медуза, да намеря върху пясъка морска звезда. Прелиствам учебника по зоология и чета жадно за мекотели и бодлокожи, междинни страници от книгата на битието. Не искам други книги! Далеч от есета и романи, от забърканата мъдрост на метафизиката! Строежът на едно насекомо, на едно растение, на едно мекотело тук ви поразява и възхищава, защото е частица от великата воля за живот.

Но какви са тия тръпки на досада, които ме обхващат всред сладкото *far niente* в тоя лазур, под сенките на смокините и наровите? Ах, сещам се: липсват ми грижите и тревожното напрежение на София, дъждът и мъглите на приближаващата есен. . . И през един тих, знойно син следобед неочаквано дори за самия себе си вземам багажа и го хвърлям в лодката. Сбогом, Тасос, сбогом, маслинови гори, синьо небе, мраморни брегове, ехинодерми и молуски! . . . Приказката свърши.

Разнообразявам пътя. Дойдох през Рупел и Кресна, а се връщам по долината на Места. С всеки отминат град

цветовете на юг бледнеят, въздухът става по-хладен. Неврокоп, Банско, Предел. . . За първи път от двадесет дни виждам облаци. И най-последно София. Вървя по «Цар Освободител». Блокове от сиви къщи, посърнала растителност, хора с грижи. Къде остана блясъкът на юг? Между смокините и нарове на Тасос мислех за София, а ето че тук почвам да копнея за острова. . . Болест, стара като света!

ЯНУАРСКА ПРОЛЕТ

Дълго преди да наближите Ирун, още в Бордо, усещате лъха на Испания. Във френския говор на пътниците, които се качват по гарите, долавяте твърдите звукове на лангедока, подобен на каталонския език и далечен роднина на кастилското наречие. По тия места французите се различават от типа в Северна Франция също тъй, както в кастилците има нещо, което ги отчуждава от огнената страст на Андалузия.

Цяла нощ електрическият влак лети със сто километра в час по двойната железопътна линия и спира рядко на големи, запълнени гари. Сънувате катастрофи, саботажи, въздушни нападения, а се събуждате удобно в спалния вагон. В купето все още гори синята електрическа лампа, а спътникът ми — един французин — спи дълбоко. Сега вече мога да вдигна завесите на прозореца и под сивосинкавия воал на разредена атлантическа мъгла мога да видя чудото на Голфштрома — изумрудени ливади и вечно зелени храсти в този януарски ден, когато всичко у нас е сковано от преспи и ледове.

Наближаваме Биариц. За първи път виждам Атлантика, който в ранния час блещи с железносинкав цвят на стомана. Тежки, маслени вълни се разбиват с бучене по огромни плажове, осеяни с черни скали. Бързо като на филм прелитат казина, хотели, игрища за тенис, кокетни bungalows със затворени капаци на прозорците и пълзящи растения по стените, асфалтирани шосета и прекрасни горички, стилизираният пейзаж на това световно летище, в което някога са кипели космополитен живот и пищно разточителство. Но сега всичко това е безлюдно и печално. По обширните тераси на хотелите, по които някога се е танцувало румба и пенило шампанско, сега

схнат окъсани долни гащи. Спътникът ми отбелязва факта с неизкоренимия цинизъм на расата си.

Влакът се откъсва от брега и навлиза отново в зеления и радостен пейзаж на Южна Франция. Отминавате силуети на замъци, чисти, спретнати селца, гари без каменовъглен дим. Всичко тук е електрифицирано. Спътникът ми предлага да отидем във вагон-ресторанта. По-неже е непростимо да мина през Франция, без да вкуся вино, поръчваме една бутилка бордо. Нищо, че е сутрин. Закусихме добре с унгарски салам и кашкавал. Вероятно сега monsieur Maté иска да се реабилитира с една бутилка вино.

Бедният господин Мате!... Той е запасен офицер, химик и сега чиновник. Разправя ми страхотии от режима на немците. Разправя ги тихо, горчиво, отчаяно. Но може би възмутен повече от поведението на ония французи, които сътрудничат с победителя. «Ето ги!...» Той ми посочва с поглед няколко елегантни типове, които закусват на съседната маса. Самодоволни, охранени лица, висок говор, който дори на френски звучи просташки. Те ми напомнят познати от София. Това е най-новата аристокрация на Европа — ни индустриалци, ни търговци, ни банкери, а просто гангстери, съединили алчността и похватите на трите съсловия — отровни гъби върху тора на войната.

— Видите ли ги? — Гласът на господин Мате съска болезнено. — Любовниците им дават на кучетата си сандвичи с foie gras, а моето двегодишно дете показва признаци на скорбут!...

Да взема ли становище? Рисковано!... Какво ми гарантира, че господин Мате не е провокатор? Сега в Европа има нещо по-страшно от опустошените градове и мизерията. Това е страхът да говориш. И аз мълча, мълча подло. Нима за едно голо съчувствие, което няма да помогне, да поставя на карта влизането си в Испания? Французинът ме гледа със скръбно съжаление, сякаш иска да каже: «Разбирам!... Вие сте българин, съюзник на германците!»

Когато се разделяме, подарявам му един сапун за бръснене. Върху лицето му се изписва почти детинска радост.

— Господи!... — казва той. — Жена ми ще ви благославя.

«Разбира се — мисля си, — един бръснат съпруг е винаги по-приятен.» Но после изведнъж ми идва на ум, че по-вероятно е да къпят със сапуна бебето.

Френските митничари преглеждат багажа в Henday. Няколко германци в униформа им «помагат» в прегледа. Какво може да контрабандира един българин, ако не цигари? Уви, последната кутия изпуших между Париж и Бордо. Качваме се на нова композиция от испански вагони, която ще ни откара в Ирун. Разстоянието между тия два гранични пункта — единия френски, другия испански — е само няколко минути. Минаваме вековната граница, реката Bidasoa, която при вливането си в океана образува широко, плавателно устие — едно от живописните rias на кантабрийското крайбрежие. И най-после Ирун!...

Мислено прекарвам през главата си върволицата от приключения, които трябваше да преживея, за да стигна дотук, прекосявайки надлъж една настръхнала Европа. Спомням си напрежението и бъркотията при тръгването от София, леденостудения хотел в Белград, паспортния скандал в Земун (оказа се, че нямам хърватска виза) и най-сетне ония вечери в Берлин, когато всред мъглата и дъжда тичахме с един приятел по «Саарландштрассе» към най-близкото скривалище, докато зловецният вой на сирените се носеше в тъмнината като рев на гигантски чудовища. Едва влезли в скривалището, почвахме, отначало далечен и глух, тътнежът на артилерията, който постепенно се усилваше, сливаше се в непрекъснато бучене, в някакъв апокалиптичен оркестър от хиляди барабани. А после, когато излизахме от подземнието, във въздуха се носеше миризма на изгоряло и тротоарите бяха обсипани с късове от счупени витрини. Някъде в нощта светеше заревото на огромни пожари. Германците бавно и мълчаливо се разотиваха по домовете си. Никаква възбуда, никакво любопитство към това, което е станало в съседните квартали. Същата невъзмутимост показваха и в скривалището, когато стените, подпрени с железни греди, трепереха от детонациите на шесттонните бомби. Геронизъм или спокойствие на работи? Може би и едното, и другото, но и в двата случая съвсем безчовечно и почти еднакво противно. Защото от хора, които остават тъй равнодушни пред собствената си гибел, не можем да очакваме нищо човешко. Копнеех да се махна час по-

скоро от този студен, мъглив, печален и опушен град, от ниското му северно небе, от рахитичното му слънце, от тези неотзивчиви като камък лица, които срещам всеки ден по «Саарландштрасе», в подземната железница или около Тиргартен.

Сега всичко това — сирените, бомбите, тревогите и досадното чакане да получа позволително за минаване през Франция — ми се струва като кошмарен сън. Слизам на перона с животинското доволство, което ни обземаше в Берлин след отбоя на сирените, с чувството, че поне засега опасността е минала, че сме здрави и невредими и животът продължава. Смисълът на преживените опасности е тоя, че ни карат да обичаме живота по-силно и ни връщат към свежестта на дребните усещания. Една топла баня, един спокоен сън и цигара след хубаво ядене са дребни филистерски неща, на които белетристите се преструват, че не обръщат никакво внимание, но които изведнъж оценяват, когато решат да бъдат искрени. И защо да не изповядам тогава, че първата сладост на Испания почувствувах в хотел «Терминус»!

Стаята ми е много чиста, много приветлива, с тръстикова мебел и щори на прозорците. Опитвам се да дремна, но силното кафе е прогонило съня ми. Вдигам щорите. От прозореца се виждат полите на Пиренеите: голи червеникави възвишения с морави сенки върху фон от лазурно небе. Въздухът е необикновено чист и прозрачен, слънцето ярко, но въпреки това цветовете на пейзажа са някак меланхолични и разводнени. Скалите, къщите, постройките на гарата — всичко изглежда старо, архаично старо, и в същото време излъчва някакво спокойствие, някакъв особен вътрешен живот.

Това е Гипускоа — една от провинциите на Баската област, към която спада и Навара — огнище на неправими роялисти. Дон Хосе, любовникът на Кармен от повестта на Мериме, е баск. Що за народ са баските? Едно тъмно и страстно племе с неизвестен произход, което преди Унамун и Пио Бароха е дало на света и Лойола. Най-вероятно е да са остатък от някогашните първоначални жители на полуострова — иберите, — чиято благородна красота познаваме от бюста на «Дамата от Елче».

Близостта на Франция ги е освободила от досадните религиозни и социални предразсъдъци на кастилците. Тук

е може би единствената област на Испания, където майката на едно незаконно дете не се убива с камъни.

Между това слънцето клони към запад. Небето става почти кобалтовосиньо. Виолетовите гънки на Пиренеите, осяани с петна от кармин, изпъкват тъй ясно, че просто ми се струват като панорама на декоративен пейзаж, в който художникът е злоупотребил с контурите на дълбочината. Но има нещо тъжно и мъртво в тази яркост, в тази цветна симфония, в тоя баски пейзаж, нещо, от което разбирате изведнъж и песимизма на Пио Бароха, и меланхолията на Унамун, и мрачния фанатизъм на Лойола. По някакъв атмосферен каприз аз виждам само един от редките слънчеви и усмихнати дни на тази дъждовна страна. Може би утре или след една седмица, когато вятърът донесе огромни маси от океанска влага и завали дъжд, тук ще се разболеете от сплин.

Привечер излизам да разгледам Ирун. Малък провинциален град. През лятото служи за летовище. Една енорийска черква от XVI век привлича вниманието ми със своите зеленияли стени, със своя дъх на старост и романтика, на непокътното християнско благочестие.

Ирун е пострадал значително от междуособицата. Италиански и немски бомбардировачи са унищожили част от града, докато републиканците с епични боеве са се оттегляли към Пиренеите. Видях цели къщи сринати от бомбите. И каква символика!... Върху тия печални купове от пръст, тухли и греди, гробници на беззащитно население, бяха поникнали някакви бели, непознати, странно хубави пиренейски цветя...

КАСТИЛСКА ЗИМА

Сърцето на Иберийския полуостров е Месетата — La Meseta central. Така наричат испанците кастилското плато, което се простира между долините на Ебро и Гуадалкивир, от Кантабрийските планини до Сиера Морена и което изпъква в такъв мрачен контраст със знойния блясък на Андалузия. На пръв поглед едва ли има нещо по-скучно от пейзажа на тази вълнообразна равнина, почти без растителност, с изглед на пустиня. Часове наред стоите на прозореца на влака и умореният ви поглед не вижда нищо друго освен голи хълмове, пасбища с оскъдна трева и силуети на далечни планини. По-после ви обзема някаква унесеност. Постепенно почвата да усещате, че в тази тъжна голота, в това еднообразие от безплодни възвишения, набраздени с пороища, в тия глинни и пясъци има нещо печално и твърдо, което затваря в себе си като фанатична душа в манастир. Именно тази земя ще роди рицари и фанатични монаси, именно в сред тия полета Филип II ще съгради Ескориал, за да затвори меланхолията си в стените му, и най-сетне именно тук ще се развият най-епичните боеве за защита на последната република. Земя на легенди, романи и революции, на рицари, светни и бунтовници!... Никоя друга област на Испания, ни Андалузия, ни Валенция, ни Каталанското крайбрежие, не се отпечатва в съзнанието ви така дълбоко и с толкова сурово величие, както необятният и тъжен кастилски пейзаж.

Безплодното и нищетата на Месетата се дължи на сушата. Платото е заобиколено почти навсякъде с планински вериги. Изобилната влага на океанските ветрове се кондензира в планините на Португалия, в Сиера Морена и Кантабрийската верига. Кастилия може би е най-без-

водната страна в Европа. През лятото до вътрешността достигат само горещи и сухи ветрове, които изгарят и без това оскъдната растителност.

Влакът минава по огромни мостове, над урви и безводни дефилета. От време на време съзирате в далечината полски хижи, измазани с червеникава глина, или господарска къща на някое феодално имение. Никакви дървета. Каква пустота, каква самотност, каква сурова и не приветлива земя, която ще направи кастилския език отсечен и твърд като команда, която ще създаде преди всичко бойци и ще ги тикне към подвизи. Ако Баската област даде Лойола, от Кастилия излязоха Сид, конквистадорите и безсмъртните защитници на червения Мадрид.

Тръгнах от Ирун с лека досада. Почти празният вагон обещаващо скучно пътуване, но в Бургос се качиха неколцина младежи и едно момиче. Те наместват усърдно куфарите на девойката върху мрежата, след това се залавят със своите. Когато свършват и седат почти едновременно на местата си, няколко чифта млади, пламенни очи се спират за миг върху мене. Пъстрите етикети върху куфарите ми ги изпълват с любопитство. Ако с германец или англичанин можете да обиколите света, без да размените дума, един испанец ще ви предразположи веднага с магията на сърдечното си към разговор.

— Вие французин ли сте, сеньор? — учтиво пита един от младежите.

— Bulgaro.

— Hungaro?...

— Bulgaro — поправам.

Оказа се, че знаят доста много за България и в никой случай не смесват с Унгария, както помислих отначало.

— А вие какви сте? — питам на свой ред.

— Студенти от Валядолид.

След две минути разговорът протича съвсем непринудено и — нещо, което ме смайва в най-висша степен — всички, включително и девойката, почват да ми говорят на «ти». Такъв е обичаят. Всички млади хора в Испания веднага след запознаването си почват да си говорят на «ти». Струва ми се, че в това има някаква естествена и класическа простота, която би харесала на всички. Думата *amigo*, поставена от испанеца пред името ми, няма както у нас иронично значение, а изразява почит и ува-

жение. Разговорът достига пълно сърдечие, когато студентите научават, че аз отивам да работя в института на Рамон и Кахал в Мадрид.

След шегите и смеха идва ред на по-сериозен разговор. Питам събеседниците си как е поставено висшето образование в Испания. Студентите отговарят с общи фрази. Много неща те не доизказват, но аз ги разбирам. Може би това, което питам, е свързано с най-болните въпроси в тая страна и е опасно да се приказва. Образованието е в ръцете на черквата. Тук управлява черквата. Аз бих сравнил испанската черква с някаква чудовищна машина за властвване над народа, която светите отци от Ватикана са довели до съвършенство. Безбройни пълчища от хитри и добре образовани монаси и кюрета представляват лостовите, колелетата и бурмите на тази машина. Философия, наука, изкуство, архитектура, музика, театър — всичко е впрегнато от тия пълчища да служи на черквата и религията, на тоя ужасен католически мироглед, който се впила в душата на испанеца и се старае да не го изтърве нито за миг от люлката до гроба. Така е било преди републиката, така е и сега, в много по-голяма степен, след смазването ѝ.

И все пак има нещо странно. Въпреки клерикалния дух във всичко и навсякъде по-голямата част от испанската интелигенция е здравомислеща и прогресивна. Това забелязвам и сега, между студентите. Страната е изостанала икономически. Поради самата система, която конкубинатът между черковната, феодалната и капиталистическата олигархия поддържа, тази интелигенция неусетно почва да се пролетаризира. Испания има повече лекари, повече инженери, повече адвокати, отколкото може да изхрани при свободната и безогледна борба за живот. При републиката не беше така. Републиката даваше по-малко, но на всички. Републиката мислеше за народа, а не за платиновия клозет на Алфонс XIII или за безсмъртието на душата. Нима не трябва да вземем земята на феодалите и да я раздадем на селяните, за да могат да плащат лекарските визити? Защо ни са тия легиони от монаси и кюрета, които постоянно бъркат в джобовете ни и ни заплашват с оня свят? Има ли смисъл да изпращаме синя дивизия в Русия, когато германската мощ издъхва при Сталинград? Не е ли глупаво да изгоним най-добрите умове на нацията в Южна Америка, да искаме изгарянето

на «Дон Кихот»? Всички тия палещи въпроси трептят зад добре извъртените отговори на събеседниците ми. Има толкова неща, които девствената съвест на младежта не може да търпи!...

Влакът пристигна в Мадрид късно след полунощ и на гарата не виждам нищо особено — удобна, чиста и монументална гара на голям европейски град. Едно старо такси (София е може би единственият град с луксозни таксите) ме отнася с багажа в хотел «Дебри» на улица «Арлабан».

Широки павирани улици, които в тоя късен час са пусти, много светлина и неоновии реклами, които трептят с меки сияния в тази невероятно топла и прозрачна януарска нощ! Питам шофьора за имената на улиците. Отговаря неохотно, човекът е уморен.

Разговорът с чиновника в хотела е по-интересен. Като вписва моята народност в книгата на пътниците, той казва: *Las onse can los orase**

— Преди няколко години един български тим отседна в нашия хотел.

— Зная — отговарям. — Не ми говорете за тоя тим.

Хотелът е приятен и решавам да прекарам в него няколко дни, докато намеря удобен пансион.

Събуждам се късно сутринта. Стаята е изпълнена със слънчеви лъчи, небето — синьо, денят — прекрасен. Избръсвам се и звъня за кафе. Донася го една сатачеча, една от ония андалузки красавици с матови лица, с тъмни очи и маргаритови зъби, които приличат на тропични цветя, непременно имат годеник и сутрин, преди да почнат работа, отиват на литургия и пускат в кутията на кюрето някое петаче или мизерната си заплата. Видът ѝ е невероятно почтен. Тя отговаря наивно, едва изговаря «р»-то. Това е севилското наречие, което познавам от романите на Бласко Ибанес. Тя разбира веднага, че имам нужда от един план на Мадрид. Донася го след малко.

По улица «Арлабан» се ориентирам веднага. До легацията — къде другаде мога да отида най-напред — има доста път през съвсем непознати авенюта и площади. Мога да използвам трамвая, подземната железница или да взема такси. Предпочитам пеша. След късо лъкатушене

* Единадесетте с тринадесетте. (Нашият тим загуби мача с 13 гола.)

излизам на улица «Алкона» — широка, оживена и весела, — улица на южен град, в който няма нито следа от студената и грозна печал на Берлин. Венчко изглежда цветно и жизнерадостно. Жълти и сини трамваи, червени автобуси, стражари с бели каски, жени, които излизат от литургия, забулени с воали, пригладени и накитени кюрета, офицери с живописни униформи, намръщени и дрипави бедняци, възрастни задомовци, загърнати в кадифени плащове — всичко това под слънцето и лазурното небе на тая мека кастилска зима е така екзотично, щото неволно ви се струва, че се намирате в друг континент. Дори в своята повърхност, в своите технически удобства, в своя лукс и нищета Мадрид е все пак тъй испански.

КУХА ИСПАНИЯ

САН СЕБАСТИЯН

Тук има разкошни хотели със зимни градини, казина, дансинги, игрища за тенис и голф. Тук ще видите най-красивите жени, най-елегантните господа. Но тук кристализира също тъй и потта на милиони експлоатирани работници и селяни по фабриките и феодалните имения. Тук е раят само на едно привилегировано съсловие. Ето, това съсловие виждам сега. Каква изисканост в красотата на обноските на хора, за които до вчера републиката е била кошмар, които намират за естествено испански учени със световна слава да живеят по мансардите, работниците да получават срамни надници, човешкият добитък да обработва почти безплатно земите на херцог Алба.

Влизам в хотел «Кантабрико». Ако се съди по мястото му до самия плаж и по обстановката, която виждам вътре, трябва да е един от най-люксовите в града. Но защо ресторантът е почти празен и келнерът ми подава листа тъй меланхолично? Много просто. Сега Европа воюва и в Испания не идват почти никакви туристи. Колкото до самите испанци, които видях в сладкарницата, те предпочитат да обядват във вилите си. Всичко това е много благоприятно за пътници с мършава валута. За онова, което се предлага, цените са минимални, а келнерите, понеже няма какво да правят, ви отрупват с любезности. Сядам на една маса до отворените прозорци, откъдето мога да гледам Ла Конча, Санта Клара и океана. Панорамата блести от злато и синевина. Сутринният оркестър почва да свири. Менюто е великолепно. Но в лукса и спокойствието, които ме заобикалят, има някаква черна сянка, която не ми позволява да се наслаждавам. Това е мисълта

за България. Когато напуснах София, храната ставаше все по-оскъдна и лоша, сирените почваха да раздират нощния мрак все по-често. Пропъждам с усилие тия мисли, които сега се явяват у мене по силата на контраста. Докато гледам сияния простор на залива, забравям София. В тоя момент Испания ми се струва най-щастливата страна на света, в която всичко е само цветове, само блясъци и страстни пейзажи, в която няма ни смърт, ни кръв и сълзи. Ето, това е магията на Сан Себастиан — един град, който ви кара да забравите болките на света и угризенията си, град, в който чувството към красивото се заразява неизбежно от нравствена тъпота и егоизъм. Но, струва ми се, това е магията на всяка фалшива красота. Парнаската заблуда е стара като света.

Какво са видели знаменитостите на Европа в Испания? Уашингтън Ървин ни поднася тайните на харема в Алхамбра. Шатобриан ни разплаква с Абен Хамет и доня Бланка. Дюма забавлява отлично с испански анекдоти една дама от Париж. Теофил Готие рисува неповторимо иберийски пейзажи, за да постави в тях карикатури на хора. Мериме ще ни накара да си въобразим испанките като севилски циганки. Моклер, погълнат от съзерцания, се пази да не оскърби ни републиката, ни монархията. Никой не вижда народа, който работи за феодалите и събира петачета за папата, който вдига революции, събаря монарси, гони йезуитите. . . Народът — това е гъсталак от бурени около паметниците на миналото. Какво значи той пред филиграните на Алхамбра!

Келнерът носи яденето едно след друго, след това застава зад мене като статуя във фрак и ми налива вино, когато изпия чашата си. Тази церемониалност би оскърбила простотата на всеки българин, но, разбира се, ресторантът не е създаден за българи, а за джентълмени, които играят голф и се състезават на стрелба по гълъби. Може би не разбирам от изтънченост. Все пак през време на републиката тук са обядвали миньори от Билбао и, слава богу, не са почернили сребърните прибори. Не се смуштавам ни най-малко от плебейския апетит, с който поглъщам всичко. На съседната маса по-аристократичните представители на една италианска компания опустошават блюдата, приемайки идването на всяко ядене с шумни поздравления към келнера. Говорят високо, бързо и гласовете им ехтят в празния ресторант като картечници на

стрелбище. Какви са тия хора? Може би единият е «кавалиере», а другият — «комендаторе» и третият — «доторе». Ала те са преди всичко гладни, така гладни, както могат да бъдат само хора, които идват от една страна на речи, на паради, на древна слава и на безплодни, нажежени от слънцето камъни. Струва ми се, че просто ще се задавят. Една тънка и дребна жена с маслинови очи, която обядва в компанията им, поглъща бифтеците като боксьор от тежка категория. В лицето ѝ има нещо от овала на Сикстинската мадона. След малко мадоната се наяжда до пукване и запущва цигара.

ВЕЧЕРЯ В «ПАЛАС»

Какво ще правя тази вечер? Понеже все още не познавам Мадрид, нито удоволствията му, нито неудобствата му, г-н К. ме кани настойчиво на вечеря в «Палас». След един хубав сън в стаичката на Degwi (по-рано се е казвал Derbi; фалангистите не обичат английски звукове) отправям се към «Сан Херонимо» — една от аристократичните улици на Мадрид, на която се намират кортесите и прочутият хотел. Попадам в огромен хол, който заема почти целия партер — един триумф на модерния лукс и свърталище на хора, които се надлъгват. Разкошни килими, огледала, фотьойли, масички за пушене и прислужници във фракове. До времето на срещата с моя познат има още половин час. Обаждам му се по телефона и сядам в хола. Един анис е добра подготовка за вечерята, която ме очаква. Докато пия аниса и пуша английски цигари (за които немците разправят, че съдържат разни отрови — не ги купувайте!), международната паплач наоколо се съгъства и става все по-пъстра. Тук можете да видите представители от всички нации и да чуете всички езици. Тук се говори за политика, финанси, спорт, бой с бикове и светски скандали. Тук неутралните дипломати се смеят на правителството, което иска превръщането на испанската легация в Токио в посолство, и на смотолевеното дърпане назад след бурята в американските вестници, на поздравителната телеграма на външния министър сеньор Хордана до председателя на Филипинската република и забърканите му обяснения след това пред посланиците на Англия и Америка. Мъчно е

да угодиш едновременно на микадо, на Берхтесгаден, на Уашингтън и на Форейн офис.

Тихият говор и елегантните облекла придават много изискан вид на всички. Едва ли можете да допуснете, че пълният господин отсреща с плешиво теме и поглед на философ е групенфюрер на немците в Барселона и е твърдо уверен, че евреите в целия свят трябва да се изколят, че този очарователен млад испанец до него с профил на арабски принц е спекулант на волфрамова руда и разваля цели къщи, за да продава камъните им на германците. Колко фина и съдържана изглежда тази сбирщина от служители на Мамона, от пратеници на Хитлер, от чиновници на Форейн офис! И все пак дори под тая условна изисканост различаваме характерните особености на всеки народ. Отначало само подозирате, че дебелият господин вдясно от вас е французин, че мършавата и грозна дама със сламеножълти коси на съседното кресло е англичанка, а после говорът ви уверява. Тук ще видите японци, румъни, португалци, мюсюлмански аристократи от Мароко, набожни идалговци от Андалузия, американски журналисти, креолски хубавици от Панама и Хондурас, дипломати, почтени граждани, проститутки и сутеньори от висшето общество, агенти на Интелидженс сървис, на Гестапо... Всеки иска да научи нещо, да обсеби нещо, пари, политическа новина или клюки, но най-често пари, защото всичко тук гъмжи и се суеги в края на краищата само за пари. Колкото по-ясно се вижда къде отиват работите, толкова по-малко «невоюваща» и по-неутрална става Испания. Сега тя прилича на отворен прозорец, през който дипломатите наблюдават света.

РАЗХОДКА В РЕТИРО

До обед разполагам с няколко часа, които мога да използвам в скитане из града. Излизам от пансиона и прекосявам бавно «Площада на лоялността». Сега Мадрид ми се струва като идалго, облечен в модерен костюм, но наметнал с грижлива елегантност традиционния плащ на миналото. До черкви с дълга история и чудновати имена, до посивели дворци на аристократични семейства се издигат съвсем нови постройки на министерства, на банки и акционерни дружества. По една широка асфалтирана

«авенида», подобна донякъде на «Цар Освободител», която на всеки триста метра променя името си, можете да излезете на «Сибелес» и продължавайки по «Алкала», да стигнете монументалната сграда на Ретиро.

Ретиро е главният парк на Мадрид и като такъв съществува от времето на Филип II. Тук «монархът на света» е прекарал щастливи дни с първата от четирите си жени, доня Мария-Мануела Португалска, която ще роди дон Карлос, така горещо оплакан от романтиците. В историята на парка се намесва и фаворитът на Филип IV, ужасният граф-херцог Оливарес, у когото тъпотата и властолюбието се съчетават с незапомнена алчност. Изкуството и архитектурата използват винаги щедростта или поточно разсипничеството на кралете и още повече това на нещастния Филип II, при когото почва разпадането на колониалната империя и когото историците с жестока ирония ще нарекат «великия». Ако Алфонс XIII е направил до спалнята си платинов клозет, неговият прадядо Филип IV е проявил по-благородната амбиция да построи в Ретиро един дворец и един театър за комедиите на Лопе де Вега. Към средата на XVIII век стихията пожар унищожава двореца, а заедно с него и много картини от Веласкес и Тициан. Фернандо VI възстановява двореца, за да го унищожат французите през Наполеоновите войни. След републиката Ретиро престава да бъде собственост на монархията.

Влизам в парка от улица «Алфонс XII». Входът е величествен, със стълби от бял камък и грамадни железни порти, изработени художествено. Продължавам навътре по една широка главна алея, украсена със статуи на крале, които някога са стояли пред площада на двореца. Статуите са издялани от порозен камък и доста изпочупени, което им придава античен вид. Съвсем безполезно е да си припомвате исторически събитията всред тая гора от каменни монарси. Няма нищо по-трудно за запомняне от генеалогията на испанските крале. Всеки Алфонсо, Филип, Карлос или Фернандо може да се смеси с около десетина свои предшественици или потомци от арагонската, австрийската или бурбонската династия, които имат същите имена. Но, разбира се, има събития, които не могат да се сбъркат и които са асоциирани здраво с личността на тоя или оня монарх. В серията на Филипите вие сигурно ще различите Филип II, шампиона на инквизицията и мрачния обитател на Ескориал, от Филип IV — весел ловджия и женкар.

ЮЛСКА ЗИМА

На 12 юли 1954 година големият, прогресивен и известен в цял свят поет Пабло Неруда навлезе в петдесетата година на своя неспокоен и подвижен, но красив борчески живот. По тоя случай прогресивната общественост в неговото далечно отечество Чили устрои тържествено чествуване, на което бяха поканени представители от много страни, включително и от България. На другаря Никола Фурнаджиев и на мене се падна честта и рядкото удоволствие да пропътуваме около 30 000 километра и да представим българския народ. Българския национален комитет за защита на мира и Българския писателски съюз в това чествуване.

За да стигнем до Сантьяго, столицата на Чили, ние трябваше да летим над цяла Европа, над Сахара и Сенегал, над Южния Атлантис, над непроходимите тропически гори на Бразилия, над безкрайните и тъжни пампаси, над гигантската верига на Андите, в сравнение с които Алпите приличат на малки хълмове. За да стигнем до Сантьяго, ние трябваше да се разправяме с враждебни консули и дребнави митнически чиновници, които подозираха, че носим някакви идеологични бацили, от които сякаш можеха да се заразят веднага безработните и гладните в цялото западно полукълбо. В Дакар и Пернамбуко ние се задущавахме от влажната горещина на тропиците, а в Монтевидео и над Андите треперехме от ледения дъх на Южния полюс. Ние минахме през страни, в които слънцето изгрява и залязва в обратна посока и в които през юли и август е зима, а през януари и февруари хората търсят прохладата по морските плажове. Ние видяхме непознати съзвездия, цветни хора, странни животни и растения. Плувахме дни наред с параход по тихи и сини южни морета. Слизяхме на изумрудени брегове, потънали

в пищна тропическа растителност. Разхождахме се по кейовете на пристанища, в които негри и мулати товарят на параходите кафе и какао.

Нека ви изповядам, че още не мога да се отърва от спомена за красотата на залива на Рио де Жанейро, който видях при залеза на слънцето, и за апокалиптичните, голите, безлюдните, страшните, бих казал, върхове, пропасти и долини на Андите, от които лъха космическата мощ на материята.

Но сред тия толкова различни климати и пейзажи, които видяхме, имаше и хора. Какво струва всъщност природата без човека? Ясно е, че аз трябва да ви говоря за хората поне толкова, колкото за пейзажите и климатите. И така, ние видяхме твърде много хора!... Едни от тях бяха бели, други — черни, трети — жълти, четвърти — кафяви или медночервени. Едни работеха срещу мизерна надница в мините на Чили или товареха запотени чували с какао в Бапа. Други танцуваха преситени от ядене в хотелите на Сантьяго или се прозяваха лениво под прохладата на вентилаторите в океанския параход. Едни загиваха бавно в процес на безмълвно и тъжно израждане от бедността, от глада, от алкохолизма и от тропическите болести, други працияха от животинско здраве и вълчи апетит за нови гешефти. Едни бяха далечни, студени и безразлични към нас, други — напротив — въпреки непознатите съзвездия, въпреки обратния ход на слънцето, въпреки несъвпаданието на годишните времена проявиха към нас трогателна сърдечност, грижи и топлота; едни ни мразеха, други ни обичаха; едни ни гледаха и сякаш не ни виждаха. Други, напротив, ловяха и поглъщаха жадно всяка наша дума за живота и строителството в България. Един чилийски работник в Валпарайсо прочете поема за Димитровград и България. Един ирландски професор в скуката на парахода ме попита безразлично — между две глътки уиски — кои управляват в България — консерватори или социалисти? Ние видяхме толкова много и толкова различни хора!... И в тоя контраст между хората имаше нещо, което бе още по-тъжно и по-пронизващо от суровата печал и безлюдната самотност на андинските пейзажи. Накъсо — нашите впечатления от западното полукълбо и специално от Южна Америка биха били много мрачни, ако ние наред с пищната природа, жестокия тропически кли-

мат и грозните контрасти между хората не бяхме видели и неща, които ласкаеха човешката гордост. Кой са тия неща? Това бе, на първо място, вечният, неугасимият, оптимистичният човешки стремеж към освобождаване от оковите на духовната и материалната нищета. Това бе, на второ място, неизменното, сигурното, не по-малко оптимистичното тържество на човешкия ум, човешката воля и човешката енергия над дивата природа, жестокия климат и смъртоносните тропически болести. Ето, тия две неща, които ние виждахме на всяка крачка в Южна Америка, оправдаваха дълбоката мисъл на Максим Горки, че: «Човек — това звучи гордо.» Именно в Чили, където само преди три години работниците са били разгонвани с танкове и картечници, съществува една малка, но удивително стегната комунистическа партия, която ръководи и организира всички прогресивни сили в страната за борба срещу американската експлоатация и така наречения «американски начин на живее». Именно в Чили, където щатските монополи извличат милиардни печалби от селитрата и медта, без да оставят нито петаче за чилийския народ, и където земята е поделена още от конквистадорски времена между феодали, Пабло Неруда изрече своите огнени стихове срещу тиранията на олигархиите и социалната несправедливост. Именно в Бразилия, където тропическият климат е така потискащ, където осемдесет процента от населението е неграмотно и където въпреки огромните богатства на страната човешката нищета и човешкото страдание са на пръв поглед така безутешни, съществува една голяма, много силна и активна комунистическа партия, която кара американските монополи и местните феодали да скърцат със зъби. Именно в Бразилия, където всичко изглежда потънало още от португалски времена в тропическа нега и меланхолия, сега зрее може би един от най-драматичните конфликти между ситите и гладните, отразен така правдиво и художествено в романите на Жорж Амаду. И най-сетне, тъкмо когато летяхме със самолет над гръбнака на Андите, над шеметните върхове и зъбери, високи между шест и седем хиляди метра, мене ме обзе гордостта на човешкия дух, който превъзмогва материята и природата. Какво значение имаше, че четиримоторният самолет, с който пътувахме, беше холандски? На всеки е известно, че този самолет можеше да бъде прекрасно — с не по-малки удоб-

ства — и съветски, а утре може би — полски или български!... Важното в случая за момента, за вълнението, което изпитвах тогава, бе чудното усещане, че човешки същества летят с машина над апокалиптични пропасти с петстотин километра в час и на осем хиляди метра височина. Това също звучи гордо!...

В центъра на Сантяго се издига един невисок хълм, обраснал с палми и наречен «Санта Лусия». На този хълм се издига паметникът на дон Педро де Валдивиа. Кой е дон Педро де Валдивиа? Ако се съди по бронзовата статуя на паметника и надписа под нея, това е един брадат конквистадор, един «идалго» с огромен меч, с високи ботуши и пелерина, един лишен от титла и наследство по принципа на майората испански благородник. Накратко казано и на по-съвременен език — един типичен пролетаризиран дворянин, един феодал авантюрист от XVI век, дон Педро де Валдивиа е пристигнал в Чили с един отряд от сто и петдесет души — подобни на него авантюристи. Първата им работа — по установената вече конквистадорска традиция в Мексико и Перу — е била да изколят или изгорят на кладбища всички индианци, които отказали да се подчинят и приемат християнството, а след това да основат укрепено селище, което нарекли Сантяго. Аз нямам никакво намерение да търся дори историческо оправдание на подвизите на дон Педро де Валдивиа през XVI век — века на религиозния фанатизъм и Вартоломеевата нощ. (Тези подвизи впрочем сега бледнеят малко пред онова, което американците направиха в Корея и англичаните — в Малайя и Кения.) Няма никаква съществена разлика между подбудите, делата и съдбата на дон Ернандо Кортес в Мексико, на дон Френсиско Писаро или на Алмагро в Перу и на дон Педро де Валдивиа в Чили.

Помъчете се да си представите човешката драма на испанската колонизация в Южна Америка. Представете си шепата авантюристи, събрани от кол и въже, която, прекосявайки океана, прави скок в бездната на непознатия континент. Представете си жалките дървени каравели, на които ние сега не бихме се качили дори за едно пътуване по Ла Плата от Буенос Айрес до Монтивидео. Представете си първобитните оръжия, които са носели, горчиво-соленото месо, с което са се хранели, блудкавата вода, която са пили, представете си убийствения климат, жълтата треска, враждебността на индианците, предста-

вете си всичко това и тогава ще признаете, че тия обесници с мечове и пелерини ако не хуманни принципи, са имали поне кураж и енергия. След кланетата над индианците, след грабежа на златото идват интригите, крамолите и междуособиците. Писаро убива Алмагро. Синът на Алмагро убива Писаро. Конквистадорите колят индианци. Индианците колят конквистадори. Търговци на роби почват да пренасят негри от Африка. Негрите измират от суровия климат и туберкулоза в Аржентина и Чили, но се запазват в екваториална Америка — Бразилия и дори чак до Уругвай. Гладът и липсата на земя гонят хиляди, милиони испанци, португалци, италианци, славяни и скандинавци към Южна Америка. Настъпва страхотно смесение на раси и народи. И от това смесение се раждат днешните нации на Южна Америка. Аз правя този къс и малко импресионистичен преглед на историята, защото искам да изтъкна следното: хвърлете един ретроспективен поглед назад, преценете която искате страна на човешката драма в Южна Америка, почнете от Кортес, Алмагро, Писаро или дон Педро де Валдивия и свършете с Пабло Неруда или Жорж Амаду. Направете всичко това, прекарайте като на филм през съзнанието си тази историческа еволюция, тази покъртваща понякога драма на човешкия дух и човешката материя, и се попитайте, не долавяте ли в нея пак нотки, които звучат гордо? Ако чуete тези нотки — те са много тънки, понякога мъчно доловими, но наситени с дълбок оптимизъм, — вие ще разберете по-добре великите думи на Максим Горки и много съмнения, които понякога ви измъчват, ще изчезнат от вас завинаги.

Преди да пристъпя към излагането на своите впечатления от пътуването, аз искам да отправя към вас едно предупреждение, с което рискувам до голяма степен да накърня пред вас престижа на писателите. Когато един писател започне да пише или да ви разправя какво е видял, какво е чул или какво е преживял през време на едно пътуване, възможни са две опасности. Първата: писателят решава просто, защото това е най-лесно, да бъде така точен, така достоверен и така изчерпателен във всичко, което разправя, щото разказът му по форма и съдържание не се отличава по нищо от един годишно-отчетен доклад. Втората опасност: писателят решава просто да своеволничи и да забавлява читателите или слу-

шателите си. Аз ще ви посоча един пример за това. Когато бях в Испания, направи ми впечатление, че много испанци ненавиждат следните писатели: Байрон, Шатобриан, Проспер Мериме, Александър Дюма, Теофил Готие, Моклер, Пиер Беноа и още други. Когато питах за причината на това отношение към изброените писатели, испанците отговаряха: Те създадоха черната легенда за Испания, окарикатуриха нашия народ, който е дал толкова доказателства, че може да се бори за свобода и социална справедливост; ако човек чете тези писатели, остава с впечатлението, че Испания е населена само с религиозни фанатици, тореадори, циганки и бандити. Аз ще се помъча да не бъда нито изчерпателно обективен, нито досадно субективен.

В пътуването ни със самолет от София до Прага нещо забележително. То ни се струваше като дребна екскурзия в сравнение с пътя, който ни предстоеше да изминем. В Будапеща трябваше да прекъснем пътуването и да отидем във Виена, за да получим чилийските визи, които уважаемият чилийски консул отказа да даде, ако не се явим пред него лично. Прочее явихме се пред консула лично — една много важна персона, която се държа с нас така, като че имаше ранг на посланик. След като ни изгледа с горчива досада — сякаш искаше да каже, че нахалството на комитета, който урежда чествуването на Пабло, няма граници, — той ни осведоми, че можем да получим входните визи от чилийското консулство в Буенос Айрес.

— Сеньор — казах аз тогава, — ние прекъснахме веднъж пътуването си, за да се явим при вас лично, както сте казали! . . . Ако го прекъснем втори път и загубим в Буенос Айрес още два дни, ние ще закъснеем за чествуването толкова, щото нашето пътуване ще стане безпредметно! . . . И тогава ще считаме, че фактически ни отказват визите.

— В никакъв случай! . . . — пламенно ни увери консулт, след като си спомни навярно за възможните и неприятни протести в чилийския парламент, ако не получим визите. — Аз ще ви дам визи, но само ако видя, че притежавате билети за връщане. . . Много хора искат да заминат за Чили, без да имат средства за препитаване и връщане. . . Увисват върху шията на чилийския народ! . . .

Очевидно консулт искаше да ни увери, че причината

на пречките, които ни прави, пази боже, не е политическа, а само икономическа.

— Допускате ли — попитах, — че двама делегати на Българския писателски съюз ще се решат да заминат за Чили, без да са си осигурили пари за връщане?

— Не, разбира се! — отговори консулт. — Но имаме такива нареждания.

И тогава ние имахме удоволствието да видим как консулт прие невинния, но малко унижен вид на дребен чиновник, който изпълнява глупави нареждания, идващи отгоре. Във Виена ние си купихме билети за връщане с параход. Взехме дори и холандска виза. Всичко това свършихме въпреки невъзможните трудности много бързо, в един следобед, благодарение на помощта, която ни даде персоналът на нашата легация във Виена. На другия ден се явихме отново при чилийския консул — сега той ни даде визите, като изсипа гнева си — от невъзможността да ни ги откаже — върху своята секретарка. Докато пишеше с калиграфски почерк визите ни, той хвърляше ядосано книгата и печатите, които секретарката му подаваше, като ѝ се караше грубо, че не му носи онова, което трябва. Върнахме се с легационната кола в Будапеща и продължихме за Прага. Виена е хубав град, но разрушенията от войната са едва-едва замаскирани с дъсчени огради и проста зидария. Почти нищо не е поправено. В това отношение Будапеща представлява пълен контраст — няма никакви следи от войната. В Будапеща видяхме група от български художници, дошли на екскурзия, организирана от «Балкантурист». Разпознахме ги отдалеч по големия шум, който вдигаха. Тук не е мястото да описвам вечерната феерия на Будапеща, нито качествата на сърдечния и топъл унгарски народ, всред който преди две години имах щастието да прекарам цял месец. Ще кажа само, че въпреки горещия темперамент, въпреки хубавите вина и чардаша унгарците първо работят, а после приказват. Повече обмислят проектите си, а по-малко критикуват направеното.

Какво да ви кажа за Прага? Нямаше никакво време да я разглеждаме. Денят беше дъждовен. Но дори през пелената на дъжда и парцалите от мъгла тя ми се стори като град-поема, в който средновековната романтика се прелива в кипящ социализъм. В съзнанието ви изпъкват мрачните легенди за пражкия студент и алхимиците, а

после изведнъж ви обзема усещането за свръхмощна индустрия и за работниците, които издигнаха барикади срещу немския фашизъм. Зад образите на Жишка и Хус застава сянката на Юлиус Фучик. В Прага научихме, че чехословашките делегати за чествуването на Неруда Ян Дрда и Костра са вече заминали. На другия ден следобед се качихме на самолета и привечер кацнахме в Амстердам. Може би си въобразявате, че летенето макар и с люлеене е винаги плавно и гладко. Когато има вятър, самолетът друса по-лошо от камион.

Прекарахме два дни в Амстердам. Очаквахме да видим сив и намръщен северен град. Напротив, всичко в него — къщите, паважите, трамваите, автобусите — е цветно и ярко, сякаш с това холандците са искали да компенсират липсата на слънце и синьо небе и да намалят меланхолията на северната мъгла. Всичко е керемиденочервено, кобалтовосиньо или с цвят на охра. Всичко е същевременно много хармонично съчетано. Градът е пронизан с мрежа от канали, които с известно усилие на въображението ви карат да се съгласите учтиво, че прилича на северна Венеция — една луксозна, удобна и скъпа Венеция, в която вместо дождове живеят магнати на сирене и икономическите господари на Индонезия. В Амстердам ние действително останахме доволни от флегматичната вежливост на холандците, от удобния хотел и добрия ресторант, от красотата на града и възпитаните обноски на жителите му, но все пак ние не можахме да не помислим, че това рентниерско спокойствие, тия удобства и тая красота са изградени върху няколко века колоннална експлоатация, върху кръвта, труда и мизерията на милиони индонезийци. Ясно е, че аз не упреквам холандския народ, а само неговите господари. Един човек от социалистическия свят може да изпитва само уважение към народа, който даде Спиноза и Рембранд, който се противопостави на Филип II и херцог Алба и който през XVI, XVII и XVIII век подслоняваше всички светли умове в Европа. В Холандия ние видяхме чиновници, работници и докери, които са загрижени за утрешния ден толкова, колкото честните хора на труда във всички останали страни на света. Вечер Амстердам трепти с неоновите светлини на хиляди реклами. Презокеанските самолетни компании се надвигват с оранжеви, зелени и сини надписи за удобства, които предлагат на пасажерите си. Амстердам е

градът на велосипедите. Чиновници, разсилни, домашни прислужници — всичко това се движи на велосипеди и лавира с почти циркова ловкост между автомобилите и трамваите. Ватманите карат трамваите с ръкавици, а келнерите и прислужниците в хотела ви смайват с елегантните си вратовръзки. На пръв поглед — пълно благополучие. . . Ако приемем, че велосипедите, ръкавиците и вратовръзките са израз на благополучие, а не на евтини дреболии, които прикриват класовите противоречия.

Политическото съзнание на един ватман в Холандия може да е равно на нула.

Едно хладно и ветровито утро ние отпътувахме със самолета от Амстердам за Сантяго. Няколко минути преди да тръгнем, един холандски лекар ни ваксинира срещу едра шарка. Поради лошите социални условия, поради мизерията и тропическия климат, поради скъпата и недостатъчна медицинска помощ страните на Южна Америка приличат на огромни клиники за заразни болести. Един аржентински агроном например ми разправяше, че в областта, в която работел, прокажените се движели свободно, като превързвали лицата си с кърпи, за да не кацат мухите по язвите им. Въпреки това обаче аржентинските, чилийските и бразилските лекари имат такова лошо мнение за здравното състояние на Европа, щото изискват от всеки европейец, който посещава Америка, да бъде ваксиниран срещу едра шарка. Нека кажа, че тази мярка е всъщност целесъобразна. Но докато холандският лекар ни ваксинираше, аз си помислих: «Справили са се с другите болести, та се боят да не им разпространят шарката!»

Основна истина в медицината е, че лекарите не могат да се борят срещу заразните болести, ако първо не се премахнат лошите социални условия, които обуславят разпространението им.

Големият четиримоторен презокеански самолет, с който пътуваме, носи изразително име «Летящият холандец». Всъщност това не е никакъв холандец, а просто американец — някакъв «Дъглас-621», който холандците може би прекрасно биха могли да си изфабрикуват сами, ако презокеанската «помощ» не им се натрапваше така състрадателно. Разкъсаните и ниски облаци скриха скоро земята от очите ни. Позволете ми да ви предам няколко

лични усещания от пътуването с презокеански самолет изобщо.

Аз обичам техниката и се възхищавам от нея. Но това важи за техника, която не поглъща, не потиска и не уморява човека. А какво става, когато влезеш в самолета? Веднага се чувствуваш затворен в някаква клетка, през чинто малки прозорчета не можеш да видиш нищо или почти нищо. Единствената възможност да се раздвижиш е коридорчето между двата реда седалища. Някакъв светлинен надпис ти командува постоянно да връзваш или развързваш колана на креслото. Стюардесите, водени от благородното желание да не се отегчаваш, тикат всеки пет минути под носа ти ментови бонбони, напитки, нещо за ядене или списания, които не те интересуват. Пътниците обикновено мълчат, защото им се повръща или защото на три хиляди метра височина нямат същото самочувствие, което имат на земята. Бръсненето е цяла проблема! . . . Ако летите високо и времето е ясно, виждате само една релефна географска карта с едър мащаб и потънала в синкава мъгла — нищо повече! Ако летите високо и има облаци, тия облаци, огрети от слънцето, ви дават усещането, че се носите над безплоден и леден полярен пейзаж, който отначало ви се струва много красив, а после ви уморява със своето еднообразие. Ако ли пък летите ниско и виждате предметите по земята, тия предмети, които долу биха ви възхитили, отгоре ви се струват като смешни миниатюрни макети.

Накъсо казано, пътуването със самолет не е за писатели, които предпочитат да наблюдават нещата и хората при по-нормални условия.

Срещу всички тези повече или по-малко неприятни неща обаче вие имате предимството да изминете за два дни и две нощи разстоянието, което дървените каравели на Магелан са изминали за шест месеца, а днешните експресни параходи изминават за двадесет дни! . . . Никакво съмнение, че самолетът е триумф на човешкия ум и в същото време — наказание за любопитството му. От птичия поглед виждаш всичко, но не забелязваш нищо. Кацаме последователно в Женева, Мюнхен и Лисабон. Какво може да ви направи впечатление в летищата? Нищо освен това, че всеки пет минути каца или отлита по някакъв самолет. Гърмящи високоговорители, които съобщават на три езика пристигането или заминаването

на самолета. Равнодушни техници, които преглеждат и бърнат моторите. Чиновници от въздушните компании, които през изхода на бюфетите със списъци в ръка броят пътниците като овце.

В Женева изпихме от любопитство по една бутилка «кока-кола». В Мюнхен ни сервираха обед, който ни се стори съвършено безсолен и безвкусен. В Лисабон обаче почувствувахме първия лъх на екзотиката. Задушната горещина, португалският говор и палмите ни подсказаха, че се намираме на края на Европа. След едночасов престой потегляме за Дакар, Екваториална Африка. Пътуваме сред пълна нощ. Накъдето и да погледнем от самолета, нагоре, надолу, напред, назад, виждаме само мрак. И всред този мрак единственото нещо, което ни остава, е да заспим. Ние действително заспиваме. Може би летим над Испанско Мароко, над Канарските острови, над Златния бряг или над Сенегал!... Може би под нас има пустини и оазиси, първобитни негърски селища или камилски кервани, стада от антилопи или слонове. Може би някога под нас е цъфтяла търговията с роби и Васко де Гама е плавал към Молукските острови. Всичко е възможно да си помислиш или сънуваш, когато летиш с петстотин километра в час над Африка.

Събуждам се внезапно с неприятното усещане, че падам в пропаст. Повръща ми се ужасно. Разбирам, че самолетът се спуща много бързо. След няколко минути сме в Дакар. Пак летище, варели с бензин и прожектори, под чиято светлина презокеанските самолети изглеждат като огромни и фантастични чудовища. Пак бюфет, в който ще прием кафе или оранжада, но в който — за разлика от Европа — прислужват негри с чалми, с бели куртки и черни шалвари. Влажната горещина, която почувствувахме в Лисабон, тук е още по-неприятна. Никога не съм допускал, че могат да съществуват негри с толкова черни, с толкова гладки и толкова красиви лица. Представете си статуи, но хубави статуи от полиран абанос или лъскав асфалт. На всичко отгоре тези негри ви питат любезно на френски или английски какво искате. Ала това е само фасадата, лустрото на Дакар. Ако пътувате на запад със самолет, няма да видите по летищата нищо друго освен разкошни бюфети, учтиви келнери и елегантни пътници. На връщане обаче, когато пътувахме с параход и слязохме да разгледаме пристанището на Дакар, ви-

дахме грозната колониална действителност на дрипави и мършави негри с обезобразени от болести и мизерия лица.

Към три часа сутринта излитаме отново — сега вече над океана, към Пернамбуко и бразилските брегове. Пак неприятната закованост върху креслата, пак отегчените, сънливи и вече познати лица на пътници, които не разговарят помежду си, защото им липсва настроение. Пак пълен мрак около нас. Единственото забавно нещо, което мога да видя от прозорчето на самолета, е огненото сияние на горящите газове, които излизат от цилиндрите на крайния десен мотор. Прекарваме няколко часа така — на границата между съня и будното състояние. Найсетне от прозорчето почва да се процежда белезникавата светлина на деня. След един час различаваме ясно, че летим над скучни и безнадеждно сиви облаци. Понякога влизаме в тях и парцалите им прелитат край прозорчето със светкавична бързина. От време на време виждаме късове от повърхността на океана — неподвижна и ситно набръчкана като корицата на мляко, което се готви да кипне. След още три часа смъртно еднообразие пристигахме в Пернамбуко. Изведнъж ни става много горещо, тъй като самолетът е кацнал, моторите са спрели и вентилаторите му не работят. Стюардесата ни предупреждава да не мърдаме от местата си и да извадим санитарните си удостоверения. След малко вратичката на самолета се отваря и един дребен бразилски лекар с мургаво лице и униформа напръсква грижливо цялата кабина с някаква миризлива течност. Смисълът на този санитарен обред е следният: в Дакар върлува още жълта треска. И ако някакъв дързък африкански комар се е заврял в кабината на самолета, то той може да пренесе жълтата треска в Бразилия и следователно трябва да се унищожи. Около пет минути, потънали в пот, дишаме парите на миризливата течност. Към края на профилактичната церемония лекарят попита високо:

— Имате ли всички свидетелства за едра шарка?

А пътниците му отговориха почти в хор, че имат. След като се разправи по тоя ефикасен начин с жълтата треска и шарката, бразилският лекар ни позволи да излезем.

Влажната горещина, която в Лисабон беше неприятна, а в Дакар — мъчителна, тук е просто непоносима. Може

би ще се утешим с мисълта, че можеше да бъде още по-лошо, защото сега тук е зима. Но работата е там, че разликата между зимната и лятната температура тук е всичко градус и половина. Всъщност температурата не е повече от тридесет градуса, но въздухът е сто на сто наситен с влага и от тялото не може да става никакво изпарение. Всяко движение ни облива в пот. Имаме усещането, че сме попаднали в турска баня или пералня. От Пернамбуко лъха някаква печал. Когато слизахме със самолета, видяхме нисък блатист бряг, прорязан от лагуни и потънал в гъсталаци от тропична растителност, над която върху фон от лазурно небе се издигат стройните силуети на палми. Малки, бедняшки къщички или просто — колиби. Постройките на летището са стари, паянтови. Лицата на келнерите мулати в бюфета имат нездрав зеленикав оттенък. Дрехите им са износени и чисти. От движенията, от лицата и говора им лъха някаква скръбна и сънлива отпуснатост. Нито държавата, нито самолетните компании са се погрижили да направят тука фасада.

След едночасов престой поемаме към Рио де Жанейро. Летим над Масейо, над Салвадор, над Минас Хераес. Летим ту над океана, ту над девствени гори или кафени плантации, ту над голи минни области. Летим над малки редки селища, над области с оскъдни шосета, които лъкатушат само покрай крайбрежието. Вътрешността на Бразилия, огромна, тайнствена и непроходима, се губи в тропическа омара и синкави изпарения. Там, някъде навътре, е зеленният ад на Амазонка и Ориноко, на каучуковите гори. Там, някъде навътре, е драмата на изчезващи индиански племена, покосявани от алкохола, сифилиса или куршумите на цивилизованите колонизатори. Там, някъде навътре, живее Хукундина и нейното семейство, описани така покъртващо в романите на Амаду. И пак там някъде навътре, между негрите, мулатите, индианците, между безимотните потомци на португалски селяни, сред болестите, глада и човешкото страдание и сред неугасимата, непоколебимата вяра на човека в собствените му сили, започват селските корени на Бразилската комунистическа партия — най-голямата и най-силната комунистическа партия в Южна Америка.

Летим с часове в безоблачен син простор, изминаваме хиляди километри. Вече губим всяка представа за разстоянията и почваме да ги измерваме само с времето.

Спускаме се над Рио де Жанейро, забулен в облаци прозрачна мъгла.

Летището е на някакъв остров в залива. За да стигнем до него обаче, трябва да се проврем между страхотни хълмове с отвесни скалисти стени. Това е все едно да се втурнеш с велосипед без спирачки между купища от камъни и да излъкатушиш между тях, без да се блъснеш. Всеки миг ни се струва, че грамадните крила на «Летящият холандец» ще закачат скалите на Петрополис Корковадо или Пан де асукар и че ще се разбием на парчета върху трамваите и автомобилите, които сноват на двеста метра под нас. Най-после кацаме на летището. Същата «бразилска» атмосфера, както в Пернамбуко, но горещината не е тъй влажна и задущна.

Докато прием кафе, спомням си описанията, които съм чел за Рио. Какво видяхме от тоя град? Абсолютно нищо!... Самолетът е средство да не видиш нищо. Наближаваме последните етапи от нашето дълго пътуване. Носим се към Монтевидео, а това значи — още две хиляди километра. Над Флорианополис налитаме на буря, а над Порто Алегре наблюдаваме прекрасен тих залез. В Монтевидео ни очаква изненада — на летището възнем от студ, след като само преди няколко часа, в Рио де Жанейро, пукахме от горещина. Вече сме слезли доста на юг, където зимата си е зима — както у нас. Разликата е само тази, че север — тука означава горещина, а юг — студ!... Монтевидео е отделен от Буенос Айрес чрез широкото устие на Рио де ла Плата, което нашият самолет прелетява за по-малко от половин час.

Вечер, гледан от самолета, Буенос Айрес наподобява море от трепкащи светлини. На летището ни посрещат любезно двама другари от българската легация. Ноцуваме в транзитния хотел. В осем часа на другия ден трябва да излетим за Сантяго, но успяваме да направим това едва в дванадесет на обед, тъй като над Андите се е появила снежна буря. Какво значи буря над Андите, може да ви стане ясно, ако ви кажа, че по-голямата част от върховете им са между пет и седем хиляди метра!... Железопътната линия, която свързва Чили с Аржентина, се издига на височина четири хиляди метра и през зимата не функционира, тъй като се затрупва постоянно от преспи и лавини. На всичко отгоре Андите са земетръсна и вулканична област. Срутиванията са обикновено явление.

Единственият начин за преминаване на Андите през зимата е прелитането им със самолет. Прочее ние ще прелетим Андите със самолет!... Около два часа се носим над пампасите — безкрайни, тъжни и рядко населени равнини, които сигурно през дъждовния сезон могат да докарат човека до отчаяние.

Животът върху всяко кътче на земята, дори най-лошото, може да се осмисли и да се направи красив. Но работата е там, че тъкмо в пампасите липсват всякакви обществени и социални условия за това. По-нататък аз ще ви опиша живота в пампасите по разказа на един аржентински агроном или живота в Гран Чако по разказа на български емигранти.

Денят е ясен, но не виждаме нищо, тъй като летим високо, а повърхността на земята е забулена в синкави изпарения. Внезапно на хоризонта пред нас съзираме гигантска снежна верига, която се протака на север и на юг, докдето стига погледът. В нейния изглед, макар и отдалеч, има нещо апокалиптично. После изведнъж попадаме в огромна маса от облаци и мъгла — гледката изчезва. По студа, по воя на моторите, по отслабеното свистене на компресорите, които сгъстяват въздуха в кабината, разбираме, че самолетът се напъва да вземе височина за прелитането на Андите. Пулсът и дишането ни са ускорени. Не изпитваме никакво желание да разговаряме. Обзема ни нещо подобно на апатия. Явно — въздухът в кабината въпреки действието на компресорите е разреден и ние усещаме всички физиологични смущения от това.

Летим на осем хиляди метра височина, вероятно за да не се блъснем във върха Аконкагуа, висок над седем хиляди метра, или просто за да се издигнем над бурята. Летим над безбрежна маса от черносива мъгла, а над нас — някакво странно безцветно небе, върху което грее слънцето. Понякога в черносивата маса от облаци и мъгли, над които летим, виждаме дълбоки кладенци и тогава забелязваме, че мъглите и облаците са наслоени на пластове. И тия пластове не са неподвижни, а се движат в противоположни посоки със скорост, която долу трябва да е огромна. Всичко това продължава около един час, през който пътниците консумират усилено уиски или коняк, за да се отърват от неприятните усещания. После започваме да се спускаме. Бурята и Андите остават зад нас.

Но има една неприятност, която трябва да преодолеем. Успоредно на Андите по брега на Тихия океан се простира друга, по-ниска планинска верига. Между двете вериги се намира долината, в която е разположен град Сантяго. Тази долина обаче сега е покрита с непроницаема дъждовна мъгла. На авиаторски език казано, липсва всякаква видимост. В такива случаи самолетът се връща обратно в Буенос Айрес. Може би щеше да се върне и сега, но, за щастие, по крайбрежието на океана нямаше мъгла и пилотът прибягна към следната маневра: той стигна до океана, направи завои и съвсем ниско, на двеста или триста метра височина, пробивайки мъглата, се пхна в едно дефиле на крайбрежната верига, което го отведе точно в летището на Сантяго. За тази маневра се изискваше колкото смелост, толкова и хладнокръвие.

Ето ни най-после в Сантяго!... Докато полицейските чиновници преглеждат намръщено паспортите ни — ние впрочем не очакваме любезности от тяхна страна, — заобикалят ни фоторепортьори, които почват да святкат с магнезиевите ленти на апаратите си. В първия момент ние мислим, че това са прогресивни журналисти, но по-неже могат да бъдат и реакционни — запазваме пълно равнодушие. Полицаят, който преглежда паспортите, ни пита къде ще се установим на квартира. Отговаряме, че това ни е досущ неизвестно. Полицаят се усмихва иронично и ни прави знак да минем в митницата. Сега започва драмата с куфарите ни. Един митнически чиновник с необикновена ловкост изважда и разхвърля наоколо всички вестници и списания, които сме купили по пътя. През това време фоторепортьорите започват отново да шракат с апаратите си, но сега обективите им са насочени към куфарите ни. Вече разбираме напълно каква е работата и преставаме да се учудваме. На другия ден реакционният вестник «El meridiano» даде на първа страница снимки от разхвърляните ни куфари. Под снимките пишеше: «Пропагандните комунистически материали, които българските представители за чествуването на Неруда внесоха вчера в Чили.» Тия «пропагандни материали» се състояха от няколко вестника и списания, които бяхме купили в Амстердам и Буенос Айрес. Вярно, имаше и един албум от снимки на строителни обекти в България, който носехме подарък на Пабло Неруда и който се заби болезнено в сърцата на полицаите.

Най-сетне — след като минахме през цедилката на паспортните и митническите власти — ние попадаме в сърдечната атмосфера на чилийски другари, дошли да ни посрещнат на летището. Тук са един работнически депутат, както и представители на университета, на Писателския съюз, на Комитета за мир и на комитета, който урежда чествуването на Пабло. Изведнъж се усещаме в своя среда.

Тук аз стигам до една точка на моето изложение, в която трябва да се откажа от последователния разказ. Ще се спра само върху най-важното. Преди всичко няколко думи за самата страна. Един чилийски писател нарича географията на своето отечество «луда» («la geografia loca»).

Географията на Чили е действително «луда»!... Представете си една страна, която се простира от горещите планини на Перу и Боливия чак до ледените краища на Патагония, дълга четири хиляди и шестстотин километра и широка едва от сто и седемдесет до двеста километра. Пита се, защо чилийците са основали една държава с толкова уродлива форма? Отговорът е прост. Дон Педро де Валдивия и неговите конквистадори, а също и потомците им, притиснати в тясната ивица земя между непроходимата верига на Андите и брега на Тихия океан, са могли да разширяват своите владения, избивайки индианците, само на север и на юг.

Климатът в средната част на Чили наподобява климата в Калифорния и Ривниерата. Там е почти вечна пролет с меко слънце и лазурно небе. Името на града Валпарайсо означава на испански «райска долина». Северната част на Чили има екваториален климат, а южната — полярен. На север, под екватора, сред Андите се намират тъй наречените «луни пейзажи», планински области, в които през цялата година не пада нито капка дъжд, абсолютно безводни, лишени от всякакъв живот, лишени дори от най-малкия стрък тревица, дори от най-дребното насекомо. Това са областите на медните и селитрените залежи, области на ужас и мълчание, под вечно синьо небе, безутешни «минерални» пустини, в които покрай пътищата стърчат само избелелите скелети на мулати и дървените кръстове на работници.

Южната част на Чили със своите планински езера, алпийски поляни и вековни гори прилича на Швейцария. Представете си разнообразието и контрастите на тия пей-

зажи по протежение на четири хиляди и шестстотин километра, представете си от едната страна синия блясък на Тихия океан, а от другата грандиозното и безмълвно величие на Андите, представете си всичко това и кажете няма ли да повлияе върху поезията на Пабло Неруда — няма ли да създаде у него такива мощни образи, от които просто настръхвате. Чили е извънредно богата страна. В нея има всичко: огромни залежи на селитра, мед и въглища, плодородни долини, изобилен дървен материал, източници на водна енергия. Легендата — не само легендата, но и историята — говори, че дон Педро де Валдивия и конквистадорите му, след като са получили от испанския крал правото на собственост върху завладените земи, са ги изиграли на комар и препродали на баски търговци, дошли след тях като л а в к а д ж и н и. Какво друго може да се очаква от един идалго с меч и пелерина, за когото трудът е грозно и унижително безчестие, а времето трябва да минава във война, дуели или игра на зарове? Все пак справедливо е да се каже, че тоя надут и окичен с пера идалго поне със своята смелост и енергия, идвайки в Америка само за злато, макар и несъзнателно, макар и немного похвално, е изпълнил една прогресивна за времето си историческа мисия — да разшири границите и познанията на тогавашния свят, да открие, ако не да разработи, нови икономически източници. Днес осемдесет на сто от обработваемата площ на Чили принадлежи само на няколкостотин «аристократични семейства». В Чили има имения от шестдесет, осемдесет до сто хиляди хектара. Това са ивици земя, които се простират между Тихия океан и Андите. Собствениците на тази земя, членовете на споменатите «аристократични семейства», управляват страната. Но какво представляват тези «аристократи»? Нищо друго освен потомци на лавкаджиите, които са вървели след конквистадорите. Че това е така, личи от тяхното жестоко, безчестно, скъперническо и търговско отношение към чилийския народ, както и тяхното унижително раболепие пред американците. Нека ви кажа някои факти:

Преди няколко години само минните работници в областта на Антофагаста са били разстрелвани с танкове, командувани от синовете на тия псевдоаристократи, служещи в авиацията и специалните войски. Между матросите на военния флот избухва бунт — срещу експлоа-

тацията и насилията върху чилийския народ: «Аристократите» викат американски крайцери и потушават жестоко бунта. В Сантяго има няколко ужасяващи по своята мизерия квартала — така наречените «problaciones callampas», или «Квартални гъби».

Представете си окаяни бараки, но бараки, построени не от хубави дъски, а от каквото попадне: от изгнили врати, от ступени летви, от ръждясала ламарина, от всичко, което в момент на безизходност може да ви предпази от дъжда и вятъра. Никакви улици — вместо тях купища смет. Никаква канализация — вместо нея вонещи и зеления сали локви. Никакъв водопровод — вместо него заразени кладенци или редки чешми, построени милостиво от общината. И в тия «problaciones callampas» сред хронически глад, сред туберкулоза и други ужасни болести, сред нищета, каквато у нас при най-голямо усилие на въображението не можем да си представим, живеят не три хиляди, не тридесет хиляди, а триста хиляди души от населението на Сантяго!... Едно посещение у лекар-специалист в Сантяго струва хиляда пезоса. Един приличен обяд — към шестстотин пезоса. Един оскъден, бедняшки обяд — към двеста пезоса. А знаете ли каква е дневната надница на един селски ратай в именията на «аристократите»? Само петнадесет пезоса. Аз също не вярвах! И питах последователно десет честни хора и десет селяни, за да се уверя, че това е наистина така.

На вас ви е известно какви са зданията на нашите университети, висши институти и академии. Постройката на университета в Сантяго, като изключим две-три парадни аудитории, прилича на нашенска провинциална гимназия. Училищата са недостатъчни. Не мога да си спомня точно процента на неграмотните в страната, но той е голям. Такова вариклечковско отношение към университета и народното образование имат «аристократичните господари» и на една страна, която е седем пъти по-голяма от нашата и може би сто пъти по-богата от нея.

На всички ви е известно, че Иван Вазов покрай своето монументално литературно наследство е оставил и няколко малоченни шовинистични стихотворения, че Пенчо Славейков и Йордан Йовков, да кажем, стоят мирогледно на идеалистични позиции. Въпреки това днес народната власт и всички българи без разлика на партийна прина-

длежност се гордеят с Вазов, с Йовков и със Славейков. А какво стана в Чили?

Вярно, Пабло Неруда е комунист. Следователно — не би могло да се очаква, че мирогледът му ще харесва на рентниерите и помещиците. Но те биха могли да уважават поне творческата му личност, да харесват поне мощните рими и образи в поезията му, да се развълнуват — бидейки патриотични аристократи — поне от подвига на прадедите и от грандиозните пейзажи, които Пабло възпява с такава поетична сила и които в своята съвкупност дават комплекса, който наричаме отечество. Вместо това обаче по заповед на американския посланик в Сантяго, който бе разярен от резолюцията на чилийския парламент по събитията в Гватемала, от неуспеха на решенията в Каракас и от чествуването, което прогресивната общественост устрои на Пабло Неруда, стана следното: не някой беден и продажен дърдорко, а чилийските аристократи, бесните ревнителни на националното, «духовните» водачи на нацията, на които според собствените им теории съдбата е дала привилегията да бъдат богати, изтънчени, независими, се подчиниха раболепно, като последни слуги, на американския посланик. В парламента и в своята преса те изсипаха най-гадните и мръсни хули по адрес на Пабло Неруда, човека, който направи своето отечество известно на целия свят, който вълнува милиони хора и с когото всеки чилиец се гордее.

Решете сами — в постъпката на тия рентниери и помещици, които владеят сега чилийската земя, не съзирате ли подмазването, страха и алчността на някогашните лавкаджии, които са вървели по петите на конквистадорите. Решете сами аристократи ли са станали тия хора за три века, или и днес продължават да бъдат лавкаджии. Истинските, духовните аристократи в Южна Америка — ако под остарелия термин «аристократ» трябва да се разбира свободен, смел и силен човек — това са пролетариите и комунистите. Позволете ми още едно своеволие в епитетите и образите, което, макар и своеволие, отразява частица от истината. Върху камъните на паметника на дон Педро де Валдивиа е издълбано и неизвестното в историята име на дон Рикардо или Диего Руис — забравих точно как беше, — един от сподвижниците на Валдивиа.

Моята фантазия предполага — с известна вероятност да е било наистина така, — че ако каравелата на дон

Диего Руис би била нападната от английски корсари, то той би се сражавал за кораба си с всичката малка помпозна, но реална храброст и достойнство не на днешен, а на някогашен испански идалго от XVI век.

Един от чилийските другари, който ни придружаваше навсякъде, бѣ младият двадесет и три годишен художник — Карлос Руис, — кръгъл пролетарий и изпитан боец от комунистическата партия. Веднѣж, когато стояхме пред паметника на Валдивиа, аз му рекох на шега:

— Слушай, Карлос!... Я ми кажи, дали случайно не си потомък на този юначага Диего Руис?

А Карлос отговори със смях:

— Твърде е възможно, защото не превивам гръбнака си пред американците!...

Той продължи да се смее и добави:

— На всеки случай не съм от лавкаджии!...

(Карлос Руис беше този, който ми разправи историята на баските лавкаджии. Стози анекдот—както схващате, надявам се—аз искам да ви илюстрирам не историческа приемственост между конквистадори и пролетарии, а друго, много по-просто и реално нещо. Колкото чилийският народ уважава гордо своята национална традиция, енергията и смелостта на своите прадеди, толкова презира дълбоко кликата от безотечествени тунеядци, която го управлява днес и която е свързана по всевъзможни банкови и матримониални линии с американските милиардери.)

В тази клика, както и в кликите във финансовите олигархии, които управляват и експлоатират народите от капиталистическия свят, няма вече нищо национално. Знамето на националната свобода, на националното достойнство, на националните традиции се носи д е й с т в и т е л н о само от комунистите и от прогресивните партии, които им помагат!... Чилийската олигархия, алчна, ленива, бездейна и раболепна, е отстъпила отдавна по-голямата част от огромните медни и селитрени залежи в страната на американските монополи. Американските монополи извличат милиардни печалби от тези залежи и не отстъпват нито петаче на чилийския народ. Прочетете романа «El brio del salitre» («Синът на селитрата») от Тейтел Бойм, чийто български превод, направен от писателя Тодор Ценков, излиза наскоро, за да видите каква е

експлоатацията на работника в селитрените залежи на Анто Фагасте.

Пабло Неруда е голям поет. Но ясно ли ви е сега защо е комунист и прогресивен поет? Няколко думи за неговата личност.

Представете си един очарователен, здрав, хубав и спокоен мъж на петдесет години, който обаче изглежда на четиридесет. Представете си го с отмерени движения, с маслинови очи, с дълбок, напевен глас — далечно наследство от прадедите в Андалузия. Представете си го върху синевината на Тихия океан, върху фона на грандиозните андински пейзажи или огнените хоризонти на испанската гражданска война. Представете си го с всичката интелигентност и чувствителност, която притежават истинските и големите поети. Представете си го именно така, за да разберете как и какво е отразил Пабло Неруда в своята мощна и бликаща живот поезия, в «Canto general» в «Todo el amor», в «Uvas y el viento», в «Dulce patria»

В тия поеми седи спокойното величие на природата, трептят дълбочините на гнева, любовта и омразата, ехти жизненият и спасителен порив за борба. Пламтят огнените мечти за бъдещето!... И всичко е така просто, така силно, така естествено и така достъпно за всички!... Всичко в тази поезия е така дълбоко преживяно, така заразяващо и така ободряващо за оня, който я слуша или чете. Никога не ще забравя рецитациите на Пабловите стихове от актрисата Мария Малуенда. Драмата на живота в самото стихотворение, искрящите му и ярки образи, музикалният ритъм на испанския език, патосът на талантиливата актриса предизвикваха редовно сълзи в очите ми. Отначало се стеснявах, защото ми се струваше, че това се случва само с мене. След това видях, че като мене се просълзяваха и млади момичета, и възрастни жени, и зрели мъже, и професори, и матроси, и работници, и селяни. Поезията на Пабло вълнува и сочи пътя на всички. В цяла Южна Америка неговите книги се преиздават непрекъснато.

Доходите от тях — презаслужени впрочем — са му позволили да си построи едно скромно, но прекрасно и артистично жилище в Сантяго и една вила, наречена «La isla piedra» («Черният остров») на брега на Тихия океан. Какво ли няма в това жилище и тази вила!...

Дървени статуи на русалки от носовите на някогашни викингски кораби, изровени от пясъците на Дания. Тотемни на индиански племена от Бразилия и Патагония, средновековни глобуси, далекоглед и мореплавателски уреди, колекции от тропически переперуди, живи папагали, старинни книги на испански, френски и английски език, картини от Пикасо, екзотични покривки, килими, порцеланови и металически вази. Всичко това не е купувано, а е подарявано на поета от почитателите му в целия свят. Една живописна подробност: Пабло Неруда е голям колекционер и специалист по черупките на мекотелите. С вещината на професор по зоология той може да ви определи веднага вида, рода, семейството, разреда и класа на всяка черупка от мекотело, която намерите на плажа. Може би ще кажете: чудновата прищявка, в която се изразява енергията на многостранната и талантлива личност. Не е само прищявка. Пабло Неруда обича природата и е философ. А върху релефите на мидените черупки е написана страница от великата история на живата материя.

Удивителна е способността на Пабло да говори пред работници и селяни, да ги поощрява в борбата за постигането на партийни задачи, за социална справедливост и мир. Той ги завладява още с първите думи, умее да каже точно каквото трябва и както трябва. Видях това на чествуването му във Валпарайсо пред публика от работници и бедни селяни. И най-сетне — Пабло е много приятен събеседник и сътрапезник.

Вечеряхме и обядвахме в къщата му в Сантьяго не помалко от десет пъти; не мога да не кажа няколко думи и за близките му.

За Пабло Неруда се грижат две много предани жени. Едната е Лаура, сестра му, а другата — Делиа, съпругата му. С Делиа е достатъчно да поприказваш пет минути, за да почнеш да си говориш на ти. Другарите на Пабло й викат просто «Ногмига» или умалително «Ногмигита», което значи «мравка» или «мравчица». И наистина този прякор е символ за нейните дребни, мили, търпеливи и трогателни грижи към Пабло. В паметта ми са се врязали и образите на много делегати от Бразилия, Чехословакия, Аржентина, Уругвай и Парагвай, които бяха дошли на чествуването.

Винаги ще си спомням най-големия романист на Южна

Америка, топлия и сърдечен Амаду, и неговата другарка Зелия, която идваше често на приемите в рокля с български шевици и която ни тананикаше български песни. Как мога да забравя дебелия и рошав Ян Дрда, чийто неизчерпаем хумор завоюва сърцата на всички южноамериканци!... Или бразилската поетеса Антоанета Морaes, която стопяваше всички с усмивката си и със своя пеещ португалски акцент!... Или младия поет Елвио Ромеро — горещ и нервен като огнения Парагвай!... Или уругваецът Армандо Гонсалес, който дразнеше шеговито и безобидно аржентинските другари, наричайки ги «мегаломани»!... Или аржентинката Мария Роза Оливер от Световното бюро за мира, чийто ум и литературна ерудиция могат да ви смаят!... Или брататия млад драматург Агустин Кусани, чиято духовита пиеса-сатира гледахме в Буенос Айрес!... Или аржентинските писатели Мануел Гереро, Диего Моньос и Карлос Даудет, които носеха широкополи шапки и дълги тесни кафяви шалове около шията и които описват в романите си мъките на гаучо, нищетата на бедния чакаро и дъждовната меланхолия на пампасите!... А какво да кажа за верните чилийски партийни другари, които ни следваха неотлъчно, които ни пазеха като зеницата на окото си от евентуалните провокации на полицията и реакционерите и които бяха готови да бъдат разкъсани на парчета заради нас!... За художника Карлос Руис, който ми разказваше конквистадорските истории!... За Грациела Урибе с лице на аракунска индианка, която знае отлично английски и която, макар и двадесет и четири годишна, е пропътувала цял Китай и целия Съветски съюз!... За нейния съпруг Давид Борисон, който изглаждаше моите преводи от български на испански! За енергичната като директор на нашенско индустриално предприятие Айде Аларкон, която така заслужено стана секретар на Българо-чилийското дружество!... За нейния съпруг Хайме, инженер и партиен другар с боксьорско телосложение, в чието присъствие не се боиш от провокатори!... За слабичкия и дребен Фернандо Песоа, който заради нас бодърствуваше до пет часа през нощта в къщата на Неруда, в шест ни изпращаше до хотела, а в седем отиваше на работа!... За веселия поет Франклин Кеведо, който казваше, че е известен, понеже носи две знаменити имена: едното — на Франклин, другото — на Кеведо (класик в испанския

хумор), и който преведе едно хубаво стихотворение на другаря Фурнаджиев така добре, щото това стихотворение пожъна големи успехи!... За другарите Амалия и Джони — тя французайка, а той германец, — омъжени в Чили, които ни развеждаха навсякъде с колата си! Галерия от прекрасни, мили и честни хора, които другарят Фурнаджиев и аз няма да забравим никога.

Най-забележителният акт през седмицата на чествуването на Пабло Неруда беше многолюдното тържествено събрание в големия театър «Кауполикан». «Кауполикан» е името на последния вожд на неукротимото, свирепо и войнствено индианско племе араукани, което живеело в Андите и не се подчинявало на испанците. Обаче не по-малко свирепият и войнствен конквистадор дон Диего Мендоса успява най-после да улови жив Кауполикан и да го екзекутира в сред най-ужасни мъчения. Според испанските хроники гордият арауканец е отказал предложената милост и не е издал нито един стон през време на мъченията.

Както виждате, патосът на живота и на историята е не по-малко драматичен и в Южна Америка. Този театър «Кауполикан», който събира над шест хиляди души, на 18 юли беше претъпкан от хора, дошли да изразят почитта си към Пабло Неруда. Имаше делегации на селяни и работници от най-далечните области на Чили. Поднесоха се подаръци и поздравления от всички културни организации и профсъюзи. Казаха се прочувствени слова от Жорж Амаду, от Ян Дрда, от уругвайците, от парагвайците, от аржентинците. Аз също поднесох едно приветствие, което предишния ден другарят Фурнаджиев и аз бяхме редактирали заедно, и бурните ръкопляскания, които получихме, бяха ръкопляскания за българския народ.

Прочетоха се телеграми от всички краища на света. Но най-дълбоки, най-силни бяха думите на Хуан Варгас Пуебла, който поднесе на Пабло Неруда поздравления от името на Централния комитет на работническата конфедерация на Латинска Америка.

Рядко съм слушал реч, по-издържана в идеологично и стилно отношение, по-наситена с емоционалност, с образи и с латинския дар на красноречието.

«В своите стихове на любов към живота и презрение към песимизма и смъртта — каза Хуан Варгас Пуебла —

Пабло Неруда изразява душата и чувствата на работниците.»

Неруда отговори на всички приветствия с една не по-малко хубава, проста, но силна и вълнуваща реч. Той отпраща благодарност към всички елементи на своя бурен живот, които са му помогнали да мисли и чувства като поет. Той благодари на чилийската земя и южните съзвездия, на Великия океан и бурните полярни морета, на кедровите гори и тревите, които излъчват ориганово благоухание, на чилийския народ и чилийското знаме, на Съветския съюз, Сталинград и комунистическата партия, на поетите Петрарка, Гарсиласо и Рубен Дарио, на любовта и приятелството на безименните партийни бойци и прогресивни хора, които бранят целостта и свободата на Чили, на своите приятели от България, от Чехословакия и от всички страни на Латинска Америка.

Има мощни поети, като Маяковски, Неруда, Назъм Хикмет или Вапцаров, които принадлежат не само на Съветския съюз, на Чили, на Турция или на България, а на цялото човечество. И затова чествуването на Неруда мина под знака не само на национален, а на планетарен мащаб.

Чилийският народ обича горещо своята национална традиция и предпочита хиляди пъти своите квеки, болера и романи пред евтиния внос от буги-буги и порнографски американски шлагери.

Докато бяхме в Чили, се случиха разни неща. Да ви кажа ли, че провокатори хвърлиха бомба в зданието на Дружеството за американо-чилийска взаимност с цел да се обвинят комунистите и да се разстрои чествуването на Неруда. Провокацията не успя, осуетена от гневната готовност на работниците да реагират веднага с демонстрации.

Да ви кажа ли, че един съмнителен индивид блъсна с автомобилa си колата, в която пътуваше китайският делегат поетът Еми-Сяо, и му причини тежко сътресение. Еми-Сяо прекара една седмица в хотела, възстанови здравето си и отново почна да говори по събранията.

Да ви кажа ли, че в продължение на десет дни аржентинската легация в Сантяго с най-мила вежливост отлагаше да ни даде виза, така щото се чудехме как ще излезем от Чили.

Тогава ние телеграфирахме до нашата легация в Буе-

нос Айрес и визата ни пристигна веднага на другия ден.

Да ви кажа ли, че по молба на чилийските другари отлагаме два пъти заминаването си от Сантяго за Буенос Айрес, за да дочакаме пристигането на Иля Еренбург, комуто правеха навсякъде паспортни неприятности. Третия път ние заминахме, без да го дочакаме, тъй като рискувахме да пропуснем парахода за Европа. Но ние все пак поздравихме Иля Еренбург на летището в Буенос Айрес, когато той, след като бе връчил наградата на Неруда, се връщаше от Сантяго.

Бих желал да ви разправа подробно за още много неща, които видяхме в Чили. Бих желал да ви кажа например за нашето пътуване до брега на Тихия океан. За чествването на Пабло Неруда във Вълпарайсо, където един чилийски работник прочете поема за Димитровград и където публиката в продължение на една минута скандираше: «Viva la Republica popular de Bulgaria!». . . За кобалтовото небе, за мекото слънце и палмовите булеварди на Виня дел мар, където наистина климатът е райски!. . . За звездните нощи на брега на Тихия океан, където атмосферата е така прозрачна, щото Южният кръст и Млечният път блестят на небосвода като диаманти върху черно кадифе!. . . За вилата на Неруда върху скалите, в чието подножие се разбиват с бучене на хиляди капчици и млечна мъгла огромни океански вълни. За приятните разговори с Неруда, Амаду и Мария-Роза Оливер пред запалената гранитна камина!. . . За кафето, което ни поднасяше Антоанета Мораес, и за шегите на Ян Дрда и Арман-до Гонсалес!. . . Бих желал да ви разкажа също как изглежда Гогол върху сцената на експерименталния театър в Сантяго!. . . Как една вечер отидох на гости у един художник, където млади артисти представиха една сцена от Декамерон и «Человек в футляре» от Чехов. Това бяха прекрасни, свежи, силни таланти, които, уви, са осъдени на загиване, защото няма кой да ги ангажира, няма къде да играят и трябва да си изкарват прехраната с друга работа.

Когато им казах, че само в София има пет държавни театъра и проблемата за настаняването на млади артисти е решена, те се усмихнаха горчиво и тъжно: «У нас е така!. . . — казаха те. — Ние трябва да играем години наред безплатно, докато успеем да влезем в някоя частна труппа.»

Бих желал да ви кажа как обядвах у доктор Мохика — наш партийен другар и психиатър, който, преди да следва медицина, е бил работник в минните области на Антофогаста. След обета той ме заведе в психиатричната болница, където ми показва болни, лекувани със сънна терапия, и няколко отлично обзаведени павловски лаборатории. Трябва да кажа, че на петнадесет хиляди километра от Москва доктор Мохика и сътрудниците му са публикували на испански език около седемдесет научни труда върху павловското учение!. . . Някои от тези трудове са докладвани в Москва и са оценени високо от съветските учени.

Когато се прибрахме в хотела, партийната отговорничка за нас другарката Айде Аларкон беше много сърдита и възмутена от доктор Мохика, който според думите ѝ при наличиостта на толкова друга работа, която е трябвало да свършим, е заел половин ден от времето ми, за да ми показва луди!. . . Аз също получих немалко упреци, задето съм се съгласил на това.

Моята голяма симпатия към доктор Мохика вървеше и по друга линия. Този прекрасен човек освен отличен психиатър е същевременно и писател!. . . Той пише от време на време малки, хубави разкази, които се печатат в партийния орган «El siglo». Лично на мене тези разкази допаднаха много. Не зная защо обаче някои чилийски другари упрекват неправилно, според мене, разказите на Мохика в биологизъм, психологизъм и разни други «изми».

Както виждате, литературните вкусове, спорове и проблеми макар и в различни полушария могат да бъдат едни и същи!. . . Но тъкмо това показва всеобщия, планетарния интерес към метода на социалистическия реализъм, който не е сборник от правила, а само метод, гъвкав марксистически метод, който осигурява свобода на творческата личност за вярното, правдиво, убедително и художествено отразяване на действителността. Интересът у прогресивните чилийски партийни и безпартийни кръгове към строителството, към духовния и материалния напредък в нашата народна република е огромен. Ние бяхме заети непрекъснато да говорим в събрания и конференции, да даваме интервюта. Портретите ни и всичко, което разправяхме за България, се печаташе в прогресивните вестници. Особен интерес проявяваха прогресивните вестници.

сивните южноамерикански писатели към това, как разбираме метода на социалистическия реализъм и проблемата за положителния герой, как протичат обсъжданията на книгите ни, какво е битовото положение на писателя у нас, как организираме нашата творческа работа и работата на нашите издателства.

Предимно другарят Фурнаджиев, който, бидейки секретар на съюза, познава отлично тия проблеми, а доколкото можех и аз, отговаряхме на многобройните и страстни въпроси, които ни се задаваха. Южноамериканските другари оставаха смаяни от броя и тиражите на нашата литературна продукция. Един аржентински другар забеляза тъжно, че в Аржентина, която е двадесетмилионна държава, се приема за голям успех, ако една сериозна и прогресивна книга се продаде за половин година в пет хиляди екземпляра. Интересът към нашата народна република се подчерта и пролича особено ясно на специалната «Вечер за България», която се организира в университета.

Залата беше препълнена. Присъствуваха Пабло Неруда и всички делегати, дошли за чествуването. Една много добра актриса — чието име, за жалост, пропуснах да запиша — рецитира стихове от Вапцаров и едно стихотворение от другаря Фурнаджиев. След Вапцаров и другарят Фурнаджиев бе справедливо аплодиран.

Един следобед ние се простихме с чилийските другари и се качихме на самолета за Буенос Айрес. Сега времето беше ясно и ние видяхме Андите под лъчите на залязващото слънце. Няма да сбъркам, ако кажа, че от тази безкрайно дълга и непрекъсната планинска верига лъха някакъв грандиозен ужас, нещо почти неземно, някакво потискащо усещане, че си попаднал на друга планета!... В същото време зрелището събужда някакво чувство за страхотна безлюдност, за пустота и печал, които ви карат да отвърнете погледа си от него, а после отново го привлича и сякаш тегли към себе си.

Представете си гигантски масиви над шест хиляди метра, но не един, а много, чиито склонове са покрити със сняг, а върховете — скалисти, черни и голи, тъй като вече на тая височина няма достатъчно водни пари, които да се кондензират в ледници или сняг. Върховете са отделени един от друг със заснежени седловини или дълбоки като синкави пропасти долини, в които също не се

вижда никаква следа от човешки селища. Всичко това е огрято от червените лъчи на слънцето върху фона на едно чудновато и малко зловещо небе, което на хоризонта изглежда оранжево, а нагоре, към зенита, става черно-виолетово.

Пристигаме в Буенос Айрес в седем часа вечерта. На летището ни чакат с кола двама другари от легацията. Сега вече можем, както се казва, да си легнем спокойно на гърба — зад нас са другарят Чендов и легацията!...

Аржентинските митничари и паспортни чиновници са далеч по-учтиви от чилийските и след поискването на всеки документ добавят по едно любезно «por favor».

Аз няма да ви описвам какво видяхме в Аржентина и как пътувахме с парахода «Bretagne» от Буенос Айрес до Генуа. Ще кажа само, че след незабравимите впечатления от Чили, след дъждовните дни в пампасите и Буенос Айрес, след тропическия блясък на Рио де Жанейро, Бахия и Дакар, след горещините на екватора, звездните нощи и водната пустиня на океана ние изпитвахме някакъв мъчителен, почти болезнен копнеж да се завърнем час по-скоро в България. Жадувахме за нашия сух и прохладен въздух, за нашите меки и галещи окото пейзажи, за нашите близки и познати. И ще ви бъде ли чудно, ако ви кажа, че когато пристигнахме в Милано, ние отказахме категорично любезната покана на нашия пълномощен министър в Рим да посрещнем Девети септември в тамошната легация и да изнесем пред италианската публика няколко сказки за България! Това щеше да удължи пътуването ни с още една седмица. Постъпката ни беше донякъде своеволна — в смисъл, че след като бяхме свършили толкова работа, не трябваше да отказваме да свършим още малко. Но след напрежението и впечатленията, които ни притискаха от два месеца, ние решихме, че имаме право да откажем.

Ние постъпихме така, защото от всички чувства, които в момент на колебание управляват човешкото поведение, има едно, което не може да се победи никога. И това е чувството да видиш, да се върнеш и да живееш в родната си!...

ДРАМАТУРГЪТ ДИМИТЪР ДИМОВ

Когато се заговори, че Димитър Димов пише съвременна пиеса, настана особено оживление. Майсторът на големите епични платна, популярният автор на «Осъдени души» и «Тютюн» се насочваше и към драмата. По какъв път щеше да тръгне? Ще потърси ли епичната широта на изображението, острите масови обществени ситуации, «дистанцираната волност» да рисува героите си в напрегнати патетични стълкновения и същевременно с проникателното око на «отстранения» от изобразяваните събития анализатор и на най-тънките душевни движения ще продължи да обобщава и преценява едновременно с вяра и скептична усмивка, с любов и присъда всеки жест, всяко действие на своите герои сред широката и динамична занимателна панорама на събитията и образите, както в романите си.

Или пък максимално ще се съсредоточи, ще потърси строго интериорните, стеснени рамки на конфликтите, зад чиято сериозност ще чувстваме иронико-сатиричната усмивка на свидетеля-автор, за когото всички тези конфликти и герои не са чак толкова значими, както изглеждат, но не са и без значение за нашето общество и неговите нравствени принципи.

Димитър Димов тръгна в своята драматургия от по-стеснената задача. Но в своите три пиеси той претърпя видима еволюция и с «Почивка в Арко Ирис» поиска отново като в романите си да излезе на широките друмища на обществено ярките и епични стълкновения вече със средствата на драматургията.

«Жени с минало», неговата първа пиеса, ни разкри особен интерес на Димитър Димов към «статични драматургически ситуации» и обрисовката на образи на основата на «банална» интрига, но не и на банални образи, чиято яркост главно се определяше от специфичните особености на диалога и неговата динамика.

Той се заинтересува предимно от характера на диалога като същност, като драматургическа природа. Търсеше неговите многопосочни измерения в драмата. Стойността на диалога, неподпомогнат

от повествованието, диалога, освободен от белетристична обяснителност, диалог — същност на драмата.

Без «ничия помощ» той е поел тежкото бреме не само да съхрани себе си, но същевременно да изгради характери и отношения, разнообразни, живи, настъпателни, поел голяма част от функциите на външното действие. Този диалог интригуваше автора с драматургичната си специфика. Той пристъпяше към него с наблюдателността на учения и вълнението на поета. Това не бе диалог, който откликва в душата на читателя, за да подпомогне изобразителната картина на действието, описанието на вътрешното движение, а диалог, който изведнъж взривява зрителната зала, откликва с острота и сила едновременно върху стотици зрители. Димитър Димов чувствуваше, че това е друг, различен от неговите романи диалог. Сила, която от досега със стотиците зрители не се «саморазрушава», а интонационно обогатява, диалог, който има своите вътрешни конструктивни особености.

Пластичността на образите, динамизмът на взаимоотношенията, всички останали сложни функции в драмата в пиесата на Димитър Димов легнаха като тежко бреме върху него.

Драматургическият диалог у Димитър Димов се движи между психологическия диалог и неговото «отрицание». Тоест той клони към една интелектуална схема, където остроумието, парадоксът, рационалното вълнение се противопоставят на психологическата «характерология» на диалога, на разточителната обстоятелственост и доминиращата емоционална обогатеност.

Диалогът у Димитър Димов е «резултатен». Разумът сякаш вече е центрирал емоцията, строгата гравюра на мисълта е очертала пространствените граници на образните фигури, леко потрепващи под раздвижената повърхност на иронико-релативните светлосенки на словото. Оттук впечатлението за известна интелектуално-сатирична затвореност и едновременно за сгъстеността на вътрешното му напрежение. То се облекчава единствено чрез сатиричния или ироничен хумор, който предизвиква съдържания смях на зрителната зала.

Освен това в диалога на Димитър Димов има една склонност към «естетизация», към завършени в себе си не толкова психологически, а естетически форми на прецизност (афоризми), на точност и тънкость, изразени не толкова в движение, колкото в резултата на едно душевно движение. Но тази «завършеност» на фразата е уравновесена от емоционалното напрежение. Това е прецизност на стила.

Но «естетизацията» върви в друга посока. Димитър Димов рядко напуска интериора. Диалогът се движи между това, което вършат хората във всекидневието си, и онова, което е резултат на тех-

ните постъпки както в областта на семейните, обществените и личните отношения, така и в областта на тяхното творчество. Него го интересува онова, което е в сферата на цивилизацията и на цивилизования човек. Така естествено той се приближава повече до резултатите на човешката дейност, до изкуството, отколкото до природата и естествените форми на живота. Психологията на твореца, на човека на изкуството и науката намират сигурен израз в неговия диалог. Това е също форма на естетизация. Наистина той е твърде далеч от природата, от нейното непосредствено и живо въздействие върху хората. Дори в «Почивка в Арко Ирис» природата е видяна през призмата на изкуството, на народния фолклор, на стиховете на Лорка и пр.

Така «затвореността» на диалога добива обективни измерения и една камерност, зад която трепти тревогата от човешките дела в най-съкровения смисъл на думата.

Нямаме за задача да изследваме в тези редове особеностите на диалога на Димитър Димов. Искаме да отбележим само, че той основно набляга на него в разкриването на драматургическите възли и като експеримент, и като художествено постижение. Трябва да се признае, че той внесе характерни особености в диалога на нашата най-нова драматургия. С «Жени с минало» и «Виновният» Димитър Димов създаде едно направление в нашата драматургия. Може би то не е ново в световната драматургия, но у нас то няма почти никаква традиция. В Англия това направление започна с Шеридан, за да се утвърди у Оскар Уайлд, Шоу, Пристли, чиито далечни източници са някъде при Шекспир и неговите съвременници. Във Франция то ярко се изразява днес в творчеството на Жироду, Ануи, Марсел Ашар, които развиват традициите на Мариво и Бомарше. У нас то няма образци преди Димитър Димов. В чист вид диалогичната, интелектуализираната, сатирико-иронична «салонна» пиеса започва с неговото име. Той има продължители, но няма предходници. В този смисъл говорим за «нов жанр» в нашата драматургия, който разнообрази палитрата ѝ с нови стилови похвати, образи и багри и създаде направление в нея. С всички свои особености, силни и слаби страни. За всичко това заслугата е на Димитър Димов.

Колкото и да следва едно познато в света стилистично направление, не може да се говори за пряко подражание на готови образци. В известен смисъл могат да се направят аналогии с драматични произведения на други страни, но те ще бъдат повърхностни и външни. Вярно е например, че между образа и драматургическите функции в пиесата «Жени с минало» има сходство между Мери и мисис Чивли от «Идеалният мъж» на Оскар Уайлд. Но Димитър Димов не обича криминалната интрига, която директно използва Уайлд.

От друга страна, той избягва условностите на интригата, не играе с нещата и не се доверява на капризната им съдбовност (откраднатата гривна от мисис Чивли). Всичко това е остатък от реквизита на романтичната драма и мелодрамата, от които Д. Димов използва само «писмото-узнаване» като тласък на интригата. Той обича по-плътната фактура, дори елементите на бит и «характерност», известна «жанровост» в атмосферата на действието, стремежа към плътна реалистична картина на конкретната среда, разкрити главно чрез средствата и специфичния стил на диалога.

Свикнали с широките платна на «Тютюн», зрителите сякаш бяха шокирани в първия момент, когато се разтвори завесата на Театъра за младежта на премиерата на «Жени с минало».

Камерността на пиесата, нейният ограничен семеен сюжет и още повече тази аскетична събраност на художествените средства, съсредоточени единствено върху диалога, еднаквото разпределение на сценическото «време» спрямо повечето герои разкриваха един различен Димитър Димов. Проблемите на драматургията, сложността и богатството на изразните средства тук бяха скъпернически и експериментално ограничени. Предпоставената ситуация, един-единствен момент на интрига (Мери) и всички останали драматургически функции легнаха не толкова върху героите, които действуват и осъществяват конфликта, а върху диалога, който разширява действието, разкрива тежестта на миналото и търси равновесие в настоящето. Изключително на тази плоскост поставя своите действащи лица в конфликтни взаимоотношения. Но самата «природа» на конфликта е различна. Тя е разкрита с иронико-саркастичното «отстранение» на автора. Към едни от героите и тезисното, по-скоро емоционално пристрастие към други (Катя). Тук още нямаме особена сложност на взаимоотношенията, които да се оплитат и разплитат сред забавната интелектуална игра на думите и репликите, които изненадващо разкриват психологически трепети и внушения, както в по-късните му пиеси.

Ако трябва да се говори за събития в пиесата, това е появяването на Мери в това сиво и тъжно битово монотонно ежедневие в едно обикновено семейство, където забавната страна на пиесата е застъпена от резоньорските функции на един герой извън семейството (Кръстанов). И може би тъкмо защото Димитър Димов не търси богати психологически характери, образът на Кръстанов най-добре му се е удал. От друга страна, този образ го увлича с иронико-саркастичната си стихия, която авторът много обича и която много му допада. . . и която той непрекъснато развива. Тук тя не се простира върху цялата пиеса, както във «Виновният», а е съсредоточена главно върху един епизодичен образ, който е извън централното

действие. Авторът едновременно го осъжда и се възхищава от него. Това е твърде характерна негова позиция. Той го осъжда обществено и морално, но се възхищава от неговия талант, ум, интелигентност, които блестят на сцената. Може би в тази противоречивост на отношенията на автора се съдържа богатството на образа и неговата конфликтност. Това е конструктивен момент в строежа на повечето образи у Димитър Димов. Една конфликтност, която сякаш идва отвън и е интелектуално прецизирана, изпъстрена с неочакваности на реакцията и парадоксална хиперболичност на характерите. Оттук и усещането за известен «механизъм» на действието, на строежа на действащите лица.

Но не може да съществува пиеса без конфликт, каквато и да е нейната стилистика. А конфликтът е преплитане на човешки съдби, тревога и близост до героите на драмата.

Обстоятелствата и основната драматургическа ситуация създават обективната страна на конфликта. У Димитър Димов в неговата първа пиеса тя е решена просто. Идването на Мери, т. е. «човекът на миналото», в буквален и преносен смисъл, създава драматургически ситуации и предпоставя конфликта.

Но в драматургията той има още едно измерение. Това е неговата субективна страна, т. е. противоречията вътре в героя. Те се определят от противоречието между сегашните обстоятелства и съзнание и миналото на героя. Борбата е между това, което героинята (Нина) е днес, като чувствителност, мислене, поглед върху живота, и онова, което е била в миналото. Тя иска да отхвърли това минало, което всъщност се заключава в един факт, в една инцидентна постъпка, но свързана с личността ѝ. У Димитър Димов миналото и настоящето живеят диференцирано в образа. Интелектуално-моралната граница между двете страни е категорично очертана (Нина). У някои герои миналото е по-силно от настоящето и това също определя характера им в творчеството на Д. Димов.

Проблемът за изграждане на образа и ролята на неговото минало занимава отдавна драматургията. Ануи например смята, че човекът, т. е. художественият образ, това е неговото минало. Човешкият характер е много повече минало, отколкото настояще. Махнете миналото на героя и той престава да бъде цялостна личност. В «Пътник без багаж» героят е загубил паметта си, т. е. миналото си, и е престанал да бъде пълноценна личност. Човек непрекъснато усвоява своето минало и се изгражда.

При Димитър Димов постановката е противоположна. Преди всичко тя не е строго психологическа, както при Ануи, а предимно обществено-нравствена. Миналото за него не е само един вътрешен «факт», а обективна реалност. Човек може да е скъсал субективно

със своето минало. Но той е отговорен за него пред другите. Той е обществено и граждански зависим и е длъжен да разлести това минало пред всички или да се гордее с него също пред всички. Следователно миналото не е въпрос само на съвест, а и на обществена преценка. Всяка тайна е гнет, неспособност за вътрешно освобождаване на личността пред самия себе си и едновременно пред другите. Така във вътрешния конфликт доминират обществено-нравствените измерения пред психологичните. Такъв е конфликтът у Нина. Процесът на освобождение от гнета на миналото, с всички извинителни и неизвинителни причини, съставлява вътрешните измерения на конфликта и идейно-моралната посока в хода на действието.

Нина и Катя се отличават не по свойствата на характерите си, а по конкретната проекция на обществено-нравствения характер на тяхното минало. Това е, което определя разликата между тях (връзката на Нина с американския офицер, любовта на Катя с партизанския командир).

«Жени с минало», както всички пиеси на Димитър Димов, има като основен двигател на вътрешното движение на характерите темата на любовта. Чрез нея се осветляват всички други достойнства и слабости на героите, идейният и общественят резонанс на пиесата, нравствените и аморалните прояви.

Но в «Жени с минало» всъщност няма любов. Има разсъждения върху любовта, придружени с остроумие, парадокси, вълнения, комедийни и трагически ситуации, но истински чувства и истинска любовна страст не изпитва нито един от героите. Съществуват човешки слабости, но не и човешки страсти.

Любовта за Кръстанов е честолюбиво въображение, за Мери средство, за Нина житейско спокойствие и сигурност, за Борис жажда по изпуснатите в младостта радости. С други думи, никой не изпитва истинска любовна страст — това увличащо крепко и дръзко чувство, което те владее и променя и което така занимава Димитър Димов. Затова и отношенията между героите, разгледани на тази плоскост, са по-скоро една резоньорска «игра», било тя на ума, на остроумието или ситуациите (иронично осветени и житейски сиви).

Димитър Димов е много по-близо до своите герои, които осъжда, и по-далеч от героите, които сочи за пример. Той се възхищава от «отрицателните» си герои, от техния ум, остроумие, ирония, скептично отношение към жизнените факти, критическа сила и прозорливост, от тяхната надарена природа и същевременно ги осъжда от позициите на една висока комунистическа нравственост (у тях по начало няма нравственост). Неговата морална непримиримост към тях противоречиво се слива с интелектуалния му възторг от техните качества. Това, от друга страна, придава една съзерцателна отдале-

ченост на автора от положителните герои, което при тази пиеса най-добре се чувства в образа на Катя. Тя е възплъщение на комунистическия идеал и хуманизъм. Пиететът към нея, надаряването ѝ със съвременни добродетели сякаш е придружено от една дистанцирана неловкост, от едно плахо внимание да не би да бъде накърнено при тази цялостна и единна, макар и схематична концепция за образа. Това задържа автора на разстояние (отдалеч чертите избледняват и се сливат) при лаконичния щрих на образа, по-скоро при отношението към него, отколкото при обективното му и пълнокръвно разкриване. Но в този образ е възплътена комунистическата нравственост, «моралният догматизъм» на автора, който преминава през цялата пиеса и «оценява» действащите лица посредством образа на Катя.

Димитър Димов строи действието на познатия принцип — «зрителят знае повече от действащите лица». Ние рано узнаваме тайната на Нина и следим действието с интригуващ интерес. В това е заложен и динамизмът на действието, и идейно-моралната идея на произведението, конкретно възплътена в образа на Катя и отчасти на Нина.

Друга вътрешна линия на сюжета на пиесата са псевдолюбовните отношения между героите, които подхранват «играта на действието» (остроумието, ироничните ситуации и реплики). Те се определят от плетениците на «духовната интрига». Тук тя не е самоцелна, а е кривото огледало, в което се отразява идейно-моралната позиция на автора. Действието тече бързо, следва един без изненада и оригиналност ход, при няколко уплътнени образи. Сцените са кратки, динамични, целенасочени, което придава «филмов ритъм» на хода на действието.

Вече набелязаната тематична и стилистична линия продължи в следващата пиеса на Димитър Димов «Виновният». Тази пиеса във всяко отношение е по-сложна и по-плътна от «Жени с минало». В нея характерите и вътрешното действие са разгърнати по-разнообразно. Емоционалната наситеност, психология и драматизъм са ярко подчертани. «Виновният» е завършена и проблемна пиеса с приетата от автора драматургическа линия и стилистика. По някои досадни стечения на обстоятелствата тя не спечели тази популярност, както първата и последната пиеса — «Почивка в Арко Ирис». Но това е една остра, съвременна творба.

Аргументът, че във «Виновният» няма истински положителен герой, че действието е статично, са елементарни възражения и в основата си неверни. Действието притежава завидна вътрешна сила и вътрешен драматизъм въпреки приетата стилистична форма, което

рядко се среща в нашата драматургия. Образите са плътни, наситени, действени, живи и разнообразни. Авторът е съумял за разлика от «Жени с минало» да задържи по-дълго нашето внимание върху един образ, да разкрие вътрешните измерения на действащите лица, да им придаде жизненост и сценично многообразие, да насити действието с драматизъм и психологическо внушение, без да напуска графичната линия на действието и стилистиката, която въведе в драматургията.

Димитър Димов твърди, че с «Виновният» е написал една сатира, която засяга всички герои. Но нашите представи за сатиричния жанр са доста определени от традицията в драматургията, за да се съгласим безусловно с това твърдение. Интелектуализираният сатиричен елемент в трактовката на образите (без сатирична характеристика на образа) още не ни дава основание за подобно твърдение. Сатиричният жанр има свои специфични стилови и жанрови особености, чиято амплитуда е от комичното до гротескното, от комедийната хипербола до характерологичната епизодичност, от битовата инцидентност до условно философското обобщение. Тези моменти липсват във «Виновният». Това е по-скоро интелектуална комедия с познатите «салонни» и статични стилово еднородни и еднотипни моменти (вътрешно нюансирани) с драматични ситуации, които във финала звучат повече трагедийно, отколкото сатирично. Авторът счита «Виновният» за сатира на едничкото основание, че всички герои под една или друга форма са осмислени в пиесата. Но сатиричният жанр има и други изисквания.

Тук Димитър Димов продължава започнатата тематична и стилистична линия с «Жени с минало».

Някои образи дори са аналогични с тези от предишната му пиеса. В известен смисъл те представляват тяхното по-богато и въгледно развитие. Петрински на Кръстанов, Глафира на Мери, Мария на Нина, Ана на Катя и т. н.

Във «Виновният» Димитър Димов още повече е пренебрегнал външната интрига, която започва едва с узнаването на съдържанието на писмото от Петрински. Но това е едва в средата на пиесата. Всъщност този ход е нужен на автора, за да наклони действието към развръзка и по-голям драматизъм. Самата развръзка не носи сензационно-изненадващ характер, подсказван от подобна драматургическа стилистика. Но тя подсказва ехото на бъдещите събития в един драматичен и доста тъжен план, като продължение на всичко станало.

Оттук може би и това впечатление за «статичност», за липса на събитийност и външен сценичен динамизъм (кратки ударни сцени и

обрати на действието, характерни за подобна драматургическа стилистика).

За сметка на това вътрешното действие е по-сложно и характерите по-очертани в тяхната противоречивост и обществена категоричност. Наистина те представляват доразвитие на набелязаните образи в първата пиеса, както и на темата за ролята на миналото в живота на героя. Но тук авторът е много по-свободен, по-сигурен, по-разнообразен, по-овладял драматургическия материал.

Може би Петрински дотяга с прекалените си остроумия, скептицизъм и цинична игра между ум и безочливост, но по същество той е един сложен образ. В него има някаква драма и това е драмата на обезверения и същевременно влюбен в жена си човек, който иска животът да бъде друг и самият той да живее другояче, но дълбоко не вярва, че това е възможно. Липса на идеал и човешко доверие, на определена човешка насоченост са го превърнали в един затворен в себе си егоист, учен и хирург, но лишен от радости и самочувствие.

Що се отнася до морала на неговата среда, той сякаш е прав. Неговото недоверие е оправдано, неговият скептицизъм — също. Той нищо не знае, но интелектуалният скептицизъм на неговата личност се оказва логически верен. Приятелите от миналото му, които никак не го интересуват като душевност, са се оплели в нездравни отношения и интимни връзки, които той е подозирал. В тяхно лице Петрински вижда себе си и своята някогашна поквара. Като него те са жертва на друго общество, жертва на своето минало. Петрински е откровен и циничен, лишен от всякакво лицемерие и вътрешна самоизмама. Неговата грешка е в пълното обезверяване, в скептичната и цинична универсалност на възгледа му върху хората, в липсата на конкретно отношение и диференциран подход към отделните личности. Раздразнението на Петрински сякаш намира психологическо оправдание. Това е любовта му към Мария, за която той никога не говори, убитата нежност на чувството, заменено с раздразнение и ревност, със стремеж да бъде задържана и запазена като собственост. С разума си той не иска да прави разлика между нея и другите и това не е въпрос само за лично отношение, а за светоусещане. Това е неговата драма, която ще прерасне в лична трагедия. Мария вижда неговото саморазрушаване, скептицизъм и ожесточение и постепенно любовта ѝ умира безвъзвратно. Петрински загубва своята самотна съкровена надежда — любовта на Мария, — която с разума си никога не е приемал, но която дълбоко е жадувал.

Във «Виновният» темата на любовта не е мнима (литература), както в «Жени с минало». Тук вече тя е настоящо чувство — страст,

искрен порив, човешко упование. Такава е любовта на Петрински към Мария, изразена негативно, но настояща, такава е любовта на Мария, убивана час след час, минута след минута. Такава е любовта на Глафира, самолюбива и горда, егоистична и ярка. Настояща е и любовта на Теодосий, плаха и възжелана, смутена от пренебрегнатия дълг, но действителна. Тя засяга почти всички герои.

Димитър Димов е обрисувал във «Виновният» една действителна и настояща любов, но същевременно обречена и интелектуализирана. Него го интересува в тази пиеса не зараждането на любовната страст или чувство, а тяхното самоизгаряне, тяхното саморазрушаване. Процесът на умирането на любовта и на нейното превъзможване главно занимава автора.

Моралните и психологическите измерения на съществуващите настоящи любовни чувства представляват същността на драмата. Нужно е да си съумял да изразиш една страст, една истинска любов, нейното настояще в душевността на героите, за да пристъпиш към психологията и морала на нейното разрушаване. Тук няма «игра» както в първата пиеса — повърхностна и илюзорна, една самоизмама на чувствата. Тук героите са обзети от истинска страст. Рушенето на тази страст и нейната «психология» ангажира вниманието на автора. Едновременно с това Димитър Димов на фона на интимните отношения между героите изгражда принципите на общественния морал и дълг. Постепенно те стават доминиращи в пиесата.

Може би това го довежда до интелектуализираната форма на анализа (моралната оценка) в процеса на отминаващото любовно чувство и разрушаващата се страст при острата осезаемост на обществената нравственост.

Интелектуализацията на любовта винаги предполага морална градация на качества на личността. Тя се занимава не толкова със самата любовна страст, нейното зараждане, а с обществено-моралния отзвук на вече съществуващото чувство и свързаните с него отношения.

Някога Корней също интелектуализираше любовната страст. Химена обичаше качества на Родриго: храброст, доблест, чувство за чест и пр., както и Родриго — качества на Химена. Но това са морални категории! Расин психологизира любовта. За него тя беше една пагубна и безметежна извън морала страст, която няма нищо общо с достойнствата на героя, обект на тази страст. Федра обича доведения си син момче. И в тези две основни направления, без да елементаризираме случките, се движи световната драматургия.

Димитър Димов във «Виновният» също интелектуализира любовта. Проблемът за качества на героя, обект на любовта или

сам изпитващ любовно чувство, усилено го занимава. Но тези качества не са нищо друго освен отражение на морала на личността, достойното място, което тя заема в обществото. Така идейно-обществената страна на пиесата намира своя израз чрез героите и тяхната драма.

Един от най-богатите, усложнени и противоречиви образи в пиесата е Глафира. Минало и настояще, разум и чувство, примитивност и страст, унижение и гордост, талант и практицизъм, смелост и плахост, борба и крушение, наглост и униние — всичко е в богатата и сложна душевност на Глафира.

Социалните измерения на образа ни отвеждат в миналото на героинята, когато тя съзнателно се е унижила, като е продала младостта и хубостта си и в бедността си се е съгласила да стане любовница и държанка на Петрински. Но въпреки всичко тя е съумяла да запази някакво своеобразно достойнство. В нея има едно протестиращо импулсиращо начало, което се е зародило още тогава, в годините на социален гнет, и продължава да я владее.

И докато една Ана ще избере свободата и партизанската винтия, Глафира събрква, тя избира по-лесното, унижаващото и провокиращото. Това я гнети, кара я да мъсти, да доказва себе си, да се осъществява без задръжки и морални принципи, където стихията на темперамента и обзелата я страст намират адекватност в силата на ума и таланта ѝ на художник. Тя се унижава от гордост и честолюбие, от една осъзната грешка, която не иска да признае. Докато Мери («Жени с минало») е един безскрупулен, полупрестъпен и духовно беден образ на една неглупава жена, Глафира е сложен драматичен образ, силен и ярък. Ние го осъждаме и същевременно му съчувствуваме. Особено финалната сцена, където у нея се събуждат дремещите сили на една човечност, много близка до една осъзната наша нравственост, която сякаш винаги се е борела в нея и е създавала това провокиращо поведение, зад което стои една потисната човечност. Това прави образа още по-привлекателен.

Наистина в пиесата няма положителен герой. Повечето от образите авторът разобличава пряко, директно, а някои иронизира чрез драматургическата ситуация. Така например Ана, благородният и идеален образ, се оказва в смешното положение на измамена съпруга. Наистина на края силата на нейното благородство връща съпруга ѝ при нея, може би вече не с любов, а само с осъзнат дълг, в който, както казва Тургенев, няма страст, но все пак това е една нравствена победа. Но иронията си остава.

Ана е противоположен на Петрински образ. На неговия егоизъм, скептицизъм и пълно обезверяване е противопоставен този образ на обезоръжаващата вяра, преминаваща в мечтателност, на

известна беззащитност и доброта. Един образ, който вижда настоящия живот през призмата на миналите идеали и борби на чистите хора. Но животът се оказва сложен, суров, противоречив, особено в острите мигове на неговото преустройство след революцията. Това не вижда Ана и нейното пасивно добродушие ни кара да се усмихваме. Въпреки почтителната дистанция, на която ни държи от нея авторът.

Димитър Димов винаги въплъщава своята политическа идея и комунистически идеал в конкретен образ или образи. Но тези образи въпреки тяхната революционна биография и комунистическа нравственост остават някак плахи, по-скоро «проекция» на неговото съзнание, отколкото живи хора. Той ни държи на разстояние от тях, може би за да не разруши нещо, да не забележим слабости, ако се приближим отблизо. Но «дистанцираното съвършенство» е винаги тезисно. Те живеят като доказателство за идеала на автора и неговите съвременни хуманистични и нравствени принципи.

Той изгражда образите си в два ярко разграничени плана. От една страна, неговите откровени образи, въплътили комунистическото нравствено съзнание и директно изявени в пиесите му, опоектизирани, прозрачни, и, от друга страна, противоречивите, скептично рационалистични образи на по-голяма част от героите.

С «Виновният» Димитър Димов със завидна художествена сигурност оформи един жанр в нашата съвременна драматургия. Той вече лесно можеше да прави «вариации» на същата тема и същата стилистика, както правят повечето автори. Но той поиска да отиде по-нататък. Появи се последната му пиеса «Почивка в Арко Ирис». Без да пренебрегва основните художествени принципи на «своя жанр» в драматургията, той поиска да ни даде нещо ново и нещо повече, оставайки верен на себе си.

Едва с «Почивка в Арко Ирис» той излезе от камерността на драматургията си и потърси по-епични и широки платна на изображение. Онова, което беше вече отвоювал в романа, сега искаше да отвоюва и в драматургията, добил известна сигурност и в този жанр.

Някои закономерности на епичното изображение той поиска да въплъти органично в стилистиката на своята драматургия, за да я обогати и разшири и като проблем, и като изображение, и като стилистика.

Тук вече действието не се определяше само от миналото на героите и не то единствено определяше драматическите и психологическите мотиви в постъпките им. Стайната атмосфера, камерността на отношенията, «равновесието» между минало и настояще в разработката на характерите отстъпиха на заден план.

В «Почивка в Арко Ирис» всичко е настояще. Настоящото на Испанската гражданска война, настоящето на разрушаването и раждането на човешките характери. Тук се рушат вековни традиции, изразени в епико-обобщени и опоектизирани черти. Но не вече миналото, отделната биография на героя определя характера и сценичния мир на действащите лица. Героите се изграждат и рушат пред нашите очи. Досега в драматургията си Димитър Димов интелектуализираше, осмисляше резултатите от определени събития и душевни движения, от човешки страсти. Но настоящето, самите процеси на зараждането на чувствата и мислите, на психологическите движения и тяхната «незавършеност» му бяха чужди.

От друга страна, той рязко отделяше социалните процеси, обективната общественно-събитийна страна от психологията на героите. Неговите герои до тази пиеса бяха проекция, огледално отражение на станали общественно-социални и лични събития, свързани с тях или на минала, «субективизирана» действителност. И той анализираше пораженията или предимствата от тези обществени сътолкновения и лични вини в душите на героите си. В «Почивка в Арко Ирис» нещата добиха други измерения. Всичко е настояще. Всичко става сега. Едновременно се извършват обществените процеси «революцията» и рушенето и изграждането на човешките души.

Фонът на действието е гражданската война в Испания. Острият динамизъм на събитията, на борбата между комунисти, фалангисти и анархисти. Самият дух и тътен на сраженията, които изведнъж престават да бъдат фон и се превръщат в една широка епична картина на драматическото изображение. Самите герои са вътре в тази борба на едната или на другата страна. Твърди или колебливи, решителни или резигниращи, доблестни или прикрити, те живеят и се определят от революцията и духа на времето.

И тази широка картина на историческото време Димитър Димов композиционно съсредоточава в един централен образ — на революционера българин капитан Браво.

Така пиесата успоредно със събитийното добива и своите психологически и морални измерения. Типичните черти на революционера и индивидуалните черти на героя са в единство. Макар да говорим за «лична биография», всъщност става дума за историчността на образа на революционера, където неговото минало носи епичен, революционен размах, погълнал сякаш останалите лични черти на героя.

Капитан Браво е не само един изграден, но и един изграждащ се в битките образ. В него нищо не се руши, никакво минало не му тежи и той непрекъснато продължава да се създава. Пред нашите очи се променят останалите образи, особено на Инес и Пилар. Те

рушат нещо в себе си, за да станат други. Заслугата е на историческата ситуация и на капитан Браво. Това «други» се определя от отношението към основното и главното в пиесата — към революцията. Затова тук нямаме «биографии», както в другите пиеси на Димитър Димов, а човешки съдби на синора между живота и смъртта.

Отношението към революцията преминава през душите на героите. Димитър Димов търси не само неговата обективна стойност, но и субективни измерения. Динамизмът на душевните трусове той филтрира отново през темата на любовта. Интелектуалното начало в пиесата се превръща в рационален коментар на извършващи се или току-що извършили се процеси на успоредността на събитията — това, което става наоколо, и това, което става в душите на героите.

Както вече отбелязахме, психологическата основа на образите Димитър Димов почти винаги разкрива през призмата на едно любовно чувство. Дали то ще бъде самоизмама или «игра» («Жени с минало»), или нещо настояще, което е владеело героите и сега се разрушава («Виновният»), или нещо, което се ражда и развива заедно с катаклизмите на живота като едно отражение на събитията и една «революция» в душите — все едно.

В «Почивка в Арко Ирис» Димитър Димов ни разкри настоящото раждане на любовта като чувство и като страст заедно с нейните съдбовни «революционни» взривове, заедно с нейното самоизгаряне. Тук между раждането и самовзривяването на чувствата има много малко време. Всички герои в «Почивка в Арко Ирис» имат много малко време. Това съгъстява действието, придава му героически патос и психологическо напрежение. Епичното тук е в пространството, а не във времето. Липсата на време, това е обратната страна на героическата смърт, която побеждава времето и надмогва обречеността на героите.

Любовното чувство у тримата герои — Браво, Инес, Пилар — се ражда у тях в условията на испанската екзотика и пламенност. И изведнъж Димитър Димов сякаш го поставя под микроскоп, увеличава го, хиперболизира го. То обхваща особено силно женските образи, превръща се в безгранична цялостна страст. Но той с рационалната проникателност на учения вижда как тази единна и хиперболизирана страст се разлага на съставните си елементи. При първоначалната пламенна цялостност на любовното чувство можем да кажем, че за Инес то е всеобхващаща страст, готова за дело и смърт. При Естанислао Браво тя е разум, при Пилар — жертва. Но авторът бърза да ни лиши от това първо впечатление. Той «атомизира» чувството, разлага го на съставните му части, сблъсква го с други чувства, страсти и мисли, рационализира дори процесите на неговото изживяване. Тук той остава верен на своята интелектуална

стилистика и на формулиращите и разграничителни строги и чисти линии на разума, изразен в диалога, осмислящ «разкъсаното» любовно чувство.

И така, от една страна, в «Почивка в Арко Ирис» той ни рисува настоящите процеси на зараждане на чувствата и страстта и едновременно ги интелектуализира чрез формите на констативната сентенция, на затворената парадоксална мисъл, на диалектиката на душата, взета констативно и статично. Така той разкрива микроскопичната аналитичност на човешката психология. Интелектуализацията, изразена главно в диалога, тук също идва от моралната оценка на зараждащото се и зародилото се вече в хода на действието любовно чувство или страст. Тези сцени се проектират през епичните платна на гражданската война в Испания, на революцията, на нейния морал, дълг и жертва. Тази «едновременност» придава вътрешна органичност и драматизъм на действието и привнася един нов и сложен момент в последната творба на Димитър Димов.

Разкриването на характерите, което е излишно тук да описваме, се определя от социалната аналитичност на образите. Аристократката Инес и нейният конфликт е различен от вътрешния конфликт на Пилар, момичето от народа. И любовта им към капитан Браво добива своите съвсем различни измерения — на две ярки индивидуалности и на две различни класови същности.

Теодоси във «Виновният» след своя «грех» се връща към дълга, у него господствува разумът. У Естанислао Браво любовното чувство и чувството за дълг живеят едновременно и раждат неговото човешко равновесие. Интензивността на разума на моменти е по-силна от интензивността на чувството въпреки искрената любов към Инес. В този образ има нещо класицистично, той е един съвременен Сид. Чрез строгостта на разума той овладява стихийността на чувствата. Дългът на комуниста застава над егоистичността на любовната страст.

Тази конкретизация на поетическата идея, която Димитър Димов търсеше във всичките си пиеси, тук отново намира израз в конкретния образ и богатото въплъщение (въпреки известни резоньорски черти и сценическо бездействие) на капитан Браво. Този образ е едно завоевание на драматургията му както по отношение на идейно-моралните позиции на автора и комунистическия идеал, така и по богатите индивидуални черти на образа.

Може би в композиционно отношение в пиесата има доста пукнатини. Основна слабост обаче е известна неовладяност на епичната форма в приетата стилистика на Димитър Димов.

Като че ли интимната драма ненапълно се разтваря в обществената. Обществено-революционната тема стои доста отделена от

интимната. Това впечатление за «механично» впитане на едната в другата идва от противоречието между основната ситуация и камерността на действието, което се развива в него. В известен смисъл има и противоречие между вътрешното действие и външното събитие в драмата. Авторът създава една историческа и епична ситуация — замъкът е заграден от фалангистите, на- комунистическата бригада предстои тежък бой и неизбежна гибел. Военната част на капитан Браво е само на часове от смъртта. Но в хода на действието, което става в градината на стария дом, сред войници и хора, принадлежащи към различните воюващи страни (опит да се излезе от «салонната» пиеса), се разгаря една любовна драма, която носи познатите ни вече особености, контрастиращи с основната съдбовност на ситуацията. Афоризмите, остроумията, салонният диалог сякаш нямат място при тази ситуация, където героите са на ръба между живота и смъртта. Личните интимни усещания сякаш живеят самоцелно, извън голямото и крещящо присъствие на епичните сценични ситуации, което би трябвало да определи основния характер на действието.

Може би само образът на Пилар е този, който «разчупва» «интимната» камерност на действието и го слива с общата епичност на революционната ситуация.

Явно, че с «Почивка в Арко Ирис» Димитър Димов още търси. Той не е съзрял още напълно да «разтвори» камерната драма в епичната драма на епохата, да постигне органично единство на две стилистични направления. Но тук той решително излезе от пълната камерност на предишните си произведения и ни поднесе една нова драма. С «Почивка в Арко Ирис» ние виждаме как се развиваше с художествена сигурност и с творческо неспокойствие един драматург, който създаде направление в нашата социалистическа драматургия.

Вече бегло отбелязахме най-характерната особеност на драматургията на Димитър Димов — диалога. При него почти няма служебни реплики, всяко слово е скулптирана мисъл, затворена и вътрешно напрегната. Рядко може да се срещне драматург, чийто диалог да крне такова богатство от мисъл, характер, парадоксалност, движение и завършеност.

Обвиненията за известна самоцелност на диалога, за диалог извън характера е твърде формално. От гледище на традиционната драматургия винаги една подобна стилистика е «извън характера». Характерът сякаш «ограничава» философско-парадоксалната страна на диалога и е някакво затворено чуждо тяло спрямо него. Но това не е съвсем вярно. Силата на диалога тук не е само в «затвореността», в директно изречената мисъл, а в съпътстващата — онази мисъл, която коригира или видоизменя казаното чрез овладяването

на ироничната интонация, която ражда неочакваната асоциативност, психологическата характеристика и «моралната проповед».

Своеобразието на един автор, естетическите идейно-художествени предпочитания зависят не само от ясно изразените идейни и нравствени позиции, но и от индивидуалното мировъзрение, от своеобразния вътрешен строй на чувствата и мислите, от подбора на явленията и от жизнените предпочитания, от начина на вглеждане в човека.

Несправедливо е да се твърди, че Димитър Димов пренебрегва характерите. Но за него те са в известен смисъл предлог. Неговите сценични герои са сякаш готови, завършени, като фрески в една голяма картина. Редом с техните съдби и с техните характери стои нещо над тях и нещо извън тях — една култура, едно богатство на мисъл, една строгост на ума, една естетическа и морална стихия, която заразява и която е културата, вкусът и директният ум на автора. Често си казваме — нима тези думи може да ги изрече Пилар? Но нима благородството на характера, блясъкът на ума и незавършеният човешки жест или удивляващата човешка пошлост не струват повече от стриктната психологическа мотивираност на сценичния герой? Авторът изведнъж въвежда някакъв «готов герой», сякаш за да го демонстрира или за да го превърне в повод за размисъл. Той продължава да ги рисува със сухата игла на един проникателен ум и иронично остроумие и никак не предпочита да го остави да се рисува сам. Това не убива интереса към героя. Авторът ни въвежда сред «бароковата» пищност на богатите извивки на една мисъл, преминаваща в сарказъм или ирония. Те възхищават и забавляват едновременно.

Димитър Димов рядко ни предава процесите и по-често търси тяхната рационална осмисленост. Той не ни рисува движенията на една страст, а нейното сражение. Най-често на плоскостта на противоположна страст или вълнение. Той търси рационалната връзка между тези отразени състояния сред пищната вакханалия на остроумия, мисли и парадокси. Така, от една страна, той разкрива противоречивостта на човешката природа, от друга — нейните реални морални стойности или аморални отражения.

Обикновено той върши това на плоскостта на интимните чувства. Любовта, особено женската любов, заема голямо място в неговата драматургия. Но не толкова като изживяна страст, колкото като оценена категория, изживяно чувство, отстъпило вече на преценката на разума. В анализа на любовта у него едновременно е и интригуващото любопитство на учения, и рационалното вълнение на поста. Тя е виртуозно проследена, анализирана, парадоксално осмислена и интелектуално санкционирана във всичките нейни фази и прояви.

Но както казахме вече, у него любовното чувство не е единно.

Той не само го осветява, но и разлага със спектъра на дъгата. В зависимост от това, с какви други психологически и морални обществени категории го сблъсква, той микроскопично го раздробява и едновременно хиперболично обобщава. Той изпитва интелектуализирана страст към неговото разкъсване и противопоставяне на собствените му елементи и същевременно поетически копнеж по неговата сила и цялостност.

Друга основна тема в неговото творчество е ролята на миналото на героите. Чрез него той отразява едно цяло общество — буржоазното — и типичните черти в него, пречупени през душите на героите му. Той различно вижда мозаичното многообразие на една и съща действителност и това очертава характерите на героите му. Той не абсолютизира миналото в психологията на героите, но то се явява източник на драматизъм, на съткновение, на обществен резонанс и на трагизъм в настоящето. Неговата морална и гражданска оценка добива истинската си стойност.

Димитър Димов обогати нашата драматургия. Българският театър винаги ще се връща към неговите три пиеси и славата му на белетрист няма да засенчи художествената внушителност на неговата драматургия, която ще оказва своето въздействие върху зрителите и своето влияние върху младите автори.

Любомир Тенев

БЕЛЕЖКИ

ПИЕСИ

Стр. 7 ЖЕНИ С МИНАЛО. Публикувана за пръв път в списание «Театър» XII, 1959, кн. 8, стр. 91—112. През 1960 г. е отпечатана в отделна книга: Д. Димов. Жени с минало, изд. «Бълг. писател». През сезона 1959—1960 играна в Народния театър за младежта. През сезона 1964—1965—1966 играна в Стара Загора и Русе. На втория национален преглед на българския театър и драма удостоена с втора награда.

Стр. 67 ВИНОВНИЙТ. Публикувана за пръв път в списание «ТЕАТЪР», XIV, 1961, кн. 5, стр. 92—111. През сезона 1960—1961 г. играна в Пернишкия народен театър, между 1961—1965 в Народния театър «Иван Вазов» в София.

Стр. 115 ПОЧИВКА В АРКО ИРИС. Публикувана за пръв път в списание «СЕПТЕМВРИ», 1963, кн. 11, стр. 3—107. Между 1963—1966 г. играна на сцената на Народния театър за младежта [в София. Играна във Варна, Бургас, Шумен, Стара Загора, Търново, Габрово, Димитровград, Сливен, Пловдив, в Народния театър «Иван Вазов» в София. На третия преглед на българския театър и драма получава втора награда за драматургия.

РАЗКАЗИ, ПЪТЕПИСИ

Стр. 257 СЕВАСТОПОЛ, 1913 ГОДИНА. Разказ, печатан за пръв път във вестник «ЛИТЕРАТУРЕН ГЛАС» бр. 376 от 15 май 1940 година, вестник «МИР», бр. 12468—12470 през март 1942 г. под наслов «ШПИОНКАТА».

Стр. 267 КАРНАВАЛ. Разказ, печатан за пръв път във вестник «ЛИТЕРАТУРЕН ГЛАС», бр. 543 от 18 февруари 1942 г.

Стр. 280 ЗАДУШНА НОЩ В СЕВИЛЯ. Разказ, печатан за пръв път в списание «СЕПТЕМВРИ» (1949), кн. I., стр. 57—71.

Стр. 304 АНАТОМЪТ ДА КОСТА. Разказ, печатан за пръв път в списание «НАША РОДИНА» (1955), кн. 8, стр. 9—13.

Стр. 325 ИЗ «СУБТРОПИЧНИ БРЕГОВЕ». Впечатление из едно пътуване до остров «Тасос». Пътеписът е обнародван във вестник «МИР», бр. 12623—12628 от септември 1942 г.

Стр. 349 ЯНУАРСКА ПРОЛЕТ. Пътепис, печатан за пръв път във вестник «ЛИТЕРАТУРЕН ФРОНТ», бр. 25 от 25 февруари 1946 г.

Стр. 354 КАСТИЛСКА ЗИМА. Пътепис, печатан за пръв път в списание «МЛАДЕЖКА ТРИБУНА», бр. 3—4, стр. 7—9 от 1945—1946 г.

Стр. 359 КУХА ИСПАНИЯ. Пътепис, печатан за пръв път във вестник «ЛИТЕРАТУРЕН ФРОНТ», бр. 23 от 20 април 1946 г.

Стр. 364 ЮЛСКА ЗИМА. Пътепис, печатан за пръв път в: Д. Димов, Събрани съчинения, том I, 1966 г.

СЪДЪРЖАНИЕ

ДРАМИ

Жени с минало	7
Виновният	67
Почивка в Арко Ирис	145

РАЗКАЗИ

Севастопол, 1913	257
Карнавал	267
Задушна нощ в Севиля	280
Анатомът да Коста	304

ПЪТЕПИСИ

Из Субтропични брегове	325
Януарска пролет	349
Кастилска зима	354
Куха Испания	359
Юлска зима	364
Л. Тенев. Драматургът Димитър Димов	395
Бележки	413

Редактор Светла Гюрова
Художник Елена Маринчева
Худ. редактор Евгени Клиничаров
Техн. редактор Любен Петров
Коректор Невена Димитрова

Формат 84/108/32; тираж 70100 екз., печатни
коли 26; издателски коли 19,89; л. г. VI/32;
поръчка 35/1975 г.; изд. № 3797; дадена за на-
бор на 27. XI. 1974 г.; излиза от печат на
25. III. 1975 г.; цена 2,59 лв.

ДПК «Дим. Благоев» — София